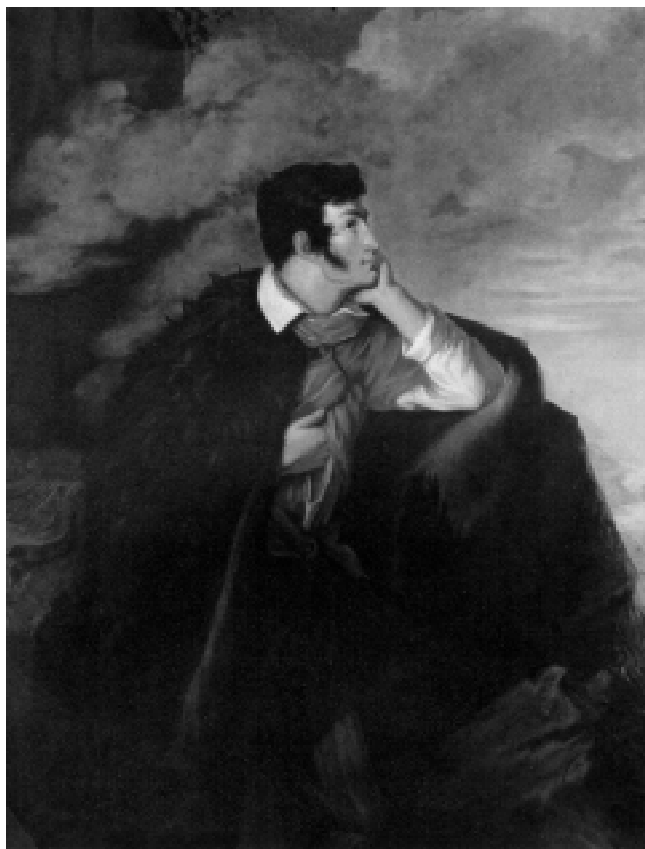

НАЦЫЯНАЛЬНЫ НАВУКОВА-АСВЕТНЫ ЦЭНТР ІМЯ ФРАНЦЫСКА СКАРЫНЫ
ПРЫ МІНІСТЭРСТВЕ АДУКАЦЫІ РЭСПУБЛІКІ БЕЛАРУСЬ

ПОЛЬСКІ ІНСТЫТУТ У МІНСКУ

БЕЛАРУСКІ ФОНД КУЛЬТУРЫ

Адам Міцкевіч.
Портрет работы В. Ваньковича (1827)

Год Адама Міцкевіча

**Адам
Міцкевіч
і Беларусь**

Rok Adama Mickiewicza

**Adam
Mickiewicz
a Białoruś**

УДК 884.09:008(476) + 929Міцкевіч
ББК 83.3 (4П)
А 28

Навуковыя рэдактары

Адам Мальдзіс *(Беларусь)*
Томаш Нягодзіш *(Польшча)*

Укладальнік

Валянціна Грышкевіч

Рэцэнзенты

Лідзія Кулажанка,
кандыдат гістарычных навук
Вячаслаў Рагойша,
доктар філалагічных навук

А 28 **Адам Міцкевіч і Беларусь = Adam Mickiewicz a Białoruś**
/ Уклад. В. Грышкевіч, навук. рэд. А. Мальдзіс, Т. Нягодзіш. — Мн.:
ННАЦ імя Ф.Скарыны, 1997. — 320 с., іл.

ISBN 985-6419-06-9

У кнігу ўключаны артыкулы беларускіх аўтараў, прысвечаныя класіку польскай літаратуры, а таксама бібліяграфія “Адам Міцкевіч у друку Беларусі”. Выданне выходзіць да 200-годдзя з дня нараджэння славутага сына Навагрудскай зямлі.

Разлічана як на спецыялістаў-філолагаў, так і на шырокія колы чытачоў, настаўнікаў і школьнікаў.

ББК 83.3(4П)+83.3(4Бел)

© ННАЦ імя Ф. Скарыны, 1997
© Польскі інстытут у Мінску, 1997
© Беларускі фонд культуры, 1997
© Укладанне. В. Грышкевіч, 1997
© Прадмова. А. Мальдзіс, 1997

ISBN 985-6419-06-9

ЗЯМЛЯ НАВАГРУДСКАЯ, КРАЮ МОЙ РОДНЫ...

Кім быў Адам Міцкевіч паводле сваёй свядомасці, сваёй нацыянальнай належнасці? Пытанне, безумоўна, у многім рытарычнае. Бо найперш ён стаў геніем польскай паэзіі і дзякуючы гэтаму ўзышоў зоркай першай велічыні ў літаратуры славянскай, літаратуры еўрапейскай, літаратуры сусветнай. Але патрыятызм Міцкевіча — з’ява складаная, “шматслойная”. Бо найперш ён прызнаваўся ў любові да той зямлі, дзе нарадзіўся і ўзрос, дзе адчуў прыгажосць навакольнага свету, дзе далучыўся да народных песень і казак, творча выкарыстаных потым у баладах і “Дзядах”. З “духоўнай культурай Беларусі” паэт быў “звязаны праз усё сваё жыццё, ад часоў маладосці да гадоў, праведзеных на эміграцыі”¹. І беларускае сялянскае атачэнне, якое ён добра ведаў па вясковых кірмахах і вяселлях, для яго было сваім, блізкім, родным. Ён усведамляў адметнасць гэтага атачэння (можа, не столькі этнічную, колькі саслоўную) ад таго шляхецкага асяроддзя, да якога належаў сам. Але, як паказаў польскі даследчык Анджэй Кэмпфі², у перапісцы з сябрамі, у “Дзядах”, у артыкулах для “*Pielgrzymy Polskiego*” дакладна называў імя народа, ад якога не аддзяляў сябе, — народа “беларускага”.

І адначасова той жа Адам Міцкевіч страсна ўсклікаў у пралогу да “Пана Тадэвуша”: “Літва! Мая айчына...” Прыметнікам “літоўскі” ён вызначаў Навагрудчыну, мову яе жыхароў з такой жа перакананасцю, як і прыметнікамі “беларускі”, “літоўска-рускі” ці “рускі”. І адначасова з найноўшых прац вынікае, што літоўскай (“жмудска-літоўскай”) мовай паэт не валодаў, хоць і імкнуўся яе вывучыць, настаўнічаючы ў Коўне. Усё гэта нібыта сведчыць аб супярэчлівасці, непаслядоўнасці паэта. Але — толькі на першы погляд. Бо словы “Літва” і “літоўскі” Адам Міцкевіч разумеў не столькі ў этнічным (г. зн. сучасным сэнсе слова), колькі ў гістарычным сэнсе. Ён быў патрыётам, спадчыннікам Вялікага Княства Літоўскага, адной з найпершых сталіц якога быў якраз родны яму Навагрудак. Літва для яго (як і шматэтнічная Рэч Паспалітая ў цэлым) — найперш краіна, дзяржава, якой так трэба было вярнуць былую свабоду, вызваліць ад іншаземцаў. Этнічнае тут часова адступала на задні план перад гістарычным і палітычным.

Таму пытанне пра тое, каму сэння належыць спадчына Адама Міцкевіча, з’яўляецца не такім адназначным, як здаецца на першы погляд. Безумоўна ж, найперш — польскаму народу, на мове якога ён пісаў. Але таксама — беларускаму, сярод якога ўзрос, і літоўскаму, сярод якога ўзмужнеў. Таму мне незразумелы скепсіс кагосьці М.П., які ў лонданскім “*Dzienniku Polskim*” пісаў: “Са здзіўленнем даведаўся я, што Міцкевіча лічаць сваім паэтам таксама і беларусы”³. Так —

лічаць. Адам Багдановіч, бацька Максіма Багдановіча, згадваў у сваіх успамінах, што ў юнацтве ён “упершыню пазнаёміўся з Міцкевічам і Сыракомлем і быў імі зачараваны як паэтамі роднай зямлі”⁴. Адама Міцкевіча, класіка польскай літаратуры, можна ўпэўнена лічыць адным з пачынальнікаў і новай беларускай літаратуры. Бо звярнуўшыся (па сутнасці першым) да беларускай народнай творчасці, ён даў добры прыклад не толькі варшаўскім “класіцыстам”, але і наступным пакаленням беларускіх (як і літоўскіх) пісьменнікаў, якія ад перакладаў твораў свайго фальклору на польскую мову (Ян Чачот), ад польскамоўных перайманняў яго потым зрабілі наступны крок — да выкарыстання народных крыніц у творах на беларускай мове (Вінцэнт Дунін-Марцінкевіч, а затым і Янка Купала). Міцкевіч спарадзіў не толькі польскі рамантызм, але і беларускі, і літоўскі.

Таму я цалкам пагаджаюся з Юзафам Левандоўскім, які сцвердзіў у парыжскай “Культуры”, што не трэба трактаваць нацыянальную належнасць Адама Міцкевіча, як і іншых тагачасных дзеячаў нашага рэгіёна, “адназначна, выключна і нават супрацьпастаўна”, бо “ўцісканне ў адну перагародку — гэта дзеянне, якое калечыць”⁵.

Напярэдадні двухсотгоддзя з дня нараджэння Адама Міцкевіча мы сцвярджаем: так, мы, беларусы, ганарымся тым, што ён называў беларускую зямлю, Навагрудчыну, “родным краем”. Ён сёння — частка і нашай спадчыны. Ён збліжае, яднае нашы народы.

Адам Мальдзіс

¹ Sielicki F. Mickiewicz i Białoruś: Kilka szczegółów // Studia o Mickiewiczu. Wrocław, 1992. S. 115.

² Kempf A. O Białorusi i Litwie // Magazyn Wileński, 1997. Nr 1. S. 32.

³ M.O. Zaosie // Dziennik Polski. 1994. 3 stycz.

⁴ Богданович А. Мои воспоминания // Нёман. 1994. № 8. С. 109.

⁵ Lewandowski J. Podróżę krztałcą // Kultura. 1997. Nr 7–8. S. 74.

**АРТЫКУЛЫ,
ПРЫСВЕЧАНЫЯ ПАЭТУ
І ЯГО СПАДЧЫНЕ**

Сямён БАРЫС

СЛОВА ПРА НАВАГРУДСКАГА ПЕСНЯРА

На Радзіме

Адам Міцкевіч... Вялікі польскі паэт. Яго імя стаіць у шэрагу класікаў сусветнай літаратуры: Гётэ, Байрана, Пушкіна...

Некалі Гётэ сказаў: “Калі хочаш зразумець паэта, пабывай на яго радзіме”. Нам няма неабходнасці рабіць вялікае падарожжа на радзіму Міцкевіча — мы жывём тут ці побач з яго роднымі мясцінамі.

Навагрудчына — маляўнічы куток нашага краю, які невыпадкова называюць “беларускай Швейцарыяй”. Даследчыкі мяркуюць, што ўпершыню такі выраз ужыў сам Міцкевіч, калі быў у Лазане¹.

Калі едзеш па дарозе з Гарадзішча ў в. Карчова, то недалёка ад Калдычэва (Мядзеневіцкі сельсавет Баранавіцкага раёна) знаходзіцца ўрочышча Завоссе (раней фальварак). Там стаіць мураваны абеліск, на якім залаціцца надпіс: “Тут, у Завоссі, 24 снежня 1798 года нарадзіўся вялікі паэт Адам Міцкевіч”. Побач растуць каштаны, ліпы, яблыні. Дом паэта не захаваўся — быў знішчаны ў Першую сусветную вайну. Двор складалі хата на дзве паловы з саламянай страхой і ганкам, свіран, хлёў, а пры іх студня з жураўлём.

Бацькі паэта, Мікалай і Барбара Міцкевічы, паходзілі з драбнапольскай шляхты. Ні бацька, ні дзед, ні прадзед сваёй зямлі не мелі. Яны працавалі арандатарамі. Маці — Барбара Маеўская — родам з вёскі Чамброва, дачка аканома. Мікалай Міцкевіч спачатку працаваў каморнікам, а пасля — адвакатам у Навагрудку, куды сям’я Міцкевічаў пераехала ў 1801 г. Ён — удзельнік паўстання Тадэвуша Касцюшкі, наогул быў пісьменным чалавекам для свайго часу, нават пісаў вершы. Аднак на выхаванне будучага паэта большы ўплыў аказалі іхні парабак Блажэй (па мянушцы Уліс), які ахвотна расказваў казкі, і служанка Гансеўская, якая ведала шмат народных песень і любіла іх спяваць. Яны з маленства прывілі Адаму любоў да фальклору.

У 1807 г. Мікалай Міцкевіч уладкаваў сваіх старэйшых сыноў Францішка і Адама ў Навагрудскую павятовую дамініканскую школу, у якой некалі даваўся вучыцца і яму самому. Меншыя браты Адама Алесь, Ежы і Антош гулялі дома з прыручанымі ваўчанём, лісянём і варонай. У адным класе з Адамам вучыўся Ян Чачот, будучы беларускі паэт і фалькларыст. Дружба

паміж імі працягвалася ўсё жыццё. Малодшым таварышам па школе быў Ігнат Дамейка. Пазней у той жа школе будзе займацца і Уладзіслаў Сыракомля.

У вучобе Адам не вылучаўся асаблівай руплівасцю, але навукі даваліся яму лёгка. Як успамінаў сам паэт, пісаць вершы пачаў у адзінаццацігадовым узросце. Аднак ніхто на гэта не звяртаў увагі. Адночы нават адбылася такая драматычная падзея. Калі ў 1810 г. у Навагрудку здарыўся вялікі пажар, юны Міцкевіч адгукнуўся на грамадскую бяду одай, выказаўшы спачуванне пагарэльцам. Дырэктар школы не паверыў, што сачыніў гэты спелы твор Міцкевіч, і пакараў яго “за падман” — пасадзіў пачынаючага паэта ў карцар.

Светапогляд будучых паэтаў Адама Міцкевіча і яго сябра Яна Чачота складаўся не толькі пад уплывам школы, але і навакольнага асяроддзя. Яны часта бывалі на кірмашах, вяселлях і абрадавых святах, хадзілі за валачобнікамі. Такім чынам, з ранняга дзяцінства Адам увабраў у сябе і добра ведаў мову, песні, легенды і звычай тутэйшых сялян.

Міцкевіч лічыў сябе палякам і пісаў па-польску. Аднак нам варта помніць і выказванне даследчыка яго творчасці сучаснага беларускага паэта Алега Лойкі аб тым, што, магчыма, продкі Міцкевіча былі беларусамі².

У 1812 г. Міцкевіч упершыню сустрэўся з французамі. Гэта былі войскі Напалеона, якія занялі Навагрудак. У тую ж ліхую пару памёр яго бацька.

Сярод віленскіх сяброў

У 1815 г. Адам закончыў школьнае навучанне і быў разам з Янам Чачотам прыняты ў Віленскі ўніверсітэт. На год пазней туды ж паступіў і Ігнат Дамейка.

Віленскі ўніверсітэт — адна са старэйшых вышэйшых навучальных устаноў Еўропы. У 10-х гадах XIX ст. там выкладалі прафесар славеснасці Лявон Бароўскі, гісторык Іаахім Лялевель. Яны мелі ліберальныя погляды і аказвалі дабратворны дэмакратычны ўплыў на студэнтаў. Напэўна, іх прагрэсіўныя думкі і выказванні пасеялі тыя зярняты, што далі на пульхнай глебе юнацкіх летуценняў раннія ўсходы, — студэнты стварылі тайнае таварыства філаматаў, якое першапачаткова ставіла культурна-асветніцкія мэты: вывучаць фальклор, народны побыт, дапамагаць таварышам у вучобе. Яго арганізатарамі з’яўляліся Юзаф Яжоўскі, Адам Міцкевіч, Ян Чачот, Тамаш Зан, Францішак Малёўскі (сын рэктара), Ануфрый Петрашкевіч. Актыўнымі членамі былі Ігнат Дамейка, Аляксандр Ходзька і Тэадор Лазінскі. Пазней яны наладзілі сувязь з будучымі дзекабрыстамі, а найбольш рэвалюцыйна настроеная моладзь стварыла ў 1820 г. Таварыства філарэтаў. Усе кіраўнікі гэтых таварыстваў будуць у 1823 г. арыштаваны і высланы. Але пазней ім ўсё-такі ўдасца ўнесці свой пэўны ўклад у развіццё навукі, літаратуры, асветы.

1818 год для Адама Міцкевіча аказаўся адным з найбольш радасных і шчаслівых. У час летніх канікулаў Тамаш Зан адпраўляўся да свайго сябра Міхала Верашчакі ў Туганавічы Навагрудскага павета і запрасіў свайго сябра Адама. Госці не засталі гаспадароў у доме, яны былі на жніве. Хлопцы накіраваліся туды. Там, на ніве, каля мэндлікаў, і пазнаёміліся Адам і Марыля Верашчака. Каханне ўспыхнула адразу. Марыля была ўсяго на адзін год маладзейшая за яго. Яна добра іграла на фартэпіяна, спявала, ведала французскую мову, чытала Вальтэра, Русо, Гётэ. Адам захапляўся творамі Шэкспіра, Шылера, Гётэ, Байрана.

Паездкі ў Туганавічы паўтарыліся палета і напазалета. Спачатку маці Марылі не прыдавала сур’ёзнага значэння дружбе маладых людзей, бо лічыла, што Адам для яе дачкі — не пара. Верашчакі жылі заможна, а бацька Марылі быў некалі нават маршалкам навагрудскай шляхты. Але сяброўства з Марыляй прынесла не толькі пакуты кахання Міцкевічу. Яна нечакана і дабратворна зацугляла яго Пегаса. Аб гэтым Адам Мальдзіс піша: “Яна была для Міцкевіча тым, чым Беатрычэ для Дантэ, Лаура для Пятраркі. Была надзейнай марай аб шчасці, прыгажосці і дасканаласці”³. Да таго часу адносяцца і яго першыя вершы “Мешка, князь Навагрудка” (1817) і “Бульба” (1819).

Туганавіцкі старадаўні парк захоўваецца як помнік прыроды. Знаходзіцца ён на левым беразе ракі Сэрвач, непадалёк ад вёскі Карчова Баранавіцкага раёна (па дарозе Гарадзішча — Цырын). Ашчадна зберагаюць тамашнія жыхары двухсотгадовыя “дубы-блізняты” і альтанку з шасці ліп — месца, дзе некалі сустракаліся Адам і Марыля. З таго ж парка па палявой сцежцы можна прайсці ва ўрочышча Кут (каля вёскі Карчова) да вялікага валуна, вядомага як “камень філарэтаў”. Напэўна, так называюць камень не без падстаў. Каля яго збіраліся арганізатары Таварыства філарэтаў Міцкевіч, Зан, Чачот і Дамейка, які быў сваяком Верашчакаў.

Марыля і Міцкевіч хадзілі да Свіцязі. Іх прагулкі каля возера сталі для пачынаючага паэта адной з Кастальскіх крыніц на польскім Парнасе. Там ім тутэйшы рыбак раскажваў цікавыя легенды. Марыля асабліва падкрэсліла іх хараство і звярнула на гэта ўвагу: “Вось паэзія! Напішыце што-небудзь такое”. І Міцкевіч склаў пазней балады “Рыбка”, “Свіцязь”, “Свіцязянка”.

Ад возера Свіцязь на поўдзень і ўсход знаходзіцца нямала вёсак (Варонча, Цырын Карэліцкага, Плужыны, Сталовічы Баранавіцкага раёнаў), па сцежках якіх даводзілася хадзіць Міцкевічу.

Шмат мясцін і на Навагрудчыне, што так ці інакш звязаны з імем паэта. Напрыклад, вёска Шчорсы (па дарозе Карэлічы — Любча), дзе ў графа Адама Храптовіча была вялікая бібліятэка з архівам. Туды не раз заходзіў Міцкевіч. На паўночнай ускраіне вёскі рос дуб, які назвалі потым “дубам Міцкевіча”. Пад ім узніклі радкі паэмы “Гражына”, у аснову якой паэт паклаў легенду пра возера Літоўка, што знаходзіцца на поўнач ад яго роднага горада.

У Навагрудку на фарным касцёле (будынак раманскага стылю) нельга не заўважыць надпіс “У сценах гэтага касцёла 22 лютага 1799 года ахрышчаны Адам Міцкевіч”. На малым замчышчы — “Курган бессмяротнасці”, насыпаны ў 20-х гадах XX ст. У горадзе, на тым месцы, дзе некалі жылі Міцкевічы, створаны мемарыяльны Дом-музей Адама Міцкевіча, у якім зберагаюцца бронзавы бюст Міцкевіча, заказаны яго дачкой Марыяй Гарэцкай да 100-годдзя з дня нараджэння паэта, прыжыццёвыя і сучасныя выданні твораў, рукапісы, работы сучасных мастакоў.

(Па згаданых мясцінах цяпер праходзіць турысцка-экскурсійны маршрут “Па сцежках Адама Міцкевіча”. А на беразе Свіцязі знаходзіцца турбаза, дзе можна спыніцца і адпачыць каля маляўнічага возера.)

У 1819 г. Міцкевіч закончыў універсітэт і атрымаў накіраванне ў Ковенскую гімназію. Выкладаў там лацінскую мову. Падтрымліваў песныя сувязі з сябрамі па універсітэце. Свой дзень нараджэння ў той год ён адзначыў у Вільні. Менавіта з той нагоды Ян Чачот напісаў верш “Едзе міленькі Адам”. У наступным годзе Адам Міцкевіч напісаў “Оду да маладосці” і “Песню філарэтаў”. У іх выказаў вольналюбівыя погляды і імкненні да волі сваіх сяброў.

У творчых пошуках ён арыентаваўся на айчынных паэтаў Каханоўскага, Красіцкага, Нямцэвіча.

У жніўні 1821 г. Адам Міцкевіч апошні раз прыехаў у Навагрудак. Аб сваіх перажываннях у той час ён крыху пазней напіша: “Ніхто мяне не сустрэў, не пачуў я былога: “Адам, Адам!”, і такая туга ахапіла мяне, што я доўга не мог апамятацца...”⁴. Было шмат прычын для такой распачы. У мінулым годзе памерла яго маці, а пяць месяцаў назад яго каханая Марыля выйшла замуж за графа Ваўжынца Путкамера і жыла ў маёнтку Бальценікі Лідскага павета (цяпер Беняконскі сельсавет Воранаўскага раёна). Праўда, былі тады не адны сумоты, былі і радасці ад творчага плёну. Толькі закончыў першы зборнік вершаў “Балады і раманы”. У ім акрэсліўся пераход паэта ад эстэтыкі класіцызму да рамантызму. І гэты літаратурны кірунак стане ў яго творчасці пераважаючым.

У 1822 г. у Вільні выйшлі ў свет невялікім тыражом (усяго 500 экзemplяраў) першы зборнік вершаў “Паэзія” і значна большым — “Балады і раманы”. У баладах паказаны разнастайныя падзеі з жыцця беларусаў, узятых з фальклору. Пасля знаёмства з гэтымі кнігамі сучаснікі сталі асуджаць Марылю за здраду паэту. Аднак у паэта з сям’ёй Путкамераў усталяваліся дружалюбныя адносіны. Міцкевіч падарыў першы зборнік вершаў мужу Марылі, а той запрасіў паэта ў госці. На Сёмуху ён прыехаў у Бальценікі і правёў там аж два тыдні. Граф Путкамер быў чалавек адукаваны, трымаўся ліберальных поглядаў. На заляцанні рамантыка Міцкевіча да яго жонкі ён глядзеў спакойна і чула адносіўся да Марылі. Напэўна, тады Адам і высе

на валуне крыж, як знак кахання да Марылі. Пасля яго ад'езду завязалася прамая перапіска паміж імі. Так, у пісьме ад 17 кастрычніка 1822 г. з Коўна ён пісаў: “Каханая Марыля, я цябе паважаю і шаную, як багіню. Любоў мая столькі нявінна і боска, як і яе прадмет... Дарагая, адзіная мая! Ты не бачыш прорвы, над якой мы стаім”⁵.

Другі зборнік вершаў паэт падарыў Марылі непасрэдна. Яго каханая не асталася ў даўгу — падарыла яму верхавога каня, а пазней пярсцёнак і мініяцюру свайго партрэта са слановай косці. Гэтую мініяцюру ён зберагаў усё жыццё як талісман. Пасля яго смерці яе перадалі ў Кракаўскі нацыянальны музей.

Апошняя сустрэча паэта з каханай адбылася ў Вільні ў ліпені 1824 г. Іх рамантычнае каханне лягло ў аснову “Балады пра вянок” Аркадзя Куляшова.

У кастрычніку 1823 г. Адама Міцкевіча арыштавалі па справе філарэтаў. Было затрымана 108 чалавек. Прафесар універсітэта Іаахім Лявель стаў хадайніцай за паэта, узяў яго на парукі, і праз паўгода яго вызвалілі з турмы. Дарэчы, камеры І. Дамейкі і А. Міцкевіча былі побач. Яшчэ праз паўгода А. Міцкевіча з яго калегамі Ю. Яжоўскім і Ф. Малёўскім выслалі ў Расію.

Сустрэчы на ростанях

9 лістапада 1824 года выгнаннікі прыехалі ў Пецябург. Руская сталіца сустрэла іх разлівам Нявы. Спыніліся ў сваіх землякоў. Тут адбылася сустрэча з мастаком І. Аляшкевічам. Трэба зазначыць, што ўмовы высылкі былі адносна лёгка. Тлумачыцца гэта асцярожнымі паводзінамі паэта і заступніцтвам выкладчыкаў універсітэта і прагрэсіўных, але ўплывовых людзей. Сябры адчувалі сябе вольна, маглі наведваць, каго хацелі. Так, 31 снежня на кватэры пісьменніка Аляксандра Бястужава яны паднялі бакалы за Новы год. У той жа дзень А. Міцкевіч сустракаўся з паэтам Кандратам Рылеевым, які ўспамінаў аб сваёй службе ў Нясвіжы. А праз некалькі дзён трое польскіх выгнаннікаў з рэкамендацыйным пісьмом А. Бястужава і К. Рылеева да рускага паэта В. Туманскага ехалі ў Адэсу па дарогах Беларусі (спыняліся ў Віцебску, Гомелі, Кіеве). Па гэтай калёснай дарозе толькі раней на паўгода вяртаўся А. Пушкін з Адэсы ў Міхайлаўскае Пскоўскай губерні.

Міцкевіч з Яжоўскім пасяліліся ў Рышэльёўскім ліцэі, у які іх прызначылі настаўнікамі. Можна сказаць, што Адаму Міцкевічу пашанцавала. Вёў ён вольнае жыццё. Прысутнічаў на балях, вечарах арыстакратаў і інтэлігентаў, наведваў тэатр, бываў на канцэртах. Польскі паэт спадабаўся апекуну Адэскай навучальнай акругі графу І. В. Віту, тым больш што Міцкевіч паводзіў сябе проста, сціпла. Палюбоўніца графа прыгажуня Караліна Сабанская добраахвотна згадзілася сачыць за паэтам, бо сама была да яго неабывавай. (Дарэчы, варта нагадаць, што сястра Караліны Эва Ганская пазней

выйшла замуж за пісьменніка Бальзака). Дзякуючы намаганням Сабанскай Міцкевічу ўдалося два месяцы падарожнічаць па Крыме. Час быў выбраны вельмі зручны — з 14 жніўня па 14 кастрычніка. Праўда, за паэтам шпіёнілі. Ён быў амаль увесь час у свіце графа Віта. З Адэсы да Еўпаторыі яны дабраліся на судне. Тут нараджаліся “Крымскія санеты”, якія праз год будуць выдадзены асобным зборнікам. Калі іх прачытаў В. Бялінскі, то ён назваў іх аўтара “адным з найвялікшых сучасных паэтаў”.

У снежні 1825 г. Міцкевіча з яго сябрамі перавялі ў Маскву. Праз нейкі час яго залічылі ў штат канцылярыі маскоўскага ваеннага генерал-губернатора. Ён не меў права на выезд за межы горада, але ў горадзе яго свабоду ніхто не абмяжоўваў. У 1826 г. ён пазнаёміўся з Сабалеўскім, братамі Палявымі, Пагодзіным, Кірыеўскім, Пушкіным. Два геніі рускай і польскай літаратуры сустрэліся ў кастрычніку на кватэры бібліёграфа, паэта Сяргея Сабалеўскага. Міцкевіч выступаў з імправізацыямі і на літаратурна-музычных вечарах Зінаіды Валконскай. Вечары і сустрэчы з вядомымі маскоўскімі літаратарамі плённа ўплывалі на палёт яго фантазіі. Ён тады пісаў паэму “Конрад Валенрод”. Увосень 1827 г. Міцкевіч узяў месячны адпачынак і наведаў Пецябург. Мэтай паездкі ў сталіцу было, напэўна, выданне яго твораў. Там адбылося яго знаёмства з беларускім пісьменнікам Янам Баршчэўскім, які прачытаў паэту свае вершы.

Гады ішлі шпарка. І кожны з іх прыносіў новыя падзеі, новыя нечаканыя знаёмствы. У 1828 г. у Маскве выступала з канцэртаў вядомая польская піяністка, кампазітар Марыя Шыманоўская. Міцкевіч не мог не паслухаць яе музыку. Ён пазнаёміўся і з самой піяністкай, і з яе дочкамі Геленай і Цэлінай. Праз колькі гадоў Гелена выйдзе замуж за Ф. Малеўскага, а Цэліна стане яго жонкай.

Хутка выйшлі ў свет паэма “Конрад Валенрод” і два тамы вершаў. Міцкевіч хацеў арганізаваць у Пецябургу выданне часопіса на польскай мове, але ўлады яму гэтага не дазволілі.

Паэта вельмі непакоіў падзел Польшчы паміж трыма манархіямі — Расіяй, Аўстра-Венгрыяй і Прусіяй. Ён імкнецца выехаць за мяжу. Памог яму ў гэтым пісьменнік Фадзей Булгарын, які дабіўся афармлення пашпарта паэту на замежную паездку для лячэння.

Апошняю красавіцкую ноч 1829 г. паэт Міцкевіч правёў на кватэры ў Пушкіна ў добразычлівай кампаніі Муханава, Вяземскага, Хамякова, Крылова і Жукоўскага. Гэта быў яго развітальны вечар з рускімі літаратарамі. Дэльвіга на ім не было, але сустрэцца ім перад ад’ездам Міцкевіча ўдалося.

Блуканні па Еўропе

У 1829 г. Міцкевіч назаўсёды пакінуў Расію, 15 мая ён адплыў з Пецябурга ў Германію. Трэба сказаць, што яму і на гэты раз пашанцавала. Напая-

рэдадні сакрэтным службам быў аддадзены загад адабраць пашпарт у падазронага паэта, але, напэўна, нехта па нечай просьбе не спяшаўся выконваць гэты загад.

Для Міцкевіча пачаліся гады доўгіх падарожжаў і блуканняў. Прыехаў спачатку ў Берлін, затым наведаў Прагу, Веймар, Рым, Жэневу, Неапаль, Дрэздэн. У Празе ён пазнаёміўся з чэшскім пісьменнікам Вацлавам Ганкай, у Веймары — з Іаганам Гётэ. У Рыме ў 1833 г. адбылася яго сустрэча з беларускім пісьменнікам Адольфам Янушкевічам. У Дрэздэне ў 1832 г. напісаў трэцюю частку лірыка-драматычнай паэмы “Дзяды” (II і IV часткі — у 1823 г. у Літве). Яна працягвала фальклорную лінію балад, у ёй асуджалася сацыяльнае зло, якое заслугоўвае пакарання, ставіліся маральныя праблемы.

Пасля трохгадовага блукання па Еўропе Міцкевіч нарэшце выбраў Парыж для пастаяннага месцажыхарства. Там ён пачаў рэдагаваць газету “Польскі пілігрим”.

1834 год прынёс Адаму Міцкевічу новыя клопаты і радасці. Нарэшце ён зрабіў нечаканы для яго знаёмых і сяброў учынак. Напісаў пісьмо Цэліне Шыmanoўскай і прапанаваў ёй стаць яго жонкай. Маладая сям’я Міцкевічаў пасялілася ў Парыжы.

Праз год у іх нарадзілася дачка. Назвалі яе Марыляй. Не ў памяць аб бабулі, а ў гонар Марылі Верашчакі. Трыма гадамі пазней з’явіўся сын Уладзіслаў, будучы даследчык жыцця і творчасці свайго бацькі. Каля таго часу выйшла з друку паэма “Пан Тадэвуш” — апошні паэтычны твор Адама Міцкевіча, вяршыня яго літаратурнага майстэрства. Пасля ён найбольш актыўна стане займацца публіцыстычнай і педагогічна-асветніцкай дзейнасцю. Напіша звыш сотні артыкулаў. Адзін з іх — пакутлівы водгук на смерць свайго сябра А. Пушкіна. Міцкевіча запрашаюць чытаць лекцыі па рымскай славеснасці ў Лазанскім універсітэце, затым на кафедры славянскіх літаратур у Калеге дэ Франс у Парыжы. Яго лекцыямі захапляюцца Ж. Санд, Ф. Шапэн, В. Гюго, А. Герцэн. Паслухаўшы іх, французская пісьменніца Жорж Санд напісала артыкул пра польскага эмігранта, станоўча ацаніўшы яго дзейнасць.

Жыццё ў Парыжы прыносіла як радасці, так і расчараванні. Так, знаёмства ў 1841 г. з А. Тавянскім, які прыцягнуў Міцкевіча да дзейнасці ў гуртку “Кола”, прывяло яго да рэлігійна-містычных настрояў. Аднак, спыніўшы дружбу з Тавянскім у 1846 г., ён сумеў стаць адным з кіраўнікоў левага крыла польскай эміграцыі.

Важнае значэнне для Міцкевіча мела збліжэнне з польскім выдаўцом Э. Янушкевічам, у друкарні якога была выдадзена паэма “Пан Тадэвуш”. Прынесла яму радасць і сустрэча з мінскім мастаком В. Ваньковічам, з якім ён пазнаёміўся яшчэ ў Вільні.

Шмат цікавых сустрэч было ў Міцкевіча ў Парыжы. Наведвалі яго не толькі польскія пісьменнікі (Э. Адынец, У. Нямцэвіч), але і рускія літаратары (П. Вяземскі, А. Герцэн, М. Пагодзін) і беларускія вучоныя (А. Рыпінскі, І. Дамейка). Ігнату Дамейку ён аказаў дапамогу ў афармленні кантракта на работу ў Чылі. Паехаў яго сябра за акіян на 6 гадоў, а аказалася — на ўсё жыццё.

Будучы далёка ад Радзімы, вялікі паэт не забываў пра яе. Як напамінак аб Навагрудчыне, пасадзіў каля дома, дзе жыў, рабіну. Пра беларускі народ ён гаварыў і на лекцыях, і ў прыватных гутарках. Ён высока ацаніў засвоеную ў маленстве мову: “На беларускай мове, якую называюць русінскай, альбо літоўска-русінскай... гаворыць каля дзесяці мільёнаў чалавек. Гэта самая багатая і самая чыстая гаворка, яна ўзнікла даўно і цудоўна распрацавана. У перыяд незалежнасці Літвы вялікія князі карысталіся ёю для сваёй дыпламатычнай перапіскі”⁶.

У час сустрэчы ў Парыжы з нашым земляком польскім паэтам, прафесарам Калез дэ Франс Аляксандрам Ходзькам Міцкевіч сказаў: “Нідзе на зямлі няма весялейшага жыцця, як у літоўскіх вёсках і засценках. Гэтулькі там радасці, любасці чалавечага бясконцага шчасця...”⁷. Пад словам “літоўскія” ён разумеў “беларускія”.

Рэвалюцыю 1848 г. у Заходняй Еўропе Міцкевіч сустрэў з вялікімі спадзяваннямі. Ён паехаў у Рым ствараць польскія легіёны для падтрымкі руху карбанарыяў⁸. У наступным годзе ў Парыжы заснаваў газету “Трыбуна народаў”. Выданне апраўдвала сваю назву. Тут друкаваліся выступленні ў абарону прыгнечаных народаў: палякаў, французаў, італьянцаў, венграў.

У 1852 г. яму даюць адстаўку. Без работы сям’я Міцкевічаў, у якой было шасцёра дзяцей, існаваць не магла. Паэт уладкоўваецца супрацоўнікам бібліятэкі Арсенала. Але фартуна адварнула ад яго. Цэліна ў апошнія гады хварэла, а ў сакавіку 1855 г. памерла. Адам Міцкевіч на некалькі месяцаў перажыў яе. Увосень ён накіраваўся ў Канстанцінопаль з мэтай арганізаваць польскія легіёны для барацьбы супраць царызму: Турцыя ў той час ваявала з Расіяй. Там ён захварэў на халеру, і 26 лістапада яго не стала.

Праз 56 дзён яго прах прывезлі ў Парыж і пахавалі на могілках Манмрансі, а ў 1890 г. яго астанкі былі перавезены ў Кракаў і захаваны ў асобнай нішы старадаўняга Вавельскага замка. [Марыля Путкамер перажыла і мужа, і паэта. Яе пахавалі ў 1864 г. у касцёле вёскі Беняконі (Воранаўскі раён)].

Эстэтычныя і ідэйныя погляды Міцкевіча, прыхільніка дэкабрыстаў, адлюстраваліся ў яго творах, а яго аблічча можна ўбачыць на швейцарскім фотаздымку 1853 г., на карцінах В. Ваньковіча, К. Яніш-Паўлавай, А. Арлоўскага, І. Шмелера (1829), Э. Дэлакруа (1841), партрэтах І. Аляшкевіча (1828), Я. Матэйкі, Ф. Тэпі (1836). Да вобраза Міцкевіча звяртаюцца і су-

часныя беларускія мастакі. Напрыклад, У. Пасюкевіч у 1975–1978 гг. напісаў карціну “Свіцязянская балада (Адам Міцкевіч)”.

На творы Міцкевіча звярнулі ўвагу многія пакаленні беларускіх літаратараў. Іх цікавілі тэмы і вобразы вялікага песняра. Шмат у чым ён сказаў першае слова. Дунін-Марцінкевіч, Багушэвіч, Купала і Колас сталі яго паслядоўнікамі. Перакладалі яго вершы і паэмы з польскай на родную мову В. Дунін-Марцінкевіч, А. Ельскі, Б. Тарашкевіч, Я. Купала, Я. Колас, У. Караткевіч, М. Танк, Я. Семяжон і інш. У перакладзе Я. Семяжона выйшла паэма А. Міцкевіча “Пан Тадэвуш, або Апошні наезд у Літве” (Мн., 1985).

Пакуль што твораў Міцкевіча на беларускай мове надрукавана мала. Да стагоддзя з дня смерці ў перакладзе М. Танка выдадзены зборнік “Адам Міцкевіч: Выбраныя творы” (Мн., 1955), альбом “Зямля навагрудская, краю мой родны...” (Мн., 1969).

У большасці балад і паэм Міцкевіча — тэматыка Беларусі, роднай прыроды. Прататыпамі герояў твораў сталі яго сябры і знаёмыя. І. Адамейка стаў прататыпам Жэготы з паэмы “Дзяды”, А. Янушкевіч і М. Верашчака — прататыпы Адольфа і Зосі з паэмы “Пан Тадэвуш”. Дзякуючы А. Міцкевічу ў польскай літаратуры ўсталявалася “беларуская школа” — агульная назва пісьменнікаў, якія пісалі на беларускую тэматыку. З пазнейшых празаікаў “беларускай школы” нагадаем Элізу Ажэшку.

Творы пісьменнікаў “беларускай школы” — гэта частка нашай гісторыі ў мастацкіх вобразах. Наша бяда, што яна ў нас занядбана, забыта. Свайго земляка, выдатнага паэта Міцкевіча мы, беларусы, ведаем кепска. Выпускнікі васьмігадовых і сярэдніх школ зусім не знаёмыя з яго творами. На мой погляд, трэба паэму “Пан Тадэвуш” уключыць у праграмны курс беларускай літаратуры для старэйшых класаў, а таксама выдаць збор твораў А. Міцкевіча на беларускай мове.

1988

¹ Мірачыцкі Л. Сцежкамі вялікага паэта. Мн., 1957. С. 7.

² Лойка А. Адам Міцкевіч і беларуская літаратура. Мн., 1959. С. 5.

³ Мальдзіс Адам. Міцкевіч і Марыля // Работніца і сялянка. 1973. № 12. С. 16.

⁴ Яструн Мечислав. Мицкевич / Пер. с польск. А. Голембы. М., 1963. С. 78. — Жизнь замечательных людей.

⁵ Тамсама. С. 90.

⁶ Беларуская літаратура XIX стагоддзя: Хрэстаматыя / Склад. А. А. Лойка, В. П. Рагойша. Мн., 1988. 2-е выд. С. 32.

⁷ Mickiewicz W. Żywot Adama Mickiewicza. Poznań. 1890. Т. 1. S. 45.

⁸ Горский И. К. Адам Мицкевич. М., 1955. С. 250.

Вячаслаў ВАЙТКЕВІЧ, Алес ЛОЙКА

ЗОРКА АДАМА МІЦКЕВІЧА

Адам Міцкевіч — паэт з тых, у якіх толькі дзень нараджэння, што пачаў бяссмерце. 24 снежня 1798 года. Нават не дзень, а позні зімовы вечар, што затрымаў у дарозе маці — Барбару з роду Маеўскіх. Паводле легенды нарадзіла яна ў прыдарожнай карчме, нібы прадвяшчаючы сыну бясконцыя дарогі па белым свеце. З’явіўся Адам Бярнард у незвычайны вечар, у так званую вігілію — напярэдадні каталіцкага свята Богага нараджэння, што таксама нібы прадвяшчала незвычайны лёс. І стаў ён сапраўды незвычайны, хоць і не лёс Хрыстоў.

Паэт не выбірае свае радзімы. Аднак на іншую не праманяе, якой бы пакутнай, заняйдбанай богам і людзьмі яна камусь ні здавалася. Радзіме ж па-мацярынску бывае нікавата заганарыцца славай узгадаванага ў горасці сына. Дык вось і наша — не ганарлівая зямелька...

Нічога. Сам Міцкевіч сказаў пра яе, пра калыску, як не скажа ніводзін:

Ва ўсім мінулым і ва ўсім, што будзе,
Нам, эмігрантам, непатрэбным людзям
У свеце, дзе нам доля быць судзіла,
Застаўся родны кут, свая радзіма —
Дзяцінства край!

Спазнаўшы смак выгнання,
Ён дораг нам, як першае каханне,
Бо не атручаны самадакорам
За ўсе памылкі, зробленыя ўчора.
У ім задумы спраўджваліся складна
І не былі выпадкам падуладны;
Там рэдка плакаў я, не ведаў злосці.
Туды, у край дзяцінства, хоць бы ў гасці
Мне думкай заляцець і сенакосам
Прабегчы па траве ў калена босым,
Нарваць званкоў з расой пучок ліловы,
Сцінаючы дубцом балігаловы!

Ў ім, небагатым, цесным, я быў шчасны;
Як богу — божы свет, так мой уласны
Дом на радзіме быў шырокім светам
Усіх маіх вытокаў.

Помню: летам

Цвіла на ўзгорку ліпа, а пад ёю
Мы з дзецьмі з вёсак цэлы дзень гульнію
Былі занятыя. Ручай ля дома
І кожны камень мне былі знаёмы,
Як і памежкі ўсе да старасвецкіх
Слупкоў і сцежак на палях суседскіх.

На дзень сягонняшні ў звязелым коле
Маіх сяброў маленства і па школе
Адны яны высокай назвы годны —
Гурток адданных аднадумцаў, родных.

(“Пан Тадэвуш”. Эпілог. Пер. Я. Семіянона)

На чужыне, у палітычным выгнанні, з якога ўжо не сталася звароту, Міцкевічава муза ўсё радзей і радзей падавала голас. А калі падавала, то зноў жа найшчымлівей пра самае ранняе — дарагое і запаветнае, з чым сыходзяць у магілу. “Паліліся мае слёзы, прамяністыя, чыстыя”. То быў адзін з апошніх вершаў Міцкевіча, хоць жыць яму, як для пазтавага веку, застава-лася ладна. Як узрушыў ён праз доўгія дзесяцігоддзі Янука Луцэвіча з Вя-зынкі! І зноў “Паліліся мае слёзы” (напісаны ў 1909-м). Пераемнасць зор-кавых накіраванняў...

Адышоў у вечнасць рускі сябар Пушкін. З паглядам вострым, з пачуц-цём жывым, класічна ясным, ён пад час маладой іх дружбы назваў Адама “песняром Літвы”¹. Калі той змясціў у друку яркія, нечаканыя для ўсіх ары-энтальнай пышнасцю “Крымскія санеты”, Пушкін празорліва ўбачыў, што за далёкай экзотыкай аўтар перш-наперш “сваю Літву ўспамінаў”. Ішоў жа пакуль другі год ягосылкі ў Расію... Заўважым. Нідзе ні разу Пушкін не абмовіўся, што Міцкевіч Польшчу апяваў (хоць ёсць у яго: “Касцюшка лях, Міцкевіч лях!”), а толькі Літву, гэта значыць і даўніну Вялікага княства Літоўскага і сучасную яму Беларусь. Не мог апяваць таго, што не спадабіўся ба-чыць. А мы чамусьці саромеемся спасылацца на сведчанне Пушкіна, як на канкрэтны факт. Нават гісторыка-літаратурнага значэння.

Не забудзем таксама, што наш знакаміты зямляк быў бязмежна ўдзяч-ны бацькоўскаму краю, ягоным людзям, ягонай мове. У тым жа эпілогу да “Пана Тадэвуша”, які можна паставіць эпілогам да ўсёй творчасці Міцкеві-ча, ён пісаў:

Сябры мае, чым я вам адплачуся?
Вы ўсе па слоўцу, як у шапку ў крузе,
Скідалі ў песню мне бесперастанку,
Нібы ў той казцы хлопчыку Іванку —
Па пёрку жураўлі. Іх дараванне
Было для сіраты выратаваннем
З пустыннай выпсы: ён праз леты, зімы,
Акрылены, вярнуўся ў край радзімы.

Вярнуцца не давялося. Ды гэта цэлам, адзіным, што ў паэтаў тлення не міне. А пранікнёнымі вобразамі, а трапяткою ценню Адам Міцкевіч вяртаецца да нас увачавідкі. Бо пра нас з вамі думаў ён, калі так хацелася яму “... дажыць да той уцехі, // Каб гэтай кнізе прыблудзіць пад стрэхі // І каб на попрадках там папрадушкі, // Адпеўшы песеньку пра лёс пастушкі [...] яе чыталі ў дзень прадвесня // І мелі ўцеху, як я з народнай песні”.

Словы вось гэтых папрадушак ды пастушак “скідалі ў песню” яшчэ ў Адасевым маленстве. Сялянскае асяроддзе ўжо сто гадоў з гакам заставалася хавальнікам жывой народнай гаворкі. Рашэннем сейма 1696 года мова літвінаў, ці русінаў, была па-казуісцку забаронена ў афіцыйным ужытку. Ва ўсёй Еўропе цяжка згадаць нешта падобнае. Былі, вядома, мовы, што зазналі ўціск, заняпад, асіміляцыю. Але каб дзяржаўную мову, на якой напісаны выдатныя помнікі пісьменнасці, Статут Вялікага княства Літоўскага, прынамсі, — узор прававога зводу для еўрапейскіх краін, — узялі ды замянілі іншай, “больш панскай”, раз ёю карысталіся паны Кароны... Не, цёмныя гады, відаць, насталі. Адракліся ад свайго мясцовыя паны, падпанкі, іх спадручныя і найміты. Хто з карысці — выслужыцца, а хто — з няведання, што творыць. Дорага ж абышлася народу нацыянальна-культурная здрада вярхоў і проста адшчапенцаў. Але годзе ступаць па выбойных паваротках гісторыі!

Народ і ўратаваў. У рассыпанных вёсках, сёлах зберагаўся скарб. Не ў каваных куфрах — у вусна-паэтычнай творчасці, надзвычай разнастайнай, у цёплым, задушэўным слове. Той скарб чакаў рупліўца, які б сабраў і ацаніў. Прыйшоў з-над Нёмана, з-пад Навагрудчыны Ян Чачот і, выдаўшы шэсць зборнікаў фальклорных песень, шырока паказаў, якім багаццем валодаюць сціплыя беларусы. А ўслед прыйшоў ён, Адам Міцкевіч, Чачотаў дружба, аднадумец — з тых жа нёманскіх, навагрудскіх мясцін, дзе бацька яго Мікалай Міцкевіч працаваў адвакатам. Прыйшоў і зняў чары з таго багацця. Так упершыню, па-сапраўднаму, на ўзроўні вышэйшага ўзлёту рамантычнай паэзіі аграніў беларускія народныя алмазы Адам Міцкевіч. Мала казаць, што дачыніўся, мала казаць, што дачыніўся глыбока. Ён пранікся самім духам, асэнсаваў, увасобіў. Яго балады і рамансы, якія склалі разгорнуты ад-

найменны цыкл, выраслі на беларускай, хай яму вымаўлялася — літоўскай, глебе, як растуць на ёй векавечныя дрэвы, дзівосныя кветкі. Букет гэты — “Балады і рамансы”, як нішто да яго, зрошаны ў Міцкевіча палкай слязою рамантыка-патрыёта.

Шмат гадоў спагадзя новы волат Янка Купала горда заявіў: “Я беларускае песні ўладар”. А мог бы заявіць у свой час і Адам Міцкевіч, скажам, такое: “Я беларускай балады ўладар”. Перачытайма “Свіцязь”, “Свіцязянку”, “Магілу Марылі”, “Рыбку”, да якой Станіслаў Манюшка напісаў музыку, улюбёную і спевакамі, і слухачамі. З малалецтва захапляемся мы паэтычнымі постацямі народных музыкаў. Дудар, напрыклад. І ўсплывае ў памяці “Дудка беларуская” Францішка Багушэвіча. Але ж самае ранняе (1821 год) увасабленне вобліка “старога срэбрагрывага” належыць у нас Міцкевічу. Раманс на тэму народнай песні так і называецца “Дудар”. Дудару-Міцкевічу ўдалося гарманічна перадаць і ўладу музыкі, і скруху нешчаслівага кахання, і тугу адзінокага ўмірання далёка ад родных гоняў. Быццам прадчуваў ён (а генію дадзена прадчуваць), што матыў ростані з Бацькаўшчынай стане самым трагічным у яго мастакоўскім свеце.

Калі параўноўваць найслаўнейшых рамантыкаў у еўрапейскіх літаратурах, то Міцкевіч, бадай, не мілаваў буйных набегав фантазіі на заморскія старонкі і па “нетутэйшую” бывальшчыну, якія іншы раз падагравалі ў сабе боганатхнёныя барды. І тым ярчэй засведчыў свой глыбінны патрыятызм. Такія сюжэты, як пра Гражыну, пра Конрада Валенрода, натхнілі яго подыхам беларуска-літоўскай спадчыны непараўнальна мацней, чым усялякія запазычаныя. Па-першае, крыніца вусна-паэтычнай творчасці жывіла яго менавіта як паэта, а не як гучнага вершатворца і таму не спынялася струменіць. Па-другое, узрос і ўзможнеў гэты талент сярод людю, якому дзіва дзіўнае строіць сябе ў кідкія ўборы.

Жыў сярод людю ці сам быў яго часцінкай, крывінкай? Пэўна, што быў, бо як жа іначай? Шаноўны выкладчык Віленскага ўніверсітэта Іаахім Лялевель увайшоў у гісторыю як дзеяч польскага і міжнароднага дэмакратычнага руху, блізкага да рабочага, да марксісцкага. Міцкевіч пасылаў яму многія творы на строгі водгук як гісторыку, знаўцу старажытнасці і суд яго прымаў без агаворак. Прысвяціў любімаму настаўніку верш, у якім даў паэтычны агляд гістарычнага мінулага розных народаў і ўславіў пошукі новай ісціны. Такім чынам, значыў для Міцкевіча шмат. А з якога роду-племёні быў? Сам Лялевель прызнаваў, што бацька яго — сын прусака і саксонкі, а дзед — русін, а можа, і маскаль. І дадаваў: “Вось якая сумесь атрымалася — гарох і капуста, а ляха няма”². Няма, што не зашкодзіла яму стаць на шлях польскай палітычнай арыентацыі, якой з гонарам служыў.

Ці не такі і Міцкевіч? Навагрудскі “літвін”, які ведаў сваю “Літву” лепш за ўсе абшары і лапікі зямлі, куды б ні кідала яго жыццё, да якой цягнуўся, гарнуўся як да бацькавага парога, як да матчынай ласкі. З гарачай сыноўняй любові, а не толькі з прафесарскае эрудыцыі можна было горда выказаць тыя словы пра беларускую мову, роўных каторым няма і па сёння. Шкада, што час рамантычнага водсвету факталагіі мінуўся ці незваротна.

І усё ж мы паўторым, што гаварыў Міцкевіч: “З усіх славянскіх народаў русіны, гэта значыць сяляне Пінскай, часткова Мінскай і Гродзенскай губерняў, захавалі найбольшую колькасць агульнаславянскіх рыс. У іх казках і песнях ёсць усё. Письмовых помнікаў у іх мала, толькі Літоўскі Статут напісаны іх мовай, самай гарманічнай і з усіх славянскіх моў найменш змененай. Усю сваю гісторыю на зямлі яны прайшлі ў страшэннай галечы і прыгнёце³.

І яшчэ:

“На беларускай мове, якую называюць русінскай, альбо літоўска-русінскай... гаворыць каля дзесяці мільёнаў чалавек. Гэта самая багатая і самая чыстая гаворка, яна ўзнікла даўно і цудоўна распрацавана. У перыяд незалежнасці Літвы вялікія князі карысталіся ёю для сваёй дыпламатычнай перапіскі”.

Гаварыў — і чулася яму, нашчадку беларускага акаталічанага роду, дзяржаўная годнасць айчыны “дзядоў”, якія ўмелі даражыць традыцыяй. Даражыў і ён. Адзіным, чаго ў яго не здолелі забраць.

Сам Міцкевіч пісаў по-польску. Ёсць, праўда, звесткі, што таксама — па-беларуску. Адам Міцкевіч — польскі паэт. Вялікі паэт польскага народа. Толькі карані яго беларускія. І тым павінны ганарыцца абодва народы-суседзі, народы-браты. Ці не настаў час сказаць прама, што *Адам Міцкевіч польскамоўны паэт і самой Беларусі*, прыналежны беларускай гісторыі і ўласна беларускай літаратуры? Гэта найбольш адпавядае ісціне.

Яшчэ пры жыцці Міцкевіча ў польскай літаратуры ўзнікла так званая беларуская школа: браты Гржымалоўскія, А. Грот-Спасоўскі, А. Гроза, В. Рэут, В. Чайкоўскі, Ю. Ляскоўскі, Г. Марцінкевіч і іншыя. Менавіта з гэтай школы выйшлі і беларуска-польскія пісьменнікі — Ян Чачот, Ян Баршчэўскі, Вінцэт Дунін-Марцінкевіч, якія сталі ля вытокаў новай беларускай літаратуры.

А хто пасля Скарыны ў Падуді, пасля Міколы Гусоўскага ў Рыме так расказваў пра Беларусь, яе народ і славу, як у сваіх лекцыях па славянскіх літаратурах Адам Міцкевіч у Каледж дэ Франс?! З першых месяцаў эміграцыі стаў ён душой і розумам Таварыства літоўскага і зямель рускіх — “аазісу навагрудска-віленскага”, — як назваў яго даследчык Юзаф Каленбах.

Агонь яго жыцця палымнеў для Польшчы заняволенай, расшарпанай на часткі махровай рэакцыяй — імперыямі Прусіі, Аўстрыі, Расіі. У барацьбе

за яе вызваленне, а значыць, і за вызваленне Літвы, ён бачыў сваё жыццёвае прызначэнне. І падпарадкаваў яму не толькі магутны дар паэта, але і дар арганізатара, магічную сілу ўплыву на паплечнікаў, на шматлікіх суайчыннікаў.

Польскаму і беларускаму нацыянальна-вызваленчым рухам, шляхі якіх былі непадзельныя, аддаў Адам Міцкевіч сваю філамацкую маладосць, як і сталыя гады, і пажылыя. Чвэрць стагоддзя — ад позняй восені 1829-га, калі пакінуў Пецярбург, і да апошняга ўздыху ў Стамбуле, так і не ўбачыўшы Польшчы свабоднай.

Пасля разгрому паўстання 1830–1831 гадоў на ўсезямны, усечалавечы суд выклікаў змагар сацыяльны і палітычны прымус, прыгнёт трэцяй, так званай дрэздэнскай, часткай паэмы “Дзяды”.

І, нарэшце, надмагільным каменем, як назваў рэвалюцыянер-дэмакрат Станіслаў Ворцэль, над Польшчай старой, кунтушняй лягла паэма “Пан Тадэвуш”. Польская кніга пра Беларусь, пра народ беларускі. Міцкевіч прысвяціў яе “Літве”, не стамляючыся паўтараць, песціць яе імя ў лірычных адступленнях-зваротах, як бясконца ўдзячны сын — імя сваёй маці. Паэму лічаць энцыклапедыяй шляхецкага нацыянальна-вызваленчага руху пачатку XIX стагоддзя. Увогуле, няшмат паэм ва ўсёй сусветнай літаратуры заслугоўвае гэтай высокай адзнакі — энцыклапедыя. “Пан Тадэвуш” — адна з багацейшых. Імёны, геаграфічныя мясціны, пейзажныя замалёўкі, этнаграфічныя дэталі ў ёй зусім канкрэтныя — відочныя і асязальныя. Здаецца, дрыготкая пахучая плоць жыцця-быцця на паэтавай зямлі ажывае.

Ажывае мілая Навагрудчына, яе простыя людзі, карпатлівая праца, несамавіты побыт, няхітрыя песні і няхітрыя жаданні. Проста раздолле для пэндзля мастака! І бездань кранальнага, ласкава-сумнага перажывання для музыканта. “Пан Тадэвуш” нібы выходзіць за рамкі літаратуры і робіцца з’явай агромністай у нашай свядомасці, у нашай духоўнасці.

Духоўнасць Адама Міцкевіча была, між тым, пад сур’ёзнай пагрозай. У Парыж з Пецярбурга прыбыў Андрэй Тавянскі — шарлатан, містык, агент III аддзялення. Разлік быў хітры: растліць польскую эміграцыю знутры, паваленродаўску. Тавянскі гіпнатызаваў, Тавянскі Міцкевіча — прарока рэвалюцыйнай барацьбы — заганяў у сухотлівы тупік месіянізму і містыцызму. Не народ — творчая сіла гісторыі, не рэвалюцыі — лакаматывы гісторыі, — нашэптываў, прапаведваючы: “Школьма сябе да абсалюту, і наша маральная чысціна прывядзе да таго, што самі па сабе адпадуць царызм, гвалт, прымус!..”

Бачыў Парыж і гэтага — зацуглянага, бездапаможнага Міцкевіча, — і крывёю абліваецца сэрца за тыя яго пакуты. Але пакуты генія спараджалі не толькі спачуванне, яны давалі і прасвятленне, разуменне.

У паядынку з Тавянскім пераможцам выйшаў Міцкевіч. Водбліск пажараў Кракаўскага сялянскага паўстання 1846 года абудзіў яго з насання, з ачмурэння. Сівізны пабольшала ў буйной чупрыне, ды, здавалася, нібыта зноўку нарадзіўся ён. Была вясна народаў — час найвышэйшых узлётаў Адама Міцкевіча-рэвалюцыянера. Пушкін пра Міцкевіча пісаў:

Он говорил о временах грядущих,
Когда народы, распри позабыв,
В единую семью соединятся.

Тое, што чуў калісьці Пушкін у сяброўскіх гутарках з Міцкевічам, у 1849 годзе пачула ўся Еўропа — са старонак “Трыбуны народаў”. Ідэю інтэрнацыянальнай еднасці народаў у барацьбе супраць рэакцыі з паэтаў новага часу, відаць, ніхто так найшырэй і найзванчэй не ўзнёс, як Адам Міцкевіч.

Недзе на вуліцах лістападаўскай Варшавы 1830 года ўзнік упершыню лозунг “За нашу і вашу свабоду!”. Міцкевіч, падхопліваючы яго, словы “за вашу” паставіў першымі: “За вашу і нашу свабоду!..”

І не толькі лозунгі абвяшчаў паэт. Ён, Адам Міцкевіч, на дапамогу рэвалюцыйнаму Парыжу 1848 года павёў інтэрнацыянальны легіён. Фларэнцінцы, генуэзцы, падуанцы праносілі легіянераў па гарадскіх вуліцах на руках.

І не трэба забываць, што гэты трыумфальны марш адбываўся пасля аўдыенцыі Міцкевіча ў папы рымскага. Папа адмовіўся блаславіць рэвалюцыйнае змаганне. Гэта ведаў Міцкевіч, і ўжо не католікам ішоў у папскія палаты, хоць веруючымі суайчыннікамі ўспрымаўся пад знакам віфлеемскай зоркі. “Дух божы сёння ў блузе парыжскага людю!” — горда сказаў ён папе і са сваім легіёнам падаўся ў Парыж.

Рэвалюцыі 1848 года не перамаглі. Але даволі было ледзь заўважнаму сполаху надзеі прабіцца ў сутарэнні бібліятэчных сховішчаў, Міцкевіч зноў быў у дарозе...

Жыццё Адама Міцкевіча прадаўжаецца не толькі ў яго неўміручых творах. Вобраз яго ўвекавечаны славутай карцінай беларускага ж мастака Валенція Ваньковіча “Міцкевіч на скале Аюдаг” (1828). Рамантычны краявід, рамантычная постаць паэта, глыбокі псіхалагізм, пранікнёнасць і нейкая асаблівая паважнасць, што ніяк не замінае чалавечаму даверу, робяць карціну шэдэўрам, культурным набыткам не толькі беларускага, польскага, але і рускага народа.

Муза Міцкевіча і сам пясняр натхняюць і беларускіх савецкіх мастакоў. Жывапісцы, графікі, скульптары робяць свой уклад у Міцкевічаюну — У. Пасюкевіч, С. Герус, А. Бембель і іншыя. Малады скульптар В. Янушкевіч выканаў два скульптурныя партрэты Адама Міцкевіча. Адзін з іх будзе ўстаноўлены ў Навагрудку, другі — у Лідзе.

Відаць, упушчэнне астраномаў, што ніводная рэальная зорка ў небе па-над Беларуссю, Польшчай не названа дасюль Міцкевічаўскай. Ды тое не значыць, што яе няма: у кожную гадавіну нараджэння Паэта яна ўсё ярчэй і ярчэй успалымняецца — не віфлеемская, а наваградская — Зорка Адама Міцкевіча.

1988

¹ У XIX ст. Літвой называлі землі Міншчыны, Гродзеншчыны, Віленшчыны. Таму карысталіся, напрыклад, тэрмінамі Мінск-Літоўскі, Брэст-Літоўскі, літвіны (г. зн. беларусы). Этнаграфічная (сённяшняя) Літва звычайна называлася Жмуддзю, а літоўцы — жмудзінамі.

² Кісялёў Г. Героі і музы. Мн., 1982. С. 14.

³ Цыт. па кн.: Беларуская літаратура XIX стагоддзя: Хрэстаматыя. Мн., 1988. С. 32.

Анатоль ВЕРАБЕЙ

М. ТАНК — ПЕРАКЛАДЧЫК ТВОРАЎ А. МІЦКЕВІЧА

Творы А. Міцкевіча загучалі на беларускай мове яшчэ ў XIX ст. Так, ужо ў 1859 г. у перакладзе В. Дуніна-Марцінкевіча былі выдадзены першыя два раздзелы “Пана Тадэвуша”. Гэта быў адзін з першых перакладаў вядомай паэмы А. Міцкевіча на славянскія мовы. Прыкладна ў той жа час А. Вярыга-Дарэўскі пераклаў “Конрада Валенрода”.

У 1892 г. у Львове “Пана Тадэвуша” выдаваў А. Ельскі. Да перакладаў твораў польскага паэта звярталіся ў мінулым стагоддзі беларускія паэты А. Гурыновіч і А. Абуховіч. Аднак нераспрацаванасць беларускай літаратурнай мовы, адсутнасць сталых традыцый у мастацкім перакладзе, многія іншыя прычыны не дазволілі міцкевічаўскаму слову ва ўсёй красе і сіле загучаць на беларускай мове ў XIX ст.

У пачатку XX ст. да творчасці А. Міцкевіча звярнуўся Я. Купала. У зборніку вершаў паэта “Шляхам жыцця” (1913) у раздзеле “Пераклады з польскай” былі змешчаны балады А. Міцкевіча “Тры Будрысы”, “Пані Твардоўская”, “Удагонку”, уступ да паэмы “Конрад Валенрод”, якія з’явіліся важнай і прыкметнай вехай у гісторыі беларускага паэтычнага перакладу.

У 30-я гады нашага стагоддзя ў былой Заходняй Беларусі за турэмнымі кратамі “Пана Тадэвуша” перакладаў Б. Тарашкевіч. Перакладалі А. Міцкевіча і такія беларускія пісьменнікі, як Я. Колас, К. Крапіва, А. Куляшоў, В. Таўлай, П. Пестрак, С. Дзяргай, Ю. Гаўрук, М. Лужанін, М. Аўрамчык, А. Вялюгін, Я. Семяжон і інш. Творы А. Міцкевіча атрымалі шырокую вядомасць і прызнанне на беларускай зямлі. Вялікая роля ў прапагандзе творчасці польскага паэта належыць цудоўнаму перакладчыку і шчыраму сябру польскай паэзіі М. Танку.

Тое, што творчасць А. Міцкевіча прыцягвала і прыцягвае ўвагу многіх беларускіх паэтаў, у тым ліку і М. Танка, зусім зразумела. Па-першае, традыцыі міцкевічаўскага рамантызму надзвычай моцныя не толькі ў польскай, але і ў беларускай літаратуры. Па-другое, А. Міцкевіч нарадзіўся на Навагрудчыне, ён пісаў пра гэты край, на яго творчасць зрабіла прыкметны ўплыў беларуская народная паэзія. Па-трэцяе, яго таленавітая лірыка дазваляе пе-

ракладчыку выверыць ступень уласнага паэтычнага майстэрства на агульнапрызнаных паэтычных узорах, дапамагае глыбей зразумець вобразна-выяўленчае багацце паэтычнага слова.

Першыя пераклады М. Танка з А. Міцкевіча з’явіліся ў 1940 г. Гэта былі “Акерманскія стэпы”, урывак з трэцяй часткі паэмы “Дзяды”, “Не дбаю, якое пракляцце” (Польмя рэвалюцыі. 1940. № 11), “Бура” (Вольная праца. 1940. 19 лістап.). У пасляваенныя гады паэт апублікаваў урывак з чацвёртага раздзела “Пана Тадэвуша” пад назвай “Звярыны лог” (Літаратура і мастацтва. 1945. 2 снеж.), пераклады з “Крымскіх санетаў” — “Гара Кікінеіс” (Беларусь. 1948. № 12), “Выгляд гор са стэпаў Казлова”, з эпілога да “Пана Тадэвуша”, “Хор стральцоў” з паэмы “Дзяды” (Польмя. 1948. № 12), “Да М... (Прэч з маіх воч!..)” (Польмя. 1953. № 10). У аднатомнік твораў А. Міцкевіча, выдадзены да стагоддзя з дня смерці паэта (1955), увайшлі новыя пераклады М. Танка — “Лілеі”, “Фарыс”, “Паліліся мае слёзы... ”.

М. Танк выбірае для перакладу найбольш прыкметныя і характэрныя творы польскага паэта, якія былі напісаны ім у розныя перыяды творчасці і адрозніваюцца паміж сабой як ідэйна-вобразным сэнсам, так і рытма-інтанацыйным гучаннем. Так ствараецца своеасаблівая анталогія лірыкі А. Міцкевіча.

“Крымскія санеты” займаюць выключнае месца як у польскай, так і ў сусветнай паэзіі. Яны вызначаюцца дасканаласцю вершаванай формы і глыбокім ідэйным зместам. З васемнаццаці санетаў гэтага цыклу М. Танк пераклаў чатыры — “Акерманскія стэпы”, “Бура”, “Выгляд гор са стэпаў Казлова” і “Гара Кікінеіс”.

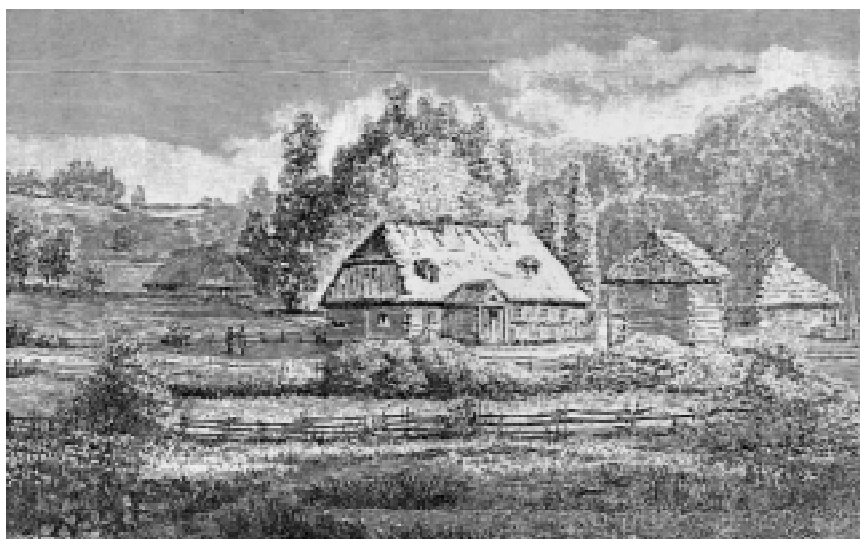
Спецыфічнасць, асабліва сцісласць і завершанасць санетнай формы, стваралі пэўныя цяжкасці для перакладчыка. Справа часам ускладнялася і тым, што пераклады рабіліся з блізкай, роднаснай мовы, калі трэба было, не парушаючы тэксту, перадаць дух арыгінала, захаваўшы адначасова самыя тонкія адценні стылю і паэтыкі. Трэба мець на ўвазе і тое, што А. Міцкевіч настойліва і карпатліва, як ніякія іншыя свае творы, адшліфоўваў санеты, пакуль яны не набывалі сапраўдную мастацкую завершанасць і дасканаласць.

Аднак М. Танк, тонкі знаўца паэтыкі, літаратуры, культуры і гісторыі братняга народа, паспяхова справіўся з гэтымі цяжкасцямі. Сведчанне таму — пераклад вядомага санета “Акерманскія стэпы”.

У рускай літаратуры гэты санет А. Міцкевіча перакладалі такія вядомыя паэты, як А. Майкаў, А. Фет, І. Бунін, М. Асееў. З усяго цыклу “Крымскіх санетаў” ён больш чым іншыя перакладаўся на рускую мову. Упершыню на беларускай мове санет загучаў у перакладзе Юркі Гаўрука ¹ ў 1928 г.

Завоссе, верагоднае месца нараджэння Адама Міцкевіча.
З літаграфіі М. Фаянса паводле малюнка Н. Орды

Завоссе.
З малюнка Э. Паўловіча

“Акерманскія стэпы” з’яўляюцца своеасаблівым уступам да “Крымскіх санетаў”. А. Міцкевіч перадаў у ім цесную і непарыўную сувязь маляўнічай экзатычнай крымскай прыроды з трывожнымі думкамі, пачуццямі і перажываннямі паэта-выгнанніка.

Stójmy! — jak cicho! — słyszę ciągnące żurawie,
Których by nie dościgły żrenice sokoła;
Słyszę, kędy się motyl kołysa na trawie;

Kędy wąż ślizką piersią dotyka się ziola.
W takiej ciszy! — tak ucho natężam ciekawie,
Że słyszałbym głos z Litwy, — Jedźmy, nikt nie woła! ²

(I, 259)

Адпаведны ўрывак у перакладзе М. Танка:

Як ціха! Спынімся! Я журавоў лёт чую,
Якіх бы нават сокал быстры не ўгледзеў;
І як матыль калыша кветку палявую,

Як з шорахам вуж прапаўзае недзе.
У гэткай цішыні так чутка ўсё лаўлю я,
Што чуў бы гук з Літвы. — Ніхто не кліча, едзе! ³

(IV, 575)

М. Танк захаваў змест, вобразную сістэму і рытм арыгінала. Радкі верша, то запаволена меладычныя, то абрывіста імпульсіўныя, багатыя на алітэрацыі, ствараюць уражанне трывожнага чакання. І, як цяжкі працяжны ўздых, гучыць заключны радок. Перакладчык вельмі ўдала перадаў гэты заключны міцкевічаўскі радок, такі эмацыянальны і такі глыбокі па змесце. Характэрна, што ў перакладзе 1940 г. ён гучаў:

Што чуў бы з Літвы голас. Ніхто не кліча, едзе.

Цікавы ў гэтых адносінах пераклад заключных радкоў санета, зроблены Ю. Гаўруком:

Застыў і слухаю, напружыўшы аблічча.
Здаецца б, голас чуў з Літвы?.. Ніхто не кліча! ⁴

Пераклад Ю. Гаўрука ў параўнанні з перакладам М. Танка 1940 г., магчыма, лепш перадае музычнасць верша А. Міцкевіча, але ўступае яму ў рытма-інтанацыйных адносінах. Парная рыфма *аблічча – не кліча* не адпавядае міцкевічаўскай перакрываючай *ziola – wola*. М. Танк як у пачатковым, так і ў заключным варыянце захаваў дакладную перакрываючую рыфму *недзе – едзе*.

А калі слова *голос* замяніў пазней словам *гук*, то кампенсаванне тым самым недахоп свайго ранейшага перакладу, узнавіўшы музычнасць міцкевічаўскага верша, захаваўшы надзвычайную глыбіню ў перадачы думак натхнёнага паэта, які “Літву сваю ўспамінаў” (Пушкін).

У іншым рытма-інтанацыйным ключы гучыць верш “Бура”. Трывожнае і парывістае гучанне, трапныя і вельмі ўдалыя параўнанні, асацыяцыі, метафары: *енк насосаў; заходзіць сонца* (у А. Міцкевіча — *кывавае*. — А. В.), з ім апошнія надзеі, шторм завыву; *геній смерці і іншыя ствараюць грознае відовішча буры*. І ў заключэнне — думкі пілігрыма:

Шчаслівы той, хто тут знясіліўся і паў
Ці ў гэткі час з кім развітацца мае.

(IV, 575)

Вельмі блізка пераклад міцкевічаўскага:

... szczęśliwy, kto siły postrada,
Albo modlić się umie, lub ma z kim się żegnać.

(I, 262)

Гэтыя радкі выклікаюць глыбокі роздум і значныя абагульненні. Малюнкавасць і музычнасць верша А. Міцкевіча адчуваецца таксама ў перакладах санетаў “Выгляд гор са стэпаў Казлова” і “Гара Кікінеіс”. Калі параўнаць “Крымскія санеты” з папярэднімі “Баладамі і рамансамі”, то можна заўважыць, што ў “Крымскіх санетах” мастацкія вобразы і дэталі становяцца больш канкрэтнымі і рэальнымі. Гэтыя змены ў стылі паэта захаваны і ў перакладах М. Танка.

Іншыя патрабаванні да мастацкага перакладу прад’яўляе фальклорна-рамантычная балада “Лілеі”. Напісаная А. Міцкевічам у 1820 г., яна з’явілася апошнім звязом паэтычнай стылізацыі пад народную паэзію. Балада створана на аснове народнай песні. Але, як заўважыў Ю. Пшыбось: “Міцкевіч не апрацоўваў, не перарабляў, не развіваў зместу народнай песні. Песня ці народнае паданне былі для паэта толькі першым штуршком фантазіі, пачатковым подыхам натхнення, якія развівалі думку паэта свабодна, далёка аддаляючыся ад убогай асновы песні”⁵.

Цяжка пагадзіцца з асобнымі палажэннямі ў выказванні польскага крытыка. Аднак думка яго ў аснове сваёй правільная. Сапраўды, з песні “*Stała się nam powina*” ўзяты матыў забойства рыцара нявернай жонкай, вобраз сеяння лілеяў на магіле, а таксама асобныя радкі. Аднак у баладзе выразна адчуваюцца сінтаксічна-стылістычныя і рытмічныя асаблівасці, уласцівыя ўвогуле народнай песні, хоць паэт умела і дасканала іх прыстасаваў да свайго твора:

Выпадак нечуваны —
Забіла пані пана;
Забіла і хавае
Ля ручаю, ля гаю,
Лілеі там саджае,
Саджаючы, спявае:
“Расціце так высока,
Як пан ляжыць глыбока;
Як пан ляжыць глыбока,
Расціце так высока!”
(IV, 563)

Гэтыя радкі першай страфы з’яўляюцца як бы запевам да ўсяго далейшага апавядання. Сінтаксічная няўскладненасць паэтычнага радка, размоўная інтанацыя, паралелізмы і паўторы, якія так уласцівы народнай песні, музычнасць балады адчуваюцца ў перакладзе. Пацвярджэннем з’яўляюцца прыклады як з гэтага ўрыўка, так і з іншых месц балады: фальклорны паўтор *ля ручаю, ля гаю*, рэфрэн *як пан ляжыць глыбока; як пан ляжыць глыбока*, так і звычайны і па-народнаму просты зварот *ды бог з табой, жанчына* (у Міцкевіча — *Niewiasto, Pan Bóg z tobą*), трохкратнасць у апісанні — *чакаюць бацьку дзеці і дзень, другі і трэці* і інш. М. Танк данёс беларускаму чытачу і гуканіс балады:

З нажом крывавым нізка
Над ложаў ён сагнецца,
І сыпле з вуснаў іскры,
І рве маё ён сэрца.

(IV, 570)

Кароткія абрывістыя вершаваныя радкі тыпу *Нябожчык? Дзе? Ваш тата?*, гукаперайманні *стук, стук!* узмацняюць, нагнаюць пачуццё страху і непазбежнасць трагічнай развязкі.

Для балады ўласціва частае ўжыванне такіх фразеалагічных спалучэнняў, як *wygnąć z myśli, na ustach śmiechu, snu na źrenicy*. М. Танк замяняе іх дзеясловамі *забыць, не смяецца, не спіцца*, што ў некаторай ступені прызямляе рамантычны вобраз, аднак паэтычнасць вершаванага радка пры гэтым не страчваецца.

Баладзе характэрна поўная, багатая рыфма: *to ja to – tato, trudno – nudno, grzechu – śmiechu*. М. Танк часта выяўляе прыхільнасць як у арыгінальнай творчасці (асабліва сённяшняй), так і ў перакладной да рыфмы прыблізнай *можжа – трывожна, сэрца – смяецца* і інш. У перакладзе, як і ў арыгінале, ужыты жаночыя і мужчынскія рыфмы. Міцкевічаўскі 7-складовік з яго асобнымі адхіленнямі заменены 3-стопным ямбам, што стварае рытма-інтанацыйны малюнак, блізкі арыгіналу.

Хочацца зрабіць адну прыватную заўвагу. Яна датычыць перакладу наступных радкоў А. Міцкевіча:

Wtem drzwi kościoła trzasły,
Wiatr zawiał, świece zgasły.

(IV, 167)

У перакладзе М. Танка:

Ды вецер у касцёле
Тут дзверы расчыніў. І свечкі пагасіў...

(IV, 573)

У А. Міцкевіча дзверы касцёла затрашчалі пад уздзеяннем таямнічай і невядомай сілы. А вецер толькі свечкі пагасіў, не больш. Думаецца, што вецер як стыхійная сіла і з’ява прыроды адыгрывае тут хутчэй службовую, падпарадкаваную ролю ў адносінах да таямнічага духа, а не адзінаўладную. А гэта немалаважна для раскрыцця зместу рамантычнага міцкевічаўскага твора.

Як вядома, у прадмове да свайго першага зборніка “Балады і рамансы” польскі паэт вылучаў тое, што ў іх дзейнічаюць звышнатуральныя, фантастычныя сілы. У гэтай баладзе таямнічымі з’яўляюцца лілеі, якія выкрываюць здраду жонкі, і муж, які ў вобразе духа вяртаецца, каб пакараць яе за здраду. Пераклад балады М. Танкам пакідае прыемнае ўражанне. У ім цудоўна захавана рытмічнае гучанне твора, дасканала ўзноўлены вобразы, матывы і асаблівасці міцкевічаўскага верша.

Прывабіла М. Танка і эпічнае гучанне паэмы А. Міцкевіча “Пан Тадэвуш”. Як вядома, падзеі, апісаныя ў ёй, адбываюцца на тэрыторыі Беларусі.

“Пан Тадэвуш” тыпалагічна блізкі “Новай зямлі” Я. Коласа. Блізкасць іх не столькі ў тым, што яны апісваюць адзін і той жа край, але перш за ўсё ў тым, што гэтыя высокамастацкія творы сталі своеасаблівымі энцыклапедыямі жыцця сваіх народаў. У паэме А. Міцкевіча побач з апісаннем жыцця польска-беларускай засцяпковай шляхты дадзены цудоўныя карціны беларускай прыроды. Адно з гэтых апісанняў пераклаў на беларускую мову М. Танк. Гэта — урывак з чацвёртага раздзела “Пана Тадэвуша”, дзе даецца апісанне “матэчніка”, непраходных нетраў беларускай пушчы.

Ужо давераснёўская польская крытыка адзначала некаторае падабенства паэмы М. Танка “Нарач” з “Панам Тадэвушам”. Сапраўды, абодвум творам уласцівы не толькі высокамастацкія апісанні прыроды, але і своеасаблівае спалучэнне ў іх эпічнага, лірычнага і драматычнага пачаткаў, замілаванне і любоў да сваёй зямлі, свайго народа.

М. Танк перадаў эпічнае гучанне ўрыўка з паэмы “Пан Тадэвуш”, ён увазіў таксама светлы гумар, мяккі лірызм, якія адчуваюцца ў апісанні “звяроў і птушак царства, зелены сталіцы”. Лагодную ўсмешку выклікае сцвярджэнне А. Міцкевіча пра глыбіню балотных азёр, аб якіх “Мо не дарма гавораць, што жывуць там чэрці”. Натуральна і вельмі блізка да арыгінала перакладае М. Танк апісанне гэтых азёр:

Вада іржавая ў тых студнях шкліцца мутна,
З глыбі дыміць смурод удушлівы, атрутны
І ад яго губляюць дрэвы лісце, колер;
Трухлявыя, з карой падточанай і хворай,
Схіліўшы нізка вецце, звітае імхамі,
І горбячы ствалы, пакрытыя грыбамі,
Сядзяць каля вады, як нейкія пачвары
Ля сагана свайго, ў якім тут труп вараць ⁶.

Да гэтага ўрыўка з поўным правам можна аднесці словы М. Ф. Рылскага, аўтара цудоўнага перакладу паэмы на ўкраінскую мову, які пісаў: “Міцкевічаўскія апісанні — прыроды, касцюмаў, абставін дзеяння і г. д. — уражваюць раскошным багаццем фарбаў, але ім уласціва пры гэтым натуральнасць і пераканаўчасць... Міцкевіч спалучае самыя разнастайныя тоны, не баючыся ўпасці ў дысгармонію, як не баіцца гэтага сама прырода, ставячы іншы раз побач зусім “проціпаказаныя” эстэтыкай колеры, дасягаючы тым самым нечаканых і прыемных для вока эфектаў” ⁷.

Або ўзяць пачатковыя радкі ўрыўка:

Хто зведаў пушч літоўскіх змрочныя абшары
Да непраходных нетраў, векавых гушчараў?

Рыбак на дно марское сеткі не запусціць,
І паляўнічы кружыць каля нетраў пушчы.
Ён толькі збольшага знаём з яе абліччам,
Але не быў ніколі ў сэрцы таямнічым,
А што там — толькі казка ведае, гавораць...⁸

У арыгінале:

Któż zbadał puszczy litewskich przepastne krainy,
Aż do samego środka, do jądra gęstwiny?
Rybak ledwie u brzegów nawiedza dno morza;
Myśliwiec krąży koło puszczy litewskich łoża,
Zna je ledwie po wierzchu ich postać, ich lice,
Lecz obce mu ich wewnętrzne serca tajemnice:
Wieść tylko albo bajka wie, co się w nich dzieje.

(IV, 116)

Класічны міцкевічаўскі 13-складовік М. Танк перадаў 6-стопным ямам, захаваўшы велічнае гучанне твора і яго метрычную блізкасць арыгіналу. Урывак выклікае ўражанне рытмічнай цэласнасці і кампазіцыйнай завершанасці.

Цудоўна гучыць на беларускай мове і паэма А. Міцкевіча “Фарыс”. Перад намі, нібы жывы, праз пяскі пустыні імчыцца коннік:

Усё хутчэй, усё хутчэй,
Нібы яго ўздымаюць крылы;
Усё вышэй, усё вышэй
Нясецца над клубамі пылу.

(IV, 579)

Ездака не прываблівае адпачынак пад цяністай пальмай, не баіцца ён і грознай пагрозы скал. Не стрымліваюць конніка ні каршун, які бачыць у ім здабычу, ні шкілеты вярблюдаў і людзей з загінуўшага ў пясках пустыні каравана. Ён настойліва імкнецца наперад:

Рвіся ўдаль, мой беланогі!
Трупы, вецер, прэч з дарогі!

(IV, 583)

Коннік пераадольвае пустыню, якая “век людскіх не чула крокаў”, дзе толькі “дрэмлюць дзікія стыхіі”, і перамагае ўладара гэтых жудасных прас-тораў — афрыканскага ўрагана. У сцэне барацьбы з ураганам — надзвычай дынамічнай і экспрэсіўнай — услаўляецца мужнасць, смеласць і сіла чалавека.

Пераклад М. Танка пакідае ўражанне раўнацэннасці з арыгіналам. Перакладчык узнавіў дынамічны і зменлівы рытм верша, яго алегорыі, маштабныя вобразы, метафарычнасць, жывапіс словам і надзвычайную дакладнасць у дэталях. Вось, напрыклад, як апісваецца смерць урагана:

... і ён пераламаўся і рынуў
Пясчаным дажджом на пустыню,
Як вал гарадскі, лёг ля ног маіх трупам
(IV, 584)

Веліч чалавека, трыумф яго волі адчуваецца ў заключных радках:

Як радасна ўдаль углядацца вачам!
Сёння бачыць маё вока
Так далёка! Так шырока!
Бачыць нават, што закрыла
Сінява за небасхілам.
Як радасна вольным, раскрытым рукам!
Я іх працягнуў, каб абняць свет бясконцы
Ад самага ўсходу да захаду сонца.
(IV, 584)

Бязмежная сіла творчасці, сіла чалавечай асобы знаходзіць сваё далейшае раскрыццё ў так званай “вялікай” імпрывізацыі з трэцяй часткі “Дзядоў”. Прызнанне Конрада “мая любоў... не на адным спачыла чалавеку” блізкая адчуванням героя “Фарыса”, калі той хоча “абняць свет бясконцы”.

Трэба адзначыць пры гэтым, што беларускі паэт выбірае для перакладаў тыя творы А. Міцкевіча, якія адпавядаюць яго ідэйным запатрабаванням і мастацкаму густу. Так, напрыклад, рамантычны пратэст і актыўны дзеянні героя “Фарыса” былі сугучны заходнебеларускай літаратуры. У прыватнасці, М. Танк, узброены марксісцка-ленінскім светапоглядам, пісаў у той час: “Толькі молатам лепшая доля куюцца”.

Як трапна заўважыла яшчэ заходнебеларуская крытыка ⁹, шмат агульнага ёсць таксама паміж паэмай “Нарач” М. Танка і III часткай міцкевічаўскіх “Дзядоў”. Сапраўды, у новых гістарычных умовах беларускі паэт па-свойму ўзнаўляе ідэі рамантычнай паэмы А. Міцкевіча. Абодвум творам

уласцівы маштабныя, манументальныя вобразы, пры паказе сваіх герояў і народа ў цэлым аўтары пазбягаюць дробязнай дэталізацыі і г. д.

Відаць, ёсць нейкая заканамернасць у перакладах М. Танка з А. Міцкевіча, калі побач з “Фарысам” мы знаходзім пераклад заключных радкоў так званай “вялікай” імправізацыі з паэмы “Дзяды” — “Не дбаю, якое пракляцце ...”.

Думка паэта ў “вялікай” імправізацыі дасягае ўзвышаных, метафізічных вяршынь. У заключным жа ўрыўку гэтай імправізацыі, у песні філарэта Фелікса Кулакоўскага, яна вяртаецца да палітычных падзей таго часу, становіцца больш прыземленай і рэальнай, што знаходзім мы і ў перакладзе М. Танка:

Не дбаю, якое пракляцце
Спадзе — ці Сібір, ці кайданы, —
Заўсёды, як верны падданы,
Гатоў на цара працаваць я.

Я думаю ў шахце падземнай,
Узрываючы глыбы цяжкія:
З руды маёй зробіць, напэўна,
Сякеру на царскую шыю.

(IV, 585)

У арыгінале:

Nie dbam, jaka spadnie kara,
Mina, Sybir czy kajdany.
Zawsze ja wierny poddany
Pracować będę dla cara.

W minach kruszec kując młotem,
Pomyślę: ta mina szara
To żelazo, — z niego potem
Zrobi ktoś topór na cara.

(III, 153)

Слова “цар” у вуснах свабодалюбівай польскай моладзі было напоўнена самым канкрэтным зместам. Зняволеныя філарэты гаварылі аб змаганні з царызмам прама і недвухсэнсоўна.

М. Танк замяніў апорныя і такія сэнсава-важкія міцкевічаўскія рыфмы *kara — cara, szara — cara* на *пракляцце — працаваць я, цяжкія — шыю*, што

ў нейкай ступені расслабіла паэтычны радок. Але, ахвяруючы гэтым, як правільна адзначае В. І. Гапава, “ён цалкам захаваў паэтычную выразнасць і іранічны сэнс радкоў “як верны падданы, гатоў працаваць на цара я”¹⁰.

Зразумела, кожны пераклад нешта страчвае ў параўнанні з арыгіналам. Але адначасова ён нясе свае, адметныя якасці, таму і з’яўляецца ўдалым адпаведнікам афарыстычнаму *z niego potem zrobi ktoś topór na cara* пераклад *зробяць, напэўна, сякеру на царскую шыю*. Цікава, што слова *ktoś* у баладзе “Лілеі” абазначала дух мужа, таямнічую сілу. Тут жа яно напаўняецца новым, больш канкрэтным зместам.

М. Танкам перакладзены імклівы і жывы верш “Хор стральцоў”:

Гэй, ветры, нясіце
Гром стрэлаў да хмар!..
Ідзе паляўнічы —
Ваш друг і ўладар..
Далей жа па сцежках-дарогах, далей,
Па следзе за зверам хутчэй!¹¹

Думаецца, апраўданай з’яўляецца замена міцкевічаўскага *król wiatrów i chmur* на *ваш друг і ўладар*. Не парушыўшы вобраза, М. Танк надаў яму крыху іншае адценне.

М. Танк пераклаў на беларускую мову і вядомую мініяцюру А. Міцкевіча “Паліліся мае слёзы... ”.

Паліліся мае слёзы, як дождж чысты і краплісты,
На маленства, што было анельскім, сельскім,
На юнацтва час мой шумны, неразумны,
А таксама на век сталы, век няўдалы;
Паліліся мае слёзы, як дождж чысты і краплісты...

(IV, 586)

У арыгінале:

Poląły się łzy me czyste, rześiste
Na me dzieciństwo sielskie, anielskie,
Na moją młodość górną i durną,
Na mój wiek męski, wiek kłeski;
Poląły się łzy me czyste, rześiste...

(1,417)

Верш быў напісаны А. Міцкевічам у канцы трыццаціх гадоў мінулага стагоддзя. Ён сугучны створаным у той жа час такім лірычным творам паэта, як “Калі мой труп”, “Над вялікай вадой”. М. Танк перадаў спалучэнне скрухі, адчаю і адначасова нейкага светлага міцкевічаўскага суму. Але музычнасць верша ў дастатковай меры не ўдалося захаваць перакладчыку.

У плане параўнання варта прывесці цудоўны пераклад гэтага верша на рускую мову, зроблены В. Звягінцавай.

Полились мои слёзы лучистые, чистые,
На далёкое детство безгрешное, вешнее,
И на юность мою неповторную, вздорную,
И на век возмужания — время страдания.
Полились мои слезы лучистые, чистые... ¹²

Параўнальныя звароты як *дождж, што было* ствараюць у беларускім перакладзе расцягненыя вершаваныя радкі, страчваецца таксама эмацыянальны напал міцкевічаўскіх паўтораў *na te, na toja, na toj*. Праўда, танкаўскае як *дождж чысты і крапісты* — вельмі ўдалы адпаведнік міцкевічаўскаму *czyste, rzesiste*. Дакладныя і выразныя ў перакладзе М. Танка таксама і эпітэты, якімі карыстаецца польскі паэт пры вызначэнні свайго дзяцінства, юнацтва і сталага ўзросту.

Шэдэўрам перакладчыцкага майстэрства з’яўляецца верш “Да М... (Прэч з маіх воч!..)”, які быў напісаны А. Міцкевічам у 1823 г. Гэты лірычны твор узнік пад уплывам моцнага і трагічнага кахання паэта да Марылі Верашчака. Падпарадкоўваючыся пісаным і няпісаным законам тагачаснага жыцця і звычаям, Марыля вышла замуж за графа Путкамера. Але памяць аб сваім першым каханні А. Міцкевіч пранёс праз усё жыццё. Для яго каханне да Марылі было, як край маленства, як радзіма, пра якія ў выгнанні паэт успамінаў:

Дзяцінства край,
З надзеямі і снамі,
Як першая любоў,
Ты вечна з намі!

Некалі К. Чорны сказаў, што радзіма пачынаецца там, дзе прайшло дзяцінства. Для А. Міцкевіча радзіма пачалася там, дзе ён правёў дзяцінства і юнацтва, дзе прыняў удзел у філамацкім руху і дзе страціў сваё першае каханне, даверлівае і крыштальна чыстае.

Выключнасць і каштоўнасць гэтага верша ў тым, што ён чалавечны. У выражэнні чалавечых пачуццяў ён блізкі пушкінскаму “Я вас кахаў ...”. Яны

ўспрымаюцца хутчэй душой, чым на слых ці розумам. Напісаны ў перыяд росквіту духоўных і творчых сіл паэта, верш у нейкай ступені роднасны “Баладам і рамансам”, але адначасова як бы намячае шлях “Крымскім санетам”. Гэты перыяд у творчай біяграфіі А. Міцкевіча знамянальны і тым, што пасля настаўнічання ў абывацельскім Коўне паэт прыехаў у Вільню, дзе зноў сустрэўся з многімі сваімі філамацкімі сябрамі. Гэта быў час, калі ў значнай ступені пад уплывам Ф. Шылера ён напіша: “Май сэрца і глядзі ў сэрца”. І, нарэшце, гэта быў час, калі ён страціў Марылю:

“Прэч з маіх воч!.. ” — І я знікну без следу.
“Прэч з майго сэрца!” — І сэрца скарыцца.
“Прэч з маёй памяці!” — З гэтым, ты ведай,
Век наша памяць не зможа згадзіцца.

(IV, 577)

Выяўленчае багацце беларускай мовы дазволіла М. Танку надзвычай дакладна перадаць тонкія душэўныя нюансы сэрца паэта. Перакладчык захаваў шчырасць і прастату міцкевічаўскага верша, яго глыбокую пераканальнасць і значную абагуленасць. Вершу і ў перакладзе не ўласціва рамантычная прыўзнятасць і напышлівасць. Звычайнымі словамі і так проста гаворыцца пра каханне. І адначасова яно ўзнімаецца на незвычайную вышыню.

Там, дзе страчаліся шчаснай парою,
Дзе расставаліся сумнай хвілінай,
Буду заўжды неразлучным з табою,
Бо ўсюды частку душы я пакінуў.

(IV, 579)

У гэтым перакладзе Танк-перакладчык нібы гаворыць сэрцам Міцкевіча-паэта...

Багатая і разнастайная творчасць А. Міцкевіча напоўнена глыбокім лірызмам. Ад пачатку да канца лірычны “Эпілог” да “Пана Тадэвуша”. У ім паэт як бы падводзіць вынікі сваёй шматгадовай творчай дзейнасці, выяўляе народнасць сваёй паэзіі, выказвае самую вялікую мару свайго жыцця:

О, мне дажыць бы да гэткай уцехі,
Каб мае трапілі кнігі пад стрэхі,
Каб за кудзеляй сялянкі прысеўшы,
Песні любімыя даўнія спеўшы,

Пра сіраціну-красуню, якая
Вечарам гнала птушыную стаю,
І пра дзяўчыну, што скрыпку любіла
Ды за іграю свой статак згубіла, —
Каб і мае ўзялі кнігі сялянкі,
Простыя кнігі, як іх калыханкі¹³.

Дзякуючы высокамастацкім перакладам М. Танка творы польскага паэта і на беларускай мове жывуць сваім паўнакроўным жыццём. Беларускі паэт старанна працуе над удасканаленнем перакладчыцкага майстэрства. Так, пры чарговых перавыданнях значныя змены адбыліся ў перакладах “Крымскіх санетаў”, урыўка з “Пана Тадэвуша” пад назвай “Звярыны лог”, урыўка з “Дзядоў” (“Не дбаю, якое пракляцце ...”). Пры гэтым пераклад у рытма-інтанацыйных, вобразных і сэнсавых адносінах наблізіўся да арыгінала.

Трэба адзначыць і тое, што М. Танк быў мастацкім рэдактарам юбілейнага міцкевічаўскага зборніка “Выбраныя творы” (1955).

Гэтыя назіранні над перакладамі М. Танка з А. Міцкевіча толькі часткова характарызуюць яго перакладчыцкую дзейнасць. Як перакладчык ён звяртаўся да шматлікіх паэтаў нашай краіны, паэтаў краін народнай дэмакратыі, а таксама прагрэсіўных сусветных мастакоў слова. З польскай паэзіі беларускі паэт многа і актыўна перакладае як класікаў (А. Міцкевіч, Ю. Славацкі, У. Бранеўскі, Ю. Тувім), так і сучасных яе прадстаўнікоў (Т. Ружэвіч, М. Ю. Канановіч, С. Р. Дабравольскі, В. Шымборская), садзейнічаючы тым самым больш плённаму ўзаемадзейнню і ўзаемасувязям братніх літаратур.

1976

¹ Гаўрук Ю. Кветкі з чужых палёў. Мн., 1928. С. 95.

² Усе вершы даюцца па выд.: Mickiewicz A. Dzeła. Warszawa, 1955. Т. I–XVI. Тамы абазначаюцца лацінскімі лічбамі, старонкі — арабскімі.

³ Пераклады, за выключэннем асобна агавораных, даюцца па выданню: Танк М. 36. тв.: У 4-х т. Мн., 1966–1967. Тамы падаюцца лацінскімі лічбамі, старонкі — арабскімі.

⁴ Гаўрук Ю. Кветкі з чужых палёў. С. 95.

⁵ Przyboś J. Czytając Mickiewicza. Warszawa, 1965. S. 48.

⁶ Міцкевіч А. Выбраныя творы. Мн., 1955. С. 249.

⁷ Рыльскі М. Поэзия Адама Мицкевича. М., 1956. С. 75.

⁸ Міцкевіч А. Выбраныя творы. С. 249.

⁹ Калоссе. 1938. № 1 (14). С. 35.

¹⁰ Гапава В. І. Максим Танк — перакладчык славянскіх паэтаў // Старонкі літаратурных сувязей. Мн., 1970. С. 25.

¹¹ Міцкевіч А. Выбраныя творы. С. 39.

¹² Мицкевич А. Собр. соч.: В 5 т. М., 1948. Т. 1. С. 201.

¹³ Міцкевіч А. Зямля навагрудская, краю мой родны... Мн., 1969. С. 180.

Вячаслаў ВЯРЭНІЧ

“ПАН ТАДЭВУШ” АДАМА МІЦКЕВІЧА Ў ПЕРАКЛАДЗЕ Б. ТАРАШКЕВІЧА НА БЕЛАРУСКУЮ МОВУ

Да найбольш выдатных твораў Адама Міцкевіча адносіцца паэма-эпапея “Пан Тадэвуш”, якая прасякнута любоўю паэта да роднага краю, асабліва Навагрудчыны, дзе ён нарадзіўся і вырас. Гэты твор па праву лічыцца шэдэўрам не толькі польскай, але і сусветнай літаратуры. У ім творча выкарыстаны беларускія казкі і легенды, ужываюцца беларускія словы і выразы. Мясціны і прозвішчы, названыя ў паэме, у пераважнай большасці існуюць або існавалі на Навагрудчыне ¹.

Ад моманту першага выхату ў свет “Пан Тадэвуш” быў перакладзены на 24 мовы і надрукаваны ў 76 асобных выданнях. Але выдання поўнага перакладу на беларускую мову не было. З XIX ст. захаваліся толькі фрагменты перакладаў “Пана Тадэвуша”, зробленыя В. Дуніным-Марцінкевічам і А. Ельскім ².

Поўны пераклад паэмы на беларускую мову з’явіўся толькі ў пачатку 30-х гадоў XX ст. Зрабіў яго Браніслаў Тарашкевіч ва ўмовах турэмнага зняволення, да якога быў прысуджаны санацыйнымі ўладамі за тое, што пасмеў выступіць у абарону культуры, роднай мовы і грамадзянскіх правоў беларусаў у панскай Польшчы. Гэты выдатны прадстаўнік беларускай інтэлігенцыі нарадзіўся на Віленшчыне ў сям’і беларускага селяніна-католіка і не толькі добра ведаў рэаліі паэмы, але свабодна і дасканалалі валодаў польскай і беларускай мовамі, іх народнымі дыялектамі. Акрамя вялікага захаплення фальклорам і народнымі песнямі ён вызначаўся яшчэ аратарскім талентам і дасканалым стылем у публіцыстыцы. Таму, як сцвярджаюць польскія даследчыкі Г. Турская і С. Яновіч ³, перакладу Б. Тарашкевіча ўласціва дакладнасць у дачыненні да арыгінала, якая спалучаецца з бясспрэчнай паэтычнасцю.

Лёс арыгінала перакладу поўнага тэксту “Пана Тадэвуша” канчаткова не высветлены. У 1978 г. арыгінал адзінаццатай і дванаццатай быліц тарашкевічаўскага перакладу, знойдзеных у Вільнюсе, і сем сшыткаў яго копіі, перададзеных жонкай перакладчыка Н. А. Тарашкевіч Дзяржаўнаму музею БССР, паступілі ў аддзел рэдкай кнігі і рукапісаў Фундаментальнай біблія-

тэкі АН БССР. На аснове гэтых рукапісаў Інстытутам літаратуры АН БССР была падрыхтавана першая поўная публікацыя твора на беларускай мове: Адам Міцкевіч. Пан Тадэвуш / Пер. з польскай Б. Тарашкевіча. Мн. : Навука і тэхніка, 1981. Прадмову, падрыхтоўку тэксту і каментарыяў зрабіў А. І. Мальдзіс, рэдактар Ю. С. Пшыркоў. Кніга прымеркавана да 160-годдзя напісання паэмы, 90-годдзя з дня нараджэння перакладчыка і 60-годдзя самога перакладу.

У пачатку 1984 г. у Польшчы выйшла з друку яшчэ адно выданне тарашкевічаўскага перакладу паэмы: Адам Міцкевіч. Пан Тадэвуш альбо апошні заезд на Літве: Шляхоцкая гісторыя з 1811 і 1812 г. у дванаццаці быліцах вершам / Пер. Б. Тарашкевіча. Олыштын: Поезежэ, 1984. Навуковы рэдактар А. Абрэмбска-Яблонска, рэдакцыйная калегія: А. Багроўска, Т. Ясінска-Соха, З. Скібінска-Харыла, Э. Смулкова. Выданне падрыхтавана на падставе ксераграфічнай копіі перакладу, які захоўваецца цяпер у Фундаментальнай бібліятэцы АН БССР.

Пры падрыхтоўцы тэксту перакладу да друку ў абодвух выданнях ставілася мэта ў найбольшай ступені захаваць усе яго адметныя рысы. Праўкі зроблены толькі там, дзе гэтага патрабаваў правапіс. Выпраўлены таксама (без агаворак) яўныя апіскі. Зразумела, захаваны ўсе лексічныя, марфалагічныя і сінтаксічныя асаблівасці арыгінала. Як і сам тэкст перакладу, значную цікавасць для чытача і каштоўнасць для навукі маюць зробленыя Б. Тарашкевічам каментарыі да паэмы і перакладзеныя ім падрадкавыя заўвагі самога Міцкевіча. Патрэбнымі і карыснымі для сучаснага беларускага чытача аказаліся зробленыя А. І. Мальдзісам дадатковыя тлумачэнні некаторых паняццяў і слоў, асабліва паланізмаў, якія ў той час здаваліся перакладчыку зразумелымі. У мінскім выданні літаратурны каментарый зведзены да мінімуму. Пры неабходнасці выдаўцы прапануюць звяртацца за адпаведнымі тлумачэннямі да выдання паэмы на рускай мове 1949 г. або да спецыяльнай літаратуры.

Гэтым апошнім патрабаванням адпавядае падрыхтаванае варшаўскімі вучонымі олыштынскае выданне, на 7 друкаваных аркушаў большае па аб'ёму, бо яно пашырана радам важных дадаткаў. Сярод іх слова ад рэдакцыі, дзе высвятляюцца матывы выдання беларускага перакладу “Пана Тадэвуша”; уступ (з моўным каментарыем да перакладу Б. Тарашкевіча); табліцы супастаўлення абедзвюх версій копіі адзінацатай і дванацатай кніг, заўвагі Г. Турскай пра беларускі пераклад кнігі першай “Гаспадарка”; водзвывы ў перыядычным друку аб перакладзе “Пана Тадэвуша” на беларускую мову; фотакопіі рукапісаў, бібліяграфія. Усё гэта надае олыштынскаму выданню дадатковыя якасці, асабліва важныя для мовазнаўцаў і літаратуразнаўцаў.

Беларускі тэкст “Пана Тадэвуша” складаецца з 12 вершаваных быліц (кніг, або глаў). Абапіраючыся на ўступны артыкул праф. А. Абрэмбскай-

Яблонскай⁴, разгледзім моўныя і паэтычныя асаблівасці гэтага перакладу. Правапіс беларускага перакладу захоўвае ў асноўным тую лінію рашэнняў, якой прытрымліваўся сам Тарашкевіч у сваёй “Беларускай граматыцы для школ”⁵. Неабвержным доказам правільнасці выбранага напрамку ў развіцці беларускай мовы служыць тое, што сучасная беларуская літаратурная мова адлюстроўвае ўсе галоўныя асаблівасці і нормы, вызначаныя ў свой час Тарашкевічам⁶.

У перакладзе Б. Тарашкевіча назіраецца вялікая колькасць фанетыка-арфаграфічных дублетаў, якія звязаны з розным месцам націску ў слове і вынікаючым адсюль характарам акання (*да пояса — за паяс, шырокіх — шырака, Сапліцова — у Сапліцаве, дзіўную — рыфма да сумую і г. д.*). Ігнараванне акцэнталагічнай нормы ў такіх маштабах не сустракаецца ў паэтычных творах іншых беларускіх пісьменнікаў. Чаму ж Тарашкевіч не прытрымліваецца правіл акцэнтацыі, хоць вядома, што захаванне месца націску ва ўсходнеславянскіх мовах вынікае з характару яго марфалагічнай функцыі?

А. Абрэмбска-Яблонска лічыць, што лібералізм у гэтых адносінах або, хутчэй за ўсё, свядомы стылістычны манеўр Тарашкевіча маглі вынікаць з яго арыентацыі ў ваганнях і разнароднасці акцэнтацыйных адносін у беларускіх гаворках. У яшчэ большай ступені магла тут уздзейнічаць добра вядомая яму з практыкі з’ява перастаноўкі націску ў беларускіх народных песнях як вынік патрабаванняў рытму і рыфмы. Гэта тым больш праўдападобна, бо Тарашкевіч быў добры спявак, а народная беларуская песня была яго стыхіяй. Таму перастаноўку націску як стылістычны сродак, звязаны непарушна са спяваным народным тэкстам, ён мог перанесці і на глебу рытмічна дэкламаванага паэтычнага апавядання. Гэта не быў адзіны элемент народнай паэтыкі, які шырока ўжываўся перакладчыкам “Пана Тадэвуша”. Не без значэння маглі тут быць яшчэ і апазіцыйныя ў адносінах да месца націску пары польскіх і беларускіх слоў з аднолькавым гучаннем. Білінгвізм Тарашкевіча аблягчаў яму прымяненне ўсялякіх магчымых сродкаў, якія дапамаглі лепшаму фарміраванню рыфмы і рытму верша.

Да фактаў менш выключных, прынятых і прызнаных у паэтычнай практыцы, можна аднесці поўнае або скарачанае вымаўленне *у/ў* і *і/й* незалежна ад характару іх гукавога акружэння (*параўн.: й на месца назначана, думаю, пэўне што стане; святло у раве разбіваецца ў дробныя іскры*). Сюды ж трэба аднесці шматлікія скарачэнні, адсячэнні канцовых, сярэдніх або (найбольш рэдка) пачатковых частак слоў, узятых аўтарам перакладу з гутарковай мовы, з дыялектных запасаў, з уласнай вынаходлівасці і ўключаных у рэквізіты фарміравання структуры верша, павышэння яго стылістычных каштоўнасцей.

Ужыванне названых вышэй стылістычных сродкаў абумоўлена мас-тацкімі прадпасылкамі Тарашкевіча і яго захапленнем класічнай паэзіяй

(пераклад “Іліяды”), каб гучанне лексічнага матэрыялу падпарадкаваць вершаскладанню. І тут перакладчык праявіў значную самастойнасць і наватарства. Замест трынаццаціскадовага верша (7+6, радзей 8+5), якім пісаў Міцкевіч “Пана Тадэвуша”, ён прыняў для беларускага перакладу іншую, чым у польскім тэксе, даўжыню радка — пятнаццаціскадовы (9+6 або 8+7). Выбар гэты не выпадковы, ён мае абгрунтаванне ў рознай гукавой форме канчаткаў абедзвюх моў: польскія формы больш кароткія, сцягнутыя (*dziwna, dziwnej, dziwną, to, znam, znasz*) у параўнанні з несцягнутымі, больш доўгімі канчаткамі ў беларускай мове (*дзіўная, дзіўнае, дзіўную, дзіўную, тое, ведаю, ведаеш*). Дастасаванне радка, даўжэйшага на два склады, давала перакладчыку магчымасць зрабіць лепшыя, больш дакладныя ў адносінах да арыгінала выбар і адбор лексікі і лексічных структур. Рухоме месца націску ў беларускай мове дазволіла яму ўвесці рытмічныя мадыфікацыі, якія забяспечылі найбольш дакладную перадачу зместу польскага трынаццаціскадовага верша ў рамках пятнаццаціскадовага.

У выкарыстаных Тарашкевічам сродках вершаскладання назіраецца свядомы паралелізм з паэтыкай польскага арыгінала. З гэтай мэтай перакладчык выкарыстоўвае багаты арсенал дублетных граматычных форм, выразаў з гутарковай мовы, дыялектызмаў, а таксама ўтвораных ім неалагізмаў. Вось, напрыклад, формы, якія ўспрымаліся на рубяжы 20–30-х гг. як нармальныя элементы тагачаснай граматычнай сістэмы: націскныя канчаткі *-ох, -ёх* назоўнікаў пераважна муж. роду ў мес. скл. мн. л. (*па слядох, у капелюхах, у мясцох сваіх, у грудзёх*); націскныя канчаткі *-ом, -ём* у дав. скл. мн. л. (*дае загады стральцом, пісаром, к гасцём*); побач з поўнымі формамі прыметніка ў якасці азначэння шырока выкарыстоўваюцца скарачаныя або сцягнутыя формы (*накручаны й схованы ў дробныя белы стручочкі; тырчаць сыраежкі чырвоныя, жоўты, срабрысты*); паралельнае ўжыванне двух канчаткаў род. скл. адз. л. прыметнікаў і займеннікаў жан. роду *-ое, -ае* побач з *-ой, -ай* (*зле на саволку крыклівае жонкі с сябрамі; узяўся шум, гоман з такое да спораў манеры*); скланенне займенніка *тая*, як *тэй* у род., дав., тв. і мес. склонах адз. л.

Падобная ж дублетнасць форм мае месца ў спражэнні дзеясловаў. Так, у інфінітыве раўнапраўна ўжываюцца суфіксы *-ць* і *-ці*, а выбар гэтых фармантаў у тэксце залежыць ад рытму верша або ад рыфмы (*здаволіць — саволіць, раўнаваці — прызываці*). Дзеясловы I і II спражэння ў 3-й асобе адз. л. маюць паўднёва-заходнебеларускі канчатак *-е(-а)*: *пахіле сваю галаву; прыходзе; гаспадарскае вока каня, добра туча*. Спарадычна ўжытыя формы на *-іць* абумоўлены патрабаваннямі рыфмы: параўн. 3-й ас. адз. л. *пазволіць* — да інфінітыва *пасаволіць*. Для 3-й асобы адз. л. дзеяслова *быць* побач з формай *ёсць* Тарашкевіч дапускае таксама скарачаныя дыялектныя разнавіднасці *ё* і *ёсь* (*а ё з чаго выбраць; то ёсь маладзік*). У 1-й асобе мн. л.

дзеясловаў загаднага ладу выступаюць канчаткі *-ма* (*разгледзьмася, па-кіньма*) або *-ема, -ем* (*абодва хадзема на пікі; хадзем, калі хочаш*). Апрача формы будучага складанага часу — з дапаможным дзеясловам *буду*+інфінітыў — ужываецца спарадычна і дыялектная форма з дапаможным дзеясловам *-іму* (*у доме маім яго памяць трываціме вечне*).

Названыя асаблівасці цяпер ужо лічацца дыялектнымі, але да рэформы беларускага правапісу 1933 г. яны былі пастаяннымі кампанентамі тагачаснай беларускай літаратурнай мовы. Дзеля большай даступнасці твору і рэалізацыі пэўных прадпасылак стылю перакладчык свядома ўводзіць у тэкст і формы, узятыя з гутарковай мовы, народных гаворак або нават з паэтычнай практыкі, г. зн. формы, не ўласцівыя літаратурнай мове.

Разам з формай на *-ся* ў зваротных дзеясловах з асновай на галосны ўжываюцца варыянты са скарачонай часціцай *-сь* (*нахілясь, білісь, не ўздымалась*). Больш часта ў параўнанні са скарачонай формай *-ва-* выступаюць суфіксы *-іва-* ў дзеясловах шматкратнага дзеяння (*прышпільваў, разгладжваў; павынашываць, паказываў, пасьпевываў, прытрымываў*), вельмі часта выкарыстоўваюцца дзеепрыслоўі на *-шы, -ўшы* ў функцыі выказніка ў мінулым часе (*каб жыўшы даўжэў ён, то можа б яшчэ і змяніўся; суддзя адказавшы; ці ключык не ўцёкшы?*), а таксама скарачаныя формы дзеясловаў у 3-й і 2-й асобе адз. і 2-й асобе мн. л. (*пахваляйца, падабайца, кланяйца, ведайш, ведайце* — пахваляецца, падабаецца, кланяецца, ведаеш, ведаеце). Назіраюцца эпизадычны пропуск суфікса *-ну-* (для захавання размеру верша) у дзеясловах прошлага часу закончанага трывання (*выцяг, пацяг* — выцягнуў, пацягнуў), канчатак *-мі* ў тв. скл. мн. л. назоўнікаў жаночага роду (*галоўмі ківаючы*), рэлікты скланення назоўнікаў парнага ліку ў склонах род., мес. (*вушыш, у ваччу, з ваччу*) і тв. (*вушыма, з вачыма*). У мэтах рыфмавання выкарыстоўваецца ў мес. скл. адз. л. прыметнікаў і займеннікаў муж. і ніяк. роду канчатак *-ом (-ам)*: *ішоў... ён крокам* — у маўчанні *глыбокам; ведаці меў бы аб гэтам* — *схаваўся прад светам*. Формы *-oi, -ai* замест *-oe, -ae* ў прыметнікаў і займеннікаў жан. роду род. скл. адз. л. (*гэтай ціхай сцэны; куртку, катораі полы падняты на гузы*); пераход *e ⇨ i* сустракаецца ў наз. скл. мн. л. (у рыфме *шыі* — *даўгіі*) і ў мес. скл. адз. л. (рыфма *да няволі* — у *стадолі*), апошняя форма выступае на значным абшары беларускіх гаворак; назіраецца непаслядоўнасць ва ўжыванні падоўжаных зычных пад уплывам суфікса *-j-* або наяўнасць гіпернарматыўных форм (*збожжа і збожжа; струменняў, іменняў* — ад струмень, імя).

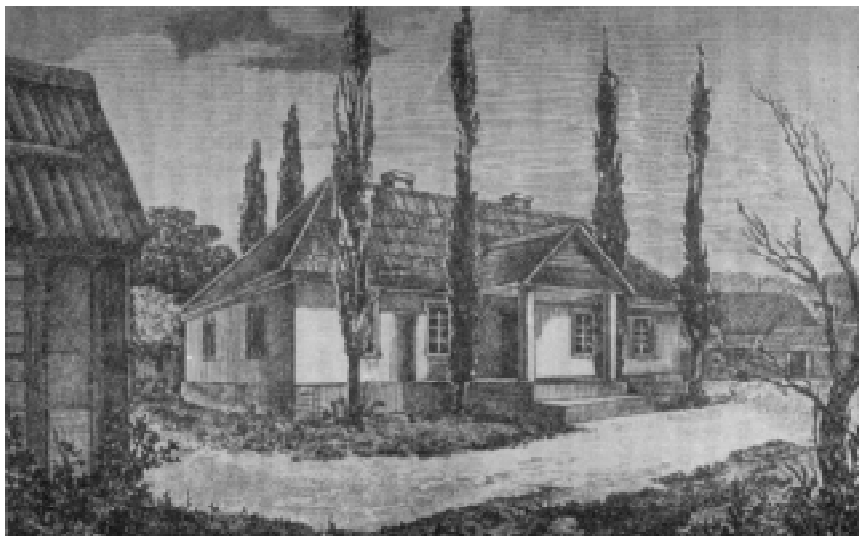
Лексіка і словаўтварэнне таксама ўдзельнічаюць у фарміраванні мас-тацкіх вартасцей перакладу. З гэтай мэтай выкарыстоўваецца няўстойлівасць у беларускіх гаворках сістэмы дэрывацыі дзеепрыметнікаў прошлага часу, залежнага стану на *-н-* і *-т-*, напр.: *прывязаты* (замест прывязаны); *грошы сабраты; у палон во забраты; уткнуёны рагач* (замест уткнуты ад уткнуць);

дыялектныя формы дзеясловаў II спражэння на *-эць*: *крычэць, рычэла, блішчэў*, замена іншамойных запазычанняў з назоўнікавым суфісам польск. *-ist-*, руск. *-ист-* праз прыметнікавы суфікс *-істы*: *мазурысты, лег’яністы, бэлетрысты*. Рэгіяналізмы, уласцівыя народным дыялектам або гутарковай беларускай мове, звязваюць пазычны бок твора з верагоднасцю асяроддзя беларускага чытача. Гэта, напрыклад, прадуктыўны тып аддзеяслоўных прыметнікаў з фармантам *-к-* са значэннем ‘схільны, здольны да таго, што выражае корань асновы’ (*гаваркія*); экспрэсіўна афарбаваныя ўтварэнні з суфіксамі *-уха-, -ух-* на: *грызуха, скакуха* ‘вавёрка’, *маланка-бліскуха, танцуха, смертухне сына*; народныя варыянты прыслоўяў як варыянты літаратурных форм: *вельмі і вельма, тайма* замест таемна, *бягма* замест бегма, *сюдэма* замест сюды. Да магчымых неалагізмаў перакладчыка залічвае праф. Абрэмбска-Яблонска такія словы, як *пагледы, паглед* (побач з даволі частым *пагляд*); *хавае ў скрытку*; *прыцяг* ‘прывабнасць’; *над калатліўніцкім Возным*; *да жанімскае справы*; *прыняў прапазыку*; з *хаоса (...)* *курапылу*; *срэбнарунны ярун*; *дождж разіскрысты*.

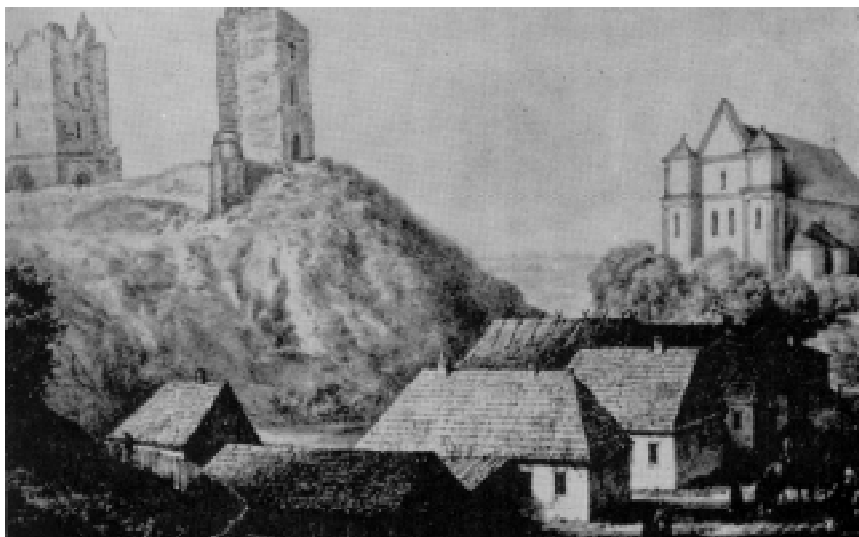
Вялікай разнастайнасцю адзначаюцца часта сустракаемыя ў гэксце памяншальныя формы, якія з’яўляюцца галоўным стылістычным сродкам у народнай паэзіі. Побач з дэрыватамі ад назоўнікаў і прыметнікаў (*лясным пяюшчам, касулькі сонца, хмурынка, хвіліначка, халадочак; дарагенькі, прад раднюсенькім сынам*) выступаюць дэмінутывы ад прыслоўяў (*крышачку, зайтрачка, столечкі, ніколеккі*), ад займеннікаў (*усенька, нештачка, няма нічагутка, над самюсенькім вухам*) і нават ад лічэбнікаў (*дзвенькі галовы*). Займеннікі з элементам *-к-* або *-н-* (*гэткі, гэны, ягоны, іхны*), а таксама прыслоўі, часціцы і іншыя, пашыраныя ўзмацняльным элементам *-к-, -ка* (*дык/ды, цяперака, тутка, ёсьцека, нямашака*), якія цяпер ужо лічацца дыялектнымі, але працягваюць бытаваць у мастацкіх творах.

Да дыялектных асаблівасцей у галіне марфалогіі і словаўтварэння можна дадаць яшчэ некаторыя фанетычныя з’явы, такія, як наяўнасць пратэз *в* і *г* перад галоснымі (*варганы, вагністы, вагромністым колам, загастрыць, поўна гострае галі*); спрашчэнні або ўпадабненні, характэрныя для гутарковага вымаўлення (*ачыніў, урэсьце/урэшце, пасьцівы ‘пачцівы’*), скарачэнні слоў (*трэ’ ⇌ трэба, мо ⇌ можа, нат’ ⇌ нават, як-га- ⇌ як мага, будзе до’ і на гэтым ⇌ досыць, датуль’ ⇌ дагэтуль*); метатэзы і змены спалучэнняў зычных у беларускіх словах, а таксама перастаноўкі гукаў і іншыя змены ў іншамойных запазычаннях (*вядзьмедзь* замест мядзьведзь, *клу́ста* замест тлуста, у *клябаніі* замест у плябаніі; *налпаю* замест малпаю, *некруты* замест рэкруты, *гран* замест граф).

Для беларускай лексікі перакладу Тарашкевіча характэрны запазычанні перш за ўсё з польскай і часткова з рускай моў. Тлумачацца яны рознабаковым уплывам гэтых моў на беларускую ў выніку іх працяглага суіснавання

Дом у Наваградку, дзе прайшло дзяцінства паэта

Навгрудак у XIX ст. Від на руіны замка і фарны касцёл.
З літаграфіі М. Фаянса паводле малюнка Н. Орды. Фрагмент

ў рамках супольнай дзяржаўнасці, пісьменнасці і культуры. Такія словы, як *палівода, луп, зухвальства, набел, у спадку* ‘у спадчыне’, з *дзевяцідзесятым рокам*, з’яўляюцца яўнымі паланізмамі, узятымі з тэксту польскага арыгінала. Сюды ж адносяцца значная колькасць толькі часткова адаптаваных або цалкам запазычаных польскіх фразеалагізмаў: *лабуддзя шыя, каня асадзіў, людзі ганору, з гары плянаваў* ‘планаваў загадзя’, *ніхто яго лёгка не важна* (*lekse go nie ważq* ад *lekceważyć*) і інш. Пры лексічнай аднолькавасці пэўных тэрмінаў у абедзвюх мовах Тарашкевіч уводзіць часамі сінанімічную і лексічную разнастайнасць для адных і тых жа паняццяў, змешчаных у польскім арыгінале. Напрыклад, польск. *myśliwy, myśliwiec* перадаюцца ў беларускім перакладзе як *мысліўцы, паляўнічы(я), лаўцы*; а для агульнай назвы адзення (польск. *odzież, odzienie, ubranie, ubiór* — белар. *адзежа, адзенне, убрание, уборы*) уводзіць яшчэ дадаткова тэрмін *апрата* (у польскай апраце), уласцівы для гродзенскіх гаворак.

Пра іншы напрамак моўных уплываў сведчаць прыведзеныя А. Абрэмбскай-Яблонскай фразеалагічныя паралелізмы з польскага і беларускага тэкстаў “Пана Тадэвуша”. У тарашкевічаўскім перакладзе існуе тры фразеалагічна-сіntaxічныя разнавіднасці, якія датычацца тэрміналогіі, звязанай са збіраннем грыбоў: *Ну ж у грыбы! побач з хадзем па грыбы усе да бору! і за ёй на грыбы паспяшаўся*. Дакладна тыя ж самыя фразеалагічныя адпаведнікі знаходзім у тэксце польскага арыгінала: *Dalej w grzyby!, po grzyby i na grzyby*. Дзве апошнія формы ўласцівы не толькі польскай літаратурнай мове, але і іншым славянскім. Аднак *iść w grzyby* адрозніваецца сваёй незвычайнай канструкцыяй, і гэта не дзіўна, бо сам Міцкевіч ужыў гэты беларускі рэгіяналізм, шырока вядомы і сучаснай мове, а ў старабеларускіх помніках засведчаны ўжо з XIV–XV стст.

Блізкасць беларуска-польскіх моўных кантактаў пацвярджаецца яшчэ і тым, што перакладчык шырока выкарыстоўвае словаўтваральныя і граматычныя варыянты абедзвюх моў або пераносіць іх элементы з адной граматычнай сістэмы ў другую. Так, побач з прыназоўнікамі *між, міжы, паміж* у перакладзе сустракаецца форма *паміжы*, якая з’яўляецца адпаведнікам польск. *pośród* (*паміжы сталом і між радамі; паміжы палямі*). Побач з беларускім назоўнікам жаночага роду *папера* выступае і яго польскі эквівалент у мужчынскім родзе *папер*. Тое ж можна сказаць пра назоўнік *грудзі*, які ў беларускай мове належыць толькі да множнага ліку, а ў перакладзе сустракаецца яшчэ і ў адзіночным (*А стан яе гібкі і складны ды грудзі павабны; магутныя плечы і грудзь яго дужа шыроку*), што магло ўзнікнуць як пад уздзеяннем польскай, так і рускай моў.

Да ўплываў рускай мовы ў перакладзе трэба аднесці рад лексічных запазычанняў, якія ўзбагачаюць слоўніковы запас у галіне сінанімікі, сродкаў экспрэсіўнага выражэння і выкарыстоўваюцца галоўным чынам у мэтах

вершаскладання, напрыклад: *і вам аб'ясніць дужа рады 'растлумачыць'; аратар — тлумача 'прамоўца'; ну, голасу толькі няма, ў астальным як жывыя* (фігуркі) *'у астатнім'; чарнеецца бор вараннёвы 'канфітуровы', рус. варенье; не менш знамяніта 'славутна, выдатна'; вялікі падсоўнечнік, быццам накрыты загарам 'сланечнік', руск. подсолнечник; у Польшчы ў парадным доме з даўнога звычайу 'у прыстойным'; Ці ты ашалеў гэта, Рыкаў, з такім прадлажэннем? 'з такой прапановай'; улада не бабскае дзела 'справа'; што горай не нада 'не трэба'; завіхаліся чынна і бойка 'ладам, стройна, цырымонна'.*

У адных выпадках такія русізмы ўжо цалкам увайшлі ў слоўнікавы склад беларускай мовы (*капітанскі аклад, быць дваранінам, (э)палеты*), у другіх жа — паслужылі асновай для беларускіх новаўтварэнняў (*і садзіў яго міжы вазжоў у пачэсны тым коле; куды з боку Нёмана двух вазжароў прыбывала 'правадыроў, военачальнікаў', ад рус. вождь, вожак; марожыну есці 'марожанае', рус. мороженое; ужо зблізу ўрукапаш б'юцца 'урукапашную', рус. врукопашную; шалавіла заўзяты 'свавольнік, гарэза', рус. шалун, шалунишка. Русізм ваўна (рус. волна) замест белар. хваля выкарыстоўваецца, напрыклад, у мэтах рыфмы (... з другога пакою — укацілася шпарка праз дзверы як быстрай ваўною), а ў сувязі з патрэбамі рытму ў вершы белар. крокаў перакладчык замяняе рус. шагов (*Аж глянуўшы з боку, шагоў так на дваццаць, пабачыў мужчыну*). Відаць, тымі ж патрабаваннямі рыфмы трэба тлумачыць наяўнасць рускай формы канчатка -я замест беларускай -ю ў род. скл. адз. л. назоўнікаў муж. роду з асновай на мяккі зычны:*

Дык знача, такога дзіўнога быў граф абычая;
казалі ўсе, што чагосьці яму не хапае.

Пра польскія і рускія ўплывы на беларускую мову перакладу Тарашкевіча можа сведчыць таксама разнароднасць фанетычнай і графічнай перадачы іншамовных запазычанняў. Пры гэтым перавага польскай моўнай стыхіі ў гэтых уплывах была на мяжы 20–30-х гг. такой жа відавочнай, як перавага рускай мовы ў наш час. Такім чынам, іншамовныя запазычанні з *l* сярэднім у беларускім тэксце перадаюцца праз *л* мяккае (*пляны, плянуе, у залю, лаякай, галёнам* і г. д.). Адпаведна да польскай непалатальнай вымовы рада зычных перад галоснымі *е, і* ў тэксце перакладу знаходзім: *імператар, на пэргаміне, з бэльгійскай правінцыі, тэатр, традыцыя, мэлёдыі, анэкдота*. Найбольш складанай у засваенні іншамовных слоў у беларускай мове была справа акання. Адсюль і ў перакладзе “Пана Тадэвуша” аканне ў іншамовных словах пераведзена непаслядоўна, напрыклад: *для конфэдэратаў але сканфэд'раваны, констытуваці, фаворытны, эканомам, у тэстамэнце*.

Формы з яканнем сустракаюцца ў даўно запазычаных словах (*ядвабнай, гярбоўныя клейнаты, Гядымін, Гярвазы*). Спалучэнне *ол* перадаецца ў форме баўгарызм, аўтар (цяпер балгарызм, алтар).

Такім чынам, мова перакладу “Пана Тадэвуша” мае шмат дыялектных рыс, уласцівых для заходнебеларускай тэрыторыі, з якой паходзіў Тарашкевіч. Найменш дыялектызмаў выяўляецца ў марфалогіі, больш у фанетыцы, асабліва многа — у лексіцы. Несумненна, што значная насычанасць мовы перакладу рэгіянальнымі элементамі стварае для сённяшняга чытача пэўныя цяжкасці. Нельга, аднак, ацэньваць гэты факт негатыўна, бо мову польскага арыгінала таксама характарызуе рад архаічных або рэгіянальных элементаў, уласцівых для эпохі ўзнікнення паэмы і мовы родных мясцін Міцкевіча, але невядомых сучаснай польскай літаратурнай мове. Перакладанне “Пана Тадэвуша” рыгарыстычным спосабам на сучасную нам беларускую літаратурную мову, без афарбоўкі яго архаізмамі і рэгіяналізмамі дало б пераклад штучны, ненатуральны, бясколерны, не сугучны моўна-стылістычнаму афармленню арыгінала ⁷.

Праф. А. Абрэмбска-Яблонска адзначае, што пераклад “Пана Тадэвуша” на беларускую мову зроблены дакладна, але разам з тым індывідуальна, з непаўторнымі версіфікацыйнымі інавацыямі, з адчуваннем клімату эпохі і асяроддзя, людзей і здарэнняў, з выкарыстаннем багатых запасаў лексікі беларускай літаратурнай мовы перыяду “Нашай нівы” і свядомым ужываннем рэгіянальных дыялектызмаў, якія быццам бы геаграфічна вызначаюць месца, дзе адбываліся падзеі міцкевічаўскай паэмы. Натуральнасць і штодзённасць мовы глыбока перадае задуму Міцкевіча ў яго паэме, адрасаванай самым шырокім масам чытачоў. Не кожны пераклад “Пана Тадэвуша” на іншую замежную мову зможа справіцца з гэтым.

1985

¹ Мальдзіс А. Пераклад-подзвіг // Міцкевіч А. Пан Тадэвуш / Пер. з польскай Б. Тарашкевіча. Мн., 1981. С. 3–6.

² Агляд, аналіз і спробу ацэнкі выдадзеных у друку фрагментаў перакладаў “Пана Тадэвуша” ў XIX ст. В. Дуніна-Марцінкевіча і А. Ельскага, а ў XX ст. М. Танка і С. Дзяргая, а таксама неапублікаваных рукапісаў поўнага перакладу на беларускую мову Б. Тарашкевіча і П. Бітэля зрабіла З. Скібінска-Харыла: Skibińska-Charyło Z. O przekładach “Pana Tadeusza” na język białoruski. Studia Polono-Slavica-Orientalia. 1975. R. II. S. 181–198 (у гэтым жа артыкуле змешчана бібліяграфія беларускіх і польскіх крыніц).

³ Turska H. Адам Міцкевіч. Гаспадарка / На беларускую мову пераклаў Бр. Тарашкевіч // Полымя. 1962. № 2. С. 159–165; Выдавецкая рэцэнзія // Міцкевіч А. Пан Тадэвуш альбо апошні заезд на Літве: Шляхоцкая гісторыя з 1811 і 1812 г. у

дванаццаці быліцах вершам / Пер. Б. Тарашкевіча. Ольштын; Поезежэ, 1984. С. 287–292; Janowicz S. “Pan Tadeusz” w celi więziennej // Kultura. 1977. Nr 12. S. 5.

⁴ Obrębska-Jabłońska A. Wstęp / Z komentarzem językowym do przekładu Bronisława Taraszkiewicza // Міцкевіч А. Пан Тадэуш... С. IX–LVI.

⁵ Тарашкевіч Б. Беларуская граматыка для школ. Вільня, 1929. 5-е выд.

⁶ Юрэвіч А. К., Яновіч А. І. Гісторыя беларускай літаратурнай мовы. Мн., 1968. С. 163.

⁷ Turska H. Адам Міцкевіч. Гаспадарка. С. 291–292.

Тамара ГАБРУСЬ
ЯНЫ НАТХНЯЛІ МІЦКЕВІЧА

У творчасці Адама Міцкевіча, бы ў рамантычным люстэрку ляснога возера, адбілася шматпакутная гісторыя роднага краю, любай сэрцу Наваградчыны. Ён добра ведаў і яе мураваны летапіс — старажытнае нацыянальнае дойлідства. У нашым нарысе гаворка пойдзе аб помніках архітэктуры, якія надаралася бачыць паэту ў дзіцячыя і юнацкія гады.

Перліна лірычнай паэзіі Міцкевіча — паэма “Тражына”, якая апавядае пра жорсткую барацьбу наваградчан супраць крыжакоў і пра гераічнага самаахвярнасць іх княгіні, пачынаецца рамантычным апісаннем замкавых муроў:

Ля Навагрудка, на ўздыбленых
горах —
Замак у месяца срэбным зіхценні;
Вал здзірванелы схваўшы, сувора
Волатаў-вежаў ламаныя цені
Падалі ў роў, дзе між вечнай
цясіны
Дыхалі воды, затканыя цінай¹.

(Пераклад С. Дзяргя)

Паэтычны геній Міцкевіча ўзнаўляе з руінаў мury старога *наваградскага замка* і насыляе іх людзьмі і падзеямі.

У гады дзяцінства паэта, на пачатку XIX ст., на замчышчы былі відны рэшткі трох вежаў: *Шчытоўкі*, *Касцельнай* і *Дазорцы*, што можна ўбачыць толькі на тагачаснай гравюры А. Аляшчынскага. У нашыя дні ад самай магутнай і высокай вежы замка *Дазорцы*, якая мела падмурак 14х14 м і вышыню каля 20 м, не засталася і следу. У 1906 г. абвалілася *Касцельная вежа*, рэшткі яе з боку фарнага касцёла былі ўмацаваны падпорнымі сценамі. Пад час Першай сусветнай вайны абрушылася павернутая да горада

сцяна вежы Шчытоўкі, якая знаходзілася на самай высокай кропцы рэльефа замчышча. Яна і цяпер уражае сваёй магутнасцю. Археалагічныя раскопкі паказалі, што на яе месцы ў другой палове XIII ст. стаяла яшчэ больш старажытная вежа, якая была цалкам выкладзена з прыроднага каменю і пазней стала падмуркам для Шчытоўкі, змураванай у канцы XIV ст. ужо не з каменю, а з вялікапамернай цэглы-пальчаткі. Новая вежа ўзведзена ў гэтак званай лусковай тэхніцы, характэрнай для беларускага абарончага дойлідства XIII–XVI стст.

Унутраныя і вонкавыя паверхні сценаў выкладвалі з цэглы, а ў шчыліны паміж імі закідвалі бутавае каменне, бітую цэглу і ўсё змацоўвалі рошчынай. Агульная таўшчыня такой сцяны ў падмурку вежы дасягала 3 м. Вышэй яна пакрысе звужалася, дзякуючы чаму прызматычная “чацверыкавая” вежа здавалася не такой ужо масіўнай і важкай. У гістарычных крыніцах вежу Шчытоўку называюць таксама *Цэнтральнай*, таму што спачатку яна была адзіным мураваным збудаваннем замка, які абкружалі драўляныя сцены. Вежу прарэзвала брама. У перыяд кансалідацыі сіл супраць крыжакоў, напярэдадні пераможнага Грунвальда, у наваградскім замку драўляныя сцены замянілі мураванымі і ўзвялі тры новыя вежы, крыху меншыя за Цэнтральную, але падобныя да яе прызматычнай формай. Ва ўсходнім кутку замчышча, над крутым схілам размясцілася вежа, названая Касцельнай; амаль насупраць Шчытоўкі — другая вежа з брамай (таму і назва яе — *Малая брама*) і на захад ад яе вежа, арыентаваная да рамеснага пасаду, названа *Пасадскай*. Дзве апошнія, павернутыя да горада вежы, былі злучаны магутнай і высокай 70-метровай сцяной, таму што небяспека з гэтага боку была найбольшая. Паміж Малой брамай і Касцельнай вежай на ўсходнім схіле замкавай гары, дзе білі крыніцы, пабудавалі *Калодзежную* вежу, каб забяспечыць абаронцаў замка пад час асады пітной вадой. Гэтая вежа злучалася сцяной і патайным ходам з агульнымі ўмацаваннямі замка.

На тэрыторыі замка знаходзіліся харомы князя, мураваная праваслаўная царква, стайні, жылыя і гаспадарчыя пабудовы. Архітэктурныя рэаліі былі апісаны А. Міцкевічам у паэмах “Гражына”, “Мешка, князь Наваградка” і “Конрад Валенрод” (дарэчы, такое імя, сапраўды, меў магістр ордэна, які прывёў крыжакоў пад сцены наваградскага замка ў 1391 г., але напад гэты закончыўся беспаспяхова — замак не быў узяты, як і пазней у 1394 г., у апошні напад крыжакоў на Наваградак).

У канцы XV – пачатку XVI стст. умацаванні наваградскага замка дапоўніліся яшчэ дзвюма вежамі, большымі за папярэднія і крыху іншай формы. Новы этап будаўніцтва быў звязаны ўжо з новай ваеннай небяспекай — набегамі перакопскіх татар на нашыя землі. На паўночна-заходнім рагу замчышча паўстала вежа Дазорца. Ад яе ў розныя бакі — да Шчытоўкі і Пасадскай вежы — разышліся мураваныя праслы сценаў, якія замянілі апош-

нія драўляныя гародні. Малую браму з боку горада дадаткова прыкрыла яшчэ адна, сёмая па ліку вежа, названая *Мескай*, таму што ў той час на Беларусі горад значных памераў называўся “местам”. Гэтая вежа прарэзвалася брамай, да якой вёў пад’ёмны мост, перакінуты праз роў. Абедзве новыя вежы былі падобныя да вежаў славутага замка ў Міры, пабудаванага ў той самы час. Ніжнюю частку іх складалі масіўныя квадратныя ў плане аб’ёмы — “чацверыкі”, а верхнюю — васьмігранныя “васьмерыкі”, накрытыя шатровымі дахамі.

У наступным стагоддзі будаўніцтва на замку не вялося, наадварот, гады і войны паступова руйнавалі тое, што было раней. Асабліва моцна пацярпеў замак пад час руска-польскай вайны 1654–1663 гг. Пасля працяглай аблогі Меская, Пасадская, Калодзежная вежы, Малая брама і сцены, што іх злучалі, былі разбураны амаль да падмурку, у выніку чаго замак канчаткова страціў абарончае значэнне, прыйшоў у заняпад і паступова ператварыўся ў руіны. На пачатку XIX ст. каменнем з умацаванняў замка вымошчвалі вуліцы Наваградка. Толькі праз стагоддзе, у 1921 г., пры панскай Польшчы рэшткі замка былі ўзяты пад дзяржаўную ахову, і немалую ролю ў гэтым адыграла тое, што выдатны помнік нашай гісторыі цесна спалучаны з творчасцю Адама Міцкевіча. Па ініцыятыве Міцкевічаўскага камітэта, створанага ў студзені 1924 г., на тэрыторыі Замкавай гары ў маі 1924 г. адбылася закладка Кургана несмяротнасці ў гонар паэта. Скончылі яго насыпаць у 1931 г. Штучны пагорак апярэзвае сцежка-серпанцін з прыступкамі, якая вядзе на вяршыню, дзе зроблена пляцоўка, адкуль добра бачны ваколіцы Наваградка. Каля падножжа Кургана пастаўлены памятны камень з надпісам-прысвячэннем.

З усходняга боку ля падэшвы Замкавай гары стаіць беласценны дзвюх-вежавы храм пад высокім дахам з чырвонай чарапіцы. Гэта *фарны касцёл* (тут быў ахрышчаны Адам Міцкевіч), адзін з самых старажытных касцёлаў у Вялікім княстве Літоўскім. Ён быў заснаваны ў 1395 г. вялікім князем Вітаўтам неўзабаве пасля афіцыйнага хрышчэння Літвы па каталіцкім абрадзе. Якім быў першы будынак касцёла — невядома, ёсць звесткі, што ён быў драўляным (ці часткова драўляным), таму што ад таго часу захаваліся ўсё ж мураваныя фрагменты.

У паўночную сцяну капліцы, асвечанай у гонар Богага Цела, у 1643 г. умуравана надмагільная пліта з чорнага мармуру і пясчаніку, выкананая паводле загаду кашталяна наваградскага Яна Рудаміны ў памяць пра брата і сяброў, якія загінулі ў баі з туркамі пад Хоцінам у 1621 г. Безумоўна, гэтае надмагілле і звязаныя з ім гераічныя падзеі добра ведаў Адам Міцкевіч. У гэтым жа касцёле на пачатку XV ст. вянчаўся кароль Польшчы Ягайла з князеўнай Зоф’яй Гальшанскай, аб чым сведчыць мемарыяльная пліта на вонкавай сцяне капліцы.

На месцы старога фарнага касцёла ў 1712–1723 гг. быў змураваны новы, па фундацыі віленскага біскупа Мацея Анцата. Пры гэтым старыя мураваныя часткі былі захаваны і арганічна ўвайшлі ў агульную кампазіцыю. Дзеля гэтага галоўны фасад нават крыху ссунуты з восі сіметрыі новага храма і засланне ад недасведчанага гледача фрагменты старажытнай будовы.

Родны дом Адама Міцкевіча стаяў у цэнтры Наваградка і, па ўспамінах Ігната Дамейкі, “быў лепшым ва ўсім горадзе, дзе толькі кляштары і касцёлы былі мураванымі”. Ён быў змураваны ў 1807 г. пасля таго, як папярэдні драўляны дом, набыты бацькам паэта Мікалаем Міцкевічам у 1804 г., згарэў. Пасля смерці бацькоў дом перайшоў у спадчыну да чатырох сыноў: Францішка, Адама, Аляксандра і Георга. У Наваградку застаўся жыць толькі старэйшы з іх, Францішак, які працаваў натарыусам, але пасля паўстання 1830–1831 гг. быў вымушаны эміграваць у Прусію. Дом, які застаўся без гаспадароў, прадалі на аўкцыёне. У 1881 г. будынак быў моцна пашкоджаны пажарам, але адноўлены да 1887 г. У верасні 1920 г. былою сядзібу Міцкевічаў узяла пад ахову дзяржава. На доме ў 1931 г. устаноўлена мемарыяльная дошка з надпісам: “Тут на пачатку жыцця раскрыў крылы для паэтычнага ўзлёту Адам Міцкевіч”. У чэрвені 1934 г. у будынку быў заснаваны музей паэта, але ў Вялікую Айчынную вайну экспанаты музея, з цяжкасцю сабраныя, былі разрабаваны. У снежні 1955 г. музей зноў прыняў наведвальнікаў. У 1980-я гг. з дапамогай польскіх спецыялістаў праведзена рэстаўрацыя дома-музея Адама Міцкевіча. У 1992 г. адчынена новая экспазіцыя.

Яшчэ адзін помнік манументальнай архітэктуры Наваградка цесна звязаны з імем А. Міцкевіча — гэта *касцёл Міхаіла Архангела кляштара дамініканцаў*, які стаіць у цэнтры горада, амаль побач з сядзібай, домам-музеем паэта. Усе Міцкевічы былі яго прыхаджанамі. Храм гаты першапачаткова быў драўляны, заснаваў яго ваявода віленскі Хрыстафор Хадкевіч у 1624 г. Праз сто гадоў пасля заснавання, каля 1724 г., быў узведзены мураваны будынак касцёла — вялікая трохнефавая базіліка з бязвежавым плоскім фасадом у стылі сталага барока. Інтэр’ер храма асвятляўся вокнамі, размешчанымі ў 2-х ярусах. Некалі ён меў надзвычай прыгожае ўнутранае ўбранне: скляпенні былі аздоблены ляпным дэкорам і размалёўкай. Прасторы завяршалі багатыя ляпныя алтары ў цэнтральнай паўкруглай апсідзе і бакавых нефх.

У 1751 г. храм пацярпеў ад пажару, які ахапіў горад, але хутка быў адноўлены. У 1831 г. ён зноў гарэў, і пасля перабудовы яго архітэктура набыла рысы класіцызму: больш нізкі дах, спрошчаны трохвугольны фантон і г. д. З паўднёвага боку ад касцёла (ён арыентаваны алтарнай часткай на захад) у 1829 г. была ўзведзена мураваная двух’ярусная званіца, якую можна бачыць на старажытных літаграфіях. Да нашага часу яна не збераглася. З другога

боку ад храма, стаяў двухпавярховы мураваны будынак кляштара дамініканцаў, пры якім у 1797–1831 г. існавала школа. Пасля паўстання яна была зачынена. Тут у 1807–1815 г. вучыўся Адам Міцкевіч.

Акрамя кляштара дамініканцаў у тыя часы ў Наваградку існавалі таксама кляштары каталіцкіх ордэнаў францысканцаў, езуітаў і дамініканак. *Касцёл Дзевы Марыі* жаночага дамініканскага кляштара, змураваны ў 1648–1654 г. на фундацыю кавалера мальтыйскага ордэна Міхала Дамброўскага, быў зачынены пасля паўстання 1863–1864 г. і да нашага часу не з’яўся. У стане архітэктурна-археалагічным (гэта значыць на ўзроўні падмуркаў) захаваліся рэшткі некалі велічнага *касцёла езуітаў*, крытага меднымі лістамі, з дзвюма стромкімі вежамі на галоўным фасадзе. Храм заснаваў у 1714 г. наваградскі харунжы Юры Галаўня. Унутры касцёла былі мармуровая падлога, барочныя штукаваныя алтары з гіпсу і алебастру і іншае начынне выдатнай сніцарскай работы. Сцены і сцяпенні ўпрыгожвалі фрэскавыя роспісы. Будынак касцёла быў моцна пашкоджаны ў Першую сусветную вайну, у 1930-я г. вялася яго рэстаўрацыя, але новая вайна і пасляваенны час зруйнавалі помнік дашчэнт. Побач з касцёлам езуітаў знаходзіліся двухпавярховыя будынкі кляштара і аптэкі, якія выходзілі фасадам да гарадскога рынку. У Расійскім дзяржаўным архіве старажытных актаў захаваліся падрабязныя апісанні гэтых будынкаў, зробленыя пасля скасавання ордэна ў 1773 г.

Кляштар ордэна францысканцаў існаваў у Наваградку ўжо ў 1323 г., што вынікае з ліста князя Гедыміна да папы рымскага. Увогуле гэты каталіцкі ордэн адзін з самых старажытных і першым прыйшоў на тэрыторыю Вялікага княства Літоўскага. Дата пабудовы драўлянага касцёла францысканцаў — 1434 г. На яго месцы ў 1780 г. на фундацыю Алены Радзівіл быў змураваны новы храм у стылі позняга барока, які ўяўляе трохнефавую базіліку з бязвежавым галоўным фасадам. Адначасова з касцёлам быў пабудаваны двухпавярховы мураваны будынак кляштара з лаканічнымі стрыманымі фасадамі, што кантраставалі з пышнай барочнай архітэктурай храма. У 1839 г. касцёл быў зачынены і да 1846 г. пераабсталяваны пад праваслаўную царкву, асвечаную ў гонар св. Мікалая (у перыяд рэакцыі пераасвячэнне касцёлаў у праваслаўныя храмы, найчасцей за ўсё ў гонар святога — патрона расійскага імператара, было масавай з’явай на Беларусі). Пры перабудове барочны франтон на галоўным фасадзе заменены завяршэннем у псеўдарускім стылі.

У той час на тэрыторыі замчышча яшчэ існавала самая старажытная ў горадзе святыня — мураваная *праваслаўная царква* пачатку XIV ст., ад якой захаваліся падмурак, частка сценаў і апорных слупоў. У XVII ст. царква была перабудавана ў стылі барока, да 1775 г. у ёй праходзілі пасяджэнні трыбунала Вялікага княства Літоўскага, у канцы XIX ст. яе ўжо не стала.

З праваслаўнымі храмамі Наваградка лёс абышоўся яшчэ больш жорстка, чым з касцёламі. У XVI ст. у горадзе было 10 праваслаўных цэркваў, у XVII — 8, пазней усе яны былі перададзены уніятам. На наш час захаваўся адзіны помнік, ад пачатку пабудаваны як праваслаўны храм. Гэта *царква св. Барыса і Глеба (Барысаглебская)*, заснаваная ў 1517 г. праваслаўным князем Канстанцінам Астрожскім, гетманам Вялікага княства Літоўскага, кашталінам віленскім і ваяводаю троцкім, пераможцам у бітве з маскоўскімі войскамі пад Оршаю ў 1514 г., хаця легенда адносіць яе заснаванне аж да часоў вялікага князя Міндоўга. Архітэктура Барысаглебскай царквы мае ярскія гатычны характар. Унутраная прастора храма перакрыта разнастайнымі нервюрнымі скляпеннямі, якія быццам накрываюць яго зорным дываном. Карункі нервюр апярэзваюць таксама фасады будынка. З XIV ст. тут існаваў манастыр. У 1620 г. царква перайшла да уніятаў, пры ёй быў заснаваны базыльянскі жаночы манастыр. На фундацыю Аляксандра Храптовіча ў 1624–1632 гг. Барысаглебская царква была часткова перабудавана: гатычны фасад заменены на барочны, двохвежавы. Да паўднёвай вежы была прыбудавана званіца, што надало агульнай кампазіцыі храма асіметрыю.

У 1636 г. паводле загаду уніяцкага мітрапаліта Вельяміна Руцкага пры царкве заснаваны мужчынскі манастыр базыльянаў. Ордэн св. Васілія (Базыля) быў адзіным грэка-каталіцкім (уніяцкім) ордэнам і меў шырокую сетку манастыроў па ўсёй тэрыторыі Вялікага княства. У праваслаўных храмах алтарную частку аддзяляе іканастас, у каталіцкіх ён адсутнічае. Уніяты звычайна рабілі мураваную алтарную перагародку, менавіта такая парагародка была ўзведзена ў Барысаглебскай царкве ў XVIII ст. У 1839 г. унія на Беларусі была скасавана. Пасля паўстання 1863–1864 гг. Барысаглебская царква зноў стала праваслаўнай і дзеля большай пераканаўчасці перабудавана ў псеўдарускім стылі. Так яна ўсё ж дажыла да нашага часу — бяспечны помнік беларускай готыкі і наваградскай даўніны.

Але выйдзем за ваколіцы Наваградка. Напэўна, няма патрэбы гаварыць, якое месца займае ў паззіі А. Міцкевіча возера Свіцязь — “куток чарадзейны”. Народныя паданні і балады пра Свіцязь пранізваюць рамантычную лірыку паэта. Бліжэйшая да возера вёска Валеўка — маляўнічы куток беларускага краю, дзе на высокім пагорку ўзвышаецца прыгожы драўляны храм. Цяпер гэта праваслаўная *Петрапаўлаўская царква*, а пры жыцці Міцкевіча — *Троіцкі касцёл*, заснаваны разам з кляштарам дамініканцаў берасцейскім ваяводаю Стэфанам Курчам у 1685 г. Для драўлянага будынка гэта надзвычай паважны ўзрост і, зразумела, яго неаднойчы рамантавалі і перабудоўвалі, але аснова архітэктурнай кампазіцыі захавалася старая.

Вельмі падобны да яго яшчэ адзін храм Наваградчыны — *Успенская царква* ў вёсцы Лаўрышава, дзе каля 1258 г. наваградскім князем Войшалкам, сынам Міндоўга, быў заснаваны славуты праваслаўны манастыр. Вой-

шалк пэўны час быў тут манахам, а пазней сам стаў вялікім князем і пашыраў сваю ўладу на Віцебск і Полацк. Драўляная царква, што збераглася ў Лаўрышаве, была пабудаваная ў 1768 г. як уніяцкая і напрыканцы XIX ст. прыстасавана пад праваслаўную.

У мястэчку Любча, на высокім беразе Нёмана, стаяў яшчэ адзін мураваны замак, што, як і ўсё мястэчка, належаў магнацкаму роду Кішкаў. Будаўніцтва пачалося ў 1581 г. і закончана на пачатку XVII ст., калі замак перайшоў да Радзівілаў. Муры замка, ад якога ацалела толькі адна вежа, былі вельмі падобныя да наваградскіх. Сцены і вежы мелі некалькі ярусаў для вядзення бою — ружэйнага і гарматнага. З боку Нёмана замак умацоўвала падпорная сцяна, а з трох іншых бакоў абкружаў глыбокі і шырокі роў, злучаны з ракою. На замчышчы некалі размяшчаўся мураваны палац, разбураны ў XVIII ст., на месцы якога ў XIX ст. пабудавалі новы, у стылі несапраўднай готыкі, які таксама не захаваўся да нашага часу.

Калі ехаць з Наваградка ў паўночным напрамку на Іўе, з тракту, які, здаецца, ляжыць уздоўж сучаснага маляўнічага парку, мы ўбачым стромкі сілуэт *Усялюбскага касцёла*, аднаго з найстаражытнейшых у краі. У 1413 г. на сойме ў Гародні каля 50 беларуска-літоўскіх феадальных родаў паядналіся з польскімі ў так званыя “гербавыя браты”. Абавязковай умовай такога “брацтва” было прыняцце каталіцтва і актыўнае яго пашырэнне ў межах княства, а таксама будаўніцтва касцёлаў. Адзін з “гербавых братоў” Ян Неміровіч, які валодаў мястэчкам Усялюб з 1438 г. і заснаваў тут мураваны касцёл, рэшткі якога выяўлены археолагамі ў структуры існуючага цяпер храма. У 1545 г. у час пашырэння рэфармацкага руху касцёл быў ператвораны ў кальвінскі збор, затым неаднаразова перабудоўваўся і ў выніку, пасля перабудовы 1879 г., набыў рысы несапраўднай готыкі. У XVIII ст. Усялюб належаў роду Пацеяў, якімі закладзены рамантычны пейзажны парк, дзе на ўзгорку стаяў драўляны сядзібны дом у стылі ампір. Гэтыя мясціны былі добра знаёмыя Адаму Міцкевічу.

Яшчэ адзін помнік дойлідства, які, безумоўна, ведаў А. Міцкевіч, — мураваная *уніяцкая царква* ў мястэчку Шчорсы. Гэты храм, у архітэктуры якога спалучаліся рысы барока і класіцызму, пабудаваны ў 1776 г. пры ўдзе-ле архітэктара-француза Якуба Габрыэля. Ім жа паводле праекта дойлідаў-італьянцаў Дж. Сака і К. Спампані ў 1770–1776 гг. узведзены палац, які стаў цэнтрам кампазіцыі сядзібна-паркавага ансамбля, што належаў у той час падканцлеру літоўскаму графу Храптовічу. Уладальнік сядзібы Іаахім Літавор Храптовіч (1729–1812) быў надзвычай адукаваным і дзейным чалавекам. Ён загадваў дэпартаментам акадэміі і школ Вялікага княства Літоўскага, быў адным са стваральнікаў Адукацыйнай камісіі, кіраўніком каралеўскай групыкі магнатаў і шляхты, з 1791 г. — міністрам замежных спраў, а з 1793 г. — канцлерам Вялікага княства Літоўскага. У сваім маёнтку ў Шчор-

сах ён сабраў выдатную бібліятэку, што налічвала каля 6 тысяч тамоў кніг, старажытныя рукапісы, геаграфічныя карты, каштоўныя архіў. Для размяшчэння калекцыі быў пабудаваны асобны двухпавярховы будынак, пастаўлены крыху воддаль ад палаца на беразе сажалкі. Гэты будынак захаваўся да нашых дзён, бібліятэка ж перад Першай сусветнай вайной перададзена Кіеўскаму універсітэту. Некалі ў ёй працавалі славутыя нашы землякі, напрыклад, гісторыкі І. Даніловіч, І. Лялевель, Ю. Ярашэвіч, астраном М. Пачобут-Адзяніцкі; паэты Я. Чачот, У. Сыракомля, а таксама і А. Міцкевіч. (Але нікому з гэтай плеяды славытасцяў, уключаючы і самога І. Л. Храптовіча, не пашчасціла быць ушанаваным у Шчорсах. Затое ў цэнтры вёскі пастаўлены помнік герою грамадзянскай вайны Мікалаю Шчорсу, па сугучнасці яго імені з назвай старажытнага мястэчка, дзе ён ніколі не быў.) У сядзібным парку каля старога дуба, пад якім паводле падання А. Міцкевіч пісаў паэму “Гражына”, у 1956 г. устаноўлена мемарыяльная дошка ў яго гонар. Два леты, у 1819 і 1820 гг., паэт жыў і працаваў у Шчорсах — вывучаў крыніцы, натхняўся гераічнай гісторыяй роднага краю. Дарэчы, наваградскаму князю, мужу Гражыны, ён даў імя Літавор — адно з імёнаў графа Храптовіча.

Рамантычныя старасвецкія сядзібы... Як многа значылі яны ў жыцці паэта. За мяжой, у выгнанні, ён пісаў: “Нідзе на зямлі няма весялейшага жыцця, як у літоўскіх вёсках і засценках. Гэтулькі там радасці, любасці, чалавечага бясконцага шчасця... Такого жыцця шчодро ўжыў я паміж 1815–1820 гадамі, асабліва ў доме Верашчакаў (Туганавічы, Плужыны), дзе ў кампаніі Тамаша Зана і іншых я праводзіў вакацыі”. У гэтыя гады ў маёнтку Туганавічы ў свайго сябра па наваградскай дамініканскай школе Міхала Верашчакі пад час летніх вакацый гасцяваў малады А. Міцкевіч. (І хаця паводле сучаснага адміністрацыйна-тэрытарыяльнага дзялення былая сядзіба адносіцца не да Наваградскага, а да Баранавіцкага раёна, у нашай свядомасці яна напэўна звязана з Наваградчынай Адама Міцкевіча.)

Калісь між тых палёў пры рэчцы
на пагорку,
Сярод бярэзніку, за плотам
панадворка,
Стаяў драўляны панскі дом і з
зелянiны
Свяціўся, як сувой кужэльнае
тканiны,
Тынкоўкай белай сцен над дыванамі
поля.
Ад непагод затулены сцяной таполяў².

(Пераклад Я. Семязона)

Так апісваў паэт у “Пане Тадэвушы” сядзібу Сапліцова, прататыпам якой паслужыў маёнтак Верашчакаў. У параўнанні з шыкоўным палацам графа Храптовіча ў Шчорсах сядзібны дом у Туганавічах быў даволі сціплы — аднапавярховы, драўляны, на высокім падмурку, з мансардай, перад якой прасціралася тэраса з балюстрадай. Ва ўтульнай “мураванцы”, як называлі гэты дом, панавала атмасфера маладосці і гераічнай рамантыкі. Тут нарадзілася вялікае каханне паэта да Марылі Верашчака, якое прайшло праз усё яго жыццё. Сустрэчы закаханых адбываліся ў маляўнічым пейзажным парку, дзе і сёння збераглася гэтак званая “альтанка Міцкевіча”, утвораная старымі, больш чым стогадовымі ліпамі. (У 1931 г. па ініцыятыве Міцкевічаўскага камітэту каля гэтай “альтанкі” была пастаўлена мемарыяльная калона, а парк узяты пад ахову і добраўпарадкаваны.)

Пазней, пад час нацыянальна-вызваленчага паўстання 1863–1864 гг., у туганавіцкай сядзібе была наладжана вытворчасць зброі для паўстанцаў. Тагачасны ўладальнік сядзібы К. Туганоўскі падтрымліваў цесныя сувязі з К. Каліноўскім. У Першую сусветную вайну сядзібны дом быў спалены, парк, з маляўнічымі купінамі дрэў, ціхімі сажалкамі і рамантычнымі альтанкамі, перарыты акопамі. Захаваліся выявы сядзібнага ансамбля на маляўніках У. Дмахоўскага і Н. Орды другой паловы XIX ст. і фотаздымку пачатку XX ст.

Такой у выдатных помніках дойлідства і паэтычных радках А. Міцкевіча паўстае перад намі Наваградчына — край, да якога вялікі паэт звяртаўся сціпла і шчыра:

Жыві ж ты ў шчасці, наднямонскі
 край,
 Багатыя ўраджаі з ніў збірай,
 Будзь знакаміты ўсім сваім народам,
 Не толькі Верашчакаў слаўным
 родам,
 Не толькі графам шчорсаўскім
 адным,
 Які навукай робіць цуд зямны.
 Няхай хтось іншы ўславіць вершам
 звонкім.
 Твае палацы, замкі і маёнткі,
 Тваёй дзяржавы гістарычны ўзлёт,
 Заможны твой і вольны твой народ.

Я ж — сын твой — з простих слоў
взянок сплятаю
Твайму працаўніку — касцу і аратаю ³.

(Пераклад Хв. Жычкі)

1993

¹ Міцкевіч А. Зямля навагрудская, краю мой родны. Мн., 1969. С. 36.

² Міцкевіч А. Пан Тадэвуш. Мн., 1985. С. 8.

³ Міцкевіч А. Зямля навагрудская, краю мой родны... С. 26.

НІЛ ПЛЕВІЧ

РЫЦАР СВАБОДЫ І БРАТЭРСТВА

Паважаныя землякі паэта і шаноўныя госці, нашы браты і суседзі!
Дарагія людзі!

Нас сабрала тут сёння падзея зусім не радавая ў духоўным жыцці як беларускага, так і польскага народаў. Падзея значная і радасная, якая сведчыць, што і ў складаных, нават цяжкіх умовах сучаснай рэальнасці мы здольныя не паступіцца сваёй чалавечай і нацыянальнай годнасцю і красамоўна пацвердзіць нашу непахісную вернасць ідэалам свабоды і справядлівасці, міру і дружбы паміж людзьмі і народамі. Мы адкрываем помнік вялікаму рыцару гэтых ідэалаў, іх таленавіцейшаму песняру і палымянаму абаронцу паэту Адаму Міцкевічу. Паэту сусветнай вядомасці і славы, асабліва прызнанаму ў вялікім славянскім свеце, а найболей любімаму, вядома ж, у Польшчы і Беларусі.

“О Літва! Ойчызна мая” — пачынае ён свой найслынны спеў-гімн у гонар Бацькаўшчыны — паэму “Пан Тадэвуш”. Думаю, што сёння нікога не павінна бянтэжыць гістарычная тэрміналогія: імем Літва ў часы Міцкевіча традыцыйна называлася наша Радзіма, вось гэта беларуская зямля, гэты край, дзе мы з вамі знаходзімся. Зрэшты, не гэта галоўнае. Галоўнае, што ёсць паэт і — які паэт! А паэт ён такі, што належыць усім — і палякам, і беларусам, і рускім, і літоўцам, і ўсяму чалавецтву. І калі мы ўсё ж гаворым пра гэту тэрміналагічную блытаніну, то толькі таму, што надта ж доўга чытачоў свету ўводзілі ў зман, нібыта Міцкевічава Літва — гэта не Наваградчына, не Гародзеншчына, а край, які недзе далёка. Прыйшоў час, калі давядзецца развітацца з многімі недарэчнымі міфамі. Абразай для памяці і справы вялікага паэта было б хітраванне палітыкаў, якія ў першую чаргу адказваюць за добрасуседскія адносіны паміж народамі.

У многіх і многіх самых выдатных творах Адама Міцкевіча — у яго паэмах, баладах, вершах — мы бачым Беларусь, яго і нашу Радзіму. І гэта зразумела. Усякі сапраўдны паэт, нават самых смелых фантазій, не можа абысціся без жыццёвых рэалій, без апоры ў сваёй творчай працы на канкрэтныя ўражанні сваіх дзіцячых, юнацкіх і пазнейшых гадоў. Адам Міцкевіч і сваім нараджэннем і творчым станаўленнем абавязаны Беларусі, вось гэтаму краю.

Паэтам ён стаў тут, на гэтай чароўна прыгожай старажытнай зямлі. Адсюль усе яго першыя і самыя моцныя ўражанні, ад гэтых цудоўных краявідаў, ад беларускіх легенд і паданняў, казак і песень, сярод якіх ён рос, і канешне ж — ад мовы гэтай зямлі, у стыхii якой ён з маленства знаходзіўся.

Дазвольце, дарэчы, нагадаць, што гаварыў Адам Міцкевіч пра нашу беларускую мову. “На беларускай мове... гавораць каля дзесяці мільёнаў чалавек, гэта самая багатая, самая чыстая гаворка, яна ўзнікла даўно і выдатна распрацавана”. Гэта сказаў 150 гадоў назад вялікі паэт. Ён ведаў, што гаварыў. На зямлі гэтай мовы ён нарадзіўся і вырас, і няма сумнення, што ён ведаў яе дасканалы. І каго ж сёння, калі беларуская мова абвешчана дзяржаўнай, мы будзем слухаць і каму будзем верыць: вялікаму паэту ці дробнаму абывацелю? Паэту, які з пачуццём захаплення гаварыў пра беларускую мову як пра самую багатую і самую чыстую, ці абывацелю, які з апантанай нянавісцю гатоў таптаць і плюндрыць мову свайго народа? Канешне ж, паэту паверым мы!

Я прамовіў гэта родавае і роднае нам імя Міцкевіч і ў каторы раз — зноў і зноў — з пачуццём першароднага здзіўлення падумаў пра адну з самых дзівосных загадак у гісторыі сусветнай літаратуры. Я падумаў пра яшчэ аднаго вялікага паэта, які нарадзіўся на нашай беларускай зямлі, дый не дзе-небудзь далёка адсюль, а зусім блізка, па-суседству, і які таксама быў з роду Міцкевічаў і насіў гэтае ж, ужо стаўшае славытым да яго нараджэння, імя. Я кажу пра Канстанціна Міцкевіча, вядомага ў свеце пад псеўданімам Якуб Колас. Ён нарадзіўся на 84 гады пазней за Адама і мог бы свабодна даводзіцца яму ўнукам ці ў крайнім выпадку — праўнукам. Але здзіўляе не толькі факт узростання на адной і той жа зямлі двух сусветнага маштабу паэтаў. Неймаверна здзіўляе і роднасць іх талентаў, іх божага дару, выяўленага Міцкевічам Адамам у “Пане Тадэвушы”, а Міцкевічам Канстанцінам — Якубам Коласам — у “Новай зямлі” — гэтай найвялікшай кнізе ў паэзіі беларускай і адной з самых унікальных кніг у паэзіі сусветнай. Праўда, гэты наш паэтычны эпас пачатку XX стагоддзя недастаткова вядомы сусветнаму чытачу, як і само імя яго аўтара, але гэта ўжо рэч іншая, гэта ўжо хада гісторыі так прадвызначыла, гэта ўжо — трагічная асаблінасць гістарычнага лёсу нашага народа. Эпохі гісторыі не паўтараюцца, мінаюць беспаваротна. Эпоха найвышэйшага ўзлёту эпічнага — не калектыўна-фальклорнага, а індывідуальнага эпічнага мыслення дала сусветнай культуры такія праявы нацыянальнага паэтычнага генію, як “Фауст” Гётэ, як “Яўгеній Анегін” Пушкіна, як “Пан Тадэвуш” Адама Міцкевіча, а на зыходзе гэтай эпохі, як бы замыкаючы гэты рад зіхоткіх паэтычных вяршынь і ўпаварэн з імі паўстала “Новая зямля” Якуба Коласа.

Я не ведаю іншых кніг, якія ў паэтызацыі беларускай зямлі і яе людзей, беларускай прыроды і чалавечых характараў, побыту нашага народа і яго

духоўнага свету маглі б параўнацца з “Панам Тадэвушам” Міцкевіча і “Новай зямлёю” Коласа.

Дык шануюныя і дарагія людзі! Калі гэта зямля, на якой мы з вамі жывём, — паленая-перапаленая пажарамі, мытая-перамытая крывёю, топтаная-ператопаная калясніцамі войнаў, — калі гэта зямля падарыла чалавецтву такіх волатаў творчага духу, як Адам Міцкевіч і Якуб Колас, як Янка Купала і Максім Багдановіч, як Францішак Скарына і Мікола Гусоўскі, як Леў Сапега і Сымон Будны, як Міхал Агінскі і Станіслаў Манюшка, як Тадэвуш Касцюшка і Кастусь Каліноўскі, — то ці не пара нам, гаспадарам гэтай зямлі, на ўсю глыбіню душы задумацца — што ж гэта за зямля такая цудоўная і як жа трэба клапаціцца пра яе, як трэба яе шанаваць і песціць, як трэба даражыць ёю, каб і заўтра, і паслязаўтра, і ў далёкай будучыні яна магла нараджаць і ўзгадоўваць дзівосна-прыгожыя таленты і на ўвесь свет ганарыцца імі! А прыклад таго, як трэба любіць Бацькаўшчыну, той куток, дзе ты нарадзіўся, і як трэба быць удзячным роднаму краю, якраз і даюць нам лепшыя, выдатнейшыя сыны і дачкі Радзімы. Такім высокім прыкладам быў, ёсць і застаецца для нас Чалавек, Паэт і Грамадзянін, імя і памяць якога мы так урачыста сёння ўшаноўваем, несмяротнаму творчаму плёну якога мы прынеслі паклонны вянок нашай любові і ўдзячнасці.

1992

Sergiusz DROZD (Grodno)

**MICKIEWICZ I KUPAŁA —
W DUCHOWNYM DIALOGU POD NIEBEM OJCZYSTYM:
Rozważania i nowe poglądy przed zbliżającą się
200 rocznicą urodzin Adama Mickiewicza**

Do dziś nigdy nie stawiano tego problemu, chociaż o jego istnieniu nikt nie wątpił. Mam własne poglądy na ten temat i pragnę je przedstawić czytelnikowi. W swoim artykule stawiam za cel przestrzec ludzkie umysły, zwłaszcza ludzi młodych, przed kłamstwami o Mickiewiczu i Kupałę.

Zapytano mnie kiedyś, dlaczego tak fascynuje mnie temat Adam Mickiewicz i Janka Kupała, dlaczego tak wiele czasu poświęcam gromadzeniu materiałów o białorusko-polskich stosunkach literackich. Odpowiedziałem i dziś to powtarzam: przyczyny należy szukać w samych postaciach Mickiewicza i Kupały, w szczegółach ich życia i twórczości, w nierozstrzygniętej do dziś tajemnicy ich pojawienia się na Świat oraz tragicznej śmierci obojga na obczyźnie.

Nowogródczyzna... Kto kiedykolwiek poznał ten uroczy zakątek świata, wielokrotnie opisywany i opiewany, nie może o nim wspomnieć bez sentymentu. Łagodny krajobraz, spokojne charaktery i serdeczność mieszkańców. Wśród narodowości, uciskanych przez zaborców, panowała atmosfera wzajemnej tolerancji, w której wychowało się wiele pokoleń Białorusinów, Polaków, Litwinów, Rosjan, Żydów, Tatarów.

Nowogródczyzna — Zaosie i Wiazynka — to dla Mickiewicza i Kupały poetycka kolebka, Alma Mater, rodzinne gniazdo, ich genetyczne pole duchowej i fizycznej przestrzeni.

Własna twórczość Kupały — ważniejszy postulat w rozpoznaniu i ocenie nabytku literackiego i kulturalnego wielkiego polskiego poety.

“Mickiewicz — mówił Kupała — to wiecznie żywa poezja”. Trzeba podkreślić, że nie jest to głos dyletanta czy epigona, lecz głos jednego z najwybitniejszych interpretatorów mickiewiczowskich tradycji romantycznych w nowej epoce. Kupała doskonale znał język polski, pierwsze próby pióra były po polsku. Posługiwał się pseudonimem *“Wajdelota”* zapożyczonym z *“Konrada Wallenroda”*, tłumaczył na język białoruski *“Trzech Budrysów”*, *“Pana Tadeusza”* i in.

Myślę, że nie będzie to wyglądało retorycznie, gdy zapytam, kto będzie na Białorusi tak doskonale jak Kupała rozwijać ideały mickiewiczowskie w XXI stuleciu. Kto?

Przypomnijmy że pierwsze książki mickiewiczowskich ballad i romansów przyjmowano w bogatych salonach niezbyt chętnie, nawet z goryczą — “balladoman”. Ale młody poeta wierzył, że jego utwory znajdą swego duchowego odbiorcę i odwoływał się z wieku XIX do wieku XX.

Popularność mickiewiczowskiej poezji stopniowo wzrastała, przyjmowali tę poezję chętnie ci, którzy pisali po białorusku i po polsku (Czeczot, Dunin-Marcinkiewicz, Barszczewski i in.), ale nie na takim poziomie jak Kupała, któremu Bogiem sądzone było stać się białoruskim poetą narodowym, jak Mickiewiczowi — polskim, Szewczenko — ukraińskim, Puszkiniowi — rosyjskim.

O Mickiewiczu, jak i o Kupale, pisano i rozprawiano wiele i rozmaicie, obiektywnie i subiektywnie. Prawda i kłamstwo (sacrum i profanum) do dziś trwają w stanie walki. Odczuwa się wielki deficyt prawdy o wybitnych wieszczach kraju, zwłaszcza w planie biografistyki. Deficyt ten bierze swój początek z fikcyjnej wersji “cholery” i “brązowania” Mickiewicza, jak również z kłamliwej informacji w monografiach i białoruskich podręcznikach dla szkoły średniej i wyższej, że jakoby Kupała “zmarł 28. 06. 1942 r.”

Mój nietypowy pogląd na ocenę tragicznego finału w życiu Mickiewicza i Kupały znajduje się w kontrowersji z dotychczasową opinią w większości prac literacko-krytycznych badaczy polskich i białoruskich. Ubolewać należy, że postaci Mickiewicza i Kupały wejdą w XXI stulecie w starej interpretacji.

Oto kilka konceptualnych postulatów na ten temat w moim widzeniu.

Obydwoh synów naszej ziemi, Mickiewicza i Kupalę, rzeczywiście spotkała (świadomie splanowana) tragedia. Mickiewicz został otruty w Istambule (Konstantynopolu) przez liderów emigracyjnego Konserwatywnego stronnictwa z Hotelu Lambert. Kupała został zrzucony z 10-go piętra w hotelu “Moskwa” przez agentów KGB, wśród których działała “Ona”, przedstawiając się jako miłośniczka “spadochroniarstwa” z wiersza “*Olesia*”. Poeta za komplement miał zamiar ucałować rączkę i ... zdarzyło się...

Żeby zrozumieć, dlaczego autor niniejszego artykułu stawia obok siebie autorów “*Dziadów*” i “*Kurhana*”, trzeba spojrzeć na ich genetyczny bilans, w którym znajdujemy najgłębsze powiązania ich fenomenu w wielkiej Przyrodzie Ziemi i Kosmosu, w tej jeszcze tak mało znanej człowiekowi harmonii świata.

Wszchemogąca Przyroda troszczy się o piękno. Mickiewicz i Kupała — to kwiaty ludzkości, symbole wielkiej zagadki na ziemi, nazywanej “*Krajem Poetów*”. Nie wolno pozostawać obojętnym wobec ich narodzin i śmierci.

Gwiazda Adama zabłysła na niebie w noc Wigiliijną, najdłuższą noc w roku. Gwiazda Janki zabłysła w najkrótszą noc czerwcową, gdy w lesie kwitną szczęściem paprocie.

Марыля Верашчака, каханая паэта

Jeszcze większe wrażenie budzi zagadkowość ich śmierci. Obydwaj stali się ofiarami w tym samym odcinku czasowym, w jakim się urodzili. Każdy dążył do zamknięcia osobistego koła, a w parze obramowują prawie idealnie roczny kalendarz.

Co to? Spontaniczne zjawisko? Przypadkowość czy prawdziwość? Odpowiedź na to pytanie muszą dać biokibernetyka, kosmologia i inne nowoczesne nauki. Nasz pogląd — empiryczny w zestawieniu z opinią rozmaitych specjalistów. Niektórzy, na przykład, liczą, że Mickiewicz i Kupała — to identyczne zjawisko Ducha na różnych etapach permanentności. Ich energetyczny impuls ma znak dodatni.

Co dotyczy tła historycznego, to działalność Mickiewicza i Kupały obejmuje trzy fazy krajowe, jakie łączą Zachód–Wschód — od rozbioru Rzeczypospolitej poprzez reformy i powstania (1830, 1863) do agresji hitlerowsko-stalinowskiej. W tych to granicach napięcia i spadku energetycznego specyficznie dał znać o sobie tzw. faktor ludzki — i jak rezultat zaboju i Mickiewicza, i Kupały.

Obecnie mamy już dostateczną podstawę wnioskować o likwidacji Kupały na 10-m piętrze hotelu “Moskwa”, wieczorem 28 czerwca 1942 r. Są to wspomnienia człowieka o pseudonimie Turchanow, który pracował w wywiadzie NKWD i szczegółowo był poinformowany w tej sprawie przez bliskich współpracowników.

Czas biegnie szybko. Więcej kłopotów wynika przy badaniach źródłowych, dotyczących Mickiewicza. Istnieje dwojaki pogląd na ten temat. W encyklopedycznym przewodniku “Literatura Polska”, czytamy: “Nagła śmierć poety wywołała pogłoski, że został otruty; przyczyną zgonu była jednak najpewniej cholera”. Analiza rozmaitych źródeł archiwalnych, naukowych, wspomnieniowych, jak również wypowiedzi świadków — pułkownika Emila Bodnarczuka, sekretarza-adjutanta Armanda Levego i innych — dają podstawę do stwierdzenia, że Adam Mickiewicz zmarł nie od zarazy.

“Czy to była cholera? — pisał Levy w swoim dzienniku po zabalzamowaniu ciała — kto to wiedzieć może napewno. Nie było śladu zaczernienia twarzy, co jak mówią bywa w podobnych wypadkach, ani po śmierci, ani przedtem. Jeden z lekarzy zaświadczył za półtorej godziny do śmierci, że nie ma cholery, inni do końca stali na tym, że to nie cholera”.

Chory “poczuł dżgnięcie żelaza w brzuchu”, przed godz. 9 wieczorem Mickiewicz zmarł. Czas trwania choroby nie przekroczył 15 godzin.

Czy Mickiewicz został otruty? Ten problem podejmował w latach trzydziestych T. Boy-Żeleński, rozważał go P. Mańkowski w “Głosie Czasu” (Londyn, 1993 r. nr. 1) i inni badacze. Geografia pytań rozszerza się. Mickiewicz został otruty w końcu 57 roku życia, Kupała skończył 60. Karty obu poetów zostały rozegrane w nurcie ideologicznym. Na przykład, pogłoska, że Mickiewicz hańbą okryje siebie i Polskę narastała dość szybko. Jeszcze do tego dodano oskarżenia, że poeta jest zarażony litewsko-białoruskim separatyzmem, że zdradził polskość

podczas powstania 1830 roku, bawiąc w Poznańskim, że inicjuje on żydowski legion. Do tego dołączono kwestię moralną — stosunki z Charerą Dejbelt i amerykańką Margaret Fuller. Egoizm i fanaberia emigracyjnych polityków spowodowały brutalny finał — przedwczesna śmierć poety i obywatela.

Z. Krasieński powiedział: *“On był dla ludzi mego pokolenia i miodem, i mlekiem, i żółcią, i krwią duchową my z niego wszyści”*.

Ziemskie życiorysy Mickiewicza i Kupały są typologicznie bliskie. Astrologowie uważają, że zgodnie z “Księgami Życia”, potęga ich Ducha ma zaprogramowany kod klucznika tzn. obrońców duchowości, proroków biblijnych.

Zgodne to z prawdą, czy nie? Ale jedno jest pewne! Dwie epoki dały ludzkości dwóch poetów-tytanów, którzy zapoczątkowali dwa romantyczne nurty w polskiej i białoruskiej literaturach i te dwa początki biją z jednego źródła historycznego, imię którego Parnas Nowogródzko-Niemeński.

W ogólnej harmonii świata Mickiewicz i Kupała symbolizują największy przejaw Ducha w naszym kraju, tworzą jeden wielki świat duchowy. Kiedyś Aleksander Hercen patrząc jak Mickiewicz w swoich paryskich lekcjach o słowiańskich literaturach w College de France przedstawiał obraz chłopca białoruskiego z Litografii Ozembłowskiego, jak mówił o ludziach znad Bugu i Niemna, o ich języku, powiedział: *“nie mogę patrzeć na tego “słowiańskiego niewolnika” bez bicia serca”*.

Najważniejszym elementem nowego poglądu musi być poparcie koncepcji nie samoizolacji, a ujawniania roli wpływu Mickiewicza na późniejszą regenerację literatów w kraju, pośród których najbardziej utalentowanym był Kupała.

Dziś mamy podstawy do stwierdzenia, że Mickiewicz i Kupała są wzorowym przykładem białorusko-polskich kulturowo-literackich powiązań, estetycznie najczystszych, politycznie umiarkowanych.

Kupała wysoko cenił polską literaturę, oddając jej przewagę w porównaniu z innymi, bo znajdował w niej to, czego szukał — ideę wolności i niepodległości — aby można było “ludźmi zwacca”.

1996

Вінцэнт ДУНІН-МАРЦІНКЕВІЧ

З А. МІЦКЕВІЧА

ПАН ТАДЭВУШ

Слова ад перакладчыка

Аповесць Адама Міцкевіча “Пан Тадэвуш”, што так ясна, так шчыра малое характар, звычаі і абычаі нашых беларускіх паноў часу Напалеона, ужо цяпер (1859 год) перакладаецца на расійскую мову. Чаму ж, думаю, наш народ просты, што з гэтымі панамі так блізка жыву, чаму ж дробная ваколічная шляхта, што, жывучы ў лясным зацішшы, у хаце між сабою сваю родную ўжывае мову, — чаму ж яна не мае пазнаць абычаяў сваіх бацькоў?

Вось гэта ўсё і нагнала мне думку пералажыць “Пана Тадэвуша” на беларускую мову.

Праца мая ў гэтай мове, што мела заахвоціць нашага беларускага мужыка і бедную шляхту да навукі, можна сказаць, зусім не сустрэла прыцяцяў. І не знайшла яна прыцяцяў сярод тых багатых людзей нашай старонкі, што, паводле бога і сумлення, павінны б памагчы адкрыць цёмнаму народу вочы.

І вось я сягоння ахвярую “Пана Тадэвуша”, прыбранага ў мужыцкую сярмагу, панам і простаму народу з-пад Дняпра, Дзвіны, Бярэзіны, Свіслачы, Віліі і Нёмна. Можа, народ той просты, што з маткай-прыродай блізка жыве, прыме гэты гасцінец ад свайго дудара, што апошнія мінулы свайго жыцця на карысць народу аддае.

1859

Аляксандр ЕЛЬСКІ

АДАМ МІЦКЕВІЧ НА БЕЛАРУСІ

Калі заходзіць гаворка пра Міцкевіча і яго сціплае роднае гняздо, міжвольна паўстае пытанне, чаму гэта столькі карыфеяў айчыннай навукі і мастацтва, чаму гэтакіх Хадкевічаў ¹, Несялоўскіх ², Рэйтанаў ³, Касцюшкаў, Багушэвічаў ⁴, Манюшкаў, Міцкевічаў, Чачотаў, Кандратовічаў ⁵, Занаў, Дамейкаў ⁶, Здановічаў ⁷, Прозараў ⁸, Барташэвічаў ⁹, Семірадскіх ¹⁰, Крашэўскіх ¹¹ і столькі-столькі іншых выдала адна зямля. Павінна гэта сапраўды быць глеба ўрадлівая, калі нараджае такія шчодрія плёны! Трапна выказалі гэта Польша і Сыракомля. Першы з іх кажа:

Lud tam jeszcze nie zmieszany,
Wszystko jeszcze jest gniazdowe, —
Każdy swój... ¹²

Другі ж дапаўняе гэтую думку:

Tutaj chrobrym zapaleń pierś męża oddycha,
Tutaj miłość dziewicza gorąca, choć cicha,
Tutaj znać burze życia na obliczu starem
Kolejno z pługiem, krzyżem, z mieczem i pucharem.

(“Дэмбарог”)

Бо старажытны ж і народ гэты, што насяляе разлеглыя абшары: ад вытокаў Дняпра да Буга і Нарава, ад Віліі да Прыпяці — гняздо старадаўняй славяншчыны, краіна герояў, гусяроў, патрыярхальных адносін і ахвяр у імя ўзнёслых ідэалаў! Усё гэта разам узятая злілася ў духу карэннага племені, прывітыя на яго гістарычным пні пабрацімчыя парасткі разрасліся ў магутныя, цудоўныя па форме галіны, поўныя духмяных кветак і салодкіх пладоў!.. Нездарма ж пра гэту родную зямлю, пачынаючы ад Баяна ¹³ аж да нашых часоў, столькі разоў з захапленнем спявалі нашы вестуны, чэрпаючы з народных песень, легенд і паданняў прарочае натхненне. Гэта ж з род-

най глебы прарос геній Міцкевіча, і з яе таксама браў ён сюжэты да многіх сваіх твораў, аб чым сведчаць такія творы, як “Свіцязь”, “Свіцязянка”, “Дзяды”, “Дудар”, “Люблю”, “Лілеі”, “Уцёкі”, “Гражына”, “Пан Тадэвуш” і іншыя, а мноства мясцін і назваў, якія ўспамінае вястун, як Цырын, Грачыхі, Ятра, Нёман, Налібокі, Навагрудак, Мядзведка, Плужыны, Рута, Сапліцова, Свіцязь, Туганавічы, Дзятлава і г. д., паказваюць, дзе ахвотней за ўсё блукала думка песняра, якімі вобразамі любіла яна песціцца. “Гражына” пачынаецца цудоўнай начной карцінай навагрудскага замка, “Пан Тадэвуш” — апастрофай да любімай Літвы. Нёман — гэта “дамашняя рака” вестуна, усцяж якой хадзіў ад вёскі да вёскі яго апаэтызаваны “Дудар”¹⁴. У “Дзядях” мы бачым сапраўдны паток думак, які выцякае з крыніц глыбокай традыцыі і асабістых успамінаў...

Меў жа з чаго чэрпаць паэт, калі традыцыйную жыццяздольнасць аўтахтонаў яго родных старонак канстатавалі нават навукова. Так, бесстаронні рускі даследчык беларускай мовы і песень Бяссонаў адкрыта прызнае, што гэта гаворка і песні маюць у сабе рысы больш глыбокай старажытнасці, чым іншыя блізкія, не толькі велікаруская і маларуская, але і паўднёвых славян. Знаходзіць ён у беларускай гаворцы самыя чыстыя першародныя помнікі першабытнай агульнаславянскай мовы, старажытнасць якіх можна параўнаць з грэка-лацінскімі песнямі. Сцвярджае далей, што беларуская мова, малазразумелая для велікарусаў, мае сваю выдатную, незалежную, здзіўляюча жыццяздольную адметнасць і ніколі не адчувала, як памылкова мяркуюць, уплыву польскай або рускай мовы, а наадварот, паглынала гэтыя ўплывы і пераварвала іх у сабе, таму трэба прызнаць за ёй права на існаванне як органа духу некалькіх мільёнаў тыповага народа, а ўсякі замах на гэту святую спадчыну славяншчыны можа прынесці толькі маральную шкоду народу і літаратуры, асабліва рускай, паколькі ў старажытнай песні беларусаў хаваюцца самабытныя скарбы паэзіі; мінскі ж паддзялект, паводле згаданага аўтара, самы чысты і ўзорны ў беларускай гаворцы^{*1}.

Міцкевіч, будучы ў зеніце славы ў сталіцы свету¹⁵ і выкладаючы гісторыю славянскай літаратуры, шмат разоў звяртаўся да роднай Літоўскай Русі. Сапраўды знаходзім цудоўны ўрывац пра этнаграфію і народную гаворку гэтай зямлі ў лекцыях XXVI і XXVII 1841 года. Прызнаючы сілу і вялікую важнасць народных гаворакаў для культурнай мовы, Міцкевіч у лекцыях VII і XX 1842 года папракае рускіх пісьменнікаў, грунтоуючыся нават на асвечаным меркаванні вядомага кн. Вяземскага¹⁶, што, можа, калі-небудзь яны агледзяцца, бо ішлі ў няправільным кірунку, намагаючыся вызваліцца ад “правінцыяльных” гаворакаў, а дапасоўваючы гэту думку да польскай паэзіі, робіць глыбокую заўвагу ў лекцыі XI гэтага ж года: што паколькі Русь нараджала самыя выдатныя самабытныя народныя песні, то найбольш слаўныя пісьменнікі, аўтары ідылій, паходзілі ўласна адтуль;

што Фр. Карпінскі, дзіця кобрынскай старонкі, дух якога ўскарміўся народнай песняй, з’яўляецца ўзорам цудоўнай паэзіі, за што яго некалі чакае бязмежная слава на Русі.

У лекцыі VI 1842 года Міцкевіч даводзіць перавагу ў часы Пятра В[ялікага] беларускай мовы, што была калісьці ў Літве афіцыйнай і ўжывалася пры двары, у адносінах да велікарускай і маларускай гаворак. Праўда, вялікі наш паэт, чэрпаючы дух з народных песень, нічога не пісаў па-беларуску, а аматары яго паэзіі, апрача сціплых вытрымак, зусім не ўзнаўлялі прац майстра на беларускай гаворцы, і гэта нягледзячы на факт, што Беларусь мае неаспрэчнае права ганарыцца Міцкевічам, таму што гэты велізарны дух вырас і сфарміраваўся як тып на глебе гэтай карэннай літоўскай славяншчыны. Адзін толькі беларускі пісьменнік нябожчык Вінцэнт Марцінкевіч надрукаваў у Вільні ў 1859 годзе на народнай гаворцы тры часткі ¹⁷ “Пана Тадэвуша”, якога майстар так прагнуў бачыць пад кожнай вясковай страхой ^{*2}.

Аўтар гэтай нататкі таксама спрабаваў перакладаць на беларускую мову некаторыя творы Міцкевіча і мае іх у партфелі, а ўзор яго перакладу “Пана Тадэвуша” быў змешчаны ў № 6 “Краі” за гэты год ¹⁸. Разумеючы бязмерную важнасць выратавальнага ўплыву роднай літаратуры на народ, мы горача і неаднойчы стараліся разбудзіць у грамадзянах добрай волі жаданне падтрымліваць папулярныя выданні на беларускай мове ^{*3}, але нашы заклікі не прынеслі жаданага выніку. У сувязі з гэтым міжвольна прыходзіць мне ў галаву сумная страфа “Дудара” ¹⁹:

Як доўгі Неман я з лірай усцяж іду,
Праз горкі, брады і бары,
Ад сяла ²⁰ да слабады, і думачкі свае гуду. ²¹

Збягаліся ²² людзі, слухалі, да няўцям —
Не зразумелі мяне хутко —
Я слёзы абцёр, хоць сэрцу жутко,
Да і далей пашоў сам...

Замосце пад Мінскам Літ[оўскім] ²³, 16 ліст[анада] 1885 г.

^{*1} Гл. прадмову Бяссонава да выдадзеных ім у Маскве ў 1871 г. “Беларускіх песень”.

^{*2} Гл. Край за бягучы год, № 10 ²⁴.

^{*3} Гл. Край за бягучы год, № 8, стар. 23 ²⁵.

Jelski A. Adam Mickiewicz na Białorusi. “Kraj”. 1885. 14 (26) лістап. № 46, Dział literacki. С. 34. Пераклад з польскай.

¹ Хадкевічы — магнацкі род на Беларусі, прадстаўнікі якога займалі вышэйшыя пасады ў Вялікім княстве Літоўскім. З іх найбольш вядомы Ян Караль Хадкевіч (1560–1621), гетман вялікі літоўскі, палкаводзец.

² Вядомы Несялоўскія: Казімір (памёр у 1754 г.), маршалак канфедэрацыі Навагрудскага ваяводства, польскі пісьменнік і выдавец гістарычных матэрыялаў, і яго сын Юзаф (1728–1814), навагрудскі ваявода, член віленскага паўстанцкага ўрада ў 1794 г.

³ Праціўнік падзелу Польшчы Тадэвуш Рэйтан.

⁴ Багушэвіч-Мінкоўскі Станіслаў (1751–1819) — пасол на варшаўскі сейм 1773 г. ад Мінскага ваяводства, праціўнік падзелу Рэчы Паспалітай.

⁵ Паэт Людвік Кандратовіч (Уладзіслаў Сыракомля).

⁶ Дамейка Ігнат (1801–1889) — філамат, асветнік і падарожнік.

⁷ Педагог і вучоны Аляксандр Здановіч (1805–1868) і яго сын, паплечнік К. Каліноўскага, Ігнат Здановіч (1841–1863).

⁸ Прозар Караль (1759–1841) — абозны вялікі літоўскі, прыхільнік Канстытуцыі 3 мая, актыўны ўдзельнік паўстання 1794 г. Арыштоўваўся па справе дзекабрыстаў.

⁹ Гісторык і літаратуразнаўца Юльян Барташэвіч. Родам з Падляшша.

¹⁰ Семірадскі Генрык (Генрых Іпалітавіч; 1843–1902) — гістарычны жывапісец. Родам з Украіны.

¹¹ Крашэўскі Юзаф Ігнацы (1812–1887) — польскі пісьменнік. Паходзіў з пружанскай шляхты.

¹² Цытата з “Песні аб нашай зямлі” (1843) Вінцэнта Поля.

¹³ Баян — старажытнарускі пясняр, вядомы па “Слову аб палку Ігравым”.

¹⁴ Маецца на ўвазе герой аднайменнага верша А. Міцкевіча.

¹⁵ У Парыжы.

¹⁶ Вяземскі Пётр Андрэевіч (1792–1878) — рускі паэт і крытык.

¹⁷ Друкаванне трэцяй часткі перакладу В. Дуніна-Марцінкевіча не было скончана.

¹⁸ У артыкуле А. Ельскага “Пра беларускую гаворку”.

¹⁹ Верш А. Міцкевіча, відаць, у перакладзе А. Ельскага.

²⁰ У “Kraju” памылкова: siata.

²¹ У “Kraju”: sweje huda.

²² У “Kraju”: Zbiahatisia.

²³ Так даўней часам называлі Мінск, бо назву “Літва” адносілі таксама да Беларусі.

²⁴ Маецца на ўвазе некралог у сувязі са смерцю В. Дуніна-Марцінкевіча.

²⁵ У “Kraju”, 1885, № 8, надрукаваны зварот А. Ельскага да грамадскасці сабраць грошы для выдання яго перакладу на беларускую мову кнігі польскага эканаміста Ю. Супінскага “Сем вечароў”.

Пераклад і каментарыі Генадзя Кісялёва з кнігі “Пачынальнікі” (Мн., 1977).

Вінцэсь КАРАТЫНСКІ

НЕКАЛЬКІ ПАДРАБЯЗНАСЦЯЎ ПРА СЯМ'Ю, МЕСЦА НАРАДЖЭННЯ І МАЛАДОСЦЬ АДАМА МІЦКЕВІЧА

Сем элінскіх гарадоў вялі спрэчку за гонар лічыцца месцам нараджэння Гамера, хоць ён пры жыцці ні ў адным з іх не меў прытулку. Нешта падобнае здарылася і з нашым Міцкевічам. Усе даўнейшыя ўспаміны аб ім, а таксама апошні, напісаны А. Ходзькам для “Dictionnaire général de biographie, d’histoire”, месцам нараджэння Адама вызначаюць *Наваградак*. К. Вуйціцкі ў жыццяпісе, далучаным да мэцэбрахаўскага выдання твораў Міцкевіча, а таксама ў дадатку да “Часу”, апіраючыся на пісьмо Ул. Сыракомлі да Хенцінскага, вызначае *Асавец*. Іншыя ж, а сярод іх і я ў артыкуле пра Наваградак, падхапіўшы мясцовую звестку, падаюць *Завоссе*. Дык дзякуй Богу, што хоць не сем, а тры месцы нараджэння адной асобы, бо з часам, можна спадзявацца, дабралі б і да сямі.

Але, здаецца, мы так далёка не пойдзем. Асавец і Завоссе гэты гонар прысвойваюць сабе на аснове простага вуснага падання, якое заўсёды з’яўляецца вартым увагі, аднак павінна адступіць перад больш важкімі довадамі. Ды ні Завоссе, ні Асавец такіх довадаў не маюць.

З сямейных дакументаў, ласкава паказаных мне стрыечнымі сёстрамі Адама, відаць, што Асавец ніколі не быў уласнасцю Міцкевічаў і што паданне памылкова прычынілася да яго. Ва ўсіх паперах Міцкевічаў і Стыпулкоўскіх, якія былі перада мной, няма ніякіх упамінанняў пра спадчыну гэтага маёнтка. Інакш выглядае справа з Завоссем, хоць і тут, як хутка ўбачым, паданне таксама памылілася. Для канчатковага высвятлення справы я вымушаны крыху сягнуць у мінулае і закрануць радавод Міцкевічаў, што мне чытач ахвотней прабачыць, калі возьме пад увагу, што нашы старыя генеалагісты, не прадбачачы будучага з’яўлення вялікага чалавека і не маючы чаго ахвяраваць на карысць езуітаў, ледзь упаміналі пра гэты дом Пораў¹.

Стрыйкоўскі паказвае на княскае паходжанне сям’і Міцкевічаў, а Мікуцкі нядаўна вывеў яе прозвішча ад нейкага рускага імя. Усё гэта можа быць, але пад архівялікай няпэўнасцю, прынамсі, для мяне. Са слоў Стрыйкоўскага з поўнай праўдападобнасцю можна ўзяць адно толькі тое, што Міцке-

вічы ў яго час, або незадоўга да таго, павінны былі адчуваць сябе добра і ўзвышацца над натоўпам. Мы не ведаем, якім чынам гэтая сям’я прыйшла была да ўбоства, але з уласнаручнага дакумента бацькі Адама відаць, што першы прыгаданы ў тых паперах Ян Міцкевіч, прадзед паэта, меў “мізэрную маёмасць”, і то толькі рухомую. Пасля яго смерці засталася ўдава Мар’яна з Лешчылоўскіх з пяццю сынамі: Якубам, Адамам, Юзафам, Стэфанам і Базылём. Двое з іх, Адам і Стэфан, “будучы здольнымі да земляробства”, разам з маткаю трымалі спачатку арэнду, а пасля правам закладу, “без мужыка і парабка”, фальварак Гарбатавічы (у Наваградскім павеце за дзве вярсты ад Варончы); а трое “ў раннім юнацтве, бедна апранутыя, падаліся на службу”. Ім шанцавала на працу і сумленных людзей: за клапатліва сабраныя грошы Міцкевічы набылі ў 1770 годзе фальварак на вечнае карыстанне пад залог у 1000 злотых, і да сённяшняга дня ён застаецца ўласнасцю іх нашчадкаў. Да таго ж яны сабралі значныя капіталікі. Якуб, родны дзед паэта, хоць і непісьменны, павінен быў мець не абы-якія душэўныя і разумовыя вартасці, калі змог заваяваць каханне і руку заможнай панны Тадоры Пянкальскай, якая прынесла яму ў дом 4000 злотых пасагу і, акрамя таго, каштоўнасці, сярод якіх былі і пярсцёнак з сямю дыямантамі, і бранзалетка, пранізанае рубінавымі перламі, і сталавае срэбра.

Сынам Якуба быў Мікалай, бацька паэта, які нарадзіўся ў 1765 годзе. “Выгадна ажаніўшыся і маючы такі маёнтак, што жыццё праходзіла ў дастатку”, бацька Мікалая меў магчымасць забяспечыць патрэбы ў выхаванні сына, але смерць над распачатай справай закрыла клапатлівыя вочы бацькоў — першай маці, а пазней, у 1773 годзе, і бацькі.

Пасланы на вучобу ў Наваградак, Мікалай распачаў яе ў езуітаў. Пасля закрыцця іх ордэна ён скончыў навуку ў дамініканаў пад апекаю аднаго з дзядзькоў. Стажыраваўся Мікалай таксама ў Наваградку і стаў нарэшце адвакатам. Дагэтуль жыве шанюўная старэнькая Кацярына Гафовічава, вусная хроніка даўнейшых часоў Наваградка, у бацькоў якой некаторы час кватараваў Мікалай. Калі б мы не мелі ніякіх іншых сведчанняў, дастаткова было б ведаць аб прызванні бацькі нашага паэта, каб заадно паведаміць, што ён павінен быў жыць у горадзе пад бокам судовых палат, а не за некалькі міль. Бо што там было б рабіць са сваёй адвакацкай кваліфікацыяй? Як бачым са службовых актаў, дзе запісваліся нададзеныя яму грамадзянамі паўнамоцтвы, ён дзейсна вёў справы ў наваградскіх судах.

У той час Завоссе — Калдычава (у Наваградскім павеце Сталавіцкай парафіі) належала двум братам — Міхалу і Юзафу Яновічам, спадчынным уладальнікам трох валок зямлі і адной сялянскай хаты. Суцяжнікі і звадыяшы, напэўна, павінны былі шумець па-юнацку, бо абодва былі павінны Міцкевічам, дзядзькам Мікалая, і, не аддаючы ні грошай, ні працэнтаў, судзіліся з імі². Нарэшце Міцкевічы правам і сілаю выйгралі ў 1784 і 1785 гадах, а

потым адзін з іх — Базыль — перадаў у 1787 годзе свайму брату Юзафу правы ўладання адабраным у Яновічаў фальваркам. Гэтаму апошняму Завоссе належала ажно да самай смерці, якая надышла 21 лютага 1798 года. Пасля смерці брата Завоссе адышло да Базыля, які трымаў яго да 5 мая 1799 года, пакуль не перанёсся ў вечнасць.

Пасля смерці бяздзетнага Базыля Міцкевіча на Завоссе атрымалі права яго браты і іх дзеці, значыць, і бацька Адама. Было гэта вельмі на руку Мікалаю, бо, пабраўшыся з небагатай паннай Барбарай Маеўскай, ён меў з ёю ўжо двух сыноў, а на ўсе патрэбы вымушаны быў зарабляць. Узгадніўшы са сваякамі, узяў ён на сябе кіраўніцтва ўсім фальваркам у верасні 1799 года і трымаў яго бадай два гады.

Як толькі прайшоў гэты час гаспадарання, якое пры нявыпытнасці вялося, відаць, няўдала, тым больш што мітрэнжыла адвакацкая практыка, Міцкевіч спачатку, у 1801 годзе, пусціў Завоссе ў арэнду, а затым, у 1806 годзе, аддаў яго цалкам Вінцэнту Стыпулкоўскаму, мужу сваёй роднай сястры Барбары, у сям’і якіх яно засталася да канца трэцяга дзесятка бягучага стагоддзя, а пасля перайшло ва ўласнасць казны.

Якраз у той час, г. зн. каля 1806 года, за ўзятыя, яе мне здаецца, ад Стыпулкоўскага і з падзелу спадчыны ў Гарбатавічах грошы Мікалай набыў мураваны дом у Наваградку і паднавіў яго. Дом гэты стаіць недалёка ад даўнейшай езуіцкай калегіі, на левым баку завулка, што вядзе да Траецкай вуліцы. Атрымаў яго ў спадчыну ад нейкага Філіповіча наваградскі бургамістр Фёдар Тычына, які прыкупіў яшчэ і пляц побач. Дом, верагодна, быў змураваны або пры Тычыне, або пры папярэдніку. Бо ў закладной на гэты дом, выдадзенай Тычынам у 1668 годзе Чаховічу, чытаем, што тыя пляцы пераходзяць пад заклад за 2000 тагачасных злотых “з вялікай забудовай, драўлянай і мураванай”. Ад Чаховіча, таксама пад заклад, у 1673 годзе дом забраў Ул. Вольскі, гродзенскі і наваградскі пісар, а пасля, у 1675 годзе, за даплату ў 400 злотых Тычыну “пляц з часткай мураванага будынку” застаўся Вольскаму на вечнае карыстанне. З таго часу дом заўсёды належаў сям’і Вольскіх, і яшчэ ў 1780 і 1781 гадах знаходзім выразныя ўпамінанні ў іх дакументах пра “камяніцу”. На гэтым канчаюцца звесткі, якія мог я пачэрпнуць з папер, ласкава паказаных мне сённяшнім уладальнікам дома. Навейшыя аўтэнтычныя дакументы павінны знаходзіцца ў іншых руках. У актах адшукаць іх не ўдалося, і таму невядома нават, калі гэты пляц і забудова былі набыты Міцкевічам. Адно толькі напэўна: паданне, распаўсюджанае ў Наваградку аб нараджэнні Адама ў гэтым доме, зусім памылковае. Яго рашуча абвяргаюць рахункі Мікалая Міцкевіча са Стыпулкоўскім: з іх відаць, што ў верасні 1798 года, за тры месяцы да нараджэння Адама, Міцкевіч браў у швагра грошы “на задатак для Антона Камінскага, з якім заключаў кантракт на кватэру”, а праз некалькі дзён “пазычыў грошы, каб

заплаціць Дабравольскай за кватэру, у якой жыў”. Несумненна, Адам павінен быў нарадзіцца ў доме Камінскага. Але дзе той дом і чый ён цяпер — пра гэта я не мог даведацца: хіба што з часам распыты на месцы нешта памогуць высветліць, каб нам не было сорамна, што толькі ў Германіі можа прайсці па шматлікіх выданнях такая памятка, як выява домака Шылера. Што б там ні было, дом Міцкевічаў не застанеца для нас абыякавы ад таго, што не ў ім нарадзіўся пясняр: тут пастарэлі і памерлі яго шануюныя бацькі, тут ён сам з братамі жыў да 16 год, увесь той час, калі душа, як вясення кветка, убірае ў сябе акаляючую атмасферу добра ці зла, каб дыхаць ёю ўсё жыццё. Святая там была атмасфера, і сцены гэтага дома павінны павяваць на нас ёю. Камянічка гэтая належала сынам яе набыўцы недзе да 1832 года, пасля, перайшоўшы ва ўласнасць казны, была перададзена ў 1837 годзе цяперашняму яе ўладальніку Юліяну Біёлту.

Калі мы цяпер прыгадаем, што Мікалай Міцкевіч як адвакат па прызначэнні не мог жыць у Завоссі, за сем вёрст ад судовых палат, што Завоссе яшчэ некалькі месяцаў пасля нараджэння Адама належала камусьці іншаму, што ў той час бацька паэта пазычаў грошы ў швагра, каб заплаціць за старую і наняць новую кватэру, і калі да гэтага дадамо, што ў той жа час Стыпулкоўскі дастаўляў Міцкевічу ў Наваградак свініну і да таго падобнае, як відаць з рээстраў, змест якіх ад верасня 1799 года, г. зн. ад пераезду Міцкевічаў у Завоссе, становіцца поўнасю гаспадарчым (тычыцца валоў, лыка, зямлі на засеў і г. д.), — то мы павінны рашуча адмовіць Завоссю і аддаць Наваградку права гонару за нараджэнне на свет Міцкевіча. Бо слушная мясцовая традыцыя і болей дакладныя за яе касцельныя кнігі вельмі адзінадушна гэта цвярджаюць.

У Наваградку ў 1796 годзе ў Мікалая Міцкевіча, як сведчыць метрыка наваградскага касцёла пад № 133, нарадзіўся першы сын Францішак-Браніслаў. У Наваградку з’явіўся на свет малодшы брат Адама Юліян Аляксандр — у 1801 годзе (№ метрыкі ў кнізе 21). Тамсама ў 1804 годзе — Казімір Ежы (№ метрыкі 193). Тамсама ў 1805 годзе — астатні, Міхал Антон, які памёр яшчэ немаўлём. У Наваградку 16 мая 1812 года ў 47 гадоў памёр бацька Адама. Пахаваны ён на бернардынскім цвінтары (№ у кнізе 476). Тамсама 9 кастрычніка 1820 года перанеслася ў вечнасць маці паэта. Пахавана яна побач з мужам (№ у кнізе 647). Дастаткова было б таго, што я прывёў, каб прызнаць надзвычай слушнымі прэтэнзіі Наваградка. Але вось яшчэ даставерная выписка хроснай метрыкі самога Адама з кніг парафіяльнага касцёла (кніга з 1799 г., № 315).

“Года Божага 1799 месяца лютага 12 дня. Правялебны ксёндз Антоні Постлет, канонік курляндскі, ахрысціў немаўля імёнамі Адам Бярнард, сына народжанага Мікалая Міцкевіча, каморніка мінскага, адваката наваградскага, і Барбары Маеўскай, высакародных мужа і жонкі. Кумамі былі ясна-

вьяльможны Бярнард Абуховіч, земскі суддзя мазырскі, з народжанай Анэ-ляю Узлоўскай, жонкаю пагранічнага суддзі Наваградскага павета”. Зна-чыць, лічыць вырашаным прызнанне за Наваградкам таго, што яму нале-жыць па праву: ён родны горад вялікага песняра, а прэтэнзіі Завосся і Асаў-ца спыніць назаўсёды. Мо занадта многа я пра гэта гавару, але памылка настолькі вялікая, што патрэбна сіла слоў дзеля абвяржэння яе адной.

Са сціплай кніжачкі гісторыі Завосся ўсё-такі нельга выдзіраць самую каштоўную старонку з імем Адама Міцкевіча. У гэтым маленькім шляхецкім дворыку старажытнай структуры, цяпер зморшчаным і пахіленым да зямлі, пясняр у юнацтве правёў амаль усе канікулы ў сваёй цёткі. У гэтым пакойчы-ку над свірнам ён заўсёды з ахвотаю сядзеў і ўглядаўся ў цудоўныя ваколіцы засценка, “збіраючы фарбы для вобразаў”, якія ў будучым з любоўю, як ніхто іншы, меўся намаляваць. З гэтых аконцаў цудоўна глядзіцца згаданая ім Жар-новая гара, самая высокая ва ўсёй ваколіцы, якая па форме сваёй дзіўна на-гадвае велізарныя млынавыя жорны. Тут сцены і шыбы акон былі пазапісва-ны яго дзіцячай рукой. Але дворык перайшоў у іншыя рукі. Сям’я рассыпала-ся па свеце, вецер паразбіваў шыбы, і дзіркі пазаклейвалі папераю, шпалеры са сцен пападалі і ператварыліся ў смецце. Акрамя намаляваных на ўнутра-ных сценах залы рукой падлетка Адама касцёлікаў, ашчаджаных часам і не-пагаддзю, засталіся яшчэ толькі горкія ўспаміны ў сэрцах самых блізкіх.

За вярсту ад Завосся ў спадчынным фальварку Стыпулкоўскіх Белай жывуць дзве дзядзькавыя сястры паэта, ветлівасці якіх і прызнаму пасрэд-ніцтву п. В. Клімовіча абавязана ўсё тое, што я мог паведаміць пра Завоссе і сваякоў Мікалая Міцкевіча. Аднак рукапісаў Адама, менавіта са школьна-га і універсітэцкага часу, у іх не знайшлося ніякіх. Паважаныя матроны га-варылі, што папер было нават многа, але як схавалі іх, то і самі пасля не маглі адшукаць. Абяцалі ўсё-такі прыкласці намаганні, каб знайсці гэтыя рукапісы. Можна, калі і ўбачым іх.

У ваколіцы Завосся жывуць яшчэ некаторыя школьныя калегі Адама Міцкевіча, ды і ва ўсім Наваградскім павеце не аднаго з іх можна яшчэ знайсці. Але ці мы ў нешчаслівую хвілю з некаторымі сустрэліся, ці, можа, час юнац-тва незваротна вылецеў як з іх памяці, так і з сучаснасці, бо на гэтай дарозе амаль нічога дагэтуль сабраць не ўдалося. Пакуль пры спачуванні людзей, добразычлівых да мяне і краёвай славы, я збіраў пра юначыя гады Адама ўсё, што ўдасца знайсці (гэты абавязак ляжыць на нас, наваградчаных), падам тут, што ёсць у мяне для будучага біёграфа: праўдзівыя дэталі, якія ўзяты са школь-ных кніг, што захоўваюцца цяпер у архіве наваградскай гімназіі.

З бацькоўскага дома і “за кошт бацькоў” 13 верасня 1807 года быў пры-няты Адам Міцкевіч у першы клас павятовай наваградскай школы, якою кіравалі тады мясцовыя ксяндзы-дамініканы ў сваім кляштары. Думкі на-стаўнікаў аб поспехах вучня выпісваю цалкам:

Год 1807, снежань 21 дня. Клас першы.

Узрост 8 год. Здароўе добрае. Стараннасці добрай. У латыні добры. У арыфметыцы добры. У маральнай (навуцы) добры. У чыстапісанні пасрэдны. Паводзіны добрыя.

Год 1808, студзень 19 дня. Клас першы.

Узрост 10 год (так напісана). Здароўя добрага. Стараннасці добрай. У латыні добры. У арыфметыцы пасрэдны. У маральнай добры. У чыстапісанні пасрэдны. Паводзіны добрыя.

Год 1809, студзень 2 дня. Клас другі.

Узрост 11 год. Здароўя слабога. Стараннасці вялікай. У латыні добры. У маральнай добры. У чыстапісанні пасрэдны. У паводзінах ураўнаважаны.

Год 1809, чэрвень 29 дня. Клас другі.

Узрост 11 год. Здароўе здавальняючае. Стараннасць вялікая. У латыні добры. У арыфметыцы добры. У чыстапісанні пасрэдны. У паводзінах ураўнаважаны.

Год 1809, снежань 20 дня. Клас трэці.

Узрост 12 год. Здароўе здавальняючае. Стараннасць надзвычайная. У латыні пасрэдны. У геаметрыі добры. У фізіцы і натуральнай гісторыі добры. У маральнай добры. У гісторыі добры. Паводзіны добрыя.

Год 1810, чэрвень 29 дня. Клас трэці.

Узрост 12 год. Здароўя добрага. Стараннасць надзвычайная. У латыні надзвычайны. У геаметрыі пасрэдны. У фізіцы і натуральнай гісторыі добры. У маральнай добры. У гісторыі добры. Паводзіны добрыя.

Год 1810, снежань 29 дня. Клас трэці.

Узрост 13 год. Здароўя добрага. Стараннасці добрай. У латыні добры. У геаметрыі добры. У фізіцы і натуральнай гісторыі добры. У маральнай добры. У гісторыі добры. Паводзіны добрыя.

Год 1811, снежань 30 дня. Клас чацвёрты.

Узрост 13 год. Здароўя здавальняючага. Стараннасці добрай. У геаметрыі добры. У фізіцы і натуральнай гісторыі добры. У маральнай і праве добры. У гісторыі добры. У польскім красамоўстве і латыні добры. Паводзіны добрыя.

Год 1812, снежань 30 дня. Клас пяты.

Узрост 14 год. Здароўя слабога. Стараннасці добрай. У алгебры выдатны. У фізіцы і натуральнай гісторыі добры. У маральнай і праве надзвычайны. У гісторыі надзвычайны. У польскім красамоўстве і латыні выдатны. Паводзіны добрыя.

Год 1813, снежань 30 дня. Клас пяты.

Узрост 15 год. Здароўе добрае. Стараннасці добрай. У алгебры добры. У фізіцы і натуральнай гісторыі вельмі добры. У маральнай і праве вельмі добры. У польскім красамоўстве і латыні добры. Паводзіны добрыя.

Год 1814, чэрвень 29 дня. Клас пяты.

Узрост 15 год. Здароўе добрае. Стараннасць надзвычайная. У алгебры добры. У фізіцы і натуральнай гісторыі добры. У маральнай і праве добры. У гісторыі добры. У польскім красамоўстве і латыні добры. Паводзіны добрыя.

Год 1814, снежань 30 дня. Клас шосты.

Узрост 16 год. Здароўе добрае. Стараннасць добрая. У логіцы добры. У фізіцы і натуральнай гісторыі добры. У маральнай і праве вельмі добры. У гісторыі вельмі добры. У літаратуры добры. Паводзіны добрыя.

Год 1815, чэрвень 20 дня. Клас шосты.

Узрост 16 год. Здароўе здавальняючае. Стараннасць надзвычайная. У логіцы выдатны. У фізіцы і натуральнай гісторыі выдатны. У маральнай і праве добры. У гісторыі добры. У літаратуры добры. Паводзіны добрыя.

З пераходам Міцкевіча ў чацвёрты клас пачалі падавацца рапарты аб выдатніках. З таго часу імя Адама побач з імем Яна Чачота заўсёды на тых ганаровых старонках фігуравала. Застаючыся ў пятым і шостым класах, Адам Міцкевіч два гады быў хатнім наглядчыкам вучняў, у чым выявіў, як прызнала за ім школьнае начальства, “добраую здольнасць” і “стараннае выкананне сваіх абавязкаў”. Са школы ён выбыў 29 чэрвеня 1815 года і ўзнагароджаны дыпламам. Абагульняючае меркаванне пры ягоным звальненні было наступнае: “Здольнасць да навук добрая, поспехі добрыя, паводзіны добрыя”.

Даючы выпіску са школьных кніг, якая паказвае ступень разумовага развіцця вялікага чалавека і з’яўляецца адначасна цікавай праграмай рэфармаваных пазней духоўных школ, падкрэсліваю пару выразаў, каб пры зручным выпадку выправіць адну са шматлікіх памылак, што знаходзяцца ў брашуры, выдадзенай неўзабаве пасля смерці паэта пад назвай “Адам Міцкевіч”. Там паведамляецца, што трынаццацігадовы студэнт у 1812 годзе прасіўся са сваімі калегамі ў аднаго камандуючага прыняць яго ў дзеючую армію, а прыняты, як прымаецца капейка ўдавы, насіў карабін і нават удзельнічаў у некалькіх сутычках. Не адзін з наваградчан яшчэ памятае падзеі 1812 года, але дарэмна я дапытваўся аб гэтай дэталі: ніхто не згадвае ні пра дзіцячы гераізм, ні пра большае яшчэ дзяцінства камандуючага, які прыняў бы трынаццацігадовых хлапчукоў і ўзваліў бы ім на плечы карабін, калі, як вядома з праўдзівых крыніц, нават дарослым не хапала зброі. Не ведаю, хто быў той камандуючы. Мне вядома толькі, што галоўнакамандуючы правага крыла арміі Напалеона кароль Геранім Банапарт, даганяючы князя Баграціёна, быў у Наваградку са сваімі вестфальцамі і пакінуў аб сабе надта прыкры ўспамін рабаваннямі горада і апаганьваннем святыняў (наваградская фара была ператворана ў ваенны склад). Акалічнасці складваліся так, што трэба было не хлапечым розумам глядзець на развіццё падзей, каб пакінуць у самоце толькі што аўдавелую маці і пайсці пад цяжкі карабін. Са школьнай жа выпіскі мы

бачым, што Адам Міцкевіч — *слабога* здароўя і *добрай* стараннасці — у 1812 годзе паспяхова вучыўся і ў снежны быў пераведзены ў вышэйшы клас. Не мог ён удзельнічаць у некалькіх сутычках, бо ў ваколіцах Наваградка адбылася толькі адна такая пад Мірам. Здаецца мне, што ўвесь гэты добрадушны анекдот вырас са слоў Адама пра тую “насычаную надзеяй цудоўную мару ў сне, вясну ўраджаю, якую меў адну толькі ў жыцці”. Але насычаная надзеяй вясна і плоднае на няўдачы для гэтага краю лета былі дзвюма рознымі рэчамі для дзіцяці, якое хоць і мелася калі-небудзь стаць дубам-веліканам, аднак было тады толькі маленькім парасткам.

Усё жыццё Адама Міцкевіча было такой цудоўнай паэмай, што ў параўнанні з ім блякнуць і здаюцца смешнымі падобныя легенды, як гэтая, якую я прывёў. Праўда ягонага жыцця так асвятляе сваім сонечным бляскам нашы вочы, што яшчэ доўга і вельмі доўга мы не зможам адважыцца на адно толькі дакладнае адлюстраванне гэтай праўды. А калі так, чаго мне ніхто не аспрэчыць, то якую ж можа мець вартасць няўдалая спакуса паэтызаваць такое жыццё? Пясняр, надзелены творчай фантазіяй Міцкевіча, з’яўляецца братам ідэалаў — дзяцей будучыні, і толькі будучыня з далучанымі да яе братамі-ідэаламі паэта спляце карону, вартую яго скроняў.

1861

Пераклаў Уладзімір Мархель

¹ Бабровіч у выданні Нясецкага далучыў Адама да іншых Міцкевічаў герба Налэнч; але гэта адна з вельмі многіх наўмысных і ненаўмысных памылак выдаўца, як, між іншым, мы бачым з жартаўлівых слоў самога паэта:

“Порай — княскі герб, фон залаты і мітра,
Так Стрыйкоўскі піша густа”, — Міцкевіч крыкнуў.
(“Пан Тадзвух”)

² Цікавы гэта, хоць не новы прыклад судовага разбору, калі “трыбунал пісаў дэкрэт, а шляхта выконвала”. Юзаф Яновіч быў павінен Юзафу Міцкевічу 902 злотых; калі, пакліканы ў суд, ён не з’явіўся, быспрэчным дэкрэтам яму быў вынесены прысуд заплаціць капіталу, працэнтаў і судовых выдаткаў разам 1435 злотых. Здавалася б, што на гэтым павінна было б скончыцца. Але дзе там! Да заканчэння патрэбна было яшчэ шэсць рэмісійных і быспрэчных дэкрэтаў, якія перамяжаліся трыма міравымі, у выніку чаго сума паступова ўзрастала да 1857, 2527, 3303 злотых. Усё гэта было пустым гукам, пакуль Міцкевіч, атрымаўшы раз адпор і напаўшы паўторна, напралом не адабраў паловы Завосся ў 1784 годзе. Брат Юзафа Міхал Яновіч, уражаны такім хуткім выкананнем судовага рашэння, не мог нікога іншага зрабіць, як аддаць Міцкевічу другую палову Завосся пад заклад у 1785 годзе. Працэс, аднак, цягнуўся 40 гадоў з нечым і ледзь закончыўся ў першых гадах бягучага стагоддзя ў карысць Міцкевічаў. Зусім як у песні Адама: “Цягнуўся працэс, аж выйгралі ў сёмым калене”.

Вінцэсь КАРАТЫНСКІ

ДАДАТАК ДА БЯГРАФІ АДАМА МІЦКЕВІЧА

Прасякнутая ўдзячнасцю або абурэннем, брыльянтавая фантазія людз мела спрадвечны звычай акружаць легендамі імёны людзей, якія праславіліся выключна добрымі ўчынкамі ці злачынствам.

Не было б тады нічога здзіўнага, калі раптам і прозвішча Адама Міцкевіча апляла гэтая сяміколерная пражэ бабінага лета; наадварот, ёсць нават даволі ўдалыя зачаткі такіх твораў. Аднак калі задумваемся над легендамі іншага роду, якія быццам чартапалох чапляюцца да доўгага адзення аўтара “Тражыны”, невядома чаму больш здзіўляцца: ці звінхнутаму адчуванню паэзіі ў наш час, ці дзёрзкасці тых, хто гаворыць, што сліна ў рот прынясе, ці адсутнасці крытыкі ў чытачоў, якія гэтую свавольную пісаніну прымаюць за чыстую манету. Няцяжка зразумець, чаму ўсялякага роду пасрэднасць чапляецца да імя знатных людзей: яна спадзяецца, што, учапіўшыся за край зорнага плашча прарока Ільі, разам з ім паляціць у краіну бессмяротнасці. Хай бы так было, бо нельга нікога стрымліваць на шляху, што вядзе да “сумленнай славы”; аднак жа абавязковая ў гэтых адносінах умова, каб выбіраліся сродкі, дазволеныя кодэксам здаровага розуму і прыстойнасці. Паколькі гэтых палажэнняў не прытрымліваюцца, утаймоўванне такіх недарэчных жаданняў не толькі становіцца правам, але і абавязкам кожнага. А калі так ёсць на самай справе, то спадзяюся, што “Biblioteka Warszawska”, якая ўжо столькі падрабязнасцяў пра Міцкевіча ў розны час на сваіх ганаровых старонках сабрала, не адмовіць месца і ніжэйпададзеным заўвагам.

У нас няма для гэтага часу, і не ведаю як доўга давядзецца чакаць грунтоўнай ацэнкі пісьменніцкай творчасці Міцкевіча, хоць гэтая справа даступная для кожнага жывога розуму, належным чынам азнаёмнага з краінай хараства. А тым часам хто як можа стварае легенды са здарэнняў яго сціплага, мала каму вядомага прыватнага жыцця, хоць бы давялося памылкі за памылкамі рабіць, абы толькі з гэтага выпадку пахваліцца знаёмствам з выдатным пісьменнікам.

Такім чынам, адны наказваюць Міцкевічу нарадзіцца ажно ў трох месцах: у Наваградку, Асаўцы і Завоссі; а калі з дапамогаю аўтэнтчных дакументаў было даказана, што бацькі Адама ў момант яго нараджэння паста-

янна жылі ў Наваградку, высылаюць маці ў фальварачак Завоссе на *святы Божага Нараджэння*, каб там адбыліся роды *дваццаць чацвёртага снежня 1798 года*. Забыліся пра тое, што жанчына, якая ў любую хвіліну спадзявалася наступлення родаў, не магла па грудзе або снежаньскай гразі, па жудаснай пністай і камяністай сталавіцкай дарозе ехаць за сем міль у пошуках уцехі. Калі б яна і дапусціла такую легкадумнасць, што зусім неверагодна, як гэта можа пацвердзіць кожная маці, дык давайце падумаем, што б гэта была за жорсткасць або неразважлівасць, у лютыя студзеньскія маразы 1799 года вяртацца па той пякельнай дарозе ад сваякоў з нованароджаным нехрышчоным дзіцянем, каб 12 лютага ахрысціць Адама ў Наваградку, калі ў некалькіх вярстах ад Завосся знаходзіўся парафіяльны касцёл у мястэчку Сталавічы¹. Ды гэта яшчэ найменшая, хоць і зневажальная памяць шановай Міцкевічавай, непрыстойнасць. Другія *трынаццацігадовага* хлапчука, у дадатак *хваравітага*, як сведчаць кнігі запісаў наваградскіх школ, і да таго ж асірацелага з прычыны смерці любімага бацькі, адпраўляюць у войска, наказваючы яму цягаць ранец і вінтоўку ды нават прымаць удзел у бітве. Трэція, жадаючы бачыць Адама “цудоўным дзіцём”, наказваюць яму напісаць байку “Сабака і воўк” за школьнай партай у ксяндзоў-дамініканаў у Наваградку. Не звярнулі ўвагі на тое, што ў найцудоўнейшага дзіцяці не можа быць такога распрацаванага стылю і такой свабоды вершаскладання, бо гэта набываецца толькі праз вялікую начытанасць і працяглы навыв. Не звярнулі таксама ўвагі, што калі б Міцкевіч складаў гэтую байку для паказальнага выступлення ў школе перад *манахамі*, ён не мог бы сказаць, што ў яго сабакі быў “*бернардынскі карак*”; а ўрэшце не найлепшым чынам сведчыла б гэта аб дамашнім і школьным выхаванні аўтара, калі б у 15-гадовага хлопца праяўлялася ўжо такая эмансипацыя. Іншыя зноў з’яўляюцца *відавочнымі* сведкамі знаёмства Міцкевіча з Пушкінам у Адэсе, калі яны ніколі адначасова ў гэтым горадзе не былі, а пазнаёміліся толькі ў час паўторнага знаходжання Адама ў Пецябургу. Іншыя ж наказваюць незнаёмым асабіста паэтам, пры першай выпадковай сустрэчы на вуліцы, з першага слова размаўляць паміж сабой *вершамі*; як быццам бы паэты і з’ехаўшыя з глудзу нават у самых звычайных жыццёвых абставінах хадзілі па адной сцежцы.

Найлепш, аднак, павыхваляўся пан Л. П. сваімі апавяданнямі аб знаходжанні Адама Міцкевіча ў Коўне, укладзенымі нібыта ў вусны дырэктара тамашняй гімназіі, цяпер ужо нябожчыка Дабравольскага. Відаць, што аўтар надае ім надта вялікае значэнне, бо, надрукаваўшы першы раз у 1854-м, не памятаю ўжо ў якім з варшаўскіх часопісаў, паўтарыў публікацыю ў 1858 годзе ў варшаўскай “*Kronice wiadomości krajowych i zagranicznych*”, а цяпер перадрукаваў у трэці раз. Знаходзім тут дзівосныя рэчы, сапраўды вартыя як мінімум намалевання вугольлем на коміне. Міцкевіч, сын хоць і не надта заможнага, але ж і не ва ўбостве памёрлага адваката і ўладальніка прыгожай

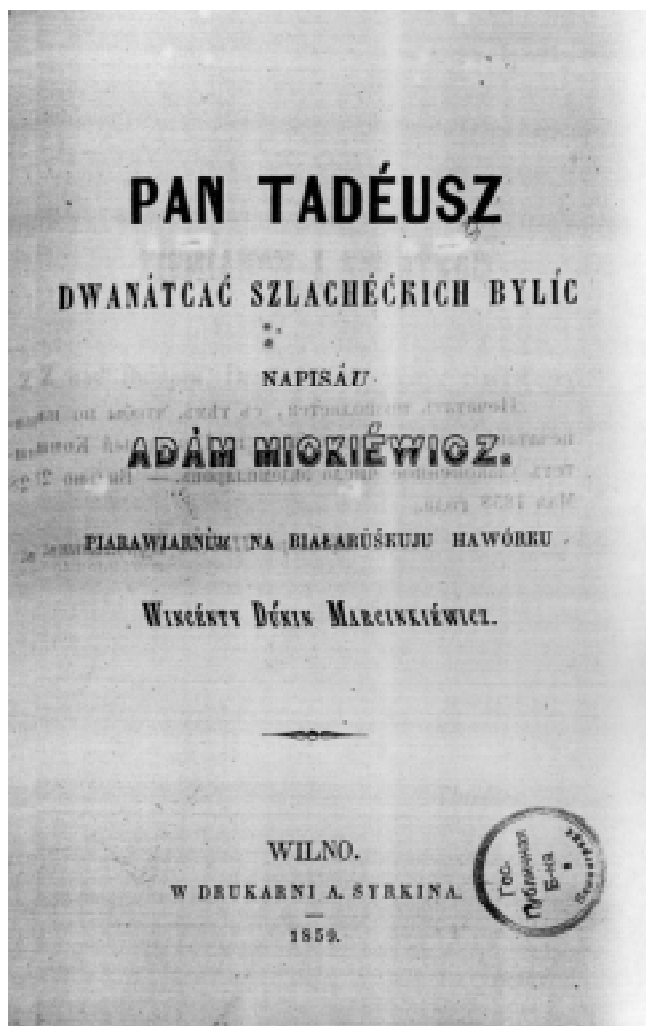
пасэсі ў Наваградку, сваяк бяздзетнага прафесара універсітэта, які апекаваўся ім пасля смерці бацькі, добра на той час аплочваны штатны настаўнік, які меў магчымасць браць у крэдыт хаця б у ковенскіх жыдоў, жыве ў Коўне як найгоршы жабрак, не мае чаго есці, апрача бульбы, адзінай яго ўцехаў з’яўляецца люлька. Аж урэшце злітаваўся над ім ласкавы дырэктар і да бульбы дадаў кавалак мяса, а жонка яго заказала пашыць у крэдыт кашулі для аўтара “Свіцязянкі”. Ой, гэтыя паэты! — заўсёды былі абы-што і заўсёды патрэбны былі ім дырэктары, якія клапаціліся за іх пра крупнік і насоўкі. На бяду, пан Л. П. забыўся пра тое, што нованазначаныя прафесары, якія выпускаліся з настаўніцкай семінарыі, а менавіта такім быў Міцкевіч, атрымлівалі ад Віленскага універсітэта грошы для пакрыцця першых выдаткаў на новай пасадзе. Тады ласкаваць Дабравольскага, прынамсі, у гэтым выпадку, была залішняй. Аднак за такую ласкаваць Міцкевіч дэкламуе Дабравольскаму “першу песню” “Тражыны”, якая напісана ў *адной* песні і да надрукавання мела іншую назву. На прызічныя ж пытанні дырэктара ён адказвае ўрыўкамі са сваіх найбольш пагэтычных вершаў: “Сэрца б’ецца гвалтоўна, дыханнем не валодаю!.. Маладосць! ты над узроўні ўзнося!..” Нагадвае мне гэта, не ведаю чаму, да гэтага часу ненадрукаваную камедыю невычарпальнага ў дасціпнасці Юліяна Гарайна, у якой рамантычны паэт, што сватаецца да дачкі кітайскага мандарына, ездзячы на кіі, дэкламуе палкія вершы, што перадражніваюць *Фарыса*. Як можна не бачыць смешнасці падобнай ролі, і асабліва навязваць яе пісьменніку, які ў стасунках з людзьмі заўсёды быў жартаўлівы, заўсёды лёгка трактаваў сваю вялікасць, “шпарыў” вершы “Пана Тадэвуша” і нудзіўся “пакутамі славы, якая яму воды ў Карлсбадзе зметыкам запраўляла”. Бачым гэта і ў лістах А. Э. Адынца з падарожжа, праведзенага з Міцкевічам за мяжой², і ў лістах самога Міцкевіча, і нават у яго паэтычных творах:

Назваваюць спакойным мяне дзеці свету,
Бо буры душы я схаваў прад іх вокам,
І роўны мой гонар імглою адзеты,
Бы ўнутраны гром пазалочан аблокам;
А ноччу я ціха, калі мне не спіцца,
На ўлонне тваё лію слёз навальніцу.

Уся аповесць пана Л. П. аб знаходжанні Міцкевіча ў Коўне з’яўляецца проста самай няўдалай пародыяй урыўкаў з твораў паэта, побач з поўным няведаннем падрабязнасцяў яго прыватнага жыцця. Так, напрыклад, ён сцвярджае, што Міцкевіч пасля выезду з Коўны і перад ад’ездам у паўднёвыя губерні, гэта значыць у 1823–1824 гг., “дом свой некалі жылы (?) у Наваградку застаў апусцелым, зруйнаваным, а прычынай гэтага былі ваенныя беспарадкі”. Гэтая нібы гістарычная дэталёвая проста ўзята са сцэны прыбыц-

ця Густава ў бацькоўскі дом, адлюстраванай у чацвёртай частцы “Дзядоў”,
(гл. варшаўскае выданне, т. II, с. 266):

Нядаўна я наведаў дом памерлай маці;
Ледзь мог яго пазнаць, так даўні від ён страціў!
Куды ні глянь — руіна, пустка і знішчэнне,
З платоў калы, з паркету выдзерта каменне,
Дзядзінец мох укрыў, палын на ўсім абшары,
І цішыня вакол, бы ў поўнач на цвінтары.
О, іншым мой прыезд бываў у тыя брамы!
Пасля разлук, калі вяртаўся я да мамы,
Ужо здалёк мяне зычэнні сустракалі,
І слугі аж за горадам мяне чакалі,
На рынак выбягалі брацікі й сястрычкі
І з крыкам: “Густаў! Густаў!” — мчаліся да брычкі.
Вяртаюцца з дарамі, радасці ў іх многа,
Чакае маці з блаславеннем ля парога,
А крык калег, сяброў ажно глушыў парою!..
Сягоння пустка, ціша, ноч, і ні душы жывое!
Чуваць сабачы брэх, штось блізкае да стуку:
Ах, гэта ты, слуга наш верны, мілы Круку,
Наш вартаўнік, любімец нашае радзіны,
З натоўпу слуг, сяброў застаўся ты адзіны!
Хоць голадам замораны, стары, калматы,
Пільнуеш браму без замкоў бязлюднай хаты.
Мой Крук! Хадзі сюды, мой бедны лапавуху!
Бяжыць, на грудзі скача... й падае без духу!..
Святло у вокнах бачу; што ж там за падзея?
З сякерай, з ліхтаром арудуюць зладзеі,
Астаткі бураць з думкаю знайсці багацці!
У месцы, дзе стаяў калісьці ложак маці,
Зладзюга сек падлогу, выкалупваў цэглу;
Я скочыў, змяў яго, й абмяк нягеглы!
Саджуся на зямлю і плачу... у паўзмроку
Ідзе з кіёчкам хтосьці, чую поступ кроку.
Жанчына ў лахманах і ні крывінкі ў твары,
Падобная да здані, той пякельнай мары,
Якую ўбачыўшы ў пустым якімсьці гмаху,
Спалоханы, пачнеш дрыжаць, крычаць ад страху.
“Не бойся! Бог з табой! Скажы, хто ты такая?
Чаго твой цень так рана ў пустыры блукае?”

Тытульны ліст паэмы Адама Міцкевіча “Пан Тадэвуш”
у перакладзе В. Дуніна-Марцінкевіча

“Я ўбогая, — адкажа са слязамі ў жалі, —
Паны мае вась тут калісьці пражывалі.
Спагадныя паны, хай век святло ім свеціць,
Але не мелі шчасця ні яны, ні дзеці,
Памерлі, дом пустуе, валіцца ў руіну,
І не чуваць пра паніча, мо й ён загінуў”.
У сэрцы кроў кіпела, стаў я ля парога...
“Ах! Дык усё мінула?”

Калі б у гэтым урыўку шукаць біяграфічных рысаў аўтара, мы прыйшлі б да дзіўных супярэчнасцяў з вядомымі дэталямі яго жыцця: нам неабходна было б даць яму *шматлікіх* слуг, якіх немагчыма было трымаць не мог; надзяліць *сёстрамі*, якіх у яго не было, *асірацец* з *усёй сям’і*, калі двое братоў перажыло Адама; і ўрэшце зрабіць *забойцам*, хоць за ўсё сваё жыццё і мышкі-шкодніцы, магчыма, не забіў. Гэта, аднак, не перашкодзіла пану Л. П. узяць той фрагмент за апісанне сапраўднага здарэння, а пераносячы яго ў 1823–1824 гады, дадаць да вышэйадзначаных недарэчнасцяў новыя — пра ваенныя хваляванні. Міцкевіч на вучобу ў Вільню выехаў у 1815 годзе, у Пецярбург жа — у 1824 годзе, на працягу гэтага часу амаль штогод бываў у Наваградку. Дык вось у гэты перыяд ніякіх войнаў у наваколлі Наваградка не было; ніякія ваенныя хваляванні ў бягучым стагоддзі не знішчылі ніводнага дома ў Наваградку; старэйшы брат Адама Францішак, спачатку разам з маці, а пасля ўжо сам, спакойна жыў у бацькоўскай сядзібе. Пан Л. П. не звярнуў нават увагі на тое, што чацвёртая частка “Дзядоў” выйшла ўпершыню ў 1822 годзе, была, такім чынам, напісана ў 1820 або 1821 годзе, а гэта значыць, не магла стаць адлюстраваннем здарэння, якое быццам бы мела адбыцца ў 1823–1824 гадах. Перад абліччам такой блытаніны хай схаваюцца Кадлубкі і Стрыйкоўскія са сваімі Аляксандрамі Вялікімі і Палемонамі.

Не падлягае сумненню, што ў “Дзядях” не адна дэталёў з жыцця аўтара адлюстравалася ў прызматычным раскладанні на колеры, ёсць таксама і ў прыведзеным вышэй урыўку пару такіх сапраўдных дэталёў, астатняе ж дабудавала ўяўленне. Першай з гэтых дэталёў з’яўляецца смерць улюбёнай маці паэта, яна памерла 9 кастрычніка 1820 года, якраз менавіта тады, калі паводле ўсякай праўдападобнасці ён працаваў над чацвёртай часткай “Дзядоў”. Такім чынам, сапраўдная журба падсунула ўяўленню прадказальніка гэтае ўзнёслае і жаклівае бачанне пустэчы. Другім фактам, узятым з рэчаіснасці, з’яўляецца зварот да “пачцівага Крука”. Пан Адынец у цытаваных вышэй лістах з падарожжа, а менавіта ў лісце з Карлсбада 12 жніўня 1829 года, прыводзіць аб гэтым улюбёнцу Адама наступны ў роўнай меры прыгожы, як і прасты ўспамін:

“Пытаўся ў мяне (Міцкевіч), што сталася з тлустым і злым мопсам паненак маршалковых С., які так не любіў Адама, што заўсёды з-пад крэсла хацеў кусаць яго за ногі, прычыняючы гэтым нямала клопату сваім гаспадыням, якія аднолькава баяліся пакрыўдзіць як фаварыта, так і госьця. Адсюль, гаворачы пра іншых сабак, што звычайна любілі яго, раскажаў мне пра чулівае здарэнне з Крукам, вялікім чорным сабакам яго бацькоў, з якім у дзяцінстве жыў у вялікай дружбе. Аднойчы далі на падвячорак кавалак хлеба з маслам. Частку яго ён хацеў даць Круку, але Крук схопіў яго цалкам. Малы моцна расплакаўся, чым быў узрушаны, відаць, чацвераногі сябра, які ўжо трымаў хлеб у пашчы, паклаў яго на калені малога і падзяліўся з ім паройну. Шмат гадоў пазней у Коўне, калі аднойчы прывычна прагульваўся ноччу ў даліне, з’явіўся раптам невядома адкуль нейкі сабака і пачаў лашчыцца да яго; ён так быў падобны на Крука, што гэта страшэнна яго ўразіла. Прыйшла на думку сцэна з “Фаўста” Гётэ, у якой чорт у выглядзе чорнага пудзеля невядома адкуль прыблытаўся на прагулцы да Фаўста, перш чым дома пераўтварыўся ўрэшце ў Мефістофеля. А ўражанне гэтае было настолькі моцным, што, ледзь толькі хуткім крокам дайшоўшы да горада і не аглядаючыся назад, апытомнеў паступова ад думкі, што д’ябал, а не звычайны сабака бег за ім”.

У гэтым здарэнні адлюстравалася ўвесь Міцкевіч, ускормлены ў дзяцінстве вясковымі казкамі нянек, дазваляючы фантазіі браць верх над халоднай развагай нават у найбольш стрыманай працы розуму, схільны да пошуку звывшнатуральнасці нават у справах найбольш рэальнага парадку. Такіх сцэн, нібыта звычайных, але з выяўленнем разумовага настрою прадказальніка і тлумачэннем не аднаго фрагмента яго паэтычных твораў, сцэн, часам забаўных, як, напрыклад, знаёмства са скульптарам Давідам у Веймары, часам сягнутых аж да самай вяршыні містыцызму, як у гаданні з пярсцёнкам, можна б шмат прывесці з лістоў Адынца. Але ж не мая задача даследаваць у гэты момант характар Міцкевіча, а толькі высветліць блытаніну, якая ствараецца вакол імені паэта, таму вяртаюся яшчэ раз да п. Л. П. і яго гістарычных успамінаў.

Верачы на словы некаторым паэтам, асабліва ўсходнім, пра “апантанасць” духам творчасці, здзіўнае сабе стварылі ўяўленне аб гэтай сутнасці разумовай працы. Зблыталі ўрачысты момант сашэсця натхнёнай думкі ў галаву мастака з мазольнымі гадзінамі і днямі яе рэалізацыі ў мастацкім творы; а гэта дзве цалкам розныя справы. Забыліся, што чым большы натойп думак, чым жывейшая ігра колераў уяўлення, чым глыбейшыя пачуцці, тым большага патрабавання роздуму, каб сабраць іх у цэлае, утрымаць у ладзе і ўзнавіць у мастацкай форме. Забыўся пра гэта і пан Л. П., а ў дадатку зняважыў яшчэ ціхае і сціплае жыццё паэта, які з лагоднай усмешкай на вуснах умеў прадаць астатні гадзіннік на патрэбы догляду хворай жонкі.

Вядомая сцэна, што суправаджае “імправізацыі” Міцкевіча; давайце паглядзім, якім чынам ён сам яе перарабіў. Вось што ён гаворыць ужо не вуснамі Дабравольскага, а сам ад сябе аб знаходжанні Міцкевіча ў Дрэздэне:

“Я быў знаёмы з ім многа год таму ў Дрэздэне, часта сустракаўся. Памятаю, як сам аднойчы быў з ім у даўняй маёй знаёмай; у гэты дзень Адам быў задумлівы і негаваркі. На змярканні дачка гаспадыні дому села за раяль і пачала іграць на ім нейкія сумныя акорды, якія адпавядалі, магчыма, таму, што тварылася ў душы прадказальніка. Раптам Адам падымаецца з месца, падыходзіць да раяля і, абавёршыся аб край крэсла, пачынае *імправізаваць*. Ніколі не забуду ўражання, якое зрабілі на нас яго словы; у кожнага былі слёзы ў вачах, і калі паэт змоўк і выйшаў з пакоя, доўга яшчэ панавала між намі ўрачыстае маўчанне. Адам у той час многа працаваў, а калі адчуваў натхненне, то, паставіўшы ў сябе на стол *пару бутэлек віна* (чаму ж, прынамсі, не адну?) і кавалак хлеба, замыкаўся ў сваім пакоі хоць бы на цэлыя суткі і не выходзіў, пакуль тое, што меў на сэрцы, не кінуў на паперу. Тады мы знаходзілі яго як без дыху, ляжачым на ложку; напружанне стану свядомасці пераадольвала ў ім жыццёвыя сілы”.

Шкада, што п. Л. П. не дапоўніў малюнка: бо чаго не купляць, таго не шкадаваць; а мог бы ён нам, напрыклад, сказаць, як Міцкевіч драпіраваўся ў сваю тогу, прыступаючы да імправізацыі, і якіх гэта двух гатункаў віна ўжываў ён, каб выкрасаць натхненне. Прыкра мне, што на падставе найверагоднейшых дадзеных я вымушаны абвергнуць усе гэтыя сцверджанні. Міцкевіч быў у Дрэздэне трыма наваротамі: два разы толькі праездом, адзін жа раз забавіўся тут некалькі месяцаў. У час першага і другога знаходжання *зусім нічога і не пісаў, і не імправізаваў*, за трэцім жа разам, хоць перакладаў “Гяура” і пісаў арыгінальныя творы, але *ні разу не імправізаваў*. Выпадак страты прытомнасці ў час працы здарыўся толькі адзін раз, ды і тады зусім не пан Л. П. прыводзіў паэта ў прытомнасць. Што ж да тых дзвюх бутэлек віна, відаць, што п. Л. П. ніколі на самой справе не меў дачынення да мастацкай творчасці, калі мяркуе, што карчомны ўкладальнік прашэнняў і паэт могуць працаваць у аднолькавых умовах. У гэтым столькі праўды, колькі ва ўсёй гавэндзе пра разбураны дом, пра імправізацыі і страту прытомнасці, чулі, што звоняць, але не ведалі, у якім касцёле.

Я ні хвіліны не думаю, каб усе гэтыя зневажальныя для памяці аўтара “Пана Тадэвуша” непрыстойнасці выводзіліся са злоснага намеру. Пану Л. П. проста фатальна не шанцуе ў пакланеннях. Бо і ўслаўлены ім Дабравольскі, у рэшце рэшт, Бог ведае кім атрымліваецца. Міцкевіч да прыезду ў Коўну ўжо быў паэтам, *які друкаваўся*, а пан дырэктар і ўвесь калектыў Ковенскай гімназіі сушаць сабе галаву над пытаннем: ці новы настаўнік з’яўляецца паэтам, ці толькі закаханы па вушы? І ўсё гэта мае адбывацца ў дзесяці мілях ад Вільні, у коле выхавальнікаў моладзі, сярод якіх былі нават тава-

рышы Міцкевіча па настаўніцкай семінарыі! У такім выпадку пан Л. П. не правініўся па злой волі, але вінаваты, што ўзяўся не за сваю справу. Легенда можа быць толькі паэтычным дапаўненнем невядомых дэталей сапраўднага здарэння; хто гэтага рабіць не ўмее, хай выбірае нешта іншае, а памяць пра вялікіх нябожчыкаў каму іншаму пакіне для захавання.

1870

Пераклаў Вячаслаў Вярэніч

¹ Што датычыць зімы з 1798 на 1799 год, то маразы тады былі настолькі суровыя, што з таго часу, як пачалі ў нас праводзіць назіранні за тэмпературай, было адзначана яшчэ толькі тры такія лютыя зімы, а менавіта: у 1789, 1812 і 1855 гг., калі ў Варшаве мароз даходзіў да 26,5° па Рэамюру. Вось некалькі дадзеных да часу нараджэння і меркаванага перавозу Адама Міцкевіча з Завосся; гэта выпіскі з назіранняў вядомага езуіта Ёвіна Боньчы Быстшыцкага, узятыя з актаў Варшаўскай абсерваторыі:

		Раніцай	Упоўдзень	Увечары
Снежань 1798:	21	– 8 $\frac{1}{2}$	– 10 $\frac{1}{2}$	– 14
	22	18 $\frac{1}{2}$	13 $\frac{1}{2}$	11 $\frac{1}{3}$
	23	13 $\frac{1}{2}$	15	14 $\frac{1}{2}$
	24	20 $\frac{1}{2}$	17 $\frac{1}{2}$	20
	25	23	18 $\frac{1}{2}$	17
	26	15 $\frac{1}{3}$	15	16
	27	17	13	10 $\frac{1}{2}$
Студзень 1799:	11	14	13 $\frac{1}{5}$	15
	12	17 $\frac{1}{2}$	15	16
	13	18 $\frac{1}{2}$	14 $\frac{1}{2}$	14 $\frac{1}{2}$
	14	17	12	12 $\frac{2}{3}$
	15	13 $\frac{2}{3}$	9	8 $\frac{1}{2}$
1799:	1	13 $\frac{1}{2}$	12 $\frac{1}{2}$	15
	2	20 $\frac{2}{3}$	14 $\frac{1}{2}$	14
	3	10 $\frac{2}{3}$	8	8 $\frac{1}{2}$
	4	8	5	6
	5	11 $\frac{1}{2}$	10	13
	6	17 $\frac{2}{3}$	14	16
	7	20	16	18
	8	26 $\frac{1}{2}$	18 $\frac{1}{2}$	17
	9	19	15 $\frac{1}{2}$	18
	10	24	10	14 $\frac{1}{2}$

		Раніцай	Упоўдзень	Увечары
1799:	11	15	11 $\frac{1}{2}$	12 $\frac{1}{2}$
	12	14	9	10
	13	12	8 $\frac{1}{2}$	11
	14	15	10 $\frac{1}{2}$	10 $\frac{1}{2}$
	15	13	11	13
	16	8 $\frac{1}{2}$	4	4 $\frac{1}{2}$

Гэтыя лічбы паходзяць з назіранняў, зробленых у Варшаве. Варта звярнуць увагу, што ізатэрмічная лінія (якая азначае цеплавые паясы), праходзячы праз Варшаву на ўсход, адхіляецца ад паралелі аж да Кіева, так што Наваградак з яго наваколлем застаюцца ад яе к поўначы на тры градусы, або 45 геаграфічных міль. Таму маразы ў раёне Наваградка значна большыя, чым у Варшаве. Пры параўнанні трэба ўлічыць, што даты нараджэння і хрышчэння Адама Міцкевіча падаюцца па старым, а даты назіранняў па новым стылі.

Дарэчы тут будзе сказаць, што *малодшы* брат Адама, п. Аляксандр Міцкевіч, у пісьме, змешчаным у “Нататках” Э. Хлапцкага, памыляецца, сцвярджаючы, што ў момант нараджэння Адама фальварак Завоссе “пераходзіў пад кіраванне яго бацькі як спадчына па дзядзьках”. Я ведаю гэта з уласнаручнага пісьма бацькі Адама, што яго дзядзька Базыль, уладальнік Завосся, памёр толькі *праз чатыры месяцы пасля нараджэння Адама*, а менавіта 5 мая 1799 года, і толькі пасля яго Завоссе перайшло да Мікалая. Зрэшты, п. Аляксандр Міцкевіч не толькі ў гэтым памыляецца. Так, ён сцвярджае, напрыклад, што ў бацькі Адама было два стрыечныя браты, *Юліян і Іналіт*, якія пражывалі ў фальварку Гарбатовічы. Тым часам з доваду шляхецтва ў актах гродзенскай камісіі 1804 года бачым, што ў *Яна* Міцкевіча па прызванні *Рымвід*, дзеда Мікалаевага, было двое сыноў: *Якуб і Адам* і што сынам Якуба быў *Мікалай*, сынамі ж Адама былі *Феліцыян* (не Юліян) і *Іналіт*. Абодва гэтыя стрыечныя браты Мікалая былі на некалькі дзесяткаў год малодшыя за яго, бо калі памёр іх бацька ў 1802 годзе, над імі, як непаўналетнімі, было ўстаноўлена апякунства. Памыляецца таксама п. А. Міцкевіч, сцвярджаючы, што ў час напісання яго пісьма ў снежні 1861 года “сваякоў Адама па мужчынскай лініі зусім няма”. Яшчэ жыві тады ў Гарбатовічах упамянуты вышэй дзядзька Адама Феліцыян, народжаны ад Вікторыі з роду Сапліцаў у маі 1789 года.

Гэтыя падрабязнасці паказваюць на тое, што нават сцвярдженні самых блізкіх сваякоў, калі абапіраюцца толькі на нетрывалую памяць, не заўсёды бываюць надзейнай праўдаю. Зрэшты, у час майго знаходжання ў Познанскім, я спецыяльна заязджаў да п. Францішка Міцкевіча, *старэйшага* брата Адама, каб даведацца пра што-небудзь больш пэўнае наконт месца нараджэння паэта. Пан Францішак шчыра сказаў мне, што да гэтага часу быў перакананы, што Адам нарадзіўся ў Наваградку, але цяпер, калі выплыла Завоссе, ужо і сам не ведае, чаго трымацца. (*Заўвага аўтара*)

² Цудоўныя гэтыя лісты, напісаныя ў 1829 годзе да Юліяна Корсака і Ігната Ходзькі, друкуе ад часу да часу тутэйшы двухтыднёвік “Kronika Rodzinna”, сурэдактарам якога з’яўляецца п. Адынец. Маецца іх ужо некалькі дзесяткаў; яны ахопліваюць падарожжа праз Дрэздэн, Тэнчын, Цяпліцы да Карлсбада, шырока апісваюць знаходжанне Міцкевіча ў Веймары ў сям’і Гётэ і заканчваюцца пакуль што паездкай па Рэйне і Швейцарыі. Такім чынам, застаецца яшчэ шмат да надрукавання: падарожжа па Італіі і паўторнае, больш працяглае знаходжанне ў Германіі.

Генадзь КІСЯЛЁЎ

РЭПРЭСІРАВАНЫ “ПАН ТАДЭВУШ” — КОЛЬКІ АСТАЛОСЯ ЭКЗЕМПЛЯРАЎ?

У цікавай кніжцы польскай даследчыцы Малгажаты Штольцман “Ніколі ад цябе, горад...”¹ (1987), пра культуру Вільні ў перыяд паміж паўстаннямі 1831 і 1863 гадоў, пара старонак адведзена і Дуніну-Марцінкевічу. І не дзіўна: Вільня заўжды была асяродкам беларускай культуры, вельмі рухавы Навум Прыгаворка часта наязджаў у горад Гедыміна, выдаваў там свае творы, сустракаўся з сябрамі. У 1859 годзе тут павінен быў выйсці яго пераклад міцкевічаўскага “Пана Тадэвуша”, кніга была ўжо набрана і збрашувана, але ў апошні момант цензура забараніла яе і ўвесь тыраж пайшоў пад нож. І ўсё ж некалькі экзemplяраў удалося вынесці і выратаваць. Але колькі менавіта? І колькі з іх дайшло да нашага часу? Штольцман у сваёй кнізе сцвярджае: “Адзіны ацалелы паасобнік знішчанага выдання мае цяпер Ягелонская бібліятэка ў Кракаве...” Такая ж думка сустракаецца часам і ў нашых даследчыкаў.

Сапраўды, беларускі “Пан Тадэвуш” у Кракаве ёсць. Дарэчы, не лепшы экзemplяр — без тытульнага ліста. У свой час звесткі аб ім падаў нястомны працаўнік польскай кнігі, славыты бібліёграф К. Эстрайхер, які якраз быў дырэктарам Ягелонскай бібліятэкі. У 1893 годзе гэты паасобнік (дарэчы, у адным канвалюце з “Люцынкай” Дуніна-Марцінкевіча) зрабіў падарожжа з Кракава ў Пецябург. Сталася гэта па просьбе Б. Эпімах-Шыпілы, які надзвычай акуратна скапіраваў (сваёй рукой перапісаў літара ў літару) рэдкае выданне і з падзякай вярнуў арыгінал у Кракаў.

Паводле гэтай копіі пераклад Дуніна-Марцінкевіча быў перавыдадзены ў 1907–1908 гадах выдавецтвам “Загляне сонца і ў наша ваконца”, адным з кіраўнікоў якога быў Эпімах-Шыпіла. У характэрнай кароценькай прадмове выдаўцы пісалі:

“Вось пускаем у свет шырокі дзве першыя быліцы “Пана Тадэвуша”, пераложаныя на нашу мову. Цяжкая выпала доля гэтай кнізе. Ubачыла яна свет божы ў 1859 гаду. На грошы, што шмат людзёў злажылі, а паміж іх былі і мужычкі, пачалі яе друкаваць у Вільні з дазвалення тагдышняга цензара Кукальніка. Трэба ж, што акуратне, як толькі скончылі друкаваць дзве

першыя быліцы, на месца Кукальніка назначылі новага — некага Мухіна. Той вельмі строгі ўдаўся і зразу прысудзіў “Пана Тадэвуша” ў свет не пусціць. Так і не паспелі гэтыя быліцы ўзірнуцца на свет той ясны: іх арыштавалі і спалілі. Асталіся цэлымі толькі дзве-тры кніжкі. З аднае, што хаваецца ў кніжніцы Кракаўскага ўніверсітэту, мы і перадрукавалі гэтае выданне.

Няхай жа ідзе гэта кніга прамеж людзёў, няхай пакажа, што і ў нашай мове можна выгаварыць вялікія думкі, даці прыгожыя і слаўныя абразы”.

Можна ўдакладняць акалічнасці забароны “Пана Тадэвуша” 1859 года (галоўнае тут усё ж, мабыць, не персанальныя якасці цэнзараў, а зігзагі імперскай цэнзурнай палітыкі), але перавыданне 1907–1908 гадоў замацавала славу менавіта кракаўскага паасобніка.

Між тым існаваў пецяўбургскі экзэмпляр першавыдання беларускага “Пана Тадэвуша” — у знакамітай Публічнай бібліятэцы, дзе працавалі ў свой час над старымі рукапісамі браты Каліноўскія. У 1940 годзе яго апісаў малады даследчык І. Кузьмін у лімаўскай публікацыі пад характэрным загалоўкам “Выключна рэдкая кніга”. (Дарэчы, тады ж Кузьмін надрукаваў і цікавы артыкул пра Ф. Багушэвіча; іншых яго прац я не ведаю — мабыць, загінуў у вайну.)

Пасля вайны кракаўскі экзэмпляр зноў патрымаў у руках і сфатаграфавалі для ілюстрацыі беларускі даследчык у Польшчы Мацей Канапацкі, змясціўшы адпаведную інфармацыю ў беластоцкай “Ніве” (1962).

Кракаў, Пецяўбург... Паважныя, але далёкія асяродкі. А што ж Вільня, дзе гэтае выданне рыхтавалася? Хіба кніжкі няма на радзіме? Як аказалася, беларускі “Пан Тадэвуш” 1859 года ёсць і ў Вільнюсе, у Адзеле рэдкай кнігі Цэнтральнай бібліятэкі АН Літвы. Мяркуючы па штампе, у 30-х гадах гэты паасобнік знаходзіўся ў бібліятэцы Беларускага навуковага таварыства ў Вільні і, відаць, трапіў у акадэмічную бібліятэку пасля вайны пры расфарміраванні Беларускага музея. Паводле вільнюскага экзэмпляра ахарактарызаваў гэтае выданне І. Крамко ў “Гісторыі беларускай літаратурнай мовы” (1968), праўда, не назваўшы яго адрас. Гэтым жа паасобнікам карыстаўся Я. Янушкевіч пры падрыхтоўцы “Твораў” Дуніна-Марцінкевіча 1984 года, адпаведныя звесткі прыведзены ў артыкуле даследчыка “Прыбраны ў мужыцкую сярягу” (Маладосць. 1984. № 12).

Гісторыю выратаваных ад знішчэння экзэмпляраў беларускага “Пана Тадэвуша” я паспрабаваў раскрыць у кнізе “Спасцігаючы Дуніна-Марцінкевіча” (1988). Я налічыў тады тры ацалелыя паасобнікі.

І раптам высветлілася, што гэтыя звесткі няпоўныя.

Неяк пераглядаў бібліяграфічную картатэку Інстытута літаратуры імя Янкі Купалы, створаную пад кіраўніцтвам А. Мальдзіса для капітальнага біябібліяграфічнага слоўніка беларускіх пісьменнікаў, і нечакана натрапіў на звесткі пра яшчэ адзін экзэмпляр славутага перакладу. Звычайная, мож-

на сказаць, несамавітая бібліяграфічная картка, запоўненая характэрным ломкім хуткім почыркам самога Адама Іосіфавіча, засведчыла, што беларускі “Пан Тадэвуш” прытаіўся таксама ў Рэспубліканскай бібліятэцы Літвы. Паколькі заняты іншымі клопатамі Мальдзіс неяк не надаў гэтай сенсацыі значэння (мабыць, такіх бібліяграфічных сенсаций пад час падрыхтоўкі слоўніка было шмат), я з яго блаславення ў першую ж камандзіроўку ў Вільнюс агледзеў гэтае выданне.

Манументальны, урачысты будынак былой Рэспубліканскай бібліятэкі ў цэнтры горада якраз побач з парламентам, месцам нядаўніх палітычных бур. Цяпер гэта Нацыянальная бібліятэка імя Марцінаса Мажвідаса, названая ў гонар выдаўца першай літоўскай кнігі, малодшага сучасніка Ф. Скарыны. Аддзел літуаністыкі збірае не толькі чыста літоўскія выданні, але і наогул усе старыя друкі, якія з’яўляліся на тэрыторыі Літвы.

У каталогу ёсць спецыяльная скрыня для беларускіх выданняў. Наш “Тадэвуш” значыцца там пад нумарам

№ $\frac{\text{B balt. 1}}{859}$

Кніжка добра захавалася, калі не лічыць амаль адарванага пераплёту, але гэта для бібліяфілаў не праблема. Галоўнае — тэкст.

Па ўсім відаць, кніга карысталася папулярнасцю, не аставалася без чытачоў. На форзацы, пільна прыгледзеўшыся, можна разабраць напаўсцёрты, яшчэ дарэвалуючыны надпіс алоўкам: “какъ прочитаешь, то прошу обрат-но”. Чатыры дзесяцігоддзі (1859–1899), здаецца, не пакінулі на кніжцы іншых бачных слядоў. Датаваная гісторыя кніжкі, яе бытавання, пачынаецца з дарчага надпісу чорным чарнілам на шмуцтытуле па-польску: “У бібліятэку Ковенскага (?) рымска-каталіцкага семінарыума ў 1899 годзе ахвяруе кс. Паўлоўскі”. Хто гэты святар, сучаснік Багушэвіча, мы пакуль не ведаем. Але кніжка заняла тады сваё месца ў кніжніцы Ковенскай (Жамойцкай) семінарыі.

На тытуле ліловая авальная пячатка бібліятэкі Самагіцкай семінарыі (Самагіція — лацінская назва Жамойці-Жэмайціі). Аб такой жа прыналежнасці сведчыць і друкаваная наклейка на адвароце пераплёту з тэкстам на латыні:

E. BIBLOTHEKA
SEMINARII SAMOGITIENSIS
ARMAR² 29^B

№ 65

На адвароце тытульнага ліста вялікая прамавугольная пячатка больш позняга часу па-літоўску: “Інвентар метрапольнай духоўнай семінарыі [літаральна — семінарыі ксяндзоў. — Г. К.], № 10904” і круглая — Рэспубліканскай бібліятэкі.

Такім чынам, у канцы мінулага стагоддзя кніга належала асвечанаму ксяндзу, які падарыў яе ў семінарскую бібліятэку. Кніжка захоўвалася ў бібліятэцы Каўнаскай каталіцкай семінарыі, потым разам з іншымі яе рарытэтамі трапіла ў Рэспубліканскую бібліятэку Літвы, якая да 1963 года знаходзілася ў Каўнасе.

Выходзіць, кніга мела сваіх шанавальнікаў і ў літоўскім асяроддзі. Гэта для нас не навіна. Нагадаем, што яшчэ ў 1861 годзе з перакладам Дуніна-Марцінкевіча пазнаёміўся літоўскі пісьменнік-асветнік Мікалоюс Акіялайціс, напісаў прыхільную рэцэнзію, якая таксама не здолела прабіцца ў друк. Дарэчы, не выключана, што мы маем якраз справу з экзэмплярам Акіялайціса. Хаця не — на тым паасобніку бадай што-небудзь накрэсліў бы, пакінуў бы свой прыязны аўтограф сам перакладчык, які досыць блізка ведаў Акіялайціса.

... На развітанне яшчэ раз гартаю рэдкую кнігу — калі яшчэ прыйдзеца ўзяць яе ў рукі. Што звяртае асаблівую ўвагу? Несумненныя поспехі беларускага кнігадрукавання. Беларуская кніжка ўсё больш упэўнена патрабавала сабе месца пад сонцам. Нават тытульны ліст у яе аформлены па-беларуску. І “талкаванні” — дарэчы, надзвычай цікавыя — таксама беларускія. Як зазначыў яшчэ І. Крамко, гэта ці не першыя такія выпадкі ў XIX стагоддзі. Праўда, невялікая прадмова і зусім маленькая — у некалькі сказаў — інструкцыя, як чытаць, — усё ж пакуль што па-польску. Цікавая графічная сістэма: для “ў” ужывалася курсіўнае “у”, расстаўлены націскі, не абыйдзена нават імя аўтара — Адам (не Адам, як вымаўлялася па-польску) Міцкевіч. У канцы на чатырох старонках — спіс падпісчыкаў (сапраўды, ёсць і сяляне—“мужычкі”), які завяршаецца нечакана шматзначнымі словамі — абяцанкай: “Dalszy ciąg nastąpi” (працяг будзе). Вялікім аптымістам быў наш Навум Прыгаворка! Гэтага працягу Беларусі давялося чакаць паўстагоддзя — да другога выдання кнігі. Дзве першыя песні-быліцы нарэшце дайшлі да чытача. А пераклад астатніх песень так і прапаў.

Такім чынам, сёння вядомы ўжо чатыры (хочацца сказаць — ажно чатыры) паасобнікі рэпрэсіраванага ў 1859 годзе “Пана Тадэвуша”.

І ўсё ж гэта на сённяшні дзень адна з самых рэдкіх беларускіх кніг. Нават многіх выданняў вялікага першадрукара Скарыны — праз усю неймаверную далячыню часу — дайшло болей.

1994

¹ У загаловку скарыстаны словы паэта Ч. Мілаша, нобелеўскага лаўрэата, ураджэнца Віленшчыны.

² Шафа.

Якуб КОЛАС

СВЕТЛЫЯ СТАРОНКІ ДРУЖБЫ

Многія мясціны Беларусі захоўваюць жывую памяць аб Адаме Міцкевічу. Па дарозе з Баранавіч у Навагрудак, робячы невялікія адхіленні ўбок, спыняемся з хвалючым пачуццём у Заосці, дзе нарадзіўся найвялікшы паэт польскага народа; моўчкі заходзім у парк Туганавічы, апеты Міцкевічам; бачым маляўнічае возера Свіцязь, услаўленае ў яго дзівосных баладах; узнімаемся на ўзвышша Чамброва, і адсюль паўстаюць перад нашымі вачыма карціны прыроды, любоўна намаляваныя ў “Пане Тадэушы”; нарэшце ўязджаем у Навагрудак, паветрам якога Міцкевіч дыхаў у дзіцячыя і юнацкія гады.

Роднай душы паэта была не толькі прырода Беларусі і Літвы. Народнае жыццё, духоўныя скарбы блізкіх народаў нязменна прыцягвалі яго ўвагу, служылі невычэрпнай крыніцай натхнення.

Нацыянальны паэт польскага народа ў самым поўным сэнсе гэтага слова, Адам Міцкевіч належыць усяму чалавецтву. Іменна таму яго імя бясконца дарагое нам, што ён, выказнік спадзяванняў свайго народа, быў у той жа час палымным барацьбітом “за вашу і нашу свабоду”.

Ва ўзнёсласці ідэй, якім цалкам аддадзены быў паэтычны геній Міцкевіча, у незвычайнай высакароднасці і прывабнасці яго асобы хаваецца прычына таго глыбокага ўзаемаразумення, якое ўстанаўлівалася паміж песняром польскага народа і выдатнымі прадстаўнікамі іншых нацый. Пранікнёныя радкі, укладзеныя ў вусны Конрада, героя паэмы “Дзяды”, выяўляюць шырыню душы самога паэта, якая ўвабрала ў сябе бязмежнае мора людскіх пакут, незвычайна спачувальнай і чулай да народнага гора, напоўненай да краёў святой нянавісцю да тыраніі, да душыцеляў свабоды.

Міцкевіч — сын свайго эпохі. Ён адлюстравяў лёс свайго народа ў адзін з самых трагічных перыядаў яго гісторыі, і гэта глумачыць нам многае ў супярэчливай свядомасці паэта, у складанасці творчага шляху, які ён прайшоў. І, зразумела, не часовае і выпадковае, не прыватныя памылкі, абумоўленыя рознымі абставінамі, трэба бачыць перш за ўсё ў мастацкай спадчыне Міцкевіча.

З далечыні цэлага стагоддзя, што мінула з дня смерці паэта, з незвычайнай яснасцю вырысоўваецца для нас уся яго веліч, усе тыя каштоўнейшыя рысы вобраза мастака-барацьбіта, якія родняць яго з сучаснасцю, робяць яго вечна жывым у памяці нашчадкаў.

Як геніяльны паэт, Міцкевіч быў і не мог не быць выдатнай асобаю, незвычайным, але сапраўды зямным чалавекам. Ужо раннія яго вершы здзіўляюць багаццем унутранага свету, надзвычайнай праўдзівасцю чалавечых пачуццяў. Адною любоўнай лірыкі, прысвечанай Марылі Верашчак, пранікнёных песень і апісанняў прыроды, грацыёзных жартаў і імправізацый было б дастаткова, каб паставіць імя паэта у адзін рад з самымі яркімі прадстаўнікамі сусветнай паэзіі. Ступень за ступенню Міцкевіч паднімаўся ўсё вышэй у сваёй творчай самасвядомасці. Перамагаючы боль і адчай уласнага сэрца, ён здолеў узвысіцца да сапраўдных вяршынь грамадзянскай тугі і грамадзянскай мужнасці.

У той час, калі Міцкевіч уступаў на літаратурную ніву, у польскай паэзіі панавалі класіцызм. На долю маладога паэта выйшла нялёгкая і ў вышэйшай ступені высакародная місія — выступіць супраць мёртвага засілля кананізаваных правіл струхлелай піітыкі і сцвердзіць паэзію натхнення, жывых чалавечых пачуццяў. Узняўшы сцяг рамантызму, Міцкевіч адстойваў патрабаванні самага перадавога рэвалюцыйнага крыла ў еўрапейскім рамантызме.

Бясспрэчна правільныя вывады робяць даследчыкі, калі адзначаюць плённы ўплыў на Міцкевіча перадавых літаратурных ідэй, успрынятых ім у Расіі ад Пушкіна і яго асяроддзя. Бліскучы росквіт рускай паэзіі і кірунак яе развіцця яшчэ больш пераканалі Міцкевіча ў правільнасці абранага ім шляху. Бясспрэчна і тое, што своеасаблівыя рамантычныя формы, у якія адліваліся думкі і пачуцці Міцкевіча, найбольш адпавядалі духу яго свабодалюбнай паэзіі і былі неабходнай ступенню ў развіцці рэалізму.

Глыбока асабістае, патаемнае, захоўваючы ўсю ўсхваляванасць і непаўторнасць чалавечага лёсу паэта, усё больш, аднак, адступала ў творах Міцкевіча на задні план, раствараючыся ў агульнанародных спадзяваннях і трывогах, падпарадкоўваючыся высокім мэтам барацьбы за свабоду Польшчы, за чалавечае шчасце.

Мяцэжныя думы, багаборніцкія матывы, умоўна рамантычная сімволіка — усё гэта былі формы і сродкі ўвасаблення вызваленчых ідэй, якімі наскрозь прасякнута муза паэта.

Бачачы пакуты змучанай Польшчы, сам ахвяра паліцэйскага сыску і жорсткіх пераследаванняў з боку царскіх улад, сведка крывавых вынікаў паўстання 1830 года, Міцкевіч не толькі асабіста пакутаваў. “На гнеўны лад настроіўшы ліру”, ён заклікаў працягваць барацьбу, умацоўваў веру ў будучую перамогу над цёмнымі сіламі беззаконнасці і заняволлення. Толькі па-

лымяная любоў да свайго народа магла нарадзіць такія надзвычайныя па сіле паэтычнага адлюстравання радкі:

Гляджу я на край свой змучаны,
Як сын, чыйго бацьку ўздымаюць на кола.
Я чую пакуты народу,
Як маці ва ўлонні ўздрыгванне плоду.

Цяжкія выпрабаванні, праз якія суджана было прайсці Міцкевічу разам з лепшымі сынамі польскага народа, накіравалі шукальніцкі дух паэта да самых важных сацыяльных праблем эпохі. Пры ўсёй сваёй прыхільнасці да лепшых бакоў бытавога і маральнага аблічча дробнамаёнткавай шляхты, паэт валодаў цвярозым і ясным поглядам — поглядам, накіраваным не ў мінулае, а ў будучае. Беззваротна адышлі ў нябыт маляўнічыя тыпы, з такім рэалістычным майстэрствам і дасціпным гумарам выведзеныя ў эпапеі “Пан Тадэвуш”. Далёка не ўсё прымае мастак, малюючы справы і норавы мінулых дзён. Тым больш бачыць ён недасканаласць ранейшага сацыяльнага ладу ў святле новых патрабаванняў эпохі. Хай супярэчлівыя і ў многім наіўныя грамадска-палітычныя погляды, якія складаліся ў Міцкевіча пад уплывам гістарычных падзей. Сутнасць іх, аднак, у тым, што паэт прыходзіў да думкі аб заганнасці і недаўгавечнасці ладу, заснаванага на прыгнечанні, гвалце, сацыяльнай няроўнасці. Сляды глыбокага роздуму над жыццём, над прычынамі, якія прывялі Польшчу да нацыянальнай катастрофы, мы знаходзім у многіх творах Міцкевіча, і ў тым ліку на старонках “Пана Тадэвуша”. Асуджаючы фанабэрыстых магнатаў, выкрываючы жорсткасць, бессумленнасць, рэнегачтва, паэт поўнаасцю на баку простых, сумленных людзей, што жывуць працаю сваіх рук. Уласнасць — зло, яблыка разладу, “якое пасварыла ўсіх на свеце”, рабаўласнік — імя, якое ганьбіць чалавека. Зямля і ўсе багацці зямлі павінны належаць тым, хто працуе да сёмага поту і за кошт каго жыве ўвесь свет.

Сярод думак і заклікаў Міцкевіча-публіцыста многа такіх, якія сугучныя нашым дням, выказваюць пачуцці інтэрнацыянальнай салідарнасці, ідэю барацьбы за свабоду. “Народы ніяк не зацікаўлены ў тым, — пісаў Адам Міцкевіч у “Адозве да рускіх”, — каб знішчыць адзін другога. Дзень падзення дэспатаў будзе першым днём міру і дружбы народаў”.

Фактам у вышэйшай ступені знамянальным была сардэчная дружба паміж геніяльнымі паэтамі двух брацкіх народаў — Міцкевічам і Пушкіным. Выгнаннік, якога праследаваў царскі дэспатызм, Міцкевіч знайшоў у перадавой Расіі не толькі цаніцеляў свайго таленту, але і аднадумцаў, дарадчыкаў, саюзнікаў па агульнай справе барацьбы з дэспатызмам, за свяшчэнныя ідэалы свабоды. Самае шчырае спачуванне да лёсу польскага паэта выказвалі побач

з Пушкіным дзекабрысты К. Рылееў і А. Бястужаў, многія вядомыя літаратары, якія перакладалі творы Міцкевіча на рускую мову і садзейнічалі іх выданню. Ніякімі паклёпніцкімі выдумкамі і, фальсіфікацыяй нельга сказаць галоўнага, самага важнага ва ўзаемаадносінах Міцкевіча з прадстаўнікамі перадавой рускай грамадскасці. Час, наступныя гістарычныя падзеі згладзілі і аддалі забыццю тое, што было толькі часовым асядкам або асобнымі непрыемнымі адценнямі ўспрыняццяў. Затое наўвекі засталіся ў памяці народаў светлыя старонкі ўзаемнай дружбы, духоўных сувязей і брацкай салідарнасці. Агульнавядомыя непасрэдныя выказванні аб гэтым Міцкевіча (у “Помніку Пятру Вялікаму”, у пасланні “Рускім сябрам”) і Пушкіна, які з любоўю і павагай успамінаў свайго польскага сабрата.

Свабодалюбівыя мары і спадзяванні Адама Міцкевіча знаходзяць жыццёвае ўвасабленне ў сучаснай, народнай Польшчы. Аддаючы паэту даніну найглыбейшай любові, польскі народ мае права ганарыцца сваім вялікім сынам. Разам з палякамі шырока адзначаюць стагоддзе з дня смерці паэта ўсе народы свету.

Канулі ў Лету адасобленасць і варожасць, якія сеялі паміж народамі, штучна распальвалі і падтрымлівалі царызм і эксплуатацыйныя класы, імкнучыся трымаць у паслушэнстве прыгнечаныя масы. Цяпер спраўляе ўрачыстасць садружнасць нацый, магутнае яднанне народаў у іх агульнай барацьбе за мір і сацыяльны прагрэс. Паглыбляецца ўзаемаразуменне, працоўныя і культурныя сувязі паміж польскім і савецкім народамі.

Бессмяротныя творы Адама Міцкевіча чытаюць у перакладах і ў арыгінале, іх высока цэняць і любяць у Маскве і Ленінградзе, у Літве і Беларусі, на Украіне і ў Эстоніі — ва ўсіх кутках нашай неаддымнай краіны. Імя вялікага польскага паэта назаўсёды застаецца сімвалам усеперамагаючых сіл розуму, справядлівасці і мацнеючай дружбы народаў.

1955

Янка КУПАЛА
ВЕЧНА ЖЫВАЯ ПАЭЗІЯ

На ўсе шматлікія мовы народаў Савецкага Саюза перакладаюцца вечна жывыя і вечна свежыя яго творы. З асаблівым хваляваннем у гэтыя дні разгортваюць старонкі Міцкевічавай паэзіі чытачы Савецкай Беларусі, чытачы той зямлі, на каторай нарадзіўся, рос і пачынаў сваю працу Адам Міцкевіч. І ў сувязі з гэтым кожнаму міжвольна прыходзяць на думку радкі, прысвечаныя Адаму Міцкевічу яго сучаснікам, геніем рускага народа Аляксандрам Сяргеевічам Пушкіным:

Он между нами жил
Средь племени ему чужого; злобы
В душе своей к нам не питал, и мы
Его любили. Мирный, благосклонный,
Он посещал беседы наши. С ним
Делились мы и чистыми мечтами
И песнями....

І сапраўды, у самым літаральным сэнсе гэтага слова, беларускі народ дзяліўся з Адамам Міцкевічам сваімі песнямі-марамі, легендамі, песнямі і казкамі. Нямала бліскучых старонак у паэзіі Адама Міцкевіча напісана пад самым непасрэдным уплывам беларускай народнай творчасці. Як бы ў адплату за гэты шчодры дар Міцкевіч заўсёды з велізарнай павагай і любасцю ставіўся да беларускага народа, яго жыцця і творчасці. У сваіх лепшых лекцыях па гісторыі славянскіх літаратур ён называе беларускую мову самай багатай і чыстай гаворкай, поўнай урачыстасці і непасрэднасці. У сваіх творах, асабліва ў паэме “Пан Тадэвуш”, ён з вялікім замілаваннем і вялікай сілай малое характэрна і багацце беларускай прыроды. Гэтыя старонкі ў творчасці Адама Міцкевіча такжа дорагі беларускаму савецкаму чытачу, як дорага яму ўся паэзія Міцкевіча, у якой ён з велізарнай сілай гневу ганьбіў царызм і дэспатыю, у якой ён гарача з трыбуны клікаў на змаганне за волю, у якой пасведчыў словы Пушкіна:

Он говорил о временах грядущих,
Когда народы, распри позабыв,
В великую семью соединятся.

Надзеі Міцкевіча здзейсніліся. Саюз Савецкіх Сацыялістычных Рэспублік аб'яднаў у сваёй сям'і сотні нацыянальнасцей прагрэсіўных працоўных усяго свету. Да гэтай сям'і год таму назад была далучана Заходняя Беларусь і радзіма Адама Міцкевіча. У гэтую сям'ю, як роўная паміж роўных, увайшла і Літва, неаднойчы апетая Адамам Міцкевічам. Волю роўных гэтым землям прынёс савецкі народ і яго гераічная Чырвоная Армія... І польскі, і беларускі, і літоўскі народы разам з народамі ўсяго нашага Савецкага Саюза пойдучь да новых вышынь у жыцці і ў паэзіі, несучы ў сваіх сэрцах цудоўныя песні Адама Міцкевіча і шануючы яго светлую памяць.

1940

Алег ЛОЙКА

АДАМ МІЦКЕВІЧ І БЕЛАРУСКІ ФАЛЬКЛОР

Гаварыць аб Адаме Міцкевічу і беларускім фальклору — гэта значыць гаварыць аб адным з вытокаў творчасці вялікага польскага паэта.

Вырастаючы ў рэчышчы антыфеадальнай барацьбы шырокіх народных мас, у рэчышчы польскага нацыянальна-вызваленчага руху, творчасць Адама Міцкевіча была цесна звязана з фальклорам — вуснай творчасцю шырокіх народных мас. Міцкевіч як паэт вырастаў пад жыватворчым уплывам вуснай творчасці польскага, беларускага, рускага, украінскага, літоўскага народаў. Задача данага артыкула — паказаць сувязь творчасці Адама Міцкевіча з беларускім фальклорам як адным з вытокаў яго творчасці.

Прырода надарыла Адама Міцкевіча нечуваным паэтычным талентам. Хвалі рэвалюцыйна-вызваленчай барацьбы польскага народа першых дзесяцігоддзяў XIX стагоддзя выштурхнулі яго на паверхню жыцця. Але гэта быў не першы і не апошні штуршок.

Першым пестуном генія Адама Міцкевіча былі вусная народная творчасць і непаўторная сваёй красой прырода Навагрудчыны. Пасля прыйшлі кніга, школа, універсітэт, каханне, нелегальная арганізацыя, настаўнічанне ў Коўне, гады жыцця ў Расіі. Але на працягу ўсяго часу, пакуль Міцкевіч не пакінуў Беларусі, поруч з кнігай, універсітэтам, каханнем крок у крок ішла вусная творчасць народа, а навакол былі маляўнічыя карціны прыроды Беларусі.

Кніга, школа, універсітэт, Расія дэкабрыстаў, дружба з А. С. Пушкіным далі Адаму Міцкевічу веды, якія зрабілі яго адным з найбольш адукаваных людзей свайго часу. Цераз кнігу паэт успрыняў лепшыя традыцыі польскай літаратуры, стаў іх наследнікам, іх прадаўжальнікам. Ян Кахановіч, Ігнацы Красіцкі, Станіслаў Трамбацкі, Францішак Карпінскі, Юльян Нямцэвіч перадавалі Міцкевічу эстафету польскай нацыянальнай літаратуры. Кніга вучыла яго любіць Шэкспіра і Гётэ, Шылера і Байрана. Школа дала яму глыбокія веды па грэчаскай і рымскай літаратурах. Гродэк, Бароўскі і пад рост генію Міцкевіча вялікі польскі вучоны Іаахім Лялевель былі яго лепшымі настаўнікамі. Расія дала Міцкевічу дружбу з геніем рускага народа А. С. Пушкіным, здрадзіла яго з дэкабрыстамі. Яна ўзяла яго ў польскага народа, па крылатых словах рускага паэта Казлова, сільным, а

выдала свету — магутным. Але ўсё гэта само па сабе яшчэ не зрабіла б польскага паэта тым, чым ён стаў, каб на дарозе Міцкевіча да магутнасці, да вярышын паэзіі не стаяла вусная творчасць народа — надзейная апора паэта ў яго творчых парываннях.

Адам Міцкевіч нарадзіўся ў 1798 годзе на Беларусі — на хутары Завоссе, недалёка ад Навагрудка. Дзяцінства паэта працякала на ўлонні жывапіснай Навагрудчыны. Будучы паэт рос сярод дрымучых беларускіх лясоў, зялёных гаёў, шаўковых лугоў і бясконцых ніў, перапаёсаных зялёнымі стужкамі межаў. Не раз бачыў ён на гэтых нівах сумныя, у зрэб'і постаці прыгонных жанчын, не раз слухаў іх поўныя журбы жніўныя песні. Снежнаю зімою, доўгімі вечарамі любіў слухаць ён бясконцыя казкі прыгоннага селяніна Блажэя, захапляўся задушэўнымі народнымі песнямі, якія спявала яму служанка Гансеўская. Усё гэта глыбокай баразной лягло ў памяці паэта. Пасля прыйшлі гады навучання ў Навагрудскай дамініканскай школе, у Віленскім універсітэце. Канікулы паэт з году ў год праводзіў дома, на Навагрудчыне. Са сваімі аднадумцамі-сябрамі Тамашом Занам і Янам Чачотам ён вандруе па навакольных вёсках, сутыкаецца непасрэдна з жыццём беларускага селяніна, з яго побытам, вераваннямі, абрадамі, слухае беларускія песні, казкі, легенды, бывае на вяселлях, на кірмашах.

У 1818 годзе ў Туганавічах Зан знаёміць Міцкевіча з Марыляй Верашчай. Маладыя людзі пакахалі адзін аднаго. На дарозе да іх шчасця стала шляхецкая пыха сваякоў Марылі, якія не маглі згадзіцца з думкай, што яна стане жонкай беднага шляхціца. Яны прымусілі яе аддаць сваю руку графу Путкамеру. Кароткай была ў паэта радасць сустрэч з дарагім чалавекам. З Марыляй ён слухаў над Свіцязю легенды старога беларуса-рыбака; паэт захапляўся песнямі, што спявала Марыля, і любімая яе песня:

Да цераз мой двор,
Да цераз мой двор
 Ляцела цяцера,
Ой, не даў мне Бог,
Не судзіў мне Бог,
 Каго я хацела, —

адгэтуль і назаўсёды становіцца любімай песняй паэта.

Якія казкі баяў будучаму паэту Блажэй? Якія песні спявала яму Гансеўская? Што бачыў, што чуў паэт, ходзячы з Чачотам па кірмашах, па вёсках, засценках, бываючы на сялянскіх вяселлях, дажынках, хаўтурах? Якую легенду апавядаў паэту і Марылі дзед-рыбак на беразе Свіцязі?

Здавалася б, што ўсё гэта адышло ў небыццё разам з той хвілінай, калі Блажэй канчаў баяць і дзяцей прымушалі класціся спаць, з той хвілінай,

калі Міцкевіч з Чачотам пакідалі парог хаты, дзе сыгралася сялянскае вяселле, з той хвілінай, калі рыбак, кончыўшы легенду, зноў закідаў сваю рыбацкую сетку.

Можа, гэта было б і сапраўды так, каб перад намі не ляжала сёння неўміручая творчасць Адама Міцкевіча, каб не жыў народ, які баяў паэту казкі, легенды, спяваў яму песні, прынімаў яго на сваіх вяселлях і дажынках.

Што бачыў, што чуў Адам Міцкевіч на Беларусі, — на гэтае пытанне адказвае сама творчасць паэта, дзе чуае і бачанае ім на Беларусі становілася часта асноваю формы выяўлення дум і пачуццяў паэта.

Чытаючы ў Парыжы лекцыі аб славянскіх літаратурах, Міцкевіч казаў сваім слухачам, што “славянскі сялянін, калі збіраецца баяць казкі, пачынае ад таго, што, паглядаючы ў гару і азіраючыся вакол сябе, скажа:

Бай ходзіць па бэльках,
Бай ходзіць па сцяне, —
Бай ці не бай?

Ці не гэтак якраз збіраўся баяць казкі Блажэй? Ці не яго вобраз стаяў перад вачамі лектара, калі ён расказваў гэта? А што на Беларусі бачыў і чуў тое паэт, пераконваюць нас публікацыі матэрыялаў беларускага фальклору. У Е. Раманава прыведзены варыянты падобных прымавак:

Ішоў бай па сцяне,
Нёс суму на сабе.
Ці баяць, ці не?..¹

Ходзячы з Чачотам па вёсках, Міцкевіч бачыў, як сяляне святкавалі дзяды, паміналі памёршых, а само “велічнае прызначэнне свята, — як скажа ў прадмове да паэмы “Дзяды” Міцкевіч, — пустыннае месца, начны час, фантастычнасць абрадавага таінства моцна хвалявалі яго фантазію”.

Ці не тады дзе ў курнай хаце падслухаў паэт гэтую формулу-заклінанне, што ўплецена ім ў вобразную ткань паэмы “Дзяды”:

Прэч згэтуль **на лясы, на рэкі,**
Згінь, прападзі навекі!...

(Пераклад А. Лойкі)

Яна поўнасцю адпавядае формулам-заклінанням, якія прыводзіць Е. Раманаў: “... ссылаю вас, басы-дз’ явалы, нячыстая сіла, **на мхі, на балоты, на гнілыя калоды, на паганых воды...**”²

Ілюстрацыя В. Шаранговіча
да паэмы Адама Міцкевіча “Пан Тадэвуш” у перакладзе Я. Семяжона

Ці не ўспаміналіся Міцкевічу беларускія вясельныя песні, якія спявалі на Навагрудчыне, едучы да шлюбу:

З суботы ды на нядзелю
Маладая Кася сасніла:
Сівы **голубы** да наляцелі,
Белы жэмчуг развярцелі,
Шчыра золата высыпалі... ”³ —

калі ён пісаў у паэме “Дзяды” радкі аб галубцы і голубе, якога разарваў арол, асіраціўшы галубку, гвалтам забраўшы яе сабе ў жонкі?..

Голуб з **галубкай** з лесу імчацца,
Арол за імі пусціўся гнацца,
Галубка ўцякла, азіраецца ўкола,
Дзе ж ён, сярэбранапёры голуб?

(Пераклад А. Лойкі)

Няцяжка паверыць, што сапраўды падобнае бачыў, падобныя песні, загаворы чуў Міцкевіч на роднай Навагрудчыне, ходзячы па кірмах, бываючы на сялянскіх вяселлях, дажынках, хаўтурах, непасрэдна сутыкаючыся з жыццём беларускага прыгоннага селяніна, з яго песнямі, казкамі, вераваннямі і абрадамі.

Цяжэй уявіць сабе, колькі песень і казак чуў і запомніў паэт на Беларусі. З багацейшымі запасамі назіранняў над прыродай Беларусі, над штодзённым побытам беларускага прыгоннага селяніна, яго вераваннямі і абрадамі, з багацейшым запасам беларускіх народных песень і казак прыйшоў Міцкевіч да стварэння сваіх балад і паэм “Дзяды” і “Пан Тадэвуш”.

Зацікаўленасць Міцкевіча да вуснай народнай творчасці, адбор фальклорных вобразаў і матываў і спосаб іх выкарыстання паэтам у розны час былі рознымі.

Першы этап у адносінах Міцкевіча да фальклору можна назваць як бы пасіўным. Гэта гады дзяцінства, навучання, калі ён пазнае фальклор непасрэдна з вуснаў народа. Дзіцячая цікаўнасць змяняецца ўжо пэўнай мэтанакіраванасцю, калі Міцкевіч ідзе па вёсках слухаць народныя песні, казкі, легенды. Становячыся на шлях рамантычнай творчасці, Міцкевіч ужо сам тэарэтычна абгрунтоўвае свой зварот да вуснай народнай творчасці, і яго балады і раманы — першае актыўнае выяўленне адносін Міцкевіча да фальклору.

У прадмове да выданага ў Вільні ў 1822 годзе першага тома сваіх твораў Міцкевіч выступіў за паэзію для народа, супраць псеўдакласічнай паэзіі, якая вырадзілася і не была больш, як пісаў Міцкевіч, “народнай патрэбнасцю, стала забавай эрудытаў ці абібокаў”. Падымаючы сцяг народнасці ў літаратуры, Міцкевіч звяртаецца да фальклору, які ён лічыць адным з відаў паэзіі — відам рамантычнай паэзіі, паэзіі сярэдніх вякоў.

Чым абумоўлены зварот Міцкевіча да вуснай творчасці беларускага народа?

Па-першае, тым, што стыхія вуснай народнай творчасці, у якой рос і выхоўваўся паэт, была, у асноўным, народная творчасць працоўнага беларуса. Беларускі фальклор быў пад рукою паэта, яго добра ведаў ён і з яго пры першай неабходнасці зачарпнуў паэт шчодрый жмень.

Не абышлося тут, па-другое, і без некаторых тэарэтычных пасылак. Гаворачы аб беларускім народзе, Міцкевічзначаў: “З усіх славянскіх народаў беларусы, гэта значыць сяляне Пінскай, часткова Мінскай і Гродзенскай губерняў, захавалі найбольшы лік агульнаславянскіх рыс... У іх казках і песнях ёсць усё...”

Цікаваць да фальклору як да аднаго з відаў рамантычнага роду паэзіі, які ў сваю чаргу з’яўляўся для паэта адбіткам дум і настрояў сярэдневякоўя, — гэта цікаваць вяла за сабою зацікаўленасць да беларусаў, якія “захавалі найбольшы лік агульнаславянскіх рыс”, да іх песень і казак, у якіх “ёсць усё”.

Працуючы ў 1819–1821 гадах над баладамі, Міцкевіч звяртаецца да багаццяў беларускага фальклору.

Складанаю была творчая гісторыя балад. Як відаць гэта з тагачасных лістоў Міцкевіча да сяброў, не адным духам пісаў паэт тую ці іншую з балад, не да канца з яснай задумай данай балады ён садзіўся за пяро; задума адной балады ў працэсе яе ўвасаблення змянялася, прыводзячы паэта да стварэння з данай задумы двух, а то і трох балад, і самому паэту цікава было, як жа ўсё ў канцы атрымаецца.

Кідаецца ў вочы асаблівасць балад: іх матывы, вобразы, настроі пераклікаюцца з пачуццямі, настроймі самога паэта. Голасам падснежніка (“Падснежнік”) як бы прамאўляе сам малады паэт, які верыць, што народная песня, да якой ён звяртаецца, няхай яна вырасла ў “подлым” асяроддзі, будзе вітана яго сябрамі, будзе вітана простымі людзьмі.

Думаючы аб Марылі, піша паэт балады “Люблю я”, “Рыбка”, аплакваючы сваё няхчаснае каханне, піша ён “Курганок Марылі”, “Дудара”.

Міцкевіч, адарваны ад сяброў, ад радзімых старон, поўны прадчування хуткай няхчаснай развязкі ва ўзаемаадносінах з Марыляй, працуючы ў заштатнай Ковенскай гімназіі, дзе, як пісаў паэт, “уся школа, здавалася, памірае ці засынае, кожны вучань гаворыць ціха, палахліва і павольна, кожны на-

стаўнік таксама”, — з такімі настроямі, у такіх умовах працуе паэт над баладамі. Ён часта працуе за поўнач. Жадаючы як бы “настрашыць” Марылю, паэт піша баладу “Люблю я!”; вырываючыся з заплеснявеласці заштатнай завадзі, ён піша поўныя народнага гумару балады “Пані Твардоўская”, “Тукай”.

Думкі аб сваім народзе, аб літаратуры, аб сябрах, аб Марылі, сэрца, узбуранае тытанічным пачуццём, — усё гэта ў той самоце, якая паланіла паэта ў Ковенскай гімназіі, набывала велічныя памеры, — і ярчэй успыхвала натхненне, сваімі бляскамі азараючы ўспаміны-ўражанні, вынесеныя Міцкевічам з дзяцінства, з Беларусі, і настойлівей прасіліся гэтыя ўспаміны-ўражанні пад пяро, увасабляючы велічныя думы і пачуцці паэта.

Як тая пчала, лунаў думкаю паэт то над адным, то над другім вобразам, матывам, карцінай, чутымі, бачанымі ім калісьці на Беларусі, і непаўторны іх нектар разліваўся ў вобразах і матывах яго балад і рамансаў.

Паасобныя балады Міцкевіча — “Люблю я!”, “Курганок Марылі”, “Свіцязь”, “Свіцязянка”, “Рыбка” — выраслі амаль поўнасю на беларускіх фальклорных вобразах і матывах. Самі вобразы, уяўленні, якія падхоплівае Міцкевіч пры стварэнні такіх балад, як “Свіцязь”, “Свіцязянка”, “Рыбка”, яўна сведчаць, што крыніцай іх мог быць толькі мясцовы фальклор, тутэйшыя паданні, павер’і, якія беларускі народ звязваў са сваімі азёрамі, рэкамі, курганамі і аграмаднымі камянямі, якімі колісь ляднік шчодро адзначыў свой шлях на Беларусі.

У іншых баладах Міцкевіча — “Ліліі”, “Рамантычнасць”, “Пані Твардоўская”, “Тукай”, — выраслых больш на польскім фальклоры, беларускія фальклорныя вобразы і ўяўленні ўплятаюцца паасобнымі штрыхамі ў вобразную ткань верша, ствараюць адпаведны каларыт, фон, на якім развіваецца дзеянне балад.

Як паказаў гэта сучасны польскі даследчык творчасці Міцкевіча Л. Падгорскі-Аколаў⁴, паданні жыхароў беларускага мястэчка Цырына аб “страхах”, аб пакутах душы дзяўчыны, што пры жыцці нікога не пакахала, наштурхнулі Міцкевіча на задуму балады “Люблю я!”.

Балада “Курганок Марылі” вырасла як своеасаблівае творчае выкарыстанне паэтам формы галашэння. Ад беларускага народнага звычаю галасіць над памёршым ідзе сам прыём выкладання зместу ў творы, з фальклорнай традыцыяй звязана манера пачарговага зварту маткі, бацькі, каханага да памёршай. У астатнім балада цікавая сваёй песеннай напеўнасцю, паэтычнай прастатой выкладання дум і пачуццяў, блізкімі народнай паэзіі.

Са Свіцязю — адным з жывапісных азёр Беларусі — цесна звязаны тры балады Міцкевіча — “Свіцязянка”, “Свіцязь” і “Рыбка”. У першых двух нарысавана паэтам таямнічая насельніца воднага царства — свіцязянка. Яе вобраз звязаны з фальклорнымі ўяўленнямі беларускага народа аб русалках.

Балады “Свіцязь” і “Свіцязь” з’яўляюцца яркім прыкладам таго, як, сыходзячы з пэўнай творчай задумы, выкарыстоўваў Міцкевіч вобразы і матывы беларускага фальклору.

Як уяўляў сабе русалку беларускі народ? Вось некаторыя з уяўленняў аб русалках, запісаныя Шэйнам. “Русалкі — гэта душы немаўлят жаночага пола, памёршых да хрэсту. Аднак у вобразе русалак яны з’яўляюцца ўжо дарослымі, развітымі дзяўчатамі, з доўгімі русымі косамі, каторыя заўсёды распущаны. Жывуць русалкі на дне рэк і ў маі раніцамі да ўсходу сонца, калі добрая пагода, выходзяць адтуль і голяыя танцуюць у жыце і спяваюць. Ніхто з хлопцаў не адважваўся адзін прайсці міма: зашчакочуць да смерці...”⁵.

Свіцязь Міцкевіча з аднайменнай балады — родная сястра русалкі, як яна ўяўлялася беларускаму сялянину. Аснова гэтага вобраза — у фальклорных уяўленнях аб русалках, інтэрпрэтацыя ж гэтых уяўленняў — своеасаблівая, аўтарская. Паэт не імкнецца сказаць усяго, што гавораць аб русалках у народзе. Ён падхоплівае адзін момант: дзе русалка, “ніхто з хлопцаў не адважваўся адзін прайсці міма”, бо не ўхіліўся смерці. Калі русалка, па народнаму павер’ю, губіць хлопца проста так, такое ўжо прыроднае ў яе жаданне губіць мужчынскі род, не тое ў баладзе Міцкевіча. Паэт матывіруе ўчынак сваёй свіцязькі. Яна загубіла стральца не таму, што ён хлопец, а помсцячы за нястрыманае ім слова, за здраджанае каханне, бо здрада, адступніцтва, рэнегацтва павінны быць пакараны.

У аснове балады “Свіцязь” — беларускае народнае паданне аб гэтым возеры. Мусіць, яго якраз і чуў Міцкевіч з Марыляй над Свіцязцю ад дзедабеларуса.

У № 41 “Віленскага кур’ера” 1860 года Л. Падгорскі-Аколаў знайшоў артыкул рускага фалькларыста Дзмітрыева пад назвай “Возера Свіцязь”, у якім той прыводзіў запісаныя ім летам 1859 года два паданні аб возеры. У адным з іх апавядаецца аб негасціннасці жыхароў колішняга места Свіцязі, аб тым, як старац-калека пакараў іх за такія неславянскія звычай, затапіўшы горад возерам. Тут жа гаворыцца і аб тым, як старац хацеў выратаваць адну з жанчын горада, што ўсё-такі пусціла яго пераначаваць, і як тая, ужо выйшаўшы за горад, пачула за спінай крыкі і плач аднасяльчан, забылася аб наказе старца не азірацца, азірнулася і, як стаяла, так і акамянела з дзіцем на руках. Прыводзячы гэта паданне, Дзмітрыеў захапляўся гнуткасцю народнай фантазіі. “Сапраўды, — пісаў ён, — камень той, здалёк падобны на жанчыну з дзіцем на руках, можна было бачыць яшчэ якія шэсць год таму назад, цяпер ужо, аднак, ён затоплены вадою і аб яго рвуцца рыбацкія сеткі”.

Ведаючы падобныя вышэй прыведзенаму паданні, Міцкевіч, задумаўшы баладу “Свіцязь”, бярэ з іх матыў аб затапленні горада і ўзнікненні на яго месцы возера, карэнным чынам змяняючы саму прычыну, што выклікае

нарадженне возера. Міцкевіч ужо “чуў ад пана Анацэвіча — знатака нацыянальнай старыны, што ў рукапісе Валынскага летапісца ёсць упамінанне аб слаўным учынку кабет якогасьці літоўскага горада, якія, правёўшы мужыкоў сваіх на вайну, самі баранілі сцены горада, а не здолеўшы адбіць непрыяцеля, палічылі за лепшае смерць ад уласнай рукі, чым няволі”. Цяпер, услаўляючы гераізм як грамадзянскі абавязак, выкарыстоўваючы паданне аб узнікненні возера Свіцязь, Міцкевіч стварае арыгінальную легенду аб тым, як жанчыны гераічнага горада Свіцязі, не ў сілах змагчы ворага, моляць Бога аб смерці, і той затапляе іх горад возерам, выратаўваючы іх чэсць і славу. Затапленне горада — гэта не пакаранне за праступак, гэта вышэйшая ўзнагарода за гераізм, за самаадданасць у барацьбе.

Матывам, узятым з народных паданняў і творча выкарыстаным Міцкевічам у баладзе “Свіцязь”, з’яўляецца і матыў аб перамене нявест горада Свіцязі ў кветкі-цары. Перамена людзей у кветкі і расліны — гэты матыў шырока вядомы беларускаму фальклору. Міцкевічу, як гэта паказаў Л. Падгорскі-Аколаў ⁶, напэўна, было вядома мясцовае, беларускае народнае паданне, звязанае з такой рэдкай азёрнай раслінай, як *Zobelia Dortmana*, у некай ступені ядавітай, якая расце ў Свіцязі, і міцкевічаўскае апісанне якой у вобразе кветак-цараў адпавядае сапраўднай расліне.

Кветкі-цары, паводле балады — гэта зелле помсты: той, хто працягне руку сарваць іх, асуджаны на смерць. Такая кара і спаткала заваёўнікаў горада Свіцязі, калі яны, звабленыя красою кветак-цараў, упрыгожвалі імі свае шлемы, вілі з іх вянкi. Заваёўнікам — суровае пакаранне, — у новым варыянце абыгрывае Міцкевіч фальклорны матыў віны і кары.

Непаўторнае ўвасабленне матыў віны і кары знайшоў у баладзе “Рыбка” — лепшым творы ранняга Міцкевіча.

Балада “Рыбка” вылучаецца сваёй сацыяльнай афарбоўкай. Паніч, спакусіўшы простую дзяўчыну, вераломна здраджвае ёй, і за гэта сурова пакараны.

Два розныя фальклорныя матывы выкарыстаў Міцкевіч пры стварэнні балады “Рыбка”. Першы з іх — жанчына, пасля смерці стаўшы рыбкай, корміць сваё дзіця, другі — пакаранне злачынцы ў звышнатуральны спосаб: ён камянее. І першы ⁷ і другі матывы былі шырока вядомы беларускім казам і паданням.

Пішучы “Рыбку”, паэт ставіў перад сабою гуманную задачу — абарону праў заняволенай жанчыны.

Узяўшы з народнай казкі вобраз жанчыны-рыбкі, расказаўшы трагедыю здраджанай каханкі, паэт, рэалізуючы задуму сваёй балады, пачынае шукаць спосаб, якім бы пакараць крыўдзіцеля-паніча. Пошукі свае ён спыняе на матыве акамянення чалавека, якім пранізаны былі многія казкі і паданні беларускага народа. Само возера Свіцязь падказвала паэту гэты матыў. Закаханы ў Свіцязь, паэт не мог не ўспомніць беларускіх паданняў, звязаных з

ім, з каменем, што пры жыцці Міцкевіча маячыў над возерам, і, успамінаючы аб якім, ужо ў 1860 годзе, рускі фалькларыст Дзмітрыеў дзівіўся гнуткасці народнай фантазіі — беларускаму паданню, звязанаму з узнікненнем возера Свіцязі, з каменем, што маячыў над возерам, нагадваючы постаць жанчыны з дзіцем на руках.

Звязаўшы матыў акамянення з матывам няроўнага кахання, з вобразам жанчыны-рыбкі, у каменную глыбу ператварае Міцкевіч здрадніка-пана, звяршаючы над ім свой вышэйшы аўтарскі суд.

Плённа выкарыстоўвае Міцкевіч вобразы і матывы беларускага фальклору і ў іншых баладах. У баладзе “Тукай” ёсць некалькі штрыхоў, што ідуць непасрэдна ад фальклорных уяўленняў беларускага народа. У баладзе:

Kiedy miesiąc na młodziu,
Już na górę do gaiku;
Znajdziesz kamień, z-pod kamienia
Białego urwij korzenia!

Па павер’ю ж тагачаснага беларускага селяніна, чарадзейнае зелле трэба збіраць толькі з маладзіком⁸.

А самі радкі —

Znajdziesz kamień, z-pod kamienia
Białego urwij korzenia, —

пераклікаюцца з радкамі з беларускай народнай песні:

Як дзеўка зачула
Аж за мора скакнула.
Накапала кораня
З-пад белага камяня...⁹

Што падобную песню мог чуць Міцкевіч на Навагрудчыне, сведчыць запіс варыянта яе, зроблены ў Пачапоўскай парафіі Навагрудскага павета ў 1873 годзе:

А дзевунька загула,
За горуньку скокнула.
Ой! Ой! о-е-ёй!
Накапала карэння
З-пад белага камяня.
Ой! Ой! о-ё-ёй! і г. д.¹⁰

У беларускай народнай казцы “Аддай мне, што ў доме невядома”¹¹ апавядаецца пра купца, які неспадзявана аказаўся захлынуты паводкаю на адзінокай выспе, і да яго ў чаўне пад’ехаў чорт, абяцаючы дапамагчы купцу ў бядзе, калі той аддасць яму тое, што ў доме невядома. Чорт не верыць на слова і патрабуе распіску: “Вынь кусочак шкуры, разрэж мізінец і напішы ўласнай крывёю!” Падобны ж матыў напісання распіскі чорту ўласнай крывёй з малога пальца на шпаргалцы з валовай шкуры ўведзены Міцкевічам у баладу “Тукай”.

Ды і сам матыў амалоджвання, які ў цэнтры балады Міцкевіча “Тукай”, вядомы беларускім казкам¹².

Вобраз упыра, матыў жыцця на зямлі душы чалавека пасля яго смерці, якія ўведзены Міцкевічам у баладах “Ліліі”, “Рамантычнасць” і на аснове якіх вырасце вобразная ткань паэмы “Дзяды”, адпавядаюць уяўленням тагачаснага беларускага селяніна.

Большасць балад Міцкевіча пабудавана на фальклорным матыве віны і пакарання. На ім выраслі балады “Люблю я!” і “Ліліі”, ён складае аснову балады “Свіцязянка”, ёсць у баладзе “Свіцязь”, ляжыць у аснове балады “Рыбка”.

Небеспадстаўна ідзе ён цераз большасць балад Міцкевіча, дакочваючыся да падножжа паэмы “Дзяды” і магутнай хваляй абмываючы яе II і IV часткі, складаючы плоць і кроў ідэйнай задумы паэмы. Матыў гэты — адзін з асноўных у вуснай творчасці беларускага народа. У ім увасоблена мараль чалавека працы, што складалася на працягу стагоддзяў. Тут у вобразнай форме выказаны ім самыя прасцейшыя нормы паводзін чалавека ў грамадстве і выяўлены сапраўды гуманныя адносіны народа да жыцця, да чалавека, выяўлены адвечная прага працоўнага людю да справядлівасці і глыбокая нянавісць яго да прыгнятальнікаў.

Прасочваючы, як ідзе выкарыстанне фальклорнага матыву віны і кары ў баладах Міцкевіча, лёгка прыкмеціць, як змяняюцца адносіны Міцкевіча да фальклору.

Лірычнаму герою балады “Люблю я!” усё роўна, ці выручыць грэшніцу, ці не, ці сказаць заповітнае “люблю я”, ці не. Ён толькі ўсміхаецца праяве, што здарылася з ім, і ніколькі не шкадуе, што аблягчыў пакуты грэшніцы, якую за дзела пакарала фантазія народа. “Страшачы” Марылю, паэт яшчэ не ўкладае ў баладу “Люблю я!” ніякага сацыяльнага зараду. Ён як бы забаўляецца вобразам і матывам народнай фантазіі.

Больш сур’ёзны падыход паэта да фальклорных вобразаў і матываў у баладах “Ліліі”, “Свіцязянка”. Яны ўжо з’яўляюцца тут выразнікамі пэўных дум Міцкевіча, сфера якіх, аднак, яшчэ абмежавана этычна-агульналавачымі пытаннямі.

Чым далей, тым ярчэй праяўляецца сацыяльна-асэнсаваны падыход Міцкевіча да фальклорных вобразаў і матываў. Услаўляючы патрыятычную героіку

нявест легендарнага горада Свіцязі, паэт праднамерана, па-майстэрску выкарыстоўвае фальклорныя вобразы і матывы, і пад яго пяром балада перарастае ў эпапею геройства, патрыятызму, якая ўспрымалася тагачасным польскім чытачом як баявы заклік да барацьбы за нацыянальныя правы.

Балада “Рыбка” — вышэйшая ступень у адносінах да фальклору Міцкевіча перыяду напісання ім балад. Тут паэт падымае сацыяльную праблему і для яе мастацкага ўвасаблення карыстаецца фальклорнымі вобразами і матывамі.

Ад абыякавых адносін да фальклорнага вобраза і матыву і да выражэння пры дапамозе іх сацыяльна значымых дум і пачуццяў — так эвалюцыяніруе Міцкевіч у сваіх адносінах да фальклору, у спосабах выкарыстання фальклорных вобразаў і матываў.

Чым выклікалася такая эвалюцыя?

Канцэнтруючы сваю ўвагу на сувязях Міцкевіча з фальклорам, мы не павінны забываць, што за Міцкевічам, які звяртаўся да фальклору, стаяў Міцкевіч — чалавек вялікага паэтычнага дару, Міцкевіч — мысліцель, Міцкевіч — мастак слова. Міцкевіч-мысліцель вырастаў як выразнік антыфеадальных настрояў шырокіх народных мас, як вялікі патрыёт-сцяганосец перадавых ідэй польскага нацыянальна-вызваленчага руху свайго часу. Міцкевіч-мастак вырастаў як наследнік лепшых традыцый польскай літаратуры, традыцый Шэкспіра, Шылера, Байрана; ён вырастаў у рэчышчы рэалістычных традыцый вялікай рускай літаратуры, традыцый Пушкіна і Гоголя. Рос Міцкевіч як мысліцель, рос як мастак, і змяняліся яго адносіны да фальклору, і глыбей ён асэнсоўваў веліч вуснай народнай творчасці, сам фальклор памагаў расці паэту, і слова паэта становілася па-народнаму важкім, непаўторным, неўміручым, як і творчасць самога народа.

Праца над баладамі не прайшла для Міцкевіча дарэмна. Шырэй было кола выкарыстання фальклорнага матэрыялу, сур’ёзнай становіліся адносіны яго да фальклору. Фальклор становіцца не толькі формай, пры дапамозе якой паэт выражае свае думы і пачуцці. Вусная народная творчасць становіцца і школай, другім універсітэтам паэта. Праца над баладамі вяла паэта да зразумення праўды народа, выказанай пэўнай манерай у вобразах і матывах фальклору, разуменне гэтай праўды прывяло Міцкевіча да стварэння II і IV частак паэмы “Дзяды” — вяршыні творчасці Міцкевіча 1820–1824 гадоў.

На шляху Міцкевіча да зразумення народнай праўды стаялі забабоны сярэдневякоўя, дурман езуіцкіх мараляў, шчодро сеяны папоўшчынай у народзе з мэтай трымаць яго ў пакоры перад эксплуатаатарамі. Яны заглушалі цвярозы пачатак вуснай народнай творчасці. Міцкевіч ішоў па лініі пераадолення забабонаў, адкідаў бруд і шалуху папоўскіх нагавораў, дашукваючыся дыяментаў народнай мудрасці. Шлях гэты быў нялёгкі, і не заўсёды паэт будзе адрозніваць у фальклору забабоны ад цвярозага пачатку: то, іду-

чы ад спецыфікі балады як жанра, ён награмаджае ў баладзе забабоны, павер'і клерыкальнага паходжання, то, проста не імкнучыся раскрыць сэнс, паходжанне фальклорнага вобраза, матыву, уводзіць у баладу чартаўшчыну, сярэдневяковую труху. Містыкай сярэдневякоўя вее, напрыклад, ад балады “Люблю я!”, калі паэт апісвае “нячыстую” сілу, прасякнуты ёю фон, на якім адбываецца дзеянне балады “Ліліі”; ёсць яна ў баладзе “Свіцязь”, куды ўведзены паэтам матывы “божага” ўмяшання ў зямныя справы клерыкальнага паходжання; узорам наскрозь містычнай балады з'яўляецца балада “Пабег”.

Пераадольваючы забабонны пачатак у вуснай творчасці тагачаснага беларускага селяніна, Міцкевіч ішоў да асэнсавання народных дум і пачуццяў, увасобленых у вобразах і матывах фальклору. Паэма “Дзяды” з'явілася велічным сведчаннем таго, што Міцкевіч як паэт, што пазнаў праўду народа, ужо нарадзіўся. Павівальнай бабкай пры гэтым нараджэнні была і сама вусная народная творчасць.

У поле зроку паэта, які ўсё шырэй выкарыстоўваў фальклор, напэўна, траплялі казкі, падобныя казцы “Марка пякельны”, у якіх беларускі селянін выносіў свой прысуд над тагачаснай рэчаіснасцю.

Цэлы народны кодэкс выказаны ў казцы пра Марку пякельнага. Марка трапляе ў пекла, Бог тлумачыць Марку, хто і за што тут так пакутуе.

Марка пытаецца: “Што гэта за людзі мучацца там у балоце? Ляжаць — не крануцца, чэрві, казяўкі і жабы іх цела точаць. За што яны пакутуюць?”

Бог адказвае: “Гэта грэшнікі. Так пакутуюць яны за гультайства. На тым свеце, пры жыцці, не працавалі, на баку ляжалі, чужую пот-кроў смакталі... Затое тут ляжаць... у балоце, і гады іх кроў смокчуць, цела точаць... якія ўчынкі, такая і кара”.

“Жарству жаруць... кроў з рота цячэ... скрыгаюць зубамі... Чаму гэта?” — пытаецца Марка.

“А таму так, — адказвае Бог, — што на тым свеце ім усяго было мала; багацце збіралі, чужое заядалі, бедных, гаротных забіжалі, межы падрывалі, зямлю адбіралі... А што багацце? зямля — не што іншае. Няхай яе і жаруць. Якая заслуга, такая і заплата”.

“Самі з сябе шкуру лупяць, соллю пасыпаюць... Чаму?” Бог адказвае Марку: “Яны з беднага паследнюю сарочку дралі, калі што пазычалі, большую ліхву бралі; удоў, сірот забіжалі... Затое яны з сябе шкуры здзіраюць, мяса вырываюць, соллю пасыпаюць... Так салёны сіроцкія слёзы”.

“А скажы мне, — пытаецца у Бога Марка, — чым правініліся тыя кабеты, што ляжаць голыя, а вужы і вужакі іх смокчуць за ц..., як п'яўкі ўпіваюцца ў белае цела?”.

“Гэтыя кабеты мук парадзіхі не зналі, дзяцей умысне без пары зранялі, а радзіўшы, не гадавалі — са свету зводзілі, грудзю не кармілі — мамак наніамалі. Тут яны вужак кормяць, вужы іх кроў смокчуць”.

“А за што, я бачыў, — пытаецца Марка, — людзей так мардуюць: нячысцікі... пазапрагалі іх у сохі, навіну паднімаць прымушаюць, гарачым жалезам паганяюць. А зямля камяністая...”

“Гэтыя людзі, — адказвае Бог, — войты, цівуны, аканомы, камісары. Пры жыцці яны так народ мардавалі, і ў будні і ў святы на прыгон ганялі, аддухі, адпачынку не давалі, ні хворага, ні здаровага не разбіралі...”

“Нячысцікі цягнуць з людзей жылле, выматваюць кішкі, а яны, бедныя, рагочуць... Хто яны?” — пытаецца Марка.

“А гэта вашыя паны, — адказвае Бог. — Яны катавалі людзей, цягнулі з іх жылле, выматвалі кішкі, выбівалі сілы, у ярмо запрагалі, прадавалі — мужа з жонкай, бацьку з дзецьмі разлучалі, грошы вымагалі, а самі жылі-раскашавалі, у радасці, у весялосці... Ім і пакута вясялая — рагочуць, сардэчным смехам смяюцца...”¹³

Казкі, падобныя вышэй прыведзенай, трапляючы ў поле зроку Міцкевіча, рабілі вялікую справу — выходзілі аўтара паэмы “Дзяды”.

З працай Міцкевіча над баладамі, з далейшым ростам зацікаўленасці паэта да побыту беларускага прыгоненага сялянства, да яго мудрасці звязана паэтычная задума і праца Міцкевіча над II часткай паэмы “Дзяды”. За паэму Міцкевіч браўся з думкаю стварыць народную драму. Арыентуючыся на тэатр старажытных грэкаў як мастацтва, якое вырасла з іх абрадавых ігрышч, Міцкевіч шукае адпаведных абрадаў у сябе на радзіме і з адным з іх звязвае сваю работу над польскай народнай драмай. Абрад, на якім спыняецца Міцкевіч, быў старажытны беларускі памінальны абрад — дзяды, драмай, асновай, на гэтым абрадзе, стала паэма “Дзяды”.

Важным, калі не асноўным, сярод прычын, прывёўшых Міцкевіча да стварэння паэмы “Дзяды”, было ўсведамленне ім усёй важкасці і справядлівасці народнага суда, які знаходзіў сваё вобразнае ўвасабленне ў абрадзе дзядоў, у сумежных з ім казках і паданнях, падобных казцы “Марка пякельны”, дзе ўсё ліхое сурова каралася народнай мудрасцю.

Беларускі фальклорны матыў віны і кары — асноўны ў паэме “Дзяды”. Як і ў беларускіх народных казках, у паэме сурова караецца пан, што бязлітасна эксплуатаваў просты народ, караецца кожны той, хто, жывучы на зямлі, быў абыякавы да ўсяго, што на ёй творыцца, караецца дзяўчына, якая пры жыцці ніводнага хлопца не пакахала, мацярынства не знала.

Складанаю была творчая гісторыя паэмы Міцкевіча “Дзяды”. Як гэта паказана ў работах М. Канапніцкай “Z roku Mickiewiczowskiego” (Варшава, 1900) і С. Піганя “Do źródeł Dziadów kowieńsko-wileńskich” (Вільна, 1930), паасобныя часткі паэмы пісаліся ў такой чарговасці.

Спачатку быў напісаны Міцкевічам касцяк другой часткі “Дзядоў”, — сам абрад, на якім не з’яўлялася яшчэ ў канцы ні маўклівае відма з крывавай ранай на месцы сэрца, ні пастушка ў чорнай жалобе. Затым пішуцца

паэтам фрагменты першай часткі “Дзядоў”. Пасля іх — урывак “Упыр” як своеасаблівы пралог да паэмы. Напісанне “Упыра” ўносіць змены ў раней напісаную другую частку паэмы: абрад заканчваецца сцэнай з’яўлення відмы з крывавым сэрцам і “маўклівым дыялогам” паміж ім і пастушкай у чорнай жалобе. І нарэшце паэт піша чацвёртую частку паэмы.

Калі спачатку Міцкевіч стварае другую частку паэмы, у якой няма яшчэ ў канцы прывіда з параненым сэрцам, няма пастушкі ў чорнай жалобе, а пасля з-пад яго праява выходзяць і бракуюцца ім фрагменты першай часткі, то нам няцяжка судзіць, чаму гэтыя фрагменты паэт бракуе, няцяжка ўлавіць ход думкі паэта, якая кіравала яго працай над паэмай. Перад намі, у даным выпадку, яскравы прыклад дабратворчага ўплыву на пісьменніка фальклору і як крыніцы пэўных вобразаў і матываў, і як своеасаблівага дарадцы, апоры пісьменніка ў яго творчай рабоце.

Першапачатковая задума народнай драмы “Дзяды”, як мы ўжо казалі, вырысоўвалася ва ўяўленні Міцкевіча на манер антычнай грэчаскай драмы. Маючы ў галаве ўжо пэўныя меркаванні, як ён будзе пісаць першую частку драмы, Міцкевіч сядзе за другую. Працуючы над ёю, ён звяртаецца да ўражанняў дзяцінства, якія некалі хвалявалі яго пачуцці, і цяпер ужо розумам асэнсоўвае веліч і значымасць таго, што некалі яго толькі хвалявала. Напісаўшы касцяк другой часткі, Міцкевіч бярэцца за першую частку паэмы. Але тыя меркаванні, якія раней у галаве яго склаліся як аснова першай часткі, рэалізуючыся ў слове, ужо не адпавядалі запатрабаванням паэта, якія ён прад’яўляў да сваёй паэмы-драмы, апісаўшы абрад беларускіх дзядоў. Праца над абрадавай часткай паэмы “Дзяды” дала ў рукі Міцкевічу крытэрыі народнасці літаратуры — рамантычны крытэрыі. Пад яго не падыходзілі ні адзін з фрагментаў першай часткі, і таму яны былі забракаваны паэтам. У пошуках народнай формы, адкідаючы на бок адзін за адным фрагменты першай часткі, Міцкевіч знаходзіць, нарэшце, тое, што дазваляла яму і жыць у літаратуры сваімі думамі і пачуццямі, і быць разам з тым народным у выказванні сваіх дум і пачуццяў. Знаходкай гэтай быў вобраз упыра. Ён вырас на фальклорных паданнях славянскіх народаў, у прыватнасці — беларускага народа, аб пасмертным жыцці на зямлі душы чалавека, аб тым, што душа чалавека, калі ён спіць, упыром можа блукаць дзе-небудзь па зямлі. Цераз вобраз упыра Міцкевіч звязвае другую і чацвёртую часткі паэмы ў адзінае цэлае. Ён дапісвае ў другой частцы сцэну з’яўлення на абрадзе дзядоў маўклівага відмы з ранай на месцы сэрца, а ў чацвёртай частцы прымушае яго раскрыць сябе, раскрыць сваю трагедыю.

Чацвёртая частка паэмы “Дзяды” — гэта да канца народны, адзіны спляў зместу і формы як двух пачаткаў аднаго цэлага — рамантычнай літаратуры. Змест гэты ідзе ад рамантычнага культу асобы — асабістай трагедыі паэта.

Форма ж — народная форма, як яе разумеў Міцкевіч-рамантык, вырасла на глебе мастацкага ўвасаблення народнага памінальнага абраду.

У чацвёртай частцы паэмы “Дзяды” вобразы і матывы, звязаныя з беларускім фальклорам, займаюць значнае месца. Так, вобраз Густава — далейшая распрацоўка вобраза ўпыра, хаця Густаў Міцкевіча і ўпыр па народных уяўленнях далёкія адзін ад аднаго. Упыр, па ўяўленнях тагачаснага беларуса — крважэрная, чалавеканенавісная істота. Міцкевіч бярэ ад яго толькі знешнюю абалонку, удыхаючы ў яе зусім іншую сутнасць. Густаў — гэта відма-ўпыр. Ён памёр, але смерць яго — адна сімволіка. Памёр Густаў для тагачаснай сацыяльна-палітычнай рэчаіснасці, якая забівала ўсё жывое, перадавое ў грамадстве. Імкнучыся да іншай рэчаіснасці, Густаў звязаны ўспамінамі з данай рэчаіснасцю. Ён ведае, што шлях у будучае ляжыць цераз сучаснае, цераз даную рэчаіснасць. Пратэстуючы супраць яе, Густаў прыходзіць на зямлю з адной мэтай — аблічаць свет маны і гвалту, быць прарокам народнай праўды, быць адэптам і абаронцам народа, яго ацэнак і суда над навакольнай рэчаіснасцю.

Аблічэнне Міцкевічам свету маны і гвалту ідзе ў чацвёртай частцы паэмы па лініі далейшага выкарыстання фальклорнага матыву віны і кары.

Парафразаі беларускага народнага падання, як гэта адзначыў яшчэ С. Здзярскі¹⁴, з’яўляецца паказ паэтам пасмертнай пакуты старога ліхвяра. Па вераваннях тагачаснага беларускага селяніна, калі ў сцяне точыцца чарвяк, то гэта не што іншае, як душа грэшніка, якая пакутуе пасля смерці ў целе чарвяка.

У адным з маналогаў Густава — саркастычным памфлеце на цара — першага душыцеля ісціны і асветы, на царскіх цэнзараў і розных бюракратаў і падліз — Міцкевіч тонка абыгрывае павер’е беларусаў, па якому матылі, што ляцяць на агонь, — гэта душы памёршых. Міцкевіч не толькі падхоплівае тых ці іншых фальклорных вобразы і матывы, па іх узоры, як бы па рэцэпту, ён стварае і свае “пары” віны і адпаведнага пакарання. Багаты пан, цэнзар, як маглі гасілі святло праўды на зямлі. Прадаўжаючы фальклорную традыцыю, Міцкевіч прымушае іх грэшныя душы ляцець на святло свечкі і абпальвае іх зненавіджаныя крылы.

З твораў Міцкевіча, напісаных да 1824 года, цікава для нас яшчэ паэма “Гражына”. Задума яе звязана з Навагрудскім замкам, з акаліцамі Навагрудка. Фалькларысты не запісалі ніводнага падання, якое б нагадвала сюжэт паэмы. Дарэчы адзначыць, што бліз Навагрудка ёсць азярцо Літоўка. Прасякнутая духам народных легенд і паданняў паэма “Гражына” з’яўляецца лепшым прыкладам таго, як, адчальваючы ад мімалётнага ўражання, магчыма — ад аднаго слова, фантазія паэта вылівалася ў непаўторныя вобразы-характары, у велічныя карціны, сведчачы аб сіле і велічы паэта.

У 1824 годзе Міцкевіч пакінуў Беларусь.

Аб Літве, аб яе народзе, аб гістарычных лёсах Польшчы і Літвы, аб сваім жыцці, якое прайшло тут, на навагрудскай Літве, на Беларусі, не раз будзе гаварыць Міцкевіч у сваіх лістах, у гутарках з сябрамі, у “Кнігах пілігрымства і народа польскага”, у трэцяй частцы паэмы “Дзяды” і, нарэшце, у паэме “Пан Тадэвуш”, дзе з новай сілай праявілася веданне Міцкевічам вуснай творчасці беларускага народа, уменне паэта карыстацца фальклорнымі вобразамі і матывамі. Тут упамінаюцца паэтам і выкарыстоўваюцца вобразы і матывы з некалькіх беларускіх народных песень. Апісваючы збіранне грыбоў, Міцкевіч гаворыць аб лісіцах, як аб шырока праслаўленых у беларускіх песнях грыбах. Мабыць, паэт ведаў падобныя песні. Магчыма, рэха іх чуецца, у прыватнасці, у песні Чачота, напісанай па-беларуску, якую Чачот віншаваў Міцкевіча на імянінах паэта ў 1819 годзе. Вось яе пачатак:

Лісічка — жоўты грыбок,
Слімакоў не баіцца,
Не точыць яго чарвячок,
Ён у лесе здароў блішчыцца ¹⁵.

Апісваючы збіранне грыбоў, Міцкевіч упамінае яшчэ аб баравіку, аб якім песня адзваецца як аб палкоўніку грыбоў, і аб рыжыхах — “у песнях менш слаўных, затое найсмачнейшых”.

Што ж гэта за народная песня, якая называе баравіка палкоўнікам грыбоў і менш, чым іншыя грыбы, славіць рыжыха?

Два варыянты яе прыведзены І. Лапацінскім ¹⁶. Адзін з тэкстаў запісаны бліз Навагрудка, у Гарадзілаўцы, дзе бываў у свой час Міцкевіч, бо Гарадзілаўка была ўласнасцю сваякоў Міцкевіча. Гэта беларуская народная песня на восем строф. Вось некалькі радкоў з яе:

Грыб-баравік
Над грыбамі палкоўнік...
Павелеў, прыказаў
Грыбам на вайну ісці.
Адказаліся рыжыкі:
“Мы прастыя мужыкі,
Не павінны мы
На вайну ісці”.

З беларускіх народных песень, выкарыстаных Міцкевічам у паэме “Пан Тадэвуш”, назавём яшчэ песню, у якой гаротная сірата, звяртаючыся да пералётных птушак, просіць іх скінуць ёй па пёрку. Першы запіс яе сустракаем у Яна Баршчэўскага:

Гусанькі, лябёданькі,
Скіньце мне па пёрышку,
Да я з вамі палячу...¹⁷

Матыў гэты абыгралі Міцкевічам у эпілогу да паэмы.

Міцкевіч у паэме “Пан Тадэвуш” стварае вобразы і карціны і па павер’ях беларускага селяніна. Аднак выкарыстанне іх адрозніваецца ад таго, як выкарыстоўваў Міцкевіч народныя павер’і ў творах 1820–1824 гадоў. Часта беручы нават тыя самыя вобразы і матывы, калісьці ўжо выкарыстаныя паэтам, ён дае якаясьці новую карціну адлюстравання рэчаіснасці. Якаясьці новая, бо цяпер з-пад пяра паэта нараджаюцца рэалістычныя карціны колішняга жыцця на Беларусі.

Як бы з усмешкаю ўжывае паэт у паэме вобразы, падказаныя яму абрадам дзядоў, якія калісьці паўставаў са старонак паэмы. Яго “Дзяды” поўныя нейкай не ад свету гэтага велічы, таямнічасці, сівабародай мудрасці. Цяпер жа, успамінаючы абрад дзядоў, урачыстасць абраду, начны час, калі выпраўляўся ён, фантастычнасць абрадавага таінства, паэт стварае што ні на ёсць рэалістычную карціну, уплятаючы яе ў апісанне замка Гарэшкаў пасля слаўтай бойкі Грабяга і Гервазага з Сапліцамі.

Па-новаму ў паэме “Пан Тадэвуш” выкарыстоўваючы фальклорныя вобразы, матывы, уяўленні, Міцкевіч даваў прыклад удумлівых і клапацілівых адносін да фальклору, прыклад таго, што фальклор у той жа ступені важны як для рамантычнага паэта, так і для паэта-рэаліста, і справа ўпіраецца ў тое, як выкарыстоўваць фальклорны матэрыял.

Апісанне Міцкевічам пушчы — адзін з прыкладаў майстэрства паэта. Сваімі вытокамі вобразнасць гэтага апісання ідзе ад беларускага фальклору. Цікава апісанне і з іншага боку — як факт, які сведчыць, што зацікаўленасць беларускім фальклорам Міцкевіч пранёс цераз усё сваё жыццё.

Як гэта паказана Ю. Растафінскім¹⁸, урывак, у якім даецца Міцкевічам вядомае апісанне беларускай пушчы, узнік не адразу: чатыры разы перарабляў яго Міцкевіч, прычым першая рэдакцыя грунтавалася на вершаваным апісанні пушчы С. Вітвіцкім (Міцкевіч, пішучы “Пана Тадэвуша”, прасіў кожнага ахвотнага, каб даваў яму напісаныя прозай ці вершам урывкі, чым-небудзь звязаныя з жыццём Беларусі).

Апісанне беларускай пушчы асновавана Міцкевічам на беларускім народным паданні аб матачніку. Ю. Растафінскі даказвае, што Міцкевіч, жывучы на Беларусі, мог ужо ведаць назву матачніка як глухой, бездарожнай, недасупнай чалавеку пушчы, але беларускага падання аб матачніку не ведаў. Ужо ў Парыжы, у працэсе апрацоўкі апісання пушчы, якое даў яму Вітвіцкі, Міцкевіч ад самога Вітвіцкага даведваецца аб гэтым паданні, падхоплівае

яго, і з-пад пярэ паэта нараджаецца адна з самых паэтычных апісальных мясцін паэмы “Пан Тадэвуш”.

Матачнік, па колішніх уяўленнях беларускага селяніна, — гэта сядзіба Лесуна, які займае сярэдзіну пушчы, зусім недаступную звычайнаму смяротнаму. Матачнік ляжыць сярод адвечнага лесу, праз які ніяк нельга прабрацца: ён завалены вываратнямі, наўкола дрыгва, якая не замярзае нават самай суровай зімой. У матачніку і жыве Лясун са сваімі птушкамі і звярамі. Усе хворыя большыя звяры ідуць паміраць сюды, і толькі яны ведаюць патаемныя дарогі, якімі можна дабрацца да матачніка¹⁹. Зыходзячы з гэтага падання, Міцкевіч стварае незабыўнае грандыёзнае апісанне беларускай пушчы.

Свае простыя, задушэўныя, як народная песня, дванаццаць кніг паэмы “Пан Тадэвуш” і закончыў Міцкевіч проста, па-народнаму, прымаўкай: “І я там быў, мёд, віно піў...” Так заканчваюцца і многія беларускія народныя казкі.

* * *

Нарадзіўшыся на Беларусі, з дзяцінства палюбіў Адам Міцкевіч вусную творчасць беларускага народа і пранёс гэта пачуццё праз усё сваё жыццё. Поўны братэрскай любові і спагады да беларускага працоўнага народа, вялікі польскі паэт багата выкарыстоўваў вусную творчасць брацкага беларускага народа. Беларускі фальклор быў для паэта крыніцай непаўторных вобразаў і матываў, у якіх ён выказваў свае думы і пачуцці. Асэнсоўваючы народную мудрасць, вопыт чалавека працы, што на працягу стагоддзяў знаходзілі сваё вобразнае адлюстраванне ў фальклору, Адам Міцкевіч рос духоўна, геній яго набіраў сіл і разгон. Беларускі фальклор быў адной з падвалін, на якой узняліся велічныя творы Адама Міцкевіча, што ўвайшлі ў сусветную літаратуру, яго баллады і паэмы “Дзяды” і “Пан Тадэвуш”.

А. М. Горкі часта падкрэсліваў, што тварцом усіх матэрыяльных і духоўных каштоўнасцей на зямлі з’яўляецца працоўны чалавек, чалавек-працаўнік. Лепшы прыклад таму — творчасць Адама Міцкевіча, адным з вытокаў якой была вусная творчасць беларускага народа як вобразнае ўвасабленне дум і пачуццяў чалавека працы.

1955

¹ Романов Е. Белорусский сборник. Віцебск, 1887. 3 вып. С. 431.

² Романов Е. Белорусский сборник. 5 вып. С. 8.

³ Дзяржаўны архіў Літ ССР, ф. 279, воп. № 10, адз. зах. 218, л. 1, запісана ў Навагрудскім павеце.

- ⁴ Podhorski-Okołów L. *Realia Mickiewiczowskie*. Warszawa, 1952. S. 138.
- ⁵ Шейн П. Материалы для изучения быта и языка русского населения Северо-Западного края. 1887. Т. 1. Ч. 1. С. 196.
- ⁶ Podhorski-Okołów L. *Realia Mickiewiczowskie*. S. 107–117.
- ⁷ Гл., напрыклад: Романов Е. Белорусский сборник. 1887. 3 вып. С. 267.
- ⁸ Federowski M. *Lud białoruski na Rusi Litewskiej*. Kraków, 1897. Т. 1. S. 167.
- ⁹ Шейн П. Материалы для изучения быта и языка русского населения Северо-Западного края. Т. 1. Ч. 1. С. 312–313.
- ¹⁰ Дзяржаўны архіў Літ ССР, ф. 279, воп. № 10, адз. зах. 219, л. 77.
- ¹¹ Шейн П. Материалы для изучения быта и языка русского населения Северо-Западного края. Т. 1. Ч. 1. С. 312–313.
- ¹² Казка “Каваль, чорт і пан” — П. Шейн. Материалы... Т. II. С. 144–145; казка “Залатое пярэ” — Е. Романов. Белорусский сборник. Выпуск III. С. 232–238.
- ¹³ Шейн П. Материалы для изучения быта и языка русского населения Северо-Западного края. 1893. Т. II. С. 382–385.
- ¹⁴ Zdziarski S. *Pierwiastek ludowy w poezji polskiej XIX w.* Warszawa, 1901. S. 113.
- ¹⁵ Цыт. па час.: Маладняк. 1927. № 2. С. 78.
- ¹⁶ *Tygodnik Ilustrowany*. 1899. Nr 27. S. 1.
- ¹⁷ Barszczewski Jan. *Szlachcic Zawalnia*. SPg, 1844. S. 7.
- ¹⁸ Rostański J. *Las, bór, puszcza, matecznik, jako natura i baśń w poezji Mickiewicza*. Kraków, 1921.
- ¹⁹ Гл.: Богданович А. Е. Пережитки древнего миросозерцания у белоруссов. Гродно, 1895. С. 78.

Леў МІРАЧЫЦКІ

ДОМІК АДАМА МІЦКЕВІЧА

Той, каму даводзілася бываць у Навагрудку, міжвольна прыгадваў чалавека, які гарача любіў гэты старадаўні беларускі горад і па-сыноўняму ўславіў яго ў сваіх бессмяротных творах. Адам Міцкевіч! Тут ён жыў. Тут праяглі сцежкі яго маленства і юнацтва. Па іх сумаваў паэт на далёкай чужыне.

Домік паэта стаіць амаль у цэнтры Навагрудка, непадалёку ад гарадской плошчы, на маляўнічым узгорку. Раней гэта старая частка горада называлася Рацэўля. Тут і завулак, пры якім размяшчалася міцкевічаўская сядзіба, меў назву Рацэўля. Цяпер ад завулка не засталася і следу. Час і падзеі даўно змянілі былую планіроўку. Толькі міцкевічаўскі домік, нібы казачны фенікс, кожны раз аднаўляўся. На сядзібе Міцкевічаў штогод цвіце сад, растуць кветкі. Але перанясёмся ў мінулае... Пачатак XIX стагоддзя. Навагрудак — павятовы горад. Мікалай Міцкевіч, бацька будучага паэта, мае тут дзве службы: каморнік мінскі і адвакат у навагрудскіх юрыдычных установах. У свой час ён атрымаў у Навагрудку добрую адукацыю — скончыў дамініканскую школу, затым заняў пасаду праўніка — быў рэнтам цывільна-вайскавай урадавай камісіі. У Навагрудку Мікалай Міцкевіч ажаніўся з Барбарай Маеўскай, якая, як і ён, паходзіла са збяднелай беларускай шляхты. У 1796 г. Міцкевічы дачакаліся першага сына і назвалі яго Францішкам. 24 снежня 1798 г. нарадзіўся Адам, у 1801 г. — Алесь, праз тры гады — Юрка і ў 1805 г. — Антось, які ва ўзросце пяці гадоў памёр. Сям’я Міцкевічаў жыла спачатку на прыватнай кватэры. У 1803 г. пры завулку Рацэўля яна набыла пляц. На гэта ў канцылярыі павятовага натарыуса Сяміградскага выдалі адпаведны дакумент. У ім былы гаспадар засведчыў: “Я, Вольскі Феліцыян, маючы ў горадзе Навагрудку пры завулку Рацэўля зямельную плошчу... без агаворака за ўмоўленую суму пяцьдзесят рублёў асігнацыямі, у рукі мае неадкладна заплочаныя, Мікалаю Міцкевічу, каморніку мінскаму, па праву вечно-прадажнаму ўступаю”¹.

На сядзібе Феліцыяна Вольскага Мікалай Міцкевіч пабудаваў свой дом. Драўляны ці мураваны ён быў — дакладна невядома, бо дакументаў пра гэта з тых часоў не захавалася. Некаторыя краязнаўцы сцвярджаюць, што

дом у 1807 г. згарэў. Тады Мікалай Міцкевіч пабудаваў мураваны. Гэта была даволі прыгожая камяніца з шасцю пакоямі на першым паверсе і адным пакоем на другім. З правага боку ад параднага ўваходу пасля гасцінай залы быў пакой бацькі — яго рабочы кабінет. Тут, у шафе, якая стала ў куце, размяшчалася хатняя бібліятэка. Далей, за рабочым кабінетам бацькі, знаходзіўся пакой Адама і Францішка, а за сцяною пакой меншых сыноў — Алеся, Юркі і Антося. У другой палове дома былі спальня бацькоў і сталовая.

У гэтым доме Адам Міцкевіч правёў сваё маленства. Разам з братам Францішкам у 1807–1815 гг. ён наведваў дамініканскую школу. Шмат незабыўных успамінаў звязвала паэта з родным домам. Тут у зімовыя вечары слуга бацькі Блажэй, таленавіты казачнік, расказваў “пра свае праўдзівыя і выдуманая прыгоды самыя найдзіўнейшыя рэчы, а дзеці, — пераказвала ўспаміны бацькі дачка паэта Марыя Гарэцкая свайму маленькаму браціку Юзіку, — збегшыся... прагна слухалі ўсё гэта, ажно пасля проста нельга было прымусіць іх легчы спаць”². Уражлівага хлопчыка зачароўвалі песні беларускіх дзяўчат, якія яны доўгімі зімовымі вечарамі, прадучы кудзелю, спявалі ў яго родным доме. Праз шмат гадоў, на далёкай чужыне, у Парыжы, пазнаёміўшыся з адным з фальклорных зборнікаў, дзе былі і беларускія песні, Адам Міцкевіч з сумам гаварыў: “Дзіўна, але за малым выключэннем усе гэтыя песні я чуў і вывучыў на памяць у гады дзяцінства ў Навагрудку, у доме бацькоў... Магу сёння яшчэ кожную з іх праспяваць і выправіць памылкі рэдактараў”³.

У родным доме Адам Міцкевіч спрабуе і свае літаратурныя здольнасці. Вядома, што ў 1810 г. ён напісаў верш пра пажар у Навагрудку. Будучы вучнем дамініканскай школы, Міцкевіч стварыў “Легенду пра Міндоўга” і іншыя вершаваныя творы, пераважна байкі.

Скончыўшы школу, восенню 1815 г. Адам Міцкевіч паступае ў Віленскі ўніверсітэт. З гэтай пары ён бывае ў родным доме ў час штогодніх летніх вакацый ужо як госць. 9 кастрычніка 1820 г. памірае маці (бацька памёр 16 мая 1812 г.), і дом пераходзіць у спадчыну чатыром сынам — Францішку, Адаму, Аляксандру і Юрыю. Паколькі Францішак быў самы старэйшы і ўжо самастойна працаваў у адвакатуры, ён стаў гаспадаром дома.

Апошні раз Адам Міцкевіч пабываў у Навагрудку ўлетку 1821 г. Потым да Міцкевіча прыйшла слава паэта. У 1822 г. у Вільні выйшаў у свет першы томik яго паэзіі — балады і рамансы, якія паклалі пачатак прагрэсіўнаму напрамку ў польскай літаратуры. Другі томik паэтычных твораў, які складаўся з дзвюх паэм — “Гражыны” і так званых віленска-ковенскіх “Дзядоў”, — выйшаў у 1823 г. А праз год за ўдзел у дзейнасці Таварыства філаматаў, якое ставіла вальналюбныя і патрыятычныя задачы, паэта чакала выгнанне. Пачаліся гады вандраванняў і творчай працы ўдалечыні ад род-

ных мясцін — спярша ў Расіі, затым у Нямецчыне, Чэхіі, Італіі. Жыццё ў Лазане, у Парыжы, і апошні прыстанак паэта — у Канстанцінопалі, дзе ён захварэў і памёр 26 лістапада 1855 г.

Перад адпраўкай у “прымусовае падарожжа”, у глыб Расійскай імперыі, Адам Міцкевіч, а таксама яго браты Аляксандр і Юрый падпісалі 24 кастрычніка 1824 г. заяшчальны дакумент, на падставе якога маёмаснымі справамі ў Навагрудку даручалася распараджацца Францішку. Хутка бацькоўскі дом пакінулі і малодшыя браты. Аляксандр пайшоў па навуковым шляху. Стаўшы прафесарам рымскага права, ён чытаў лекцыі для студэнтаў у Крамянецкім ліцэі. Пасля таго, як царскія ўлады закрылі гэтую навучальную ўстанову, ён некаторы час працаваў у Кіеўскім універсітэце, а затым чытаў лекцыі ў Харкаўскім універсітэце. Юрый працаваў спачатку на Валыні, а пасля паступіў на вайсковую службу ўрачом у марскі флот. У Навагрудку заставаўся жыць Францішак. Калі пачалося паўстанне 1830–1831 гг., Францішак Міцкевіч прыняў у ім самы актыўны ўдзел. Зразумела, што пасля падаўлення паўстання, каб пазбегнуць расправы царскіх улад, Францішак Міцкевіч вымушаны быў эміграваць у Прусію.

У Гродне была створана губернская камісія па ліквідацыі маёмасці паўстанцаў. Частка дома Міцкевічаў, якая належала Францішку, была ў хуткім часе канфіскавана. А 19 жніўня 1838 г. “Гродненские губернские ведомости” апублікавалі аб’яву аб тым, што 12 верасня ў памяшканні губернскага ўпраўлення ў Гродне адбудзецца “публічны продаж... цаглянага дома ў Навагрудку, які належыць па спадчыне чатыром братам Міцкевічам, у тым ліку і Францішку — мяцежніку. Маючы гэта на ўвазе, асобы, якія жадаюць з’явіцца ў губернскае ўпраўленне ў вызначаны тэрмін, павінны мець пры сабе адпаведны задатак”.

Дом Міцкевічаў за 2283 руб. купіў навагрудскі адвакат Юльян Біёлт. Ён зрабіў у доме грунтоўны рамонт і здаваў яго ў арэнду. Доўгі час тут жыў вядомы польскі паэт Юльян Корсак. Пасля смерці гаспадароў дома ўся сядзіба згодна з заяшчаннем перайшла ва ўласнасць іх пляменніка, прысяжнага адваката Антона Дамброўскага, які жыў і працаваў у Цвяры.

У 1881 г. у часе пажару дом паэта быў моцна пашкоджаны. Агонь, знішчыўшы на былым міцкевічаўскім дварышчы ўсю забудову, пакінуў толькі сутарэнні і сцены камяніцы.

У 1887 г. дом быў адноўлены. Для яго адбудовы і рэстаўрацыйных работ па захаванні ранейшай планіроўкі і выгляду новы гаспадар запрасіў самых лепшых майстроў. Так, напрыклад, атынкаўку дома рабіў івянецкі муляр Янка Мікуцкі, печы паставіў Герман Лейтнекер — уладальнік невялічкай фабрыкі па вырабу кафлі ў Навагрудку, а сталярку выканаў Антон Раманоўскі, які славіўся сваёй кемлівасцю і залатымі рукамі. Адначасова на месцы былога драўлянага флігеля пабудаваў новы, мураваны. Адбудава-

Ілюстрацыя В. Шаранговіча
да паэмы Адама Міцкевіча “Пан Тадэвуш” у перакладзе Я. Семіяжона

ны “міцкевічаўскі дворык” — так з замілаваннем землякі пачалі называць сядзібу бацькоў паэта — набыў новую славу.

Сярод прагрэсіўнай грамадскасці расла цікавасць да родных мясцін Адама Міцкевіча. У Навагрудак, каб пабачыць гістарычны домік і ўсю сядзібу, дзе прайшло дзяцінства паэта, прыходзілі і прыязджалі многія вядомыя людзі. У свой час тут пабывалі Марыя Канапіцкая і Эліза Ажэшка, паэт Вінцэнт Каратынскі, вучоны Ігнат Дамейка і інш. Двойчы гасцяваў у Навагрудку старэйшы сын паэта Уладзіслаў Міцкевіч (у 1861 і 1922 гг.).

Домік Міцкевіча ахвотна арандавалі ў Дамброўскага павятовыя маршалкі.

16 верасня 1920 г., калі ў гэтых мясцінах усталявалася савецкая ўлада, Навагрудскі павятовы рэвалюцыйны камітэт выдаў загад № 40 аб арганізацыі ў доме бацькоў паэта музея або народнай бібліятэкі імя Адама Міцкевіча. У адным з пунктаў загаду гаварылася, што “Савецкая ўлада, з’яўляючыся носьбітам культуры і святла, памятае аб тых, хто на гэтай ніве працаваў, і памяць аб іх, увекавечаную іх працамі, захоўвае і аберагае”⁴. Але ажыццявіць тады гэты высакародны намер не ўдалося. Навагрудак згодна з Рыжскім дагаворам хутка адышоў да Польшчы.

У 1922 г. пад уражаннем прыезду сына паэта — Уладзіслава — у Навагрудку ўзнікла добраахвотнае навуковае таварыства — Міцкевічаўскі камітэт, які ставіў задачу папулярызаваць жыццё і творчасць вялікага земляка, арганізаваць у яго доме музей, выдаць кнігі паэта, а за выручаныя грошы пабудаваць у горадзе помнік. Шмат працы было прыкладзена Міцкевічаўскім камітэтам для папулярызацыі памятных мясцін паэта, арганізацыі масавых экскурсій. Камітэт займаўся таксама наладжваннем выставак, выданнем кніг, брашур, паштовак і іншых памятных сувеніраў, прысвечаных Адаму Міцкевічу. Стараннямі навуковага таварыства на доміку паэта 28 чэрвеня 1931 г. была адкрыта мемарыяльная дошка з надпісам: “Тут на зары жыцця развіваў крылы да паэтычнага ўзлёту Адам Міцкевіч”.

Вялікая заслуга належыць камітэту ў стварэнні ў Навагрудку музея Адама Міцкевіча, дзверы якога былі гасцінна адчынены ў чэрвені 1934 г. Праўда, спачатку невялікую экспазіцыю прыйшлося часова размясціць у флігелі, а калі тэрмін арэнды сядзібы прыватнымі асобамі 21 мая 1937 г. скончыўся, у галоўным памяшканні тэрмінова былі праведзены рамонтныя работы, і ўжо 11 верасня 1938 г. наведнікі ў час традыцыйных Міцкевічаўскіх дзён (11–22 верасня) знаёміліся з новай, надзвычай багатай і цікавай экспазіцыяй у шасці пакоях бацькоўскага дома паэта.

Музей хутка папаўняўся новымі экспанатамі. Дзякуючы актыўнасці Міцкевічаўскага камітэта памятных мясцін паэта на Навагрудчыне набылі вялікую папулярнасць і зрабіліся аб’ектамі турызму. Але неўзабаве пачалася Другая сусветная вайна. Ахвярай вайны стаў і музей Адама Міцкевіча ў

Навагрудку, ён быў разбураны гітлераўскай авіяцыяй у чэрвені 1941 г. У час варожага налёту загінула шмат каштоўных экспанатаў.

Клопатамі Савецкага ўрада Дом-музей Адама Міцкевіча быў адноўлены да 100-годдзя з дня смерці паэта. 26 лістапада 1955 г. адбылося яго ўрачыстае адкрыццё. У аднаўленні экспазіцыі музея прынялі ўдзел многія ўстановы і арганізацыі Беларусі, Літвы, РСФСР, Украіны і Польскай Народнай Рэспублікі.

Больш як за 20 год працы музей значна ўзбагаціўся экспанатамі, што дало магчымасць перабудаваць экспазіцыю, зрабіць больш лаканічным яе афармленне, шырэй паказаць творчасць вялікага паэта. За плённую працу па прапагандзе літаратурнай спадчыны вялікага паэта пастановай Міністэрства культуры і мастацтва Польскай Народнай Рэспублікі Дом-музей Адама Міцкевіча ў 1974 г. ўзнагароджаны ганаровым знакам “За заслугі ў галіне польскай культуры”.

Музей Адама Міцкевіча ў пасляваенныя гады наведалі сотні тысяч экскурсантаў.

1976

¹ Ziemia nasza. 1938. Nr 3. Dodatek Mickiewiczowski. S. 3.

² Mickiewicz W. Żywot Adama Mickiewicza. Poznań, 1890. T. 1. S. 9–10.

³ Mickiewicz A. Dzieła wszystkie. Wydanie Sejmowe. T. XVI. S. 219.

⁴ Беларусь. 1955. № 11. С. 10.

Іван НАВУМЕНКА

ПА МЕСЦАХ АДАМА МІЦКЕВІЧА

Цудоўны далягляд адкрываецца позірку з Замкавай гары ў Навагрудку ў вячэрнія гадзіны. Сонца садзіцца якраз за высокім пірамідальнай формы ўзгоркам — “капцом” Адама Міцкевіча. Праменні заходзячага сонца залочаць лісце клёнаў, што стаяць, нібы ганаровая варта, ля падножжа гэтага ўзгорка, а сам ён на фоне барвовага небасхілу здаецца дзіўным, казачным уцёсам. На многа міль вакол віднеюцца цёмназялёныя пералескі, раскіданыя па схілах узгоркаў, удалчыні — ахутаныя сіняватай вячэрняй смугою вёсачкі, якія тонуць у прысадах расцвітаючых садоў, неабсяжны, як мора, прастор палёў.

Ля самага ўзгорка, насыпанага народам у знак незгасальнай любові да вялікага польскага паэта, шуміць-гамоніць галасамі студэнтаў малады парк. У вячэрнія часы тут асабліва мнагалюдна. Пасля заняткаў, залікаў, экзаменаў у парк сыходзіцца шматлікае студэнцтва Навагрудка. У горадзе 6 тэхнікумаў і вучылішч, 3 сярэднія школы. Будучыя настаўнікі, работнікі савецкага гандлю, спецыялісты сельскай гаспадаркі, медыкі, фінансавыя работнікі — усе яны маюць свае любімыя куткі ў гэтым прыгожым парку.

Недзе зайграў акардэон, нехта зацягнуў песню, і вось ужо яе падхапіла многа маладых галасоў, і яна, як на крыллях, лунае над паркам.

Калі стаіш у вячэрні час ля ўзгорка Міцкевіча, глядзіш на панурыя абломкі былога замка, на высокі земляны вал, якім аддзяляецца Замкавая гара ад маладога гаманлівага парку, міжволі ўзнікае думка аб той пропасці, якая існуе паміж жыццём мінулым, даўно адышоўшым у нябыт, і жыццём светлым, сённяшнім.

Навагрудак... Ля яго крапасных сцен не раз сыходзіліся пакручастыя сцэжкі гісторыі. Вотчына кіеўскіх князёў, гэты горад пазней становіцца рэзідэнцыяй літоўскага князя Міндоўга. Пад сцены Навагрудка падводзілі свае тараны татарскія полчышчы Койдана. На гэты з выгляду ціхі гарадок рабілі свае набегі закаваныя ў жалеза нямецкія рыцары. Навагрудак некалі бачыў на сваіх вуліцах урачысты марш напалеонаўскіх войск, а крыху пазней — ганебныя ўцёкі мізэрных рэшткаў французскай арміі. У навагрудскім замку наладжвала балі і піры пышныя і тупагалоўная шляхта.

Але не развалінамі крапасных сцен, не адзнакамі княжання розных князёў і шляхцічаў, не бітвамі і баталіямі пад яго сценамі слаўны горад Навагрудак. Гэты невялікі з выгляду гарадок вядомы ўсяму свету тым, што тут нарадзіўся вялікі польскі паэт Адам Міцкевіч.

Некалі на гэтым самым крапасным вале любіў стаяць юны Міцкевіч, любіў глядзець адсюль на родныя сэрцу краявіды. Радзіма паэта тады не мела волі, прыгнёт царызму цяжкім ярмом лажыўся на плечы ўсіх народаў. Выношваючы ў сэрцы мару аб свабодзе радзімы, аб будучай еднасці славянскіх народаў, Міцкевіч пісаў у “Адозве да рускіх”: “Народы ніяк не зацікаўлены ў тым, каб знішчаць адзін другога. Дзень гібелі дэспатаў будзе першым днём міру і дружбы народаў”.

На Навагрудчыне шмат мясцін, звязаных з жыццём і творчасцю Адама Міцкевіча. Паэт нарадзіўся на хутары Завоссе, непадалёку ад сяла Калдычава, 24 снежня 1798 года. Праз тры гады бацькі паэта набылі дом у самім Навагрудку і пераехалі сюды на сталае жыхарства. Тут, у гэтым зялёным утульным гарадку, прайшлі школьныя гады паэта, сюды прыязджаў ён на канікулы, будучы студэнтам Віленскага універсітэта. Малады паэт любіў вандраваць па родных мясцінах, любіў слухаць народныя паданні, легенды. Шматлікія творы паэта і напісаны паводле гэтых паданняў і легенд. Вусная народная творчасць з’явілася невычэрпнай крыніцай, адкуль паэт браў многія вобразы і матывы сваіх твораў.

Тут, у Навагрудку, Адам Міцкевіч напісаў свой першы верш “Ода аб пажары”, затым “Оду пра Міндоўга”.

Непадалёку ад Навагрудка, каля вёскі Валеўка, атуленае шчыльнаю градою лесу, плешчацца ў зялёных берагах возера Свіцязь. Сюды, у гэты маляўнічы куток Беларусі, штогод з’язджаюцца ўдзельнікі мастацкай самадзейнасці на Свята песні. Над люстранаю гладзю возера, над прасторами роднай зямлі шырока і гулка разносіцца вольная песня. Цудоўную прыгажосць Свіцязі некалі апеў і Адам Міцкевіч у сваіх непаўторных баладах “Свіцязь” і “Свіцязянка”.

На ўскрайку вёскі Шчорсы Любчанскага раёна расце магутны, у тры абхваты, дуб. Пад яго разгалістымі шатамі некалі любіў сядзець Адам Міцкевіч пасля працы ў бібліятэцы графа Храптовіча. Пад гэтым дубам, як сцвярджаюць знаўцы, паэт ствараў накіды сваёй цудоўнай паэмы “Тражына”, дзе ўвасоблена ідэя еднасці народа ў барацьбе супраць нашэсця тэўтонскіх заваёўнікаў.

Мясцовыя жыхары клапатліва ахоўваюць дуб, звязаны з памяццю аб вялікім паэце. Дрэва абнесена двайной агарожай: жалезную зрабілі рабочыя мясцовага саўгаса, а знешнюю — калгаснікі. Пад дуб часта прыходзяць піянеры і школьнікі Шчорсаўскай школы. Гэта яны разбілі пад дубам клумбы, пасадзілі на іх кветкі, штодзень іх даглядаюць. Маленькі Віця Янушка,

які пойдзе ў школу толькі гэтай восенню, з гордасцю паведаміў нам, што яго бацька, каваль Павел Янушка, акаваў дуб жалезам, каб яму не страшны былі навалніцы і перуны.

Не пазнаць сёння мясцін, звязаных з памяццю вялікага паэта. За гады савецкай улады яны непазнавальна змяніліся. Калі едзеш па дарогах Любчанскага, Карэліцкага раёнаў, вока радуецца высокай збажыне, цудоўным палям канюшыны, ільну. Хто не ведае, што многія любчанскія, карэліцкія, навагрудскія калгасы даўно сталі мільянерамі, забяспечылі высокія грамадскія і асабістыя прыбыткі. Узяць хоць бы шчорсаўскі калгас імя Варашылава. Летась на працадзень тут выдадзена па 2 кілаграмы збожжа і столькі ж бульбы, па 7 рублёў грошай. На рачулцы Сэрвач, па берагах якой, як расказваюць мясцовыя жыхары, любіў вандраваць Адам Міцкевіч, пабудавана гідраэлектрастанцыя магутнасцю ў 75 кілават. Ціхая і непрыкметная з выгляду рачулка робіць для калгаса надзвычай карысную справу. Дзякуючы ёй, у хатах усіх навакольных вёсак запаліліся электрычныя агні, загаварыла радзьё, 12 электраматораў працуюць у калгасе: пры дапамозе электрычнай энергіі тут пілююць лес, малоцяць, нарыхтоўваюць кармы.

У некалькіх кіламетрах ад Навагрудка размешчана азярцо Літвінка, на якое любіў хадзіць Адам Міцкевіч. Азярцо маленькае, даўно б яго зацягнулася цінай, зарасло хмызняком, каб не клопаты мясцовых жыхароў, якія яго любоўна ачышчаюць ад ілу, ад зараснікаў.

Савецкія людзі памятаюць, любяць, свята ахоўваюць усё звязанае з імем выдатнага польскага паэта. У Навагрудку створана камісія па правядзенню юбілея Адама Міцкевіча, у склад якой увайшлі самыя паважаныя людзі горада. Нават у суровыя для нашай Радзімы дні народ не забываў зберагчы дарагія рэліквіі. Не так даўно ў Цэнтральным дзяржаўным архіве БССР знойдзен загад Навагрудскага павятовага рэвалюцыйнага камітэта № 40 ад 16 верасня 1920 года. Гэтым загадам прадугледжвалася стварыць у доме паэта літаратурны музей або народную бібліятэку імя А. Міцкевіча.

Цяпер пра самы домік Адама Міцкевіча. У гады ваенных завірух ён гарэў, разбураўся, але, нібы фенікс з попелу, зноў паяўляўся на тым жа месцы. У гады Вялікай Айчыннай вайны домік быў разбураны нямецка-фашысцкімі захопнікамі. Ён адноўлен цяпер у тым выглядзе, якім ён быў пры жыцці паэта. У гэтым дарагім для памяці доміку аднаўляецца літаратурны музей Адама Міцкевіча.

У абсталяванні музея прымаюць удзел не толькі жыхары Навагрудчыны, але і многіх іншых месц савецкай краіны. Знойдзена многа барэльефаў, скульптур, ілюстрацый, кніг Адама Міцкевіча. Толькі Навагрудская руская школа № 2 перадала музею звыш 50 экспанатаў — рэпрадукцый, барэльефаў, гарэльефаў, партрэт паэта работы мясцовага мастака Мардасевіча 1857 года.

У адрас музея прыходзяць пасылкі з Масквы, Мінска, Кіева. Маскоўскі жыхар Ляўковіч прыслаў ноты кампазітара Кюі на словы А. Міцкевіча, якія цяпер развучваюцца мясцовымі самадзейнымі калектывамі. З Мінска прыслалі рэдкі партрэт А. Міцкевіча 1895 года работы італьянскага мастака Пальміры. Кіеўскі скульптар Ульянаў зрабіў для музея бронзавы бюст паэта.

Цікавыя экспанаты перададзены музею Польскай Народнай Рэспублікай.

Памяць аб вялікім польскім паэце жывая і незгасальная. На Навагрудчыне мы сустрэлі студэнта Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта імя В. І. Леніна Льва Мірачыцкага. Са старым партфельчыкам ён хадзіў ад вёскі да вёскі, збіраючы, запісваючы ўспаміны мясцовых жыхароў, звязаныя з мясцінамі А. Міцкевіча.

Трэба было бачыць, з якой любоўю аформілі вучні 2-й рускай школы выстаўку, прысвечаную памяці А. Міцкевіча. Яны намалювалі некалькі партрэтаў вялікага паэта, ілюстрацыі да яго твораў, сабралі шмат рэдкіх, унікальных кніг А. Міцкевіча.

У Навагрудскім педвучылішчы група пачынаючых паэтаў выдае свой рукапісны альманах “Першы промень”. Для чарговага нумару альманаха падрыхтавана шмат перакладаў на беларускую мову твораў А. Міцкевіча. Магчыма, гэтыя пераклады пакуль яшчэ нельга друкаваць у сталічным часопісе, але сама праца пачынаючых паэтаў гаворыць, наколькі дарагой для іх з’яўляецца паэтычная спадчына вялікага мастака слова.

1955

Рыгор НЯХАЙ, Міхась МАШАРА

НА РАДЗІМЕ ПАЭТА

У прыгожай, маляўнічай мясцовасці ўзняўся старажытны горад Навагрудак. Вакол яго лясы і пералескі, зялёныя дубровы, урадлівыя палеткі, на якіх відаць цяпер толькі пожні...

— Добрая ў нас зямля, — кажуць навагрудцы.

Навагрудак заснаваў Яраслаў Мудры і назваў яго Новым горадам. Яшчэ і цяпер над акаліцамі на высокім кургане ўзвышаюцца руіны разбуранага замка часоў Кіеўскай Русі. І хто толькі не пабываў тут з агнём і мячом на працягу доўгай гісторыі! Татары і шведы, крывяжэрныя псырыцары, літоўскія і польскія магнаты, захопніцкія напалеонаўскія войскі... Нездарма шмат легенд і паданняў захавалася тут у народзе аб крываваых войнах і бітвах, аб людскім горы і пакутах, аб героях барацьбы за свабоду.

Пад'язджаючы да Навагрудка, успамінаеш усё гэта і таму не здзіўляешся, што іменна гістарычныя падзеі, паданні і легенды, захаваныя народам, у гады ранняй творчасці ў першую чаргу прыцягнулі ўвагу вялікага польскага паэта Адама Міцкевіча.

Вузкія крывыя вуліцы горада то падымаюцца, то збягаюць з узгоркаў. Мінаеш будынкі розных часоў і стыляў, нядаўнія руіны — сляды мінулай вайны, і выязджаеш на шырокую прасторную плошчу. Амаль у цэнтры яе, абнесены невысокай агародай, відаць беленькі —аднапавярховы домік са свежапафарбаваным дахам.

Гэта дом-музей Адама Міцкевіча. Шмат год тут пражыў вялікі польскі паэт, але мала хто клапаціўся аб захаванні гэтага гістарычнага помніка. Інакш пачала выглядаць справа, калі ў 1920 годзе ў Навагрудак уступілі часці Чырвонай Арміі. Першым клопатам Рэвалюцыйнага камітэта было захаванне памяці вялікага польскага паэта. У загадзе Навагрудскага рэвалюцыйнага камітэта ад 16 верасня 1920 года гаварылася:

“У горадзе Навагрудку жыў калісьці вядомы ўсяму свету вялікі польскі пісьменнік-паэт Адам Міцкевіч, пасля яго застаўся дом, у якім ён калісьці жыў, бібліятэка і іншае.

Савецкая ўлада, з'яўляючыся носьбітам культуры і святла, помніць аб тых, хто на карысць гэтага працаваў, і памяць аб іх, увекавечаную іх працай, шануе і хавае”.

З прычыны гэтага Рэвалюцыйны камітэт загадаў дом, у якім жыў Адам Міцкевіч, неадкладна ачысціць ад пабочных жыхароў, прадаставіўшы ім кватэры. Адначасова прапанавалася захаваць мэблю і бібліятэку паэта, а дом перадаць павятоваму аддзелу народнай асветы з мэтай арганізаваць тут музей або народную бібліятэку імя Адама Міцкевіча. Апрача таго, Рэвалюцыйны камітэт прапанаваў аддзелу народнай асветы сабраць усе кнігі і іншыя рэчы і памяткі аб Міцкевічу, якія былі ў павеце, і ўключыць іх у музей або бібліятэку.

Так з першых жа дзён сваёй дзейнасці савецкая ўлада паклапацілася аб захаванні і ўшанаванні памяці вялікага паэта. Гэта быў красамоўны адказ на просьбу і заклік польскага народа захаваць памяць аб Адаму Міцкевічу.

Так пачалася гісторыя музея. Ні царскі ўрад, ні іншыя чужынцы не жадалі гэтага рабіць. Фашысцкія захопнікі кідалі на музей бомбы, знішчалі ўсё, звязанае з паэтам, аднак домік застаўся жыць. Музей пачынае працаваць. Заканчваюць работу цесляры і муляры, навуковыя работнікі расстаўляюць стэнды і экспанаты, працоўныя горада і школьнікі расчышчаюць пляцоўкі і садзяць кветкі. І не знойдзеш у Навагрудку амаль што ніводнага жыхара, які чым-небудзь не дапамог бы аднаўленню музея. Настолькі вялікая ў народа любоў да паэта!

Беларускі народ пастараўся беражліва захаваць памяць аб вялікім польскім паэце. Вось ужо расстаўлены на стэндах асабістыя рэчы Міцкевіча: акуляры, футляр ад настольнага гадзінніка, мэбля з маёнтка Туганавічы, дзе ён жыў калісьці ў Верашчакаў, калі прыежджаў на канікулы з Віленскага універсітэта, ляжаць шматлікія кніжкі на розных мовах, якія выдаваліся пры жыцці Міцкевіча і пасля яго смерці, шматлікія фота памятных мясцін і знаёмых паэта. У бакавой зале прыцягвае ўвагу барэльеф Міцкевіча, які быў устаноўлены калісьці польскімі патрыётамі ў мясцовым касцёле. Сярод залы ўзвышаецца макет помніка паэту ў Парыжы, дзе ён жыў доўгі час. Ёсць што паглядзець наведвальнікам. Тут паэт пражыў сваё маленства і маладосць, адсюль пачаўся яго шлях у вялікае жыццё.

А ўзыйдзіце на курган Міцкевіча, што насыпаны рукамі людзей розных нацыянальнасцей на ўскраіне Навагрудка. Гэты курган насыпалі палякі і рускія, беларусы і літоўцы. Ён як бы сімвалізуе дружбу народаў, да якой заклікаў сваімі творамі Міцкевіч. Прыгожы курган! Дзесяткі наведвальнікаў сустранеш ля яго кожны дзень. Адно ўзбіраюцца на самы верх і любуюцца прыгожай панарамай, другія сядзяць на лавачках і задуменна пазіраюць у той бок, дзе непадалёку ляжыць возера Літоўка. Яны, відаць, уваскрашаюць у памяці вобразы герояў і легендарных падзей, што з такім выключным майстэрствам апяяў паэт у сваёй вядомай паэме “Гражына”, бо падзеі, што апісаны ў ёй, якраз і адбываюцца ў Навагрудку. Паэт так і пачаў сваю паэму:

Цяпер даліна Літвінкі з’яўляецца любімым месцам адпачынку працоўных горада. Гэта сапраўды мясцовасць выключнай прыгажосці.

Ды не толькі падзеі паэмы адбываліся ў Навагрудчыне. Паэт пісаў яе таксама ў вёсцы Шчорсы, дзе цяпер знаходзіцца калгас-мільянер імя Варашылава. У часы Міцкевіча ў Шчорсах жыў пан Храптовіч, бібліятэкай якога і карыстаўся паэт у часе работы над паэмай у 1821–1822 гадах. Дом і бібліятэка згарэлі, аднак у парку, які цяпер належыць калгаснікам, захаваўся волат-дуб, пад якім Міцкевіч думаў свае думы. Дуб беражліва ахоўваецца. Ён абгароджан, а мемарыяльная дошка абвешчае наведвальнікам, калі і над якімі творамі працаваў паэт пад гэтым дубам. У парку Шчорсаў заўсёды многалюдна. Сюды прыходзяць на экскурсіі школьнікі, гарадская і сельская моладзь, прыязджаюць госці з Літвы і Польшчы. Савецкі народ паклапаціўся аб захаванні гэтага гістарычнага месца.

Ды ці толькі ў адной паэме “Гражына” апяваў паэт Навагрудчыну. Ён ведаў тут амаль кожную вёску і кожную пушчу, не гаворачы ўжо пра возера Свіцязь. Дзе б ён потым ні быў, як эмігрант і вандроўнік, як палітычны змагар якога праследаваў царскі ўрад, ён заўсёды памятаў аб родных мясцінах. У Парыжы і Канстанцінополі, у Швейцарыі і Італіі, калі Адам Міцкевіч браўся за перо, перад ім заўсёды ажывалі вобразы роднай прыроды. Ён як бы ўлоўліваў сваім чулым паэтычным слыхам шум непраходных пушчаў і магутных дубоў на сядзібах, плёскалі свіцязянскіх хваляў, бачыў агеньчыкі далёкага Навагрудка. З гэтымі вобразамі ён не расставяўся да канца жыцця.

Вось чаму з такой цікавасцю хочацца даведацца, як жа выглядаюць гэтыя мясціны праз сто год з дня яго смерці.

Калі выязджаеш з Навагрудка ў напрамку Баранавіч, пачынаецца шырокая даліна. Дарога вядзе ў Завоссе. Справа, за роўным кучаравым балотам, відаць стройныя рады таполяў на баранавіцкім шляху, а злева, на рэдкіх узгорках стаіліся агромністыя бетаніраваныя доты. Гэта сляды імперыялістычнай вайны 1914 года. Тут праходзіла перадавая нямецкая лінія абароны. Яна суправаджае шлях да самага Завосся. Воддаль ад дарогі, за хутарамі, віднеецца абеліск. Над ім схіліўся адзінокі каштан, непадалёку тры ліпы — вось і ўсё, што засталася ад сядзібы Міцкевічаў. На абеліску напісана: “Тут, у Завоссі, 24 снежня 1798 года нарадзіўся вялікі польскі паэт Адам Міцкевіч”.

Як жывыя сведкі яны напамінаюць пра паэта.

Магчыма, вось пад гэтым каштанам слухаў паэт у дзяцінстве народныя казкі парабка Блажэя. Бацька спачатку праганяў сына ад парабка, забараняў слухаць, але, калі казка была цікавая, падсаджаўся сам і слухаў. Людзі захавалі яшчэ памяць і аб служанцы Гансеўскай, якая, прадучы кудзелю, любіла спяваць беларускія песні. Паэт захапляўся імі, слухаў цэлымі вечарамі, а часам падпяваў і сам.

А дзе ж будынкi Мiкалая Мiцкевіча — бацькі паэта, небагатага тутэйшага шляхціца?

Мясцовыя людзі з абурэннем расказваюць, як кайзераўскія салдаты ў 1916 годзе разабралі дом, дзе нарадзіўся Мiцкевіч, пад бліндажы. Толькі адзін камень з падмурка застаўся сведкай таго, што на гэтым месцы калісьці жылі людзі. Цяпер тут навокал ляжаць пажатыя палі, пакошаныя лугі, ды непадалёку стаіць некалькі хат мясцовага калгаса.

Шмат працы цяпер прыкладаюць калгаснікі, каб ачысціць свае палеткі ад паганых слядоў вайны. То там, то сям узрываюць доты, як кажуць, выкарчоўваюць іх з карэннем назаўсёды. Сляды гэтай работы відаць уздоўж усёй дарогі, якая вядзе да вёскі Карчова, у акаліцах якой часта бываў паэт.

Вузенькая дарожка зварочвае ў лес і вядзе да вядомага Каменя філарэтаў. Каля гэтага каменя збіраліся ў 1816–1822 гадах члены тайнага патрыятычнага Таварыства філарэтаў і многія блізкія сябры паэта. Яны выпрацоўвалі тут статут таварыства і спявалі “Песню філарэтаў”, што была іхным гімнам і напісана Мiцкевічам:

Не ўзіме красамоўства
Свабоды змагароў.
Дзе мужнасць і сяброўства, —
Браты, не трэба слоў!
Хто гне метал і паліць —
Распавіць працай час.
У залатым метале
Кіпіць віно для нас.

А потым, калі Мiцкевіч працаваў у Коўне, філарэты, сумуючы аб ім, спявалі “Гімн Адама”. З гэтага таварыства, будучы ў Віленскім універсітэце, паэт пачаў сваю рэвалюцыйную дзейнасць і за ўдзел у ім быў арыштаваны царскім урадам.

Рабіты перунамі і зарослы мохам, гэты камень напамінае аб далёкіх мінулых днях, калі ў паэта нараджаліся перадавыя прагрэсіўныя думкі аб неабходнасці барацьбы з царскім рэжымам за свабоду народа.

Праз філарэтаў ён падтрымліваў дружбу з прадстаўнікамі беларускага народа.

Ад Каменя філарэтаў дарога вядзе ў Туганавічы. Здалёку відаць высокія прысады, парк. Але зноў-такі — ніводнага будынка. Вайна і тут пакінула мала слядоў аб мінулым. Толькі зноў наўкол ашчэраныя доты. У маёнтку Туганавічы ў час летніх канікул пастаянна жыве Мiцкевіч. Тут пачалося яго нешчаслівае каханне з Марыляй Верашчакай, вобраз якой не

пакідаў паэта на працягу ўсяго жыцця. Нешчаслівае каханне было таму, што паэт паходзіў з бяднейшай сям’і, чым Верашчака, і ганарысты пан не захацеў аддаць сваю дачку за паэта. Аднак лепшыя свае лірычныя радкі, лепшыя пачуцці Міцкевіч прысвяціў Марылі. Вось вядомая ліпавая бяседа, дзе адбылося іх знаёмства, вось Курганок Марылі, з якога адкрываецца прыгожы пейзаж наваколля. У вершы “Люблю я!” пра гэтыя мясціны Міцкевіч пісаў:

Бачыш, Марыля, ля самага гаю
Вербы ўзнялі свае шаты,
Рэчка віецца далінаю з краю,
Мосцік над рэчкай гарбаты.

Нейкай царквы, глянь, старыя
руіны,
Сцены званіцы пахілай,
Соваў там гнёзды, навокал
маліны
Зараснік, побач магілы.

Цяпер з гэтага кургана відаць белы будынак раённай электрастанцыі, над вадасховішчам пралягае высокі новы мост, а за рэчкай раскінулася калгасная сядзіба. У другім вершы “Да Марылі”, успамінаючы гэтыя мясціны, Міцкевіч пісаў:

Там, дзе страчаліся шчаснай парою,
Дзе расставаліся сумнай хвілінай,
Буду заўжды неразлучным з табою,
Бо ўсюды частку душы я пакінуў.
Ці ты ў задуме, у час вечаровы
Арфу рукою кранеш, як бывала,
Пэўна, згадаеш: “Вось гэтыя словы
Гэткай парою яму я спявала”.
Ці калі ў шахматы будзеш гуляць ты
І твой кароль апынецца пад боем,
Пэўна, згадаеш: “У дзень той астатні
Выбыў кароль гэтаксама са строю”.
Ці часам возьмеш ты вершы паэта
Пра нешчаслівых каханне і з жалем,
Кнігу закрыўшы, падумаеш: “Гэта
Праўду аб нашым жыцці напісалі”.

А калі аўтар злучыў маладую
Пару, шчаслівае даў ім каханне,
Свечку пагасіш ты і пашкадуеш:
“Не, ўсё не так, як у нашым рамане!”
Раптам прарэжа імглу бліскавіца,
З ветрам зашэпчацца груша сухая,
Грукне ў акно тваё птушка-начніца,
Пэўна, падумаеш — я тут лунаю.

Вось яны высокія ліпы, зарослае раскай азярцо, абвіты зараснікамі курган, чырвоныя гроны барбарысу, з якімі пакінуў частку сваёй душы вялікі паэт. Усё тут, як жывое, напамінае аб ім. Марылю гвалтоўна аддалі замуж за багацея, яна пераехала пад Ліду, але цёплыя хвіліны, праведзеныя ў Туганавічах, яшчэ доўгі час сагравалі і пачуцці і вершы паэта.

Ад Туганавіч да Мядзведкі дарога няроўная, узгорчатая. Яна то выбягае на паляну, то хаваецца ў гушчары. Колькі разоў тут праязджаў Міцкевіч, і гэтыя няроўныя палі, і густыя шаты пераплеценага галя над дарогай, і цёмны лес — усё знайшло адлюстраванне ў творчасці паэта. З гэтымі мясцінамі звязана адна са слаўных старонак у творчай біяграфіі паэта. Яго манументальны твор — паэма “Пан Тадэвуш”, якая мае каля дзесяці тысяч радкоў, якраз і апавядае аб тых падзеях, якія адбываліся тут. Маёнтак Сапліцова і яго акаліцы, дзе адбываецца дзея паэмы летам 1811 і вясной 1812 гадоў, і ёсць Мядзведка, што належалі пры жыцці Міцкевіча пану Ігнацію Дамейку. Над паэмай працаваў паэт у Парыжы ў 1832 годзе. Але і далёка ад радзімы, у кругу сваіх сяброў, паэт аднаўляў у памяці ўсе карціны і вобразы роднай прыроды, сваіх сяброў і былых знаёмых па Навагрудчыне. Калі паглядзіш на Мядзведку, становіцца зразумела, чаму яны так захапілі паэта. Гэта адна з самых прыгожых мясцін на Беларусі. Сярод высокіх ліпавых прысад раскінуліся прыгожыя прасторныя дамы, якія тонучы ў зеляніне. На ўзгорку відаць новыя мury школы і магазіна, з зялёнай даліны даносіцца рокат паравіка. Навакал, па ўзгорках, раскінуліся сасновыя бары, сярод зараснікаў бульбочка празрыстая рэчка, а за мосцікам адразу ж пачынаецца былая панская сядзіба, якую пад назвай Сапліцова апісаў паэт.

Пасля Вялікай Айчыннай вайны ад сядзібы застаўся толькі парк з магнутымі ліпамі, дубамі і арэшнікам, спавітым хмелем. Да яго прымыкае вялікі сад, а замест будынкаў ляжаць адны руіны, парослыя бур’янам.

Тут, у Ігнація Дамейкі, часта бываў Міцкевіч. Дамейка адзін з першых пазнаёміў будучага паэта з польскай паэзіяй, прывіў яму любоў да літаратуры, бо і сам Дамейка пісаў вершы, займаўся гісторыяй, быў адукаваным чалавекам свайго часу. Яны падоўгу гутарылі аб гісторыі, аб літаратуры. Тут не раз чытаў Міцкевіч сябрам свае першыя вершы, блукаў па акаліцах,

любіў з сябрамі падымацца да магутнага дуба, які цяпер вядомы, як Дуб Адама. Дуб Адама — гэта сапраўдны гігант, якіх рэдка сустрачэш на Беларусі. У сярэдзіне гэтага дуба створана была бяседка са своеасаблівым акном, у якой магло сесці некалькі чалавек. Гэта было любімае месца адпачынку Міцкевіча. Ад дуба відаць увесь маёнтак і прыгожая далінка са штучным возерам, якое акружана густым зараснікам, абвітым дзікім хмелем.

Сваю паэму “Пан Тадэвуш” Адам Міцкевіч пісаў у Парыжы, але здзіўляешся, наколькі дакладна ён намаляваў пейзаж Варончы, навакольнай пушчы і палёў. Ды і сам ён у першай кнізе паэмы гаворыць аб непагаснай любові да далёкай радзімы, да сіняга Нёмана, да задуменных лясоў і зялёных лугоў. Гэта стары беларускі пейзаж. Цяпер тут ляжаць шырокія палі з даспелай грэчкай, дружна працуюць калгаснікі, якія сталі паўнапраўнымі гаспадарамі былой панскай зямлі. Змянілася жыццё, змяніліся людзі, інакш выглядаюць і акаліцы, апетыя калісьці Міцкевічам з такой сілай і натхненнем. Між іншым, будучы ў выгнанні, паэт не забываў на свой дуб у Варончы. Падымаючыся на Везувій, ён гаварыў Эдуарду Адынцу: “Гэта табе пад’ём не на дуб варанчанскі”.

У адным з раздзелаў паэмы з любоўю гаворыць паэт аб вырабе слукіх паясоў, параўноўваючы іх з туманам, які разгладжвае вецер і залаціць праменні сонца. Віхор разаслаў туман, як слуккі пояс, а сонца расквеціла яго сваімі праменьнямі.

Так штрых за штрыхам, малюнак за малюнкам аднаўляў паэт у памяці мясціны, звязаныя з яго маленствам і юнацкімі гадамі.

А вось і вёска Плужыны, якая цяпер вядома не толькі па баладзе Міцкевіча “Свіцязь”, але вядома пасля вайны і тым, што з гэтай вёскі паходзіць адзін з першых герояў Вялікай Айчыннай вайны — Мікалай Гастэла.

Шмат натхнёных паэтычных радкоў прысвяціў паэт легендарнаму возеру Свіцязь. Яно прыцягвала паэта сваёй рамантыкай, незвычайнай прыгажосцю, багатымі легендамі. І кожны паслухае парадку паэта:

Калі навагрудскія ўбачыш прасторы,
Палеткі, лугі, верас нізкі, —
Каня супыні між плужынскага бору,
Каб глянуць на возера зблізку.

І ніхто не пашкадуе, калі ён спыніцца, каб хоць раз зірнуць на гэты цуд прыроды. Свіцязь ляжыць паміж густага бору, велічнае сваімі памерамі, з вадою, чыстаю як сляза. Колькі казак і сноў навеяла яно паэту!

Гушчар лесу пахне чаборам і мёдам,
Жывіцы настоем смалістым,

Там возера Свіцязь, як шыбіна лёду,
Ляжыць паміж дрэваў цяністых.
Калі пад'язджаеш начною парою
І станеш да возера тварам,—
Мігцяць зоркі ў небе, мігцяць
пад табою,
Мігцяць там і месяцаў пара.
Не знаеш, з-пад ног, можа, гэта шкляная
Ідзе аж да неба дарога.
Ці неба шкляное скляпенне схіляе
Табе аж пад самыя ногі!

Не раз паэт звяртаўся да рамантычных легенд аб возеры. У баладах “Свіцязь”, “Свіцязянка”, “Рыбка”, у радзе вершаў — шмат дзе паэт услаўляе гэтыя цудоўныя мясціны. Возера пакідае такое ж радаснае ўражанне, як і сама паэзія Адама Міцкевіча. Як не забыць яго вершаў, так не забудзеш і празрыстых хваль Свіцязі.

Цяпер кожнае лета сюды з'язджаецца моладзь з усяго раёна на святыя песні. Нашы новыя радасныя песні як бы пераклікаюцца з вядомымі баладамі Міцкевіча, у якіх па-свойму ўслаўлялася легендарнасць Навагрудскага краю.

Новае жыццё нарадзілася на Навагрудчыне, новыя песні лунаюць над возерам Свіцязь, але натхнёныя песні Адама Міцкевіча, змагага за свабоду, за лепшую будучыню чалавецтва, ніколі не замоўкнуць тут. Народ ніколі не забудзе яго паслання “Да рускіх сяброў”.

Вы мяне помніце? Я, калі ўспамінаю
Пра сяброў маіх смерць, пра выгнанне
і кары,
То і вы ў маіх думках, з далёкага краю
Прад вачамі жывымі ўстаюць вашы
твары.
Дзе вы зараз? Рылееў у сэрцы заўсёды,
Абнімаў я калісьці яго, нібы брата.
Ён вісіць па прысуду цара за свабоду:
Цар прарока народа на здзек аддаў
кату.
Рука Бястужава, што маю паціскала,
Ад пярэ адарвана царом і ад зброі;

Сёння крышыць у шахце каменныя скалы,
Разам скутая з польскаю братняй рукою.
.....
Калі ж песня мая, ад свабодных народаў,
Даляціць аж да вас, да поўночнага краю,
Хай жа будзе яна вам прадвеснем свабоды,
Быццам кліч жураўліны — прадвеснікам мая.
.....

Кастрычнік 1917 года абвясціў свабоду для Расіі, верасень 1939 года абвясціў свабоду былой Заходняй Беларусі, з якой так многа звязана ў жыцці і творчасці геніяльнага паэта, а 1944 год абвясціў свабоду працоўным Польшчы. Цяпер гэта адзіны сацыялістычны лагер дружбы і міру, аб якім гэтулькі марыў паэт. Вось чаму імя Адама Міцкевіча аднолькава дорага як для палякаў, так і для рускіх, і беларусаў, і для ўсяго прагрэсіўнага чалавецтва. Збылася яго даўняя мара:

О, мне дажыць бы да гэтай уцехі,
Каб мае кнігі траплялі пад стрэхі,
Каб за кудзеляй сялянкі пасеўшы,
Песні любімыя даўнія спеўшы
Пра сіраціну-красуню, якая
Вечарам гнала птушыную стаю,
І пра дзяўчыну, што скрыпку любіла
Ды за іграю свой смутак згубіла, —
Каб і мае ўзялі кнігі сялянкі,
Простыя кнігі, як іх калыханкі.

Мара паэта цяпер стала явай. Яго кнігі ляжаць не пад стрэхамі, а ў прасторных утульных бібліятэках, у чыстых пакоях на пачэсным месцы. І чытаюць іх на многіх мовах братнія народы, і не цёмныя сяляне, а культурныя, пісьменныя работніцы і калгасніцы.

У гэтым годзе па рашэнню Сусветнага Савета Міру ўсё прагрэсіўнае чалавецтва адзначае стагоддзе з дня смерці паэта. Заканчваючы гэты кароткі агляд, хочацца напаміньць вядомыя словы паэта:

“Пастаянныя войны і варожасць патрэбны толькі дэспатам для ўтрымання сваёй улады. Народы Еўропы ніяк не зацікаўлены ў вынішчэнні адзін аднаго. Дзень падзення дэспатаў будзе першым днём міру і дружбы народаў”. Гэтыя справядлівыя словы не згубілі сваёй актуальнасці і сёння. Барацьба за дружбу і мір — свяшчэнны абавязак кожнага сумленнага чалавека. Да ўсеагульнага голасу барацьбітоў за мір ва ўсім свеце далучаецца і голас вялікага польскага паэта — Адама Міцкевіча, які так шмат зрабіў для ўмацавання дружбы польскага і рускага народаў. Ён стаяў і сардэчна размаўляў на беразе Нявы пад адным плашчом з вялікім Пушкіным, ён падымаў чарку за лепшае будучае з Рылеевым і Бястужавым, і ён ад усёй душы ненавідзеў рэакцыйны царскі ўрад, які быў душыцелем свабоды народаў. Вось чаму вялікі польскі паэт, вястун дружбы і свабоды, увайшоў у побыт савецкіх людзей, як Пушкін, як Рылееў і Бястужаў, як усе перадавыя людзі мінулай эпохі.

1955

Чэслаў СЕНЮХ (Варшава)

**НЕКАЛЬКІ РАЗВАГ НАД ПЕРАКЛАДАМІ
ГЕНІЯЛЬНАЙ ЭПАПЕІ**

Мінае час, калі — па словах Адама Міцкевіча — “сусед здаваўся ворагам — не братам”. На парозе нашага дома стае сённяшні дзень і з трывогай пытае: “Што вы, суседзі-пабрацімы, робіце, каб адужаць варожасць, падкінутую вам, нібы тыя “ракавыя яйцы”, знешнімі і ўнутранымі злыднямі, якія толькі імкнуліся, каб вас раздзяліць і заняволіць паасобку?”

Які тут можа быць адказ? Мой уласны — як перакладчыка: пашыраць веды пра беларускі народ і беларускую культуру сярод маіх польскіх родзічаў.

Калі ж з пункту гледжання палітычнага, дык адказ яшчэ толькі вылучаецца з нашага посткамуністычнага зруйнаванага грамадзянскага і дзяржаўнага жыцця.

Калі ж шукаць адказу ў духоўнасці нашых народаў, дык у яе магутныя карані, якіх жывучасць непадуладна ніякім культуртрэгерам з рэвальверамі ў руках: ні чырвоным, ні чорным. Гэтыя карані чэрпаюць ваду жыцця з глыбіні вякоў, калі ніхто нікога не збіваў на мяжы паміж Каронаю і Літваю, бо мяжа не існавала, калі каралеўскія ці вялікакняскія пергаменты пісаліся і тут і там на мове Скарыны, на беларускай мове!

Ніхто не выказаў гэтай ісціны больш прыгожа, больш хвалююча, чым Адам Міцкевіч у радках “Пана Тадэвуша” (цытую ў перакладзе Браніслава Тарашкевіча):

Радзіма Літва! як здароўе, так ты дарагая;
Як шмат цябе трэба цаніць, толькі той і спазнае,
хто страціў цябе.

На жаль, толькі праз 126 гадоў пасля смерці польскага песняра ягоная кніга “прыблудзіла пад стрэхі” нашчадкаў герояў паэмы: Падгайскіх, Бірбашоў, Гарэшкаў, Рымшаў ці Міцкевічаў на іх роднай беларускай мове. І праз 40 гадоў пасля смерці мучаніка Тарашкевіча, які першы абеларусіў увесць “апошні заезд на Літве”.

Але ж ужо праз чатыры гады “пад беларускія стрэхі” патрапіў і другі цэласны пераклад гэтай “скрыжалі” кахання польскага паэта да беларускага роднага краю. Маецца на ўвазе выдадзены ў 1985 г. выдатны пераклад “Пана Тадэвуша” Язэпа Семяжона, майстра перастваральнага мастацтва. Як жа мне, паляку, які нарадзіўся над Нёманам, не хвалявацца, калі чытаю чысты, як крыніца, трынаццаціскладовы верш:

Літва! Бацькоўскі край, ты як здароўе тое:
Не цэнім маючы, а страцім залатое —
Шкада, як і красы твае, мой родны краю.
Тугою па табе тут вобраз твой ствараю.

Карціла мне задацца мэтай правесці параўнальны дослед, якія і ў чым вартасці абодвух перакладаў гэтай эпапеі з падзагалоўкам “Апошні заезд на Літве”. Дарэчы, у Браніслава Тарашкевіча так і чытаем: “заезд”.

Такі меў канец той апошні заезд у Літве.

У Семяжона ж:

На тым і скончыўся ў Літве наезд апошні.

А вось яшчэ адна дробязь. Міцкевічавае “Hejże na Soplicę” стала ў Польшчы народнай прыказкай. Гэта заканчэнне сёмай “Быліцы”, або, як Тарашкевіч называе па-беларуску, “księga”, а Семяжон — “кнігай”. Як жа гэты заклік пераклаў Тарашкевіч?

Гайда на Сапліцу!

У Семяжона ж заклік ператвораны ў амаль поўны сказ:

Граміць Сапліц і гайда ў Сапліцова!

Радкоў на 17 раней, аднак жа, і ў яго ёсць заклік: “Кульнём і — гайда ў Сапліцова!”

Што лепш гучыць у якасці апошняга акцэнта кнігі-быліцы?

Такое пытанне паўстае перад кожным адказным перакладчыкам. Вядома, справа не ў адной толькі семантыцы, але і ў кантэксце, і ў функцыянальнасці гэтага закліку, які ўжо паспеў упрыгожыцца ўсеагульным прызнаннем у народзе.

В. Янушкевіч.
Праект помніка Адаму Міцкевічу ў Наваградку.
Гліна. 1987

Вядома, гэтаму закліку стаць беларускай прыказкай не абавязкова, тым болей што гэта ж не шэкспіраўскае “быць ці не быць”, каб перад ім адкрывалася сусветная кар’ера на ўсіх мовах вежы Бабель.

Такіх пытанняў і назіранняў нараджаецца вельмі шмат, асабліва калі чытаеш выдатныя пераклады, ды яшчэ да таго ведаеш мову перакладу. Таму і карцела мне паглядзець на пераклады кампаратыўна. На жаль, я не крытык, а толькі перакладчык, прытым не беларускі. Гэтае ж заданне, мабыць, — для беларускіх даследчыкаў перакладу.

А якое ўсё гэта мае дачыненне да мэтаў, якія ставіць перад сабой беларусістыка ў міжнародным разуменні? Мне здаецца, што калі справа датычыць дзвюх моў, з якіх адна — беларуская, дык гэта і ёсць тэма беларусістыкі. Яна і павінна займацца духоўным багаццем беларускай культуры, часткай якой сталі выдатныя пераклады “Пана Тадеуша”, ці “Пана Тадэвуша”.

Якраз такія пераклады і служаць галоўнай ды самай важнай справе: каб сусед суседу, каб народ народу быў братам.

1991

Константин ТАРАСОВ

КАК РАДОСТНЫЙ ПРИЗЫВ СВОБОДЫ И ВЕСНЫ...

В сорока верстах от Новогрудка, истари и до минувшей войны лежал фольварк Заосье, приобретший известность тем, что здесь в морозную предпраздничную ночь 1798 года у супругов Николая и Барбары Мицкевичей родился сын Адам. Принимавшая роды шляхтянка пани Молодецкая, веря в волшебное действие примет, пуповину перерезала на книге, что силою поверья обещало младенцу ученость и большой ум. Пожелание повиру оказалось пророческим, оно и сбываться начало весьма скоро: с четырех лет Адам Мицкевич приучился читать; он был одним из лучших учеников новогрудской гимназии, среди лучших студентов виленского университета; к двадцати пяти годам издал два сборника стихов, и к нему пришла слава великого поэта; с выходом в свет полных “Дзядов” и “Пана Тадеуша” поэтический гений Мицкевича получил европейское признание. Лирика, поэмы Мицкевича переведены на множество языков, его лучшие произведения вошли в сокровищницу мировой литературы, служат и вечно будут служить, говоря словами Генрика Сенкевича, “возвышению человеческих сердец”. Адам Мицкевич высказал себя не только в поэзии. Он читал лекции по римской литературе в Лозаннском университете, вел кафедру славянских литератур в Коллеж де Франс, был литературным критиком, публицистом, редактором газеты “Польский пилигрим” и международного политического издания “Трибуна народов”; он вошел в историю революционного движения как идеолог демократического крыла польской эмиграции. Личность Мицкевича величественна, его жизнь и творчество являют достойный пример непрестанного духовного напряжения.

Отъезжая в 1829 году из Петербурга за границу, Мицкевич утешался надеждой скоро возвратиться на родину. Но полное тягот изгнание растянулось на десятилетия и прекратилось лишь со смертью, наступившей в 1855 году в Константинополе. Разлука с отчизной была самым горьким испытанием для поэта. Он писал в “Пане Тадеуше”:

Хотел бы малой птицей пролететь я
Сквозь бури, грозы, ливни, лихолетье
И обрести безоблачность погоды,
Отцовский дом, младенческие годы.
Одна утеха в тяжкую годину —
С приятелями ближе сесть к камину,
От шума европейского замкнуться,
К счастливым временам душой
вернуться,
Мечтать о родине, забыв чужбину.

(Перевод С. Мар) ¹

Жизненный опыт, житейские наблюдения Мицкевича, служившие материалом его творчеству, питавшие его патриотизм, тесно связаны с Новогрудком, где прошли его детские и юношеские годы, и вообще с Черной Русью, как вплоть до середины прошлого века назывались Новогрудская, Лидская, Слонимская земли. Еще они, как и вся нынешняя Белоруссия, назывались Литвой, поскольку в государственном отношении входили в состав Великого княжества Литовского. При жизни Мицкевича название “Литва” понималось иначе, чем понимается сегодня. В то время оно обозначало белорусские и литовские земли, составившие федерацию с Польским королевством по Люблинской унии 1569 года. Литвином равно выступали жмудин, литовец, русин с Белой и Черной Руси, с Полесья или Подляшья. Называя Мицкевича “литвином”, поляки разумели под этим, что он выходец не из исконно польских земель, а из земель, присоединенных к Короне. Называя себя “литвином”, Мицкевич указывал этим на свою принадлежность к общности народов бывшего Великого княжества: называя же себя “поляком”, он подчеркивал свою политическую ориентацию. Польша и Литва, объединенные в Речь Посполитую, никогда не были “единым телом”; различия, обусловленные многовековой самостоятельностью Великого княжества, не стирались в народной памяти, присутствовали в укладе жизни и идеологии белорусской и литовской шляхты. В образной форме Адам Мицкевич объясняет это так:

Вот рядом с месяцем взошла звезда, другая...
Десятки тысяч звезд уже горят, мигая,
Созвездье Близнецов зажглось над темным
хмелем,
Славяне звали их когда-то Лель с Полелем.
Другие имена у них в Литве зеленой:
Одна звезда — Литва, другую звать Короной.

Без таких терминологических справок нельзя правильно понимать творчество и взгляды Мицкевича, отношение его к родной земле. Даже Ян Чечот, близкий друг Мицкевича, известный собиратель белорусских народных песен, писавший стихи на белорусском языке, редко говорил “белорусские песни”, а чаще — “литовские песни”, или “гминные песни”, или “песни весняков” (то есть крестьян), белорусский язык называл кривицким языком. Сам Адам Мицкевич называл Новогрудчину то “Литва, отчизна моя”, то в “Бульбе” — “Ты не такая, Русь,— открыта глазу”. Что он понимал под Литвой, поясняет такая строка: “Прошли уже Литву от Слонима до Гродно”.

Богатая событиями история Новогрудка служила одаренному юноше неиссякаемым источником романтических осмыслений прошлого. Над руинами древнего замка витали тени его славных обитателей — Миндовга, Дмитрия Корибута, Витовта. Каменные башни помнили осады крестоносцев, набеги татар, шведскую войну.

Весь новогрудский замок на крутом
Плече горы луною позолочен.
Поросший дерном вал высок и прочен.
Песок синеет. Тень косым столбом
Уходит в ров, где вздохи влаги сонной
Колеблют бархат плесени зеленой.
Спит Новогрудок. В замке тушат свет,
Лишь стражам, окликающим друг друга,
Ни сна на башнях, ни покоя нет.

(Перевод А. Тарковского)

У подножия замкового холма на месте языческого капища стоял самый древний в Белоруссии каменный костел — в этом костеле Мицкевича в феврале 1799 года крестили. На соседней улице высился курган, который легенда называла курганом Миндовга. Сами собой вспоминались тут описанные Матеем Стрыйковским дела великого князя, сделавшего Новогрудок столицей Литовского княжества, а затем Литовского королевства. Все было перепутано в маленьком поветовом Новогрудке: католичество, православие, униатство, старинные суеверия; здесь смешались белорусская культура крестьян и культура шляхты, здесь мирно сожительствовавали белорусы, поляки, евреи, здесь мешались языки — двуязычие, а после 1794 года и трехязычие было нормальным необходимым элементом быта. Здесь были свои обычаи, своя слава, свои великие имена, свое видение жизни, и они с детства прочно вошли в сознание поэта. Новогрудчина считалась “медвежьим углом” Литвы, но Мицкевич никогда не стыдился своего “провинциального”, “застен-

кового” происхождения, наоборот, силой своего слова он придал отчей земле широкую славу и все права “столичности”.

В Белоруссии немного городов, которые были так красиво расположены, как Новогрудок. С замковой горы далеко открываются живописные холмы, вековые леса. Сейчас, пожалуй, только Налибокская пуша может дать представление о новогрудских лесных чащобах прошлого века:

Гласят предания в краю моем родимом,
Что, если лесом кто пойдет непроходимым,
Наткнется на барьер стволов, колод
с ветвями,
Размытых в глубине бегущими ручьями;
Там муравейников лесных хитросплетенья,
Гадюки, пауки, слепни — столпотворенье!
.....
По паре всех зверей там собрала природа.
Медведь, и зубр, и тур — владыки темной
чащи.
И двор у каждого богатый и блестящий:
Рысь с росмахой бессменные министры,
Скрываются в ветвях, на все решенья
быстры...

В двадцати верстах от города несет свои воды воспетый в народных песнях и преданиях Неман. Часто упоминается Неман и Мицкевичем:

Где струи прежние, о Неман мой родной?
Как в детстве я любил их зачерпнуть
горстями,
Как в юности любил, волнуемый мечтами,
Ища покоя, плыть над зыбкой глубиной.

(Перевод В. Левика)

Но не только берега седого Немана, все в Новогрудском повете, и вокруг Мира, и вокруг Кореличей, и вокруг Несвижа, было исхожено, объезжено Адамом Мицкевичем или в одиночестве, или с друзьями — Томашем Заном (впоследствии известный поэт), Игнатием Домейкой (впоследствии известный географ), Яном Чечотом. Томик стихов Мицкевича — лучший путеводитель по памятным новогрудским местам. По дороге в Заосье встретятся вам озеро, лес и гора. Вот они, увековеченные в “Тукае”:

Серебрится месяц робко:
То осветит бездорожье,
То во мрак опустит тропку.
Путь среди болот змеится,
Полон скрытого значенья,
Мимо заросшей Гнилицы,
Вдоль Колдычева теченья,
Где темнеет снизу пуща,
Темнохмурая дуброва,
Где приветствует идущих
Головой гора Жарнова.

(Перевод М. Голодного)

Недалеко от Заосья таится в Плужинском бору прекрасное озеро:

Ты видишь Свитязь. Гладь воды ясна,
Как лед, недвижна и блестяща.
И вокруг нее, как черная стена,
Стоит таинственная чаща.

(Перевод В. Левика)

А недалеко от Свитязи и Заосья находятся Тугановичи, во времена Мицкевича— родовое поместье Верещаков. Здесь влюбленный в Марылю Верещака поэт часто гостил в свои летние вакации. По вечерам в усадьбу собирались друзья Марыли и Адама; Томаш Зан, Ян Чечот, Адам читали свои стихи, Марыля играла на фортепьяно, пела нравившиеся Адаму белорусские песни. Любовь к Марыле вдохновила Мицкевича на большой цикл сонетов и баллад. Имя князя Тугая, названного в балладе “Свитязь” владельцем города, который ушел на дно озера, но не сдался врагу, произведено Мицкевичем от названия усадьбы, где жила Марыля. Разлучение с Марылей стало для Мицкевича страшным жизненным потрясением, память об этой любви его душа хранила всю жизнь. За несколько лет до женитьбы на Целине Шимановской, когда поэт и гадать не мог, что подобно прадеду и отцу сам станет отцом пятерых детей, а Целина из-за тяжелой болезни рано покинет этот мир, он, рисуя в “Пане Тадеуше” образ Яцека Соплицы, писал:

Недолго прожила жена моя на свете
И мне оставила дитя и муки эти.
Зато как сильно я всегда любил другую!
Хоть много лет прошло, забыть все не могу я.

Образ Марыли постоянно присутствовал в его творчестве; ей посвящена I часть “Дзядов”, идеализированные ее черты отразились в Зосе—героине “Пана Тадеуша”. К одному из живописных и дорогих Мицкевичу уголков Новогрудчины — деревне Руте — “привязана” баллада “Люблю я”.

Однажды, — пишет поэт, — когда ехал ночью я в Руту,

И кони, рванувшись из всей своей мочи,
Сломали оглоблю тугую,
“Остаться здесь в поле, к тому же средь
ночи, —
Сказал я,— вот это люблю я!”

Волшебство последних двух слов сняло заклятье с возникшего на дороге призрака девушки, и призрак в благодарность объявил поэту:

“За это — с грядущего — занавес мрака
Сниму я, как тучу ненастья.
Ты встретишь Марылю, полюбишь, однако...”
Запел тут петух на несчастье.

(Перевод М. Зенкевича)

Однако Марыля Верещака, уступая настояниям семьи, выйдет замуж за графа Путткамера, а Мицкевичу и через десять лет будут вспоминаться впечатления первого приезда в Тугановичи, случайное появление в комнате Марыли:

Вошел и отступил — да что *ж* это такое?
Здесь, что ни говори, жилище не мужское.
.....
Откуда в комнату попало фортепьяно?
Уж не гостит ли здесь молоденькая панна?
Все пораскидано, уют небрежный сладок, —
Знать руки юные творили беспорядок!
Кто платье положил на кресло у постели,
Расправив бережно оборки и бретели?
Расставлены горшки с геранью по окошкам,
С петуньей, астрами, гвоздикой
и горошком.

Не однажды вспомнит Мицкевич фольварк Плужины, где была написана “Свитезянка”, и Пуцевичи, и Столовичи, куда часто ездил на ярмарки, на веселые сборища людей, и Цирин, и Солечники, и Милашево, и Горбатовичи, и Щорсы, где под сенью старого дуба создавалась “Гражина”, и свои прогулки с Марылей в поля, где

Простая песня жниц разносится над нивой,
Печальная, как день бессолнечный,
тоскливый;
Не вторит эхо ей; в рассветной мгlistой
рани
Похрустывает рожь, несется кос жужжанье,
Запели косари жужжанью в подражанье,
Закончив полосы, оттачивают косы,
В такт оселки звучат, как хор многоголосый,
И не видать людей, лишь звон серпов
да пенье,
Как голос музыки, невидимой, осенней.

Но Адам Мицкевич интересен для белорусской культуры не только песнями родному краю, переработками белорусского фольклора и новогрудских легенд. В его главных произведениях — поэмах “Дзяды” и “Пан Тадеуш” — отразилась целая эпоха белорусской истории.

Мицкевич происходил из мелкопоместной шляхты; род Мицкевичей не был коренным для Новогрудчины — прапрадед поэта переселился сюда в конце XVII века из Лидского повета. Более глубоко фамилия Мицкевичей не прослеживается. Их герб Порай осветить этнические корни рода не может. В 1413 году по Городельской унии бояре-католики Великого княжества Литовского приняли 47 польских гербов; позже ими пользовалась вся — и православная, и католическая, и кальвинистская — шляхта белорусских и литовских земель, хотя, конечно, имелись и самобытные гербы. Более того, в XVII веке в связи с большими потерями шляхетского сословия в войнах, в ряды шляхты рекрутировались крестьяне, получая те же гербы, которые носили древние роды. Так что Мицкевичи по крови скорее всего были чернорусами. Говоря о белорусской шляхте того времени, необходимо помнить, что вся она, за редким исключением, была окатоличена и ополячена, как и магнатство, на которое она равнялась и интересам которого служила своими голосами и саблями. Например, князья Чарторыйские сменили православие на католичество в начале XVI века; православными были поначалу Корибу-

ты, Сапеги, Гольшанские, Хрептовичи, Кишки, Ильиничи и многие прочие. Окаатоличивание усилилось в период контрреформации, набрало особый размах после Брестской церковной унии и приняло насильственный характер во время “казацких” войн. Тогда вышло запрещение на старобелорусскую письменность, и сам белорусский язык настойчиво вытеснялся из употребления. Восемь-десять поколений шляхты испытывали идеологическое давление Короны, и, разумеется, усваивая польскую идеологию и культуру, утрачивали многое из своей.

Между тем на белорусских землях мелкая шляхта составляла значительный слой населения. По подсчетам, сделанным в начале прошлого века, в Белоруссии на шесть крестьян приходился один шляхтич. Большое число шляхты не имело крепостных, разнясь от крестьян личной свободой, гербом и правом ношения сабли.

Отец Адама Мицкевича крепостными не владел, жил от своего адвокатского места при новогрудском суде. Семья при его жизни не нищенствовала; среди новогрудских мещан и шляхты даже считалась богатой, поскольку Николай Мицкевич построил в кредит каменный дом в шесть комнат с подвальной кухней. (В годы войны он был сожжен гитлеровскими оккупантами, сразу после освобождения Белоруссии восстановлен, и в нем размещен музей поэта.) Но когда в 1812 году по смерти мужа Барбара Мицкевич осталась одна с четырьмя сыновьями, на семью навалилась изнурительная бедность. Отъезжая учиться в Виленский университет, Адам Мицкевич в придачу к материнскому благословению получил лишь двенадцать дукатов. С того сентябрьского дня 1815 года поэт всегда зарабатывал на жизнь сам. Не имея средств платить за обучение, Мицкевич учился в университете как казенный стипендиат, и позднее отрабатывал свое обучение преподавателем в Ковенской гимназии. Исключительно бедность послужила препоной браку Адама Мицкевича с Марылей Верещака, мать которой отметала саму возможность союза Марыли с бедным учителем. Практически Мицкевич вел жизнь неимущего разночинца. Время было такое. Феодалный уклад быта сломался, а для зарождавшихся буржуазных отношений гербы, древняя слава родов, боевые подвиги предков ничего не значили. Мелкая шляхта оказалась на распутье: либо крестьянствовать, то есть платить подати, либо выбираться в интеллигенцию. К разладу старого образа жизни добавлялся русификаторский гнет самодержавия. Естественно, мелкая шляхта откликнулась на такую ситуацию революционными настроениями. Другое дело, что конкретно в Белоруссии между шляхтой и крестьянством оказался исторически обусловленный разрыв, подчеркиваемый разностью культур и языков. Такого разрыва, воспринимаемого как национальная рознь, не было ни в России, ни в Польше. Но для истории народа имеют важность состояния всех его классов и со-

словий. Написанный сразу после подавления царизмом восстания 1831 года “Пан Тадеуш” являет собой эпическое полотно жизни белорусской мелкопоместной шляхты.

“Поэт стоит между исчезающим племенем людским и нами. Прежде чем они умерли, он видел их, а теперь их нет. Это и характерно для эпопеи. Совершил это Адам мастерски: вымершее это племя увековечил: оно уже не исчезнет”, — говорил о “Пане Тадеуше” польский поэт З. Красиньский. Поэма написана на польском языке, но отразила она белорусскую натуру начала XIX века.

Шляхту белорусских и литовских регионов, говорившую и писавшую по-польски, нельзя назвать польской без длинного ряда ограничений. Она имела местные корни, никогда не была силой оккупационной по отношению к народу, участвовала во всех событиях здешней истории, веками защищала эти земли — свою родину — от внешних врагов, следовала местным обычаям, пользовалась местным фольклором, была двуязычной и т. д. Возвращение мелкой белорусской шляхты к родному языку, приближение передовых ее представителей к заботам народа более-менее заметно проявилось перед восстанием 1863 года и усилилось, расширилось после его печальных уроков. А в предыдущее время использование белорусской шляхтой многих элементов польской культуры есть исторический факт. Художественная литература осуществлялась в основном на польском языке: на нем писали все авторы местного происхождения. Их читательская аудитория была достаточной, ибо грамотное городское и сельское население училось читать, в первую очередь, по-польски. По этой причине и в силу цензурных преград белорусскому печатному слову шляхта белорусских земель в XIX веке выделила из своей среды считанных литераторов, пользовавшихся родным языком, хотя “выставила” на поприще художественной литературы большой отряд одаренных представителей. В польской литературе сложилась даже так называемая “белорусская школа” прозаиков и поэтов, писавших на темы из белорусской жизни, например, Юлиан Гжималовский, Александр Грот-Спасовский, Александр Гроза, Героним Марцинкевич и другие. Польско-белорусскими писателями были Ян Чечот, Ян Борщевский, Владислав Сырокомля, Винцент Коротынский, Адам Плуг, Артем Вериге-Даревский. Все они испытали влияние Адама Мицкевича, продолжили “открытую” великим поэтом белорусскую тематику.

Сюжет эпопеи “Пан Тадеуш”, весь его достоверный материал взят из новогрудского периода жизни поэта. Последний наезд на Литве — таков подзаголовок поэмы — разворачивается в имении Соплицы. Реальные Соплицы находились неподалеку от фольварка Заосье, которым в год рождения Адама Мицкевича владел его двоюродный дед Базыль. Он и владелец Соплиц — Ян Соплица — тесно дружили и славились на всю Новогрудчину

как большие забияки. Что рассорило приятелей — неизвестно, но в 1799 году Ян Соплица с людьми так крепко побил Базыля Мицкевича, что тот через месяц скончался. Отец Адама долгие годы вел судебное преследование виновника смерти своего дяди, но наказания ему не сыскал. Такие побития вовсе не были редкостью в шляхетской среде. В том же 1799 году сам Николай Мицкевич, случившийся по служебным делам в имении Базин, едва избег смерти, побитый Нарбутами и Рылло. К слову вспомнить, что Заосье досталось Мицкевичам после сорокалетней тяжбы с Яновичами. Но выиграв дело в суде, Юзеф Мицкевич — родной брат Базыля — не мог вступить во владение фольварком, поскольку Янович отказывался его покинуть. Тогда Мицкевичи с помощью друзей отбили Заосье силой. На памяти Мицкевича в Новогрудском повете были еще два широко известных наезда: нападение людей Вербовского и Драгата на имение Чомброво и отбитие Кобылинским села Воронча у Неселовского, в последнем наезде участвовало пятьсот человек.

Подобный конфликт связывает и героев “Пана Тадеуша”: Соплицы враждуют с Горешками из-за замка, который каждая сторона считает своим. Поэма “населена” множеством героев — от комических фигур Юриста и Ассесора до мощной трагической личности Яцека Соплицы; по страницам поэмы проходит буквально парад лиц, воспитанных XVIII веком, хранителей давних шляхетских нравов, людей, ориентированных на прошлое; здесь переплелись несколько любовных, политических, имущественных интриг, которые навязывают героям непредвиденные приключения, радости, разочарования и счастливо разрешаются двумя свадьбами; в поэме юмор перемежается пафосом, веселая улыбка — грустной, и все озарено светом сыновнего, любовного отношения автора к родной земле, заботливого размышления о ее судьбах. Сам поэт писал о “Пане Тадеуше” в письме к Антонию Одынцу: “Что там лучше всего — это написанные с натуры картины нашей родины, наших обычаев и нравов”. Действительно, поэму отличает яркая образность; закаты, восходы, поля, луга, леса, охота на зайца и на медведя, шляхетские увлечения, споры и привычки выписаны с изумительным проникновением. Вот, к примеру, несколько строк о деревенском оркестре:

От предков повелось у нас обыкновение
Под музыку сельчан плясать и петь на
свадьбе.
Вот музыканты ждут, они с утра в усадьбе;
.....
Знак подан.
И скрипач, взмахнув смычком коротким,
На скрипку оперся тяжелым подбородком,

Галопом свой смычок пустил по струнам
скрипки.

Волынщики напев схватили без ошибки,
Плечами двигали, как будто бы крылами,
И дунули в меха, зажглось на лицах пламя.

По всем двенадцати книгам поэмы рассыпано множество бытовых сведений. Как в энциклопедии, здесь и устройство двора, и устройство корчмы, и кулинарные рецепты, и огород, и правила обхождения, и обычаи. Например, во время обручения

Тадеуш с Зосею, конечно, не сидели,
Но потчuya гостей и сами с ними ели;
Так по обычаю пристало новым панам —
Сперва прислуживать самим своим
крестьянам.

Вот пан Гречеха по фигурам старинного сервиза объясняет ход поветового шляхетского сеймика:

Взгляните, шляхтич тот с решением не
согласен,
Из кухни выглянул, рассержен он и красен,
И, выпучив глаза, разинул рот широко, —
Как будто бы пожрет всех во мгновение ока!
Нетрудно угадать, что закричал он “вето!”,
Что шляхта кинулась к нему невзвидя света
И, сабли обнажив, грозит ему расправой, —
От битвы не уйти, жестокой и кровавой.

Нравы шляхты емко представлены в сценах подготовки к наезду и самого наезда. Вот ироническое описание захвата Соплиц сторонниками графа Горешки, когда победители берут трофеи:

Все шляхта грабила, что под рукою было.
Не тратя времени, забрался в хлев Кропило;
Он окропил волов и двух телят, а Бритва
Хватил их саблею. Кипела рядом битва,
Там Шило действовал, колол он под лопатки
Свиней и поросят, бегущих без оглядки.

(Кропило, Бритва, Шило—клички шляхтичей, данные им в повете по виду излюбленного оружия — дубине, сабле, тесаку.)

Большинство персонажей поэмы имело реальных прототипов на Новогрудчине. Судья Соплица “списан” с судьи Ростоцкого, в имении которого Рута Мицкевич часто гостил: рутская усадьба описана в первой книге поэмы; прообразом Подкомория послужил новогрудский подкоморий Пшецлавский; прообразом корчмаря Янкеля считают держателя плужинской корчмы; буквально для всех упомянутых в поэме лиц — Добжинских, Возного, войскового Гречихи, Телимены, Рыкова, Володковича, Бергелей, Бирбашей, Подгайских — исследователи творчества Мицкевича определили исходную фигуру. Разумеется, сила типического обобщения перетопила жизненные реалии в художественную правду. Но для белорусского читателя географические, личностные, исторические координаты поэмы позволяют лучше определить нашу собственную прошлую действительность. Ведь многие обстоятельства жизни в Польше слагались по иному, чем в Белоруссии и Литве. Польские крестьяне, например, были избавлены от личной зависимости статьей Конституции 1807 года, и царское правительство оставило для них в силе этот освободительный акт. Для белорусских и литовских крестьян, равно как и для русских, крепостное право просуществовало до 1861 года, Мицкевич непосредственно на польских землях бывал однажды; его жизнь до отъезда в эмиграцию прошла в Белоруссии, Литве и России, и рабское состояние самого многочисленного сословия он знал по собственным наблюдениям. Призывая к борьбе с царской тиранией, мечтая о вольной отчизне, Мицкевич считал, что шляхта не будет свободной, пока несвободен народ, и свои мысли он вложил в уста Тадеуша:

Отчизну милую мы получили снова,
А что сулит она крестьянам дорогого?
Одно-единственно — хозяина другого!
.....
Я — человек, боюсь играть чужой судьбою;
Рабовладельцем быть позорно человеку, —
Хочу отдать крестьян под правую опеку.
Пусть счастливо живут они в краю родимом,
Подарим волю им и землю отдадим им,
Ведь родились на ней и до седьмого пота
На ней работают — всех кормит их работа!

В 1834 году, когда писались эти строки, вопрос об освобождении крестьян для шляхты польских земель перестал быть потенциальным, он утратил остроту. Для Белоруссии же и Литвы вопросы наделения крестьян волей и землей

оставались насущными, они занимали умы, и шляхта в зависимости от убеждений искала доводы за и против. Консервативное мнение, бытовавшее в кругах белорусского панства, высказано (в мягкой форме) шляхтичем Гервaziем в ответ на решение Тадеуша дать своим крестьянам свободу:

Жалею о крестьянах!
Не оказалась бы та выдумка немецкой,
Свобода искони была у нас шляхетской!
Хотя произошли все люди от Адама,
Но хлопы, слышал я, ведут свой род от
Хама,
От Сима — шляхтичи, евреи — от Яфета, —
Зато и властвуем от сотворенья света.

Мицкевич — первый писатель, который ввел в художественную литературу образ белорусского крепостного крестьянина. Сцена стародавнего обряда поминовения умерших (II часть “Дзядов”) выражала протест поэта против гнета панов, распоряжающихся “хлопами”, как скотом, звала к состраданию ужасной доле крестьянина. В символических фигурах обряда поэт высказал народное отношение к властвующему сословию:

Гей, сычи, вороны, совы,
Вот и мы теперь готовы
Беспощадно, в лютой злости
Пищу пана рвать на части.
Нету пищи в панской пасти,
Значит, пана рви на части, —
Пусть белеют в поле кости!

(Перевод Л. Мартынова)

В “Пане Тадеуше” социальные конфликты сглажены, в картинах сельского быта чувствуется пастораль, вообще родной автору мир Новогрудчины опозитизирован, воспроизведен в красках, подсказываемых памятью изгнанника: Соплицы — земля обетованная, куда отлетает отдыхать истосковавшаяся на чужбине душа. Действие поэмы завершается осенью 1812 года с вступлением в Новогрудок корпуса Юзефа Понятовского и французских войск. С победой Наполеона в начавшейся войне шляхта связывает надежды на возвращение былой вольности. На этой волне патриотических чувств Мицкевич и обрывает повествование о последнем наезде на Литве, о судьбах шляхты. Новые времена не совмещались с прежними, к ним не

приложимы были спокойствие и юмор, с какими можно вспоминать “доброе старое время”. Люди 30–40-х годов по-иному чувствовали жизнь, иную вели борьбу, иные принимали муки. Бушевание страстей, духовный накал, свойственные III части “Дзядов” и продолжающим ее стихам “Отрывка”, — это уже история дворянских революционеров: в России — декабристов, в Белоруссии и Литве — филаретов, участников восстания 1831 года. “Пан Тадеуш” — история предыдущего поколения, с которым вместе завершилась феодальная эпоха жизни польского, белорусского, литовского народов. Поэма — гениальное произведение литературы, достояние мировой классики, в ней выразились гуманистические идеалы Адама Мицкевича, она научает терпимости, уважению, любви к людям, пестит добрые чувства души.

Третья часть “Дзядов” исполнена страстного обличения самодержавия, содержанием ее стал первый в Литве и Белоруссии политический процесс над революционно настроенной молодежью. Разгром гимназического общества “Лучистые” и студенческого общества филаретов, учиненный в Вильно в 1823 году сенатором Новосильцевым, явился репетицией тех жестоких репрессий, которыми царские палачи гасили восстания 1831 и особенно 1863 годов. Мицкевич сам был среди жертв этого циничного “следствия”, полгода провел в тюремной камере, а назначенная ему “мягкая” кара — запрещение жить на родине и высылка в Россию — определилась стараниями друзей, затемнивших его роль в обществе филаретов. Многие судьбы оказались изломаны, многие жизни исковерканы, молодость, здоровье, духовные силы множества людей отняты ссылкой. Страдания, принятые белорусской и литовской молодежью, равно как их стойкость, верность идеалам, общеизвестны. Но вот что хочется отметить. Третья часть поэмы написана сразу по неудаче восстания 1831 года, другие части созданы девятью годами прежде — поэт их тем не менее соединил. Такое решение Мицкевича исполнено глубокого смысла. “Дзяды” — белорусский народный обряд: по представлениям белорусов, души предков — дзядов — приходят на свидание с живыми не только ради поминальной чарки и пирога. Воскрешая в памяти дзядов, живые дают им ответ за свои дела, за верность заветам. Чуткая совесть народа поверяет, чтобы ничто из духовного наследия дзядов не забылось, не утерялось, не отверглось — ведь все, что есть у живых, создавали дзяды, а то, что не смогли сделать они, обязаны сделать их потомки. “У автора этой поэмы была одна цель, — писал Мицкевич, — чтобы сохранилась в памяти народа история Литвы за несколько десятков лет...”. Поэтический гений Адама Мицкевича увековечил наказ дзядов — не мириться с насилием тиранов, песня поэта утверждала и утверждает высокие чувства свободолюбия.

Огонь пожрет истории прикрасы,
Злодеями похитятся алмазы,
Но песня души всех людей пронизет...

(Перевод Н. Асеева)

Творчество Мицкевича в нашей республике читается как в подлинниках, так и в переводах. Стихи и поэмы Мицкевича на белорусский язык переводили Винцент Дуний-Марцинкевич, Александр Ельский, Янка Купала, Якуб Колас, Кондрат Крапива, Аркадий Кулешов, Максим Танк, Михась Машара, Пилип Пестрак, Максим Лужанин, Юрка Гаврук, Владимир Короткевич, Рыгор Бородулин, Янка Сипаков и многие другие наши поэты. Произведения Мицкевича вошли в культурный обиход белорусского народа; исполнился завет поэта, прозвучавший в эпилоге “Пана Тадеуша”:

Дожить бы мне до радостного мига,
Когда войдет под стрехи эта книга,
Чтоб девушки за пряжею кудели
Не только бы простые песни пели
Про девочку, что скрипку так любила,
Что и гусей для скрипки позабыла,
Про сиротинку зорьку-заряницу,
Что на ночь глядя загоняла птицу, —
Чтоб взяли девушки ту книгу в руки,
Простую, как народных песен звуки.

Голос поэта, “как радостный призыв свободы и весны”, равно слышен и полякам, и белорусам, и литовцам, и русским. Память об Адаме Мицкевиче стала святой, места, связанные с его жизнью в Белоруссии, окружены уважением и заботой, имя его в нашем народе возвышенно читится.

1978

¹ Все последующие переводы поэтических цитат из Адама Мицкевича без указания имени переводчика принадлежат С. Мар (Аксеновой).

Уладзімір УРБАНОВІЧ

АДАМ МІЩКЕВІЧ І НАВАГРУДЧЫНА

О навагрудскі край —
 мой родны дом,
 Праслаўлены Трамбецага
 пяром,
 Куды б мяне ні кінуў лёс
 жыццёвы,
 Забыць я не змагу твае палі,
 дубровы.

Так пачынаецца адна з самых ранніх паэм Адама Міцкевіча. “Забыць я не змагу твае палі, дубровы...” — гэтыя словы гучаць як клятва. І сапраўды, паэт не забыў Навагрудчыну, край свайго маленства і юнацтва, да самай смерці. Глыбокая павага да беларускага народа і яго гісторыі, да яго вуснай народнай творчасці, усхваляванае захапленне прыгажосцю нашых краёў даў гучаць у яго баладах і рамансах, у паэмах “Бульба” і “Мешка”, “Дзяды” і “Гражина”, а апошні паэтычны твор Адама Міцкевіча — паэма “Пан Тадэвуш” прагучала гімнам народнаму жыццю і прыродзе Навагрудчыны. Адам Міцкевіч адкрыў свету прыгажосць Свіцязі і Нёмана, раскажаў пра Навагрудак і непайторную пекнатую беларускіх рэк, лясоў і лугоў.

Адкуль паходзіў род Адама Міцкевіча

Прозвішча Міцкевіч — сын Міцькі — беларускага паходжання і вельмі распаўсюджана на Беларусі і ў Літве. Яно часта сустракаецца ў розных старажытных дакументах. Так, у XX томе “Российской исторической библиотеки”, у якім змешчаны акты Літоўскай метрыкі з XV–XVI стагоддзяў, больш чым 20 разоў паўтараецца прозвішча Міцкевіч. У рашэннях Віленскага сейма з 1528 года названы дзесяткі прадстаўнікоў навагрудскай і лідскай шляхты з прозвішчам ад імя Міцька. Многа такіх прозвішчаў су-

стракаецца і ў спісах навагрудскіх часцей войска літоўскага за 1567 год і іншых дакументах таго часу.

Гісторыкі сцвярджаюць, што большасць з Міцкевічаў ніколі не належалі да шляхты. Аб гэтым яскрава сведчыць вёска Мікалаеўшчына Стаўбцоўскага раёна Мінскай вобласці, дзе сотні сямейносяць прозвішча Міцкевіч. Гэта ж прозвішча і класіка беларускай літаратуры Якуба Коласа.

Збяднелай шляхецкай сям’ёй была і сям’я Мікалая Міцкевіча — бацькі паэта. Толькі калі бацьку паэта ўдалося набыць спецыяльнасць адваката і землемера, каб павысіць свой аўтарытэт у шляхецкім асяроддзі, дзе вечна было многа межавых спрэчак і судоў за зямлю, ён кінуўся шукаць доказаў свайго шляхецкага паходжання. У трохвугольніку Навагрудак – Баранавічы – Нясвіж было многа Міцкевічаў, але даказаць сваенства з імі бацька паэта не змог, і таму ён спаслаўся на Міцкевічаў, якія жылі на Лідчыне.

Неабходна напамінь, што некалі Лідскі і Ашмянскі паветы былі, па словах міцкевічазнаўцаў, “батанічнымі садамі” знатнай і дробнай шляхты. Тут налічвалася больш за 600 шляхецкіх прозвішчаў, сярод якіх былі і Міцкевічы.

Гісторыкі апісваюць, што ў хацінах такіх збяднелых шляхціцаў, жыццё якіх нічым не адрознівалася ад жыцця прыгонных сялян, да столі была прыбіта скрынка (каб не далезлі мышы), у якой захоўваліся дакументы аб шляхецтве, нярэдка пергаменты з XV стагоддзя. Вось з гэтага “батанічнага саду” шляхты на аснове заматак і ўпамінанняў у старажытных граматах, якія захоўваліся ў радавітай шляхты, Мікалай і вывеў радаслоўную свайго бацькі Якуба Міцкевіча. 10 жніўня 1789 года дакументы гэтыя паступілі на разбор у Мінскі акруговы суд, і 1 мая 1808 года быў выданы дэкрэт аб прызнанні Мікалая Міцкевіча дваранінам.

У гэтым дэкрэце ідзе гаворка аб трох пакаленнях Міцкевічаў. Прадзедам паэта быў Крыштоф Рымвід Міцкевіч родам з Радунскай парафіі Лідскага павета. Сваю зямельную спадчыну ён адступіў родным, а сам пераехаў у Навагрудскі павет. У дэкрэце адзначана, што продкі Адама Міцкевіча мелі гаспадаркі і жылі у вёсках Осава, Валеўка, Гарбатычы, Скробава і Завоссе. Усё гэта пацвярджае архіўнымі дакументамі польскі гісторык Тэадор Вяржбоўскі ў кнізе “З доследаў над Міцкевічам і яго творами”, якая ў 1916 годзе выйшла ў Варшаве.

У гэтым даследаванні гаворыцца, што род Адама Міцкевіча бярэ свой пачатак са старажытнага літоўска-беларускага роду Рымвідаў, які ўжо вядомы ў пачатку XV стагоддзя. У I грамаце Гарадзельскай уніі 1413 года, у якой 47 польскіх феадалаў надзялялі 47 феадальных родаў Вялікага княства Літоўскага сваімі гербамі і тым самым прымалі іх у сваё гербавае брацтва, Рымвіды-Міцкевічы былі прыпісаны да герба Гжымала. З тых часоў род Рымвідаў-Міцкевічаў даволі часта сустракаецца ў розных дакументах на працягу амаль трох стагоддзяў.

Бацькі паэта

Мікалай Міцкевіч, бацька паэта, нарадзіўся ў 1764 годзе. Працаваў ён адвакатам і землемерам пры навагрудскім судзе. Яму, дробнаму шляхціцу, яго братам і сястры належала маленькая вёска Завоссе з некалькімі сялянскімі дварамі. Службовыя справы прымушалі адваката ўвесь час жыць у Навагрудку, таму ён прадаў сваю частку Завосся, купіў у горадзе пляч і ў 1804 годзе пачаў будаваць дом.

Мікалай быў чалавекам выключнай чэснасці і справядлівасці, прагрэсіўных поглядаў, удзельнічаў у паўстанні Тадэвуша Касцюшкі, як адвакат часта заступаўся за прыгонных сялян, быў начытаны, любіў літаратуру, нават сам спрабаваў складаць вершы.

Барбара Маеўская, маці Адама Міцкевіча, нарадзілася ў 1767 годзе ў Чамброве, што непадалёку ад Валеўкі (цяпер тут размешчана валеўская бальніца). Бацька яе, Матэвуш Маеўскі, быў аканомам у маёнтку, які належаў навагрудскаму судзі Юзафу Узлоўскаму. Маеўскі верна служыў свайму гаспадару некалькі дзесяткаў гадоў і ў Чамброве дажываў сваю старасць. Яго дачка, маладая, прыгожая Бася (так Барбару звалі ў сям'і), жыла з бацькам і выходзілася пад наглядом жонкі судзі. Тут прайшлі яе дзіцячыя і дзявочыя гады. Дзяўчынку навучылі чытаць і пісаць па-польску, шляхецкаму этыкету і культурным паводзінам, выхавалі ў глыбока рэлігійным духу. Басі прыходзілася ў асноўным выконваць дамашнія работы і прыслужваць пані. Па натуры Барбара была чалавекам сціплым і лагодным, чулым, стрыманым і знаходлівым, выключна чэсным і справядлівым.

У доме судзі Юзафа Узлоўскага часта бываў малады адвакат Мікалай Міцкевіч. Ён палюбіў прыгожую, хаця і беспасажніцу, Басю і ажаніўся з ёю.

Барбара Маеўская была сапраўдным сябрам і паплечнікам свайго мужа. Яна гадала пяць сыноў: Францішка, Адама, Аляксандра, Ежага і Антона (апошні памёр у дзяцінстве); эканомна вяла дамашнюю гаспадарку. Усе былі дагледжаныя, у сям'і панавала дружба, добразычлівыя адносіны паміж дарослымі і дзецьмі.

Сям'я ў асноўным жыла ў Навагрудку, а на святы, вясною і летам маці з дзецьмі ехала ў Завоссе. Толькі ў 1806 годзе ўсе на пастаянна пераехалі ў горад у свой дом. Але бацька пачаў часта хварэць, менш працаваў у судзе. Матэрыяльныя ўмовы з кожным годам пагаршаліся. 16 мая 1812 года на 48 годзе жыцця Мікалай Міцкевіч памёр. На руках у Барбары Міцкевіч, жанчыны без якой-небудзь прафесіі, пасля смерці мужа пазбаўленай усякіх даходаў, засталіся чатыры сыны-падлеткі. Усе яны вучыліся ў Навагрудскай дамініканскай школе. Як жыць далей? Маці здала ў арэнду дом, а сама з дзецьмі перабралася жыць у флігель, адмовілася ад прыслугі. І дзеці не пакінулі маці ў бядзе: Францішак пайшоў працаваць у бацькаву адвакацкую

С. Янкоўскі. Адам Міцкевіч. Энкаўстыка. 1987

кантору, Адам стаў зарабляць прыватнымі ўрокамі і перабраўся жыць да дзядзькі Медарда Растоцкага ў вёску Рута, якую будучы паэт палюбіў на ўсё жыццё і пазней апісаў у сваёй першай баладзе “Люблю я”.

Апошнія восем гадоў жыцця маці паэта былі вельмі цяжкімі і бязрадаснымі. Памерла яна 9 кастрычніка 1820 года, калі Адам Міцкевіч займаўся ўжо на другім курсе Віленскага ўніверсітэта.

Калі і дзе нарадзіўся Адам Міцкевіч

12 лютага 1799 года Адама Міцкевіча ахрысцілі ў Навагрудскім фарным (парафіяльным) касцёле. Але ў акце хрышчэння не назвалі ні даты, ні месца нараджэння. Гэта выклікала сярод біёграфаў паэта спрэчкі: адны даказвалі, што паэт нарадзіўся 24 снежня 1798 года па старому стылю, другія — у гэты ж дзень, але па новаму стылю. Спрэчку вырашыла сямейная традыцыя і сябры Адама: дзень яго нараджэння заўсёды адзначалі на куццю, 24 снежня старога стылю, у дзень, паводле святаў, Адама і Евы. Цяпер ва ўсіх энцыклапедыях і падручніках літаратуры значыцца, што Адам Міцкевіч нарадзіўся 24 снежня 1798 года (без спасылкі на стыль календара).

А вось месца нараджэння паэта па сённяшні дзень дакументальна не пацверджана. Пры жыцці паэта ўсе безапеляцыйна месцам нараджэння называлі Навагрудак. Але пасля смерці Адама Міцкевіча ў некаторых некролагях было названа Завоссе. Думкі біёграфаў разышліся. Уладзіслаў Сыракомля месцам нараджэння паэта называў вёску Асавец, Вінцэс Каратынскі — Навагрудак, старэйшы брат Адама Францішак — карчму Выгада (чвэрць мілі ад Завосся), а малодшы брат Аляксандр і сын паэта Уладзіслаў — Завоссе. Нарэшце, даследчыкі, супаставіўшы шматлікія факты, месцам нараджэння Адама Міцкевіча назвалі Завоссе, хаця дакументамі гэта не пацверджана.

Завосеўская сядзіба ў той час складалася з жылога дома, пабудаванага ў стылі шляхецкіх двароў: з высокім саламяным дахам, ганкам з двухсхільнай стрэшкай, якую падтрымлівалі дзве калоны, і прамавугольнымі у шэсць шыбаў вокнамі. Побач стаяў свіронак, ніжні паверх якога служыў камораю, а верхні (з маленькім балкончыкам) — жыллём. Адам успамінаў, што вясною і летам там звычайна спалі дзеці. Воддаль размяшчаўся флігель і іншыя гаспадарчыя пабудовы.

Гэта ўсё вядома нам паводле малюнкаў сябра Адама Міцкевіча Напалеона Орды і выкладчыка Навагрудскай гімназіі Эдуарда Паўловіча. Апошні апісаў і ландшафт Завосся: “Сядзібу Міцкевічаў, размешчаную ў нізіне, якая з’яўляецца працягам вялікіх лугоў, выганаў і балот каля Калдычаўскага возера, з аднаго боку, а з другога ў падножжа ўзвышшаў, якія цягнуцца з поўдня, прыкрывае гара Жарнава, парослая лесам”. Гэтае апісанне дакладна супадае з апісаннем Завосся ў баладзе Адама Міцкевіча “Тукай”.

Цяпер тут не захавалася ніводнай будыніны. Толькі на месцы завосеўскай сядзібы ўзвышаецца сціплы абеліск, надпіс на якім паведамляе, што 24 снежня 1798 года тут нарадзіўся Адам Міцкевіч.

Дзяцінства паэта

Дзе і калі нарадзіўся паэт, мы ўжо ведаем. Але дзе і як праходзіла яго дзяцінства, у якім асяроддзі ён рос, аб гэтым гісторыя захавала вельмі скупыя звесткі. Ведаем толькі, што паэт называў сваё дзяцінства “сельскім і анельскім”.

Паводле ўспамінаў Францішка і Аляксандра, братоў паэта, сям’я іх пастаянна пражывала ў Навагрудку, толькі на Каляды, Вялікдзень і летнія канікулы ездзілі ў Завоссе. Але ў 1806 годзе Завоссе было аддадзена ў пасаг сястры Мікалая Міцкевіча і стала ўласнасцю Вінцэнта Стыпулкоўскага. Маладыя пераехалі жыць у маёнтак Белае, непадалёку ад Завосся. З гэтага часу Міцкевічы найчасцей гасцявалі ў маёнтку Белае.

У сям’і Мікалая Міцкевіча любілі музыку, тут часта гучалі польскія і беларускія народныя песні. Стары слуга Блажэй расказваў дзецям цікавыя народныя казкі і легенды, а служанкі Гансеўская і Гарбатыўская любілі спяваць народныя песні, знаёмілі падлеткаў з рознымі легендамі. Уражлівы ад прыроды, Адам усё запамінаў і ахвотна пераказваў малодшым братам і дамашнім. Яшчэ ў дашкольныя гады ён ведаў легенды аб горадзе, які паглынула і заліло водамі возера Свіцязь; аб трох лілеях, што выраслі на магіле пана, якога забіла жонка; аб маці, якая стала рыбай, і многія іншыя.

Старэйшы брат паэта Францішак у сваіх успамінах піша, што ў сям’і ўсё дзеці мелі свае абавязкі: адны даглядалі коней, другія — дамашнюю бібліятэку, наводзілі парадак у пакоях, прыбіралі двор. Вечарамі дзеці ўголас усёй сям’і чыталі газеты, часопісы і кнігі. Тэхніка чытання ў Адама ды і ў яго братоў яшчэ да паступлення ў школу была выдатная. Паэт у Парыжы расказваў сваім сябрам, што ён не помніць, калі навучыўся чытаць, яму здавалася, што з гэтым уменнем ён нарадзіўся.

У сям’і Міцкевічаў заўсёды любілі звяроў. Дзеці даглядалі прыручанага ваўка, лісіцу і крумкача.

Бацькі выходзілі дзяцей у духу патрыятызму, свабодалюбства, гадавалі іх справядлівымі і спагадлівымі, вучылі паважаць старэйшых і людзей працы. У сям’і гаварылі па-польску, захоўвалі старопольскія традыцыі. Вечарамі ў доме Мікалая Міцкевіча збіраліся навагрудскія шляхціцы (пераважна служачыя суда і адвакацкай канторы), і Адам з малых гадоў чуў іх расказы і ўспаміны аб раскошы старых магнатаў, аб казачных сярэдневяковых балях, аб ідылічных адносінах паміж панамі і слугамі. Частку ўсяго гэтага паэт назіраў у дзяцінстве і юнацтве, гасцючы ў графа Храптовіча, Верашчакаў, Узлоўскага і іншых навакольных буйных земле-

ўладальнікаў. Але ўважлівы юнак бачыў навокал і сацыяльную несправядлівасць, жорсткасць прыгонніцтва, эгаізм дробнай шляхты і яе беспадстаўную фанабэрыстасць, цяжкае становішча працоўнага сялянства. Усё гэта пазней знайшло адлюстраванне ў яго творах.

Школьныя гады

Мікалай Міцкевіч, акрамя дома ў Навагрудку, нічога больш не меў і таму імкнуўся даць сваім дзецям хаця б сярэдняю адукацыю, прышчапляў ім любоў да кнігі.

Некаторыя бібліёграфы пісалі, што ў 1804–1805 гадах Адам са старэйшым братам Францішкам наведвалі парафіяльную (царкоўнапрыходскую) школу ў недалёка размешчаных ад Завосся Сталовічах. Але гэты факт не пацверджаны ні дакументамі, ні ўспамінамі братоў і сучаснікаў паэта.

Аляксандр і Францішак (браты паэта) у сваіх успамінах пішуць, што першай іх настаўніцай была маці. Ужо ў чатырохгадовым узросце яна вучыла іх чытаць па-польску, пісаць алфавіт, завучваць ранішнія і вясэрнія малітвы, якія заўсёды канчалі просьбаю, каб бог даў ім здароўе, розум, памяць, поспехі ў вучобе і любоў да ўсяго добрага. Адам рана пачаў чытаць байкі прагрэсіўнага польскага паэта Ігната Красіцкага, многія з якіх завучваў на памяць.

Восенню 1806 года, пасля пераезду ў свой дом у Навагрудку, бацька наняў дамашняга настаўніка Сымона Мінкоўскага, які пачаў рыхтаваць Адама і Францішка да паступлення ў Навагрудскую сярэдняю дамініканскую школу. Настаўнік аказаўся строгім і панурым. Яго неўзлюбілі і вучні, і бацькі. У 1807 годзе на яго месца запрасілі Людвіка Янкоўскага — здольнага, ветлівага юнака, які вельмі любіў вучыцца сам, захапляўся мастацкай літаратурай, многа чытаў і свае захапленні здолеў перадаць будучаму паэту. Аб гэтым пісаў сам Адам Міцкевіч.

У верасні 1807 года Адам і Францішак здалі ўступныя экзамены і былі прыняты ў першы клас Навагрудскай дамініканскай школы.

У Адама была выдатная памяць. Вучыўся ён добра, і неўзабаве яго назначылі аўдытарам — ён павінен быў у групе даручаных яму вучняў правяраць, як яны вывучылі ўсе ўрокі, ставіць ім за гэта адзнакі і дакладваць іх вучню-начальніку класа, якога называлі імператарам. Імператар заносіў адзнакі ў класны журнал. К канцу вучэбнага года Адам быў назначаны імператарам другога класа.

У першым класе ўсе прадметы вёў адзін настаўнік. Асноўнае месца займала рэлігія, польская і лацінская мовы. Акрамя гэтага, вывучалі яшчэ этыку, арыфметыку (да дробаў), геаграфію Еўропы і каліграфію. Руская, французская і нямецкая мовы былі неабавязковымі. Адам Міцкевіч старанна наведваў урокі французскай, горш — рускай і даволі рэдка — нямецкай

мовы. Любіў матэматыку, гісторыю, латынь, ненавідзеў каліграфію. У Парыжы расказваў сябрам, што пісьмо выклікала ў яго агіду.

Адам быў нізкага росту, кволы, хваравіты. Францішак, яго старэйшы брат і аднакласнік, гарбун ад нараджэння, тамсама часта хварэў. У III класе ён нават не змог здаваць экзамены, і бацька папрасіў пакінуць яго на другі год. Застаўся ў III класе і Адам, хаця ён закончыў вучэбны год паспяхова, нават у календары на 1809 год яго імя было названа сярод лепшых вучняў дамініканскай школы.

У V–VI класах Адам Міцкевіч ужо пачынае чытаць у арыгінале рымскіх класікаў, Вальтэра. Самастойна стаў вывучаць італьянскую мову, хаця далей граматыкі не пайшоў. Добра ведаў польскую класічную літаратуру, свабодна чытаў і любіў Жукоўскага, але па-руску не ўсё разумеў.

Аб тым, што цікавіла хлопцаў акрамя вучобы, даволі падрабязна расказвае ў сваіх успамінах Францішак. Яны гулялі ў вайну, удзельнічалі ў драмгуртку. Адам нават сам спрабаваў пісаць п’есы, выступаў у самадзейных спектаклях, дзе іграў жаночыя ролі.

У 1815 годзе Адам Міцкевіч закончыў Навагрудскую дамініканскую школу. На ўрачыстасці, прысвечанай выпуску, прачытаў рэферат, напісаны вершам. Пісаць Адам Міцкевіч пачаў у адзінаццацігадовым узросце. Настаўнік рыторыкі патрабаваў ад вучняў выконваць практыкаванні, складаючы 4–6-радковыя эпіграмы і байкі. Але гэтыя творы юнага Міцкевіча нічым не адрозніваліся ад такіх жа твораў яго аднакласнікаў. І нішто не прадказвала паэтычнага генія Адама.

Больш выразна вызначыўся яго паэтычны талент годам пазней. 11 кастрычніка 1811 года супраць дома Міцкевічаў разбушаваўся вялікі пажар. Адам усеўся на лесвіцы на страсе і ўсю ноч назіраў за страшнай стыхіяй. Назаўтра пад уражаннем убачанага і перажытага напісаў верш, у якім чуўся набатны звон пяці каталіцкіх касцёлаў, адчайны звон ахопленай пажарам праваслаўнай царквы святога Мікалая, грукат барабанаў гарадской варты, гукі гусарскіх труб і лямант пагарэльцаў. Усё гэта ахутвала цемната асенняй ночы, пранізваў боль людскога гора.

Верш атрымаўся вялікі, аб’ёмам больш чым у адзін сшытак. Творам захапляліся бацькі, аднакласнікі, нават пахваліў настаўнік рыторыкі.

У старэйшых класах Адам Міцкевіч пачаў перакладаць з лацінскай мовы на польскую творы Вяргілія і нават раман Фларыяна “Нума Пампілій”. Але, незадаволены якасцю сваёй работы, кінуў, рукапіс знішчыў.

Вялікі след у душы, а пазней і ў творчасці паэта пакінуў 1812 год: 12 мая памёр бацька, а праз 52 дні (8 ліпеня) шляхта, поўная надзей на незалежнасць Польшчы, урачыста сустракала войскі Напалеона. Зімою юнак бачыў, як недабіткі вялікай арміі ўцякалі на захад, бязлітасна рабуючы і шляхту, і сялян.

Універсітэт. Філаматы і філарэты

У 1815 годзе Адам Міцкевіч закончыў дамініканскую школу. Сумесна з Янам Чачотам, сваім аднакласнікам і верным другом, падаў дакументы на медыцынскі факультэт Віленскага універсітэта. Але ім адмовілі ў прыёме. Тады Адам Міцкевіч просіць прыняць яго на педагогічнае аддзяленне фізмата. Ён разумеў, што маці не зможа дапамагаць яму матэрыяльна, і таму старанна рыхтуецца да конкурсных экзаменаў і здае іх паспяхова. Студэнты педагогічнага аддзялення атрымлівалі кожны месяц 15 рублёў стыпендыі, бясплатную кватэру, адзенне, патрэбныя кнігі і пісьмовыя прылады, але пасля заканчэння вучобы павінны былі па накіраванню універсітэта працаваць у дзяржаўных гімназіях выкладчыкамі па два гады за кожны год стыпендыяцтва.

Аднак захапленне літаратурай брала верх: Міцкевіч часцей, чым лекцыі па матэматыцы, наведвае заняткі па літаратуры і гісторыі, многа чытае і вясною 1816 года пераходзіць на гісторыка-філалагічны факультэт, які і заканчвае ў 1819 годзе.

У 1817 годзе група таленавітай студэнцкай моладзі, у асноўным навагрудчан, — Адам Міцкевіч, Ян Чачот, пазней Ігнат Дамейка, Тамаш Зан і іншыя — на чале з Юзафам Яжоўскім і Францішкам Малеўскім ствараюць падпольную арганізацыю філаматаў (сяброў навукі), мэты якой былі чыста культурна-асветніцкімі: узаемадапамога ў вучобе, самавыхаванне сціпласці і шчырасці, сяброўскі давер і захаванне тайны, імкненне рабіць людзям дабро і ўзгадоўваць дружбу паміж народамі. Кожны філамат павінен быў вывучаць культуру народа: запісваць народныя песні, легенды, паданні, апісваць абрады і звычаі. Але паступова праграма расшыраецца, набывае грамадска-палітычнае гучанне. У 1820 годзе ўзнікае масавая арганізацыя філарэтаў (сяброў дабрачыннасці), члены якой павінны былі пашыраць асвету сярод народа, жыць і працаваць дзеля дабра і росквіту радзімы, змагацца за сацыяльнае і нацыянальнае вызваленне.

Душою абедзвюх арганізацый становіцца Адам Міцкевіч: ён прымае актыўны ўдзел у складанні статута, выступае з дакладамі і прамовамі, хаця значыцца тольмі кіраўніком секцыі літаратуры і этыкі. Сярод філаматаў было многа паэтаў. Творы Адама Міцкевіча “Песня”, “Ода да маладосці”, “Песня філарэтаў” і іншыя карыстаюцца найбольшай папулярнасцю, а “Песня Адама” становіцца першым гімнам філаматаў, які спяваюць нават на масавых студэнцкіх маёўках. Гэта быў пачатак станаўлення Адама Міцкевіча як паэта-грамадзяніна, палымянага паэта-інтэрнацыяналіста.

Арганізацыі філаматаў і філарэтаў праіснавалі нядоўга. У кастрычніку 1823 года царскія ўлады арыштавалі ўсіх актывістаў, у тым ліку і Адама Міцкевіча. 20 чалавек судзілі, 18 адправілі ў ссылку, а Яна Чачота і Тамаша Зана, якія ўзялі ўсю віну на сябе за арганізацыю падполля, пасадзілі ў турму. Так яны ратавалі А. Міцкевіча і яго талент ад катаргі.

Кастусь ЦВІРКА

ВЯЛІКІ ПЯСНЯР БЕЛАРУСІ

Неўзабаве сусветная грамадскасць будзе адзначаць 200-годдзе з дня нараджэння Адама Міцкевіча. Гэтая юбілейная дата — добрая нагода яшчэ раз перагартань яго бессмяротных творы, паглядзець на іх сучаснымі, вольнымі ад розных палітычных шораў вачамі, асэнсаваць ролю і значэнне вялікага паэта ў гісторыі беларускай літаратуры, у нашым нацыянальным адраджэнні.

“Певцом Литвы” называў Адама Міцкевіча яго рускі сябар Аляксандр Пушкін. Міцкевічавай “Літвой” была, як вядома, Беларусь. Якраз у беларускай зямлі — усе карані паэта. З беларусаў, ад якогасьці Міцькі, паходзіць увесь род Міцкевічаў (дарэчы, паэт і вымаўляў сваё прозвішча з мяккім “ц”, нават выказваў пярэчанне, калі хто казаў інакш). У ёй, у беларускай зямлі, — магілы яго дзядоў і прадзедаў. Тут, на Беларусі, нарадзіліся і жылі яго бацькі — маці Барбара Маеўская (вёска Чамброва на Наваградчыне) і бацька Мікалай Міцкевіч, мінскі каморнік і наваградскі адвакат — тыповая беларуская “шарачковая” шляхта. Тут, на хутары Завоссе (цяпер — Баранавіцкі раён) 24 снежня 1798 года і ўбачыў свет Адам Міцкевіч.

У Завоссі, сядзібе Мікалаевага дзядзькі, Міцкевічы заставаліся нядоўга. Гады праз два пасля нараджэння Адама яны перабраліся ў Наваградка, дзе служыў адвакатам Мікалай. Але асталяваўшыся ў Наваградку, не забываліся і пра Завоссе, куды прыязджалі часцей за ўсё летам.

Завоссе, Наваградка — самыя першыя дзіцячыя ўражанні Адама Міцкевіча. У Завоссі адкрывалася перад вачыма хлапчука ўсё хараство чароўнай беларускай прыроды з яе вольнымі ўзгорыстымі палеткамі, засеянымі збажыной ды канюшынай, з таямнічымі гаямі ды травянымі лугавінамі, з казачнымі белымі аблокамі ды серабрыстымі кропкамі буслоў у высокім паднябессі. Шмат цікавага было і ў Наваградку, драўляным павятовым мястэчку, якое мала чым адрознівалася ад вёскі. Раніцай мястэчка будзілі пеўні, па вуліцах, не спяшаючыся, ішлі на пашу каровы, каціліся ў клубак пылу чароды авечак. Гэтак жа людзі спраўлялі тут свае святы, хадзілі ў царкву ці ў касцёл, спявалі такія ж самыя песні. Усюды гучала чыстая беларуская мова, з якой перапляталася часам пальшчызна (а лепш сказаць польска-беларус-

кая “трасянка”) тутэйшай шляхты, што хацела падкрэсліць гэтым сваю далучанасць да панскага стану.

Недзе ў дзесяць гадоў Адам пайшоў у школу, якую адкрылі пры сваім касцёле ў самым цэнтры Наваградка ксяндзы ордэна дамініканцаў. Зусім недалёка маячылі загадкавыя муры велічнага старажытнага замка, якія распальвалі фантазію цікаўнага да ўсяго хлопца, клікалі яго зазірнуць у далёкую мінуўшчыну роднага краю. Сваімі думкамі і марамі Адам дзяліўся з гэткамі жа дапытлівым аднакласнікам Янам Чачотам, з якім шчыра і назаўсёды пасябраваў. Хлапчукі разам гулялі на Замкавай гары, наладжвалі экскурсіі па ваколіцах Наваградка, заглядалі ў курныя сялянскія хаты, шчыра спачуваючы вясковай бядоце. Вялікае ўражанне зрабіў на Адама паход на палеонаўскага войска на Расію і вяртанне яго назад — шляхі якраз вялі французаву праз Наваградак. У тым жа 1812 годзе сям’ю напаткала вялікая гора — памёр бацька. Барбара засталася з чатырма малымі сынамі, старэйшы з якіх, Францішак, зведаўшы цяжкую хваробу — туберкулёз хрыбетніка, стаў калекам-гарбуном. Адам быў другі ў сям’і. За ім ішлі Алесь і Юрась (якраз так звалі іх дамашнія). Быў у Міцкевічаў яшчэ адзін сын — Антось, але ён памёр малы. Памагаючы ўдаве, бацькаў сябар суддзя Медард Раскоцкі на лета браў яе дзяцей да сябе ў Руту — сваю сядзібу паблізу Наваградка. Такім чынам Рута была трэцяя пасля Завосся і Наваградка мясціна, дзе праходзіла дзяцінства Адама Міцкевіча, якое ён нездарма назваў потым “сельскім, анельскім”.

Застаўшыся без гаспадара, сям’я Міцкевічаў ледзь зводзіла канцы з канцамі. Братам самім трэба было шукаць дарогу ў жыцці. Ратунак бачылі ў набыцці адукацыі, якая б дазволіла пайсці на нейкую дзяржаўную службу. Таму, скончыўшы ў 1815 годзе школу, Адам Міцкевіч скіраваў у сталіцу былой беларускай дзяржавы — Вялікага княства Літоўскага — Вільню. Ён хацеў разам са сваім сябрам Янам Чачотам, гэтакім жа галетнікам, паступіць у медыцынскі інстытут, дзе, як працувалі хлопцы, меліся якраз два месцы са стыпендыяй. Але гэтыя дзве вакансіі занялі іншыя. Тады Адам Міцкевіч падаўся на фізіка-матэматычны факультэт. Каб атрымаць там месца са стыпендыяй, трэба было яшчэ здаваць конкурсны экзамен. Дарэчы, на гэтае ж месца прэтэндаваў яшчэ адзін “безграшовік” — Тамаш Зан. Перамог Адам Міцкевіч, якому паспрыяў дэкан факультэта, ягоны фамільянт ксёндз Юзаф Міцкевіч. Хоць абодва Міцкевічы не дакапаліся да агульных каранёў, да сваяцтва, усё ж ксёндз даў хлопцу прытулак у сваім доме, дзе Адам Міцкевіч пажыў два гады, да смерці свайго апекуна.

Спачатку юнак вывучаў фізіку і матэматыку, а потым — і філалогію. Хадзіў на лекцыі па эстэтыцы, тэорыі паэзіі і красамоўства, а таксама ўсеагульнай гісторыі. Асабліва захапляўся лекцыямі Іаахіма Лялевеля, з якім шчыра пасябраваў.

Яшчэ да ўніверсітэта Адам Міцкевіч задумваўся над доляй роднай зямлі, якую ў выніку падзелаў Рэчы Паспалітай гвалтоўна далучылі да Расійскай імперыі. Супраць гэтага гвалту змагаўся і бацька паэта ў шэрагах Якуба Ясінскага ў час касцюшкаўскага паўстання. Жаданне здабыць волю роднаму краю і скіравала Адама Міцкевіча да стварэння згуртавання найбольш свядомых патрыётаў з ліку студэнтаў універсітэта — Таварыства філама-таў. Адам Міцкевіч ускладаў вялікія надзеі на таварыства для вызвалення Бацькаўшчыны, таму аддаваў яму ўсю маладую энергію і літаратурныя здольнасці. Яго філамацкія вершы знаходзілі жывы водгук у асяроддзі патрыятычнай моладзі, становіліся яе сцягам.

У сваёй паэтычнай творчасці Адам Міцкевіч на першым часе прытрымліваўся канонаў класіцызму. Ён ішоў па слядах Вальтэра, якога перакладаў і на аснове твораў якога складаў уласныя вершы і паэмы. Але з захаду даходзілі ўжо новыя павевы. Перш за ўсё з Германіі, дзе ўсталяваўся новы літаратурны напрамак — рамантызм, прадстаўнікі якога бачылі жыватворную крыніцу абнаўлення літаратуры ў народнай творчасці. Новыя ідэі праводзіў ва ўніверсітэце прафесар літаратуры немец Готфрыд Эрнст Гродэк, паслядоўнік славутага нямецкага філосафа, “бацькі фалькларыстыкі” Ёга-на Готфрыда Гердэра, які яго асабіста ведаў і цаніў. Ё. Г. Гердэр выяўляў у фальклоры непадфарбаваную праўду народнага жыцця, “жывую граматыку, найлепшы слоўнік і натуральную гісторыю кожнага народа”. Філасофія Гердэра ўшчэнт разбівала ўстарэлыя стэрэатыпы нядаўняга рэктара Віленскага ўніверсітэта, буйнога вучонага-філосафа Яна Снядэцкага, які адкрыта пагарджаў фальклорам, народнымі звычаямі і абрадамі, бачыў у іх толькі праявы невуцтва, памноты і бескультурнасці. Студэнцкая моладзь насуперак яму гарача падтрымала новую нямецкую філасофію, якая была фактычна накіравана супраць касмапалітызму і паказвала народам шлях да іх нацыянальнага адраджэння на аснове развіцця лепшых бакоў сваёй традыцыйнай культуры.

У філамацкім асяроддзі першымі ўспрынялі новыя павевы Тамаш Зан, Ян Чачот і Ануфрый Петрашкевіч. Шукаючы матэрыялы для сваіх паэтычных твораў, яны звярнуліся па сюжэты і вобразы не да літаратур “класічных” народаў, а да вусна-паэтычнай творчасці свайго, беларускага люду. Адам Міцкевіч, убачыўшы гэта, адразу зразумеў, што дагэтуль шукаў не там: скары бы ляжалі пад рукой. Ён просіць з Коўна Яна Чачота прыслаць яму свае баллады, заснаваныя на беларускім фальклоры. Пад непасрэдным уплывам балад Яна Чачота ўжо ў снежні 1819 года і Адам Міцкевіч стварае свае першыя рамантычныя баллады на аснове вуснай паэзіі беларусаў, якую ведаў з маленства.

Гэта быў пераломны момант у творчасці паэта, які ступіў на шлях рамантызму. Свае погляды на новы літаратурны рух ён выразна выказаў у

вершы “Рамантычнасць”. Крытыкуючы халодны рацыяналізм “класікаў”, якія ў вывучэнні народаў глядзелі толькі на знешні бок іх жыцця і гісторыі, Адам Міцкевіч, як і ўсе рамантыкі, заклікаў паказваць людскую душу на вятрах гісторыі: “... пачуццё і вера мне болей гавораць, чым мудраца шкельца і вока... Май сэрца і глядзі ў сэрца!”

Немалаважную, а можа, і вырашальную ролю ў пераходзе Адама Міцкевіча да рамантызму, наогул у яго небывалым творчым узлёце адыграла — і гэта не маглі не адзначыць літаратуразнаўцы — каханне паэта да Марылі Верашчака, якое нібы перавярнула ўсё яго жыццё, кінула ў магутны вір глыбокіх перажыванняў. А пачалося ўсё з той першай сустрэчы ў Туганавічах, сядзібе беларускіх паноў Верашчакаў на беразе светлай пакручастай рачулки Сэрвачы.

Сюды, у гэты зацішны куточак Наваградчыны, недзе ўлетку 1818 года, прывёз яго на брычцы універсітэцкі сябар-філамат Тамаш Зан, які яшчэ ў час вучобы ў Мінскай гімназіі пасябраваў са сваімі аднакласнікамі братамі Верашчакамі Міхамам і Юзафам.

Спачатку Марыля не зрабіла асаблівага ўражання на Адама Міцкевіча. Але паступова, сустракаючыся з ёй пад раскідзістым голлем туганавіцкіх ліп, чытаючы разам раманы Жан-Жака Русо і Гётэ, разважаючы пра літаратуру, пра жыццё, слухаючы яе ігру на фартэпіяна, ён адчуў, як цягне яго да гэтай мілай і непасрэднай дзяўчыны, як хочацца яму слухаць яе голас, яе смех.

Часта Адам з Марыляй пускаліся ў блізкія і далёкія вандроўкі па ваколіцах, любаваліся новымі, нязведанымі краявідамі, з ахвотай размаўлялі з сялянамі, адпачывалі ў іх бедных хацінах.

Не раз заводзілі іх сцёжкі да незвычайнага цуда прыроды — возера Свіцязь, дзе іх чаравала невыказная чысціня азёрнай вады, зялёныя шаты вакольных лясоў, першародная ціша, якую парушалі толькі птушынае шматгалоссе ды бясконцы пчаліны гуд.

Аднаго разу Адам і Марыля падышлі да рыбака-селяніна з недалёкай вёскі, які сядзеў на ўзбярэжнай купіне і, закінуўшы ў возера вуду, пільна глядзеў на паплавок з хваёвай кары. Дзядзька быў гаваркі. Ён цікава расказваў пра тутэйшыя мясціны, пра Плужынскі бор, сярод якога ляжыць возера Свіцязь.

— А як жа яно ўтварылася? — папытаўся Адам у рыбака.

— О, гэта доўгая гісторыя...

— А вы раскажыце...

І рыбак з ахвотаю пачаў апавядаць пра тое, што чуў ад старых людзей, пра русалак, якія выходзяць з возера і заманьваюць сваёй красою маладых хлопцаў, пра тое, што некалі на месцы возера стаяў прыгожы белакаменны горад з залатымі макаўкамі цэркваў, горад Свіцязь, які аднойчы праваліўся ў зямлю, і на яго месцы запляскалі азёрныя хвалі...

— Вось дзе паэзія! — усклікнула Марыля, даслухаўшы да канца рыбакова паданне, і, зазірнуўшы ў Адамавы вочы, папрасіла: — Напішы пра гэта, Адам...

Адам Міцкевіч, успамінаючы потым тую сустрэчу з рыбаком, прызнаўся, што просьба Марылі напісаць пра пачутае, была яшчэ адным штуршком, які скіраваў яго да невычэрпных крыніц народнай паэзіі.

Ад'язджаючы з Туганавіч у Коўна, дзе настаўнічаў пасля універсітэта, Адам нёс воблік Марылі з сабой, адзін толькі ўспамін пра яе грэў сэрца.

І вось як гром сярод яснага неба — вестка: Марыля выйшла замуж за свайго нарачонага, графа Ваўжынца Путкамера, які жыў у сваім родавым маёнтку Уніхаў па суседстве з Туганавічамі. Толькі цяпер зразумеў Адам Міцкевіч, што страціў.

Гасцючы ў Вялікіх Салечніках на Лідчыне, непадалёку ад Бальцeniкаў, куды пераехалі жыць Путкамеры, Адам Міцкевіч пісаў Яну Чачоту: “Путкамеры жывуць толькі за мілю адсюль... Усяго адна міля! Гуляючы, я распытваў пра кожную дарожку, стараючыся трапіць на тую, што вядзе да Марылі — каб хоць глянуць у той бок. Але я вытрымаў спакусу і не паехаў... З Руты еду ў Туганавічы. У самых варотах я сустрэў карэту і адразу адчуў, што там была Марыля. Не ведаю, што зрабілася са мной. Мы раз'ехаліся, нешта ў белым мільганулася на хвіліну. Я не мог адарвацца, не ведаю зусім, як дабраўся да месца...”

У Коўне Адам Міцкевіч збліжаецца з замужняй жанчынай — прыгажуняй паняй Каралінай Кавальскай. Ён хоча ў яе абдымках забыць пра сваё каханне. Але гэта яму не ўдаецца. “Любая Марыля! — піша ён з Коўна. — Я цябе шаную і кахаю, як багiню. Каханне мае такое ж бязвіннае і нябеснае, як і сам яго прадмет... Але я не магу стрымацца ад страшэннага хвалявання, калі падумаю, што я страціў цябе назаўсёды, што я буду толькі сведкам чужога шчасця, што ты забудзеш мяне; часта ў адну і тую ж хвіліну я маю Бога, каб ты была шчаслівая, хаця і забылася пра мяне, і адначасна гатоў закрычаць, каб ты памерла... разам са мной!.. Дарагая, адзіная мая! Ты не бачыш прорвы, над якой мы стаім”.

Гэта ўжо была бура, якая не месцілася ў грудзях, шукала выйсця. Выйсце тое яна знайшла ў славытых “Дзядях”, вялікай драматычнай паэме, у сцэне з'яўлення ў ксяндзовай хаце пустэльніка Густава, звяр'яцелага ад свайго нешчаслівага кахання, выбуховая сіла якога чулася ў кожным яго слове. У вобразе Густава сябры адразу пазналі самога Адама Міцкевіча, які таксама быў на грані вар'яцтва. Пра гэта застаўся цікавы ўспамін яго сябра-філамата Тэадора Лазінскага, дзе расказваецца пра спробу паэта выклікаць на дуэль Ваўжынца Путкамера.

Праз год пасля замужжа Марыля зноў сустракаецца з Адамам. Пры сустрэчах яна шчыра выказвае сваё шкадаванне, што яны не разам, што іх

разлучыла нешчаслівая доля. І ён, паверыўшы, ізноў з усёй шчырасцю ідзе ёй насустрач, перапоўнены гарачай пяшчотай да свайго кахання. Яны сустракаюцца дзе толькі можна.

На Зялёныя святкі, у пару росквіту зямлі, Адам Міцкевіч, запрошаны Марыляй, едзе ў Бальцэнікі і цэлыя два тыдні гасцюе ў Путкамераў. Ваўжынец Путкамер ставіўся вельмі паважліва да іх адносін. Ён добра разумеў, што рэўнасць тут была б дрэнным памочнікам. Добра выхаваны, высокай культуры чалавек, таксама былы выпускнік Віленскага ўніверсітэта, Путкамер зрабіў усё, каб Адам Міцкевіч адчуваў сябе ў яго сядзібе як добры госць. Пра тыя дні ў Путкамераў паэт так пісаў сябрам: “Нядаўна правёў з ёй два тыдні. Яе выгляд і размовы лепш за ўсё мяне супакойваюць. Што будзе далей — не ведаю”.

Мусіць, прычына ў тым, што Марыля была з ім не толькі чулай, але, галоўнае, усяк паказвала яму, і, відаць, шчыра, як яна пакутуе сама. Магчыма, яна заходзіла залішне далёка, калі, іграючы на фартэпіяна, напывала простую, але вельмі задушэўную беларускую народную песню:

Да цераз мой двор,
Да цераз мой двор
Цяцера ляцела.
Да не даў мне Бог,
Не судзіў мне Бог,
За каго я хацела.

З кім стаяла,
Размаўляла
Да падарачкі брала,
З каго кпіла,
Смяялася,
Сама таму дасталася.

Словы песні, як нішто лепей, улагоджвалі, уціхамірвалі тую вялікую буру, якая бушавала ў грудзях паэта. Яна, гэтая шчырая сціплая песня роднага яму беларускага людзі, будзе цяпер заўсёды ўспамінацца Адаму Міцкевічу ў яго выгнанні з радзімы, стане як бы яе сімвалам, яна будзе хараша саграваць яму душу ў далёкіх краях, бо гэтая песня — само прызнанне яго Марылі ў каханні.

Невядома, чым бы скончыліся тыя сустрэчы з Марыляй, калі б не падзеі, што ўсё перайначылі ў адзін момант. Гэта — выкрыццё царскімі ўладамі віленскіх згуртаванняў моладзі і арышты філарэтаў і філаматаў. 23 кастрычніка 1823 года арыштавалі і кінулі ў базыльянскія муры і яго, Адама

Міцкевіча. “За ўвесь час, праведзены ў заключэнні, — успамінаў адзін з яго арыштаваных сяброў Ігнат Дамейка, — Адам, акрамя аднаго верша “Кончыўся стары год”, нічога не напісаў, але многа чытаў і быў рады пабыць з намі, часам ён задумваўся і замаўкаў, але быў спакойны”. Нават болей, чым спакойны. “У айцоў базыльянаў я павесялеў”, — прызнаваўся сам паэт. Відаць, яго душэўныя пакуты адступілі тут на задні план.

Настрой арыштаваным падымаў і той арэол гераізму, які акружаў іх. Яны адчулі спагаду, любоў і падтрымку ўсёй Вільні і не толькі Вільні. Асаблівую ўвагу да іх праявілі жанчыны. Сярод іх была і Марыля.

25 кастрычніка 1824 года Адам Міцкевіч назаўсёды развітаўся з Вільняй, з роднай зямлёй. Праз некалькі дзён ён быў ужо ў Санкт-Пецярбургу, які перажываў катастрофічную паводку.

У Пецярбургу Адам Міцкевіч з сябрамі трапіў у кола перадавой рускай інтэлігенцыі, якая сустрэла філаматаў як герояў. Будучыя дзекабрысты Кандрацій Рылееў і Аляксандр Бястужаў сустрэлі іх як сяброў. Рылееў ведаў самы першы зборнік паэзіі Адама Міцкевіча, выдадзены ў Вільні ў 1822 годзе. Ён пераклаў нават адну з яго лепшых балад — “Лілеі”.

Міністэрства асветы накіравала Адама Міцкевіча з Францішкам Малейскім і Юзафам Яжоўскім у Адэсу, далей ад сталіцы. Там Міцкевіч павінен быў працаваць настаўнікам у ліцэі. Выгнаннікі везлі з сабой рэкамендацыйны ліст Аляксандра Бястужава да члена дзекабрысцкага Паўднёвага таварыства Васілія Туманскага: “Рэкамендую табе Міцкевіча, Малейскага і Яжоўскага. Першага ты ведаеш па імені, а я ручаюся за яго душу і талент. Сябар яго Малейскі таксама выдатны хлопец. Пазнаём іх і памажы; ды прыласкай іх, бедных...” Кандрацій Рылееў зрабіў тут жа прыпіску: “Мілы Туманскі. Палюбі Міцкевіча і яго сяброў Малейскага і Яжоўскага: добрыя і слаўныя хлопцы. Зрэшты і пісаць не трэба: пачуццямі і думкамі яны сябры, а Міцкевіч да таго ж і паэт — любімец нацыі”. Як паказваюць факты, філаматы ў сваёй паездцы наладжвалі кантакты з членамі дзекабрысцкіх арганізацый на поўдні Расійскай імперыі.

У Адэсе сябры-філаматы прабылі каля дзесяці месяцаў. Адтуль Адам Міцкевіч ездзіў у Крым, шмат падарожнічаў па гэтым экзатычным краі. У Адэсе і Крыме ім былі напісаны бліскучыя цыклы санетаў, у якіх ва ўсёй красе праявілася яго паэтычнае майстэрства. Адзін з асноўных матываў санетаў — туга па роднай “Літве” і сваім нязбытным каханні.

У тым жа 1825 годзе царскія ўлады вырашылі вярнуць трох філаматаў з Адэсы ў Маскву. Яжоўскаму далі месца ў Маскоўскім універсітэце, а Міцкевіча і Малейскага ўзяў на службу ў сваю канцылярыю маскоўскі генерал-губернатар Д. В. Галіцын. Тут, у Маскве, і даведаўся паэт пра выступленне дзекабрыстаў у Пецярбургу і пра трагічны разгром паўстання. На першым часе грамадскае жыццё ў Маскве як бы замерла. Ішлі гнятлівыя месяцы

судовага працэсу над дзекабрыстамі. Цяжкім болем у душы Адама Міцкевіча адгукнулася вестка пра суровае пакаранне дзекабрыстаў.

У Маскве Адам Міцкевіч з дапамогай Ануфрыя Петрашкевіча выдаў сваю трэцюю па ліку кнігу — напісаныя ў Адэсе “Санеты”. Тут жа, у Маскве, напісаў ён і адзін з лепшых твораў, вершаваную “гістарычную аповесць” ці паэму “Конрад Валенрод”, дзе на матэрыяле “літоўскай” гісторыі выказаў свае свабодалюбівыя ідэі. У 1828 годзе ён здолеў надрукаваць яе ў Пецярбургу. Цэнзура прапусціла гэты твор толькі таму, што ў ім паказваліся падзеі далёкага мінулага. Цэнзар выкрасліў толькі адзін радок, праўда, самы характэрны, у якім лаканічна выказвалася галоўная ідэя гэтай “літоўскай” аповесці: “Ты — раб, а адзіная зброя раба — хітрасць”.

Пасля двух гадоў знаходжання ў Маскве Адам Міцкевіч са сваім нязменным сябрам Францішкам Малеўскім выехаў у Пецярбург, дзе меркаваў пасяліцца назаўсёды. Праўда, потым ён памяняў свой намер.

Цэлых пяць гадоў пражыў Адам Міцкевіч у Расіі. Тут ён пазнаёміўся і пасябраваў з цветам рускай інтэлігенцыі, з перадавымі прадстаўнікамі рускай літаратуры. Сярод яго сяброў і знаёмых былі — Аляксандр Пушкін, Пётр Вяземскі, Васілій Жукоўскі, Аляксандр Грыбаедаў, Іван Крылоў, Іван Казлоў, браты Іван і Пётр Кірэеўскія, Яўгеній Баратынскі, Антон Дэльвіг, Мікалай Палявой, Дзмітрый Венецінаў, Міхаіл Пагодзін, Міхаіл Глінка і многія іншыя. Збліжэнню з імі спрыялі вечары ў славутых людзей Масквы і Пецярбурга, а таксама літаратурныя салоны Зінаіды Валконскай і славутай польскай піяністкі Марыі Шыманоўскай, дзе збіраліся ўсе славутасці абедзвюх сталіц. Напрыклад, пра кола знаёмых Марыі Шыманоўскай, якая прыехала ў Расію ў 1827 годзе, уяўленне можа даць яе альбом, дзе ёсць аўтографы Томаса Мура, Шатабрыяна, Беранжэ, Бетховена, Расіні, Баха, Гендэля, Моцарта, з рускіх — Карамзіна, Жукоўскага, Крылова, Дзяніса Давыдава, Гнедзіча, Пушкіна, а вялікі Гётэ прысвяціў ёй трэцюю частку сваёй “Трылогіі страці” — “Прымірэнне”.

Асабліва цесная дружба звязвала Адама Міцкевіча з геніем рускай літаратуры Аляксандрам Пушкіным. Першая сустрэча двух вялікіх паэтаў адбылася ў Маскве, куды Пушкін прыехаў у верасні 1826 года з Міхайлаўскага. Свае думкі пра рускага паэта Міцкевіч выказаў у пісьме да А. Адынца ў сакавіку 1827 года: “Мы часта сустракаемся. Пушкін амаль мой равеснік (на два месяцы маладзейшы), у гутарцы ён вельмі дасціпны і жывы, прачытаў ён шмат і з карысцю, знаёмы з сучаснай літаратурай, у яго чыстае і выдатнае разуменне паэзіі...”

У сваю чаргу Аляксандр Пушкін адразу ўбачыў у асобе Адама Міцкевіча геніяльнага паэта, незвычайнага чалавека. Асабліва ўразліва Пушкіна, як і ўсіх іншых рускіх сяброў, Міцкевічавы імправізацыі, з якімі паэт выступаў у маскоўскіх і пецярбургскіх салонах на французскай мове. “У час

адной з такіх імправізацый у Маскве, — расказваў пазней Антоній Адынец, — Пушкін, у гонар якога быў дадзены гэты вечар, раптам ускочыў з месца і, кудлацячы валасы, бегаючы па зале, усклікваў: “Які геній! Які свяшчэнны агонь! Што я побач з ім!” І тут жа кінуўся Адаму на шыю, абняў яго і пачаў цалаваць, як брата. Я ведаю гэта ад сведкі...”

А Зінаіда Валконская так выказала сваё ўражанне ад адной з Міцкевічавых імправізацый: “Нехта назваў чужую краіну, чужую для нас, святую для яго. Там яго маці ацерла ягоную першую слязу, там упершыню сэрца яго знайшло любоў, там паданні абуджалі яго геній, там думка і радзіма зрабілі яго паэтам!.. Вецер Літвы ўскалыхнуў струны эолавай арфы. Бард пусткі ўзносіць магутную песню. Разлівае вакол сябе сваю думку і душу. Гаворыць, звяртаючыся да ўсіх, бачыць перад сабой толькі братоў. Фразы яго кароткія, страсныя, энергічныя, здаецца, Бацькаўшчына ўслухоўваецца ў гэтыя гукі здалёк, ловіць гэтыя прарочыя словы, ганарыцца сваім талентам, бо яна сама ўсюды і заўсёды той горан, які яго азарае і сагравае: гэта агонь маці-радзімы, такі, які грэцкія каланісты неслі ў чужыя краі”.

Усіх рускіх сяброў-літаратараў вельмі ўражвала высокая адукаванасць, эрудыцыя “певца Литвы”. “Начытанасць яго была незвычайная, — успамінаў Ксенафонт Палявой, брат Мікалая, таксама літаратар. — Здавалася, ён прачытаў усё лепшае ва ўсіх літаратурах. Пра якога б паэта ці пісьменніка ні заходзіла гаворка, ён ведаў яго творы, цытаваў яго вершы і цэлыя старонкі. Помню, як на адным літаратурным абедзе ён здзівіў усіх, чытаючы па-грэцку розныя месцы з “Іліяды”. Калі адзін з прысутных, які добра ведаў Гамера, пачынаў чытаць які-небудзь радок з яе, Міцкевіч тут жа падхопліваў наступны, як быццам уся “Іліяда” была ў яго памяці”.

Як успамінае ў часопісе “Русский архив” (1872, № 9) Цыпрынус (пад гэтым імем хаваўся нехта з універсітэцкіх таварышаў Адама Міцкевіча), пры першай сустрэчы “песняра Літвы” з Аляксандрам Пушкіным выявілася недастатковае веданне славутым рускім паэтам еўрапейскай літаратуры, незавершанасць яго, як ён сам прызнаўся, “воспитания”. Але Адам Міцкевіч, хоць гэта яго і здзівіла, ніяк не змяніў сваёй высокай ацэнкі таленту рускага генія.

Ёсць цікавыя згадкі пра Адама Міцкевіча і “генія чистой красоты” Анны Керн: “На вячэру да Дэльвіга прыходзіў і Міцкевіч. Вось чалавек, які заўсёды быў мілы і таварыскі. Што за незвычайная постаць! Мы бясконца радаваліся, калі ён з’яўляўся. Не помню, ці часта сустракаўся ён з Пушкіным, але ведаю, што Пушкін і Дэльвіг паважалі яго і любілі. Нічога тут дзіўнага! Быў такі лагодны і добразычлівы, так сардэчна ставіўся да кожнага, што ўсе былі ў захапленні ад яго...”

У тыя часы сярод інтэлігенцыі хадзіў такі жарт, у якім, відаць, была праўда: аднаго разу пры сустрэчы Пушкін, уступаючы Міцкевічу дарогу,

сказаў смехам: “З дарогі, двойка: туз ідзе!” На гэта Міцкевіч быццам бы адказаў так: “Казырная двойка і туза б’е!”

Сведчаннем вялікай дружбы двух славянскіх паэтаў былі ўзаемныя пераклады іх твораў. Міцкевіч пераклаў верш Пушкіна “Успамін”, а Пушкін — дзве Міцкевічавы баллады: “Ваявода” і “Будрыс і яго сыны”, а таксама ўступ да “Конрада Валенрода”.

Свайму сябру Міцкевічу Пушкін прысвяціў таксама нямала вельмі прачулых паэтычных радкоў. Захапленне высокімі паэтычнымі здольнасцямі Міцкевіча выказаў рускі паэт у вядомым “Санеце” (“Суровый Дант не презирал сонета... ”):

Под сенью гор Тавриды отдаленной
Певец Литвы в размер его стесненный
Свои мечты мгновенно заключал...

Ёсць радкі пра Міцкевіча і ў дадатках да рамана “Яўгеній Анегін”, дзе расказваецца пра падарожжа Анегіна па Расіі, па Крыме:

Там пел Мицкевич вдохновенный
И посреди прибрежных скал
Свою Литву воспоминал.

Рускі крытык-літаратуразнавец М. Жываў у кнізе “Адам Міцкевіч” (М., 1956) заўважыў, што Пушкін выказаў не толькі паэтычную хвалу Міцкевічу, але і “глыбока зразумеў патрыятычную тэму “Крымскіх санетаў”. У пацверджанне сваёй думкі Жываў і прыводзіць пушкінскія радкі з “Падарожжа Анегіна”. “Варта адзначыць, — разважае далей крытык, — што ў першапачатковых варыянтах апошні радок гучаў: “Стихи бессмертные слагал” і “Свои сонеты он слагал”. Але Пушкін адкінуў абодва варыянты і напісаў: “Свою Литву воспоминал”, адчуўшы, у чым сапраўдная сіла санетаў Міцкевіча”.

Хрэстаматыйным стаў і верш Пушкіна пра Міцкевіча “Ён паміж намі жыў... ”:

Ён паміж намі жыў,
Між племені, яму чужога, злосці
Ён у душы сваёй не меў, і мы
Яго любілі. Мірны і спагадны,
Наведваў ён бяды нашы. З ім
Дзяліліся мы марамі сваімі
І песнямі (натхнёны быў ён небам

І на жыццё глядзеў з вышыняў). Часта
Ён гаварыў нам аб часах далёкіх,
Калі народы, спрэчкі ўсе забыўшы,
З’яднаюцца ў вялікую сям’ю,
Мы прагна слухалі паэта...

(Пераклад К. Цвіркі)

Праўда, верш меў яшчэ зусім іншага роду працяг, дзе Пушкін выразна праявіў свае імперскія “замашкі”. Гэтак жа, як і ў вершах “Клеветникам России” і “Бородинская годовщина”.

Можна было б шмат гаварыць пра ўплыў Міцкевіча на рускую паэзію. Вядома, напрыклад, што дзякуючы яму “літоўская” тэма гучала і ў паэмах і вершах Міхаіла Лермантава.

У 1829 годзе Адаму Міцкевічу ўдалося вырвацца за мяжу. З Пецярбурга праз Любэк і Гамбург ён прыехаў у Берлін. Спрабаваў там наведваць дзеля сваёй адукацыі філасофскія лекцыі Гегеля, які, зрэшты, не зрабіў на паэта асаблівага ўражання. Потым Міцкевіч падаўся ў Дрэздэн, адтуль — у Прагу, дзе гасцяваў у даследчыка гісторыі славянскіх народаў чэшскага пісьменніка Вацлава Ганкі. З Прагі падаўся ў Карлсбад. Адсюль разам з малодшым сваім сябрам філарэтам Антоніем Адынцом, які спецыяльна прыехаў на сустрэчу з ім, выправіўся з рэкамендацыйным пісьмом слаўтай піяністкі Марыі Шыманаўскай у Веймар, каб наведваць вялікага нямецкага паэта Ё. В. Гётэ. Гасцявалі ў яго некалькі дзён. З Веймара абодва паэты-рамантыкі пусціліся ў Швейцарыю, а адтуль — у Італію. Спыніліся ў Рыме, дзе Адам Міцкевіч знайшоў прытулак у сяброў. Тут ён даведаўся пра выбух у лістападзе 1830 года паўстання ў Польшчы і ў Літве супраць рускага цара. Але выехаць туды Адам Міцкевіч не змог адразу. Зрабіў гэта толькі летам 1831 года. Ён прыехаў у Познань, каб адтуль дабрацца да лагераў паўстанцаў. Але намер трапіць у паўстанцкія шарэнгі паэт так і не ажыццявіў.

Праз восем месяцаў знаходжання на польскіх землях, у пачатку сакавіка 1832 года ён скіраваў у Дрэздэн, куды з’язджаліся разбітыя царскімі войскамі паўстанцы. Паводле іх расказаў Адам Міцкевіч напісаў некалькі твораў пра паўстанне — “Рэдут Ардона” (апаваданне ад’ютанта), “Песня салдата” і “Смерць палкоўніка” — пра легендарную “ліцвінку” Эмілію Плятэр, сапраўдную беларускую Жану д’Арк.

У Дрэздэне Адам Міцкевіч бярэцца за напісанне III часткі сваіх “Дзядоў”, каб расказаць пра вялікае імкненне да волі сяброў-філаматаў, пра разгром іх згуртавання царскімі ўладамі, пра нязломнасць духу віленскіх патрыётаў. У творы — нічога не выдуманна, тут дзейнічаюць рэальныя асобы — сябры паэта, філаматы і філарэты, асобныя нават пад сваімі імёнамі. Сябе

самога паэт вывеў пад іменем — Конрад. Гэта ўжо не Густаў з IV часткі так званых віленска-ковенскіх “Дзядоў”. Конрад тут, у “дрэздэнскіх” “Дзядах”, — узмужнелы, мэтанакіраваны ваяўнік за волю і справядлівасць. У творы рэалістычныя, узятыя з самога жыцця сцэны пераплятаюцца з фантастычнымі, што было асаблівасцю рамантычнай літаратуры. Вельмі характэрна аўтарскае прысвячэнне дрэздэнскіх “Дзядоў”: “Незабыўным Яну Сабалеўскаму, Цыпрыяну Дашкевічу, Феліксу Кулакоўскаму — таварышам па навучанні, па заключэнні, па выгнанні, пакараным за любоў да радзімы, памерлым ад тугі па радзіме ў Архангельску, у Маскве, у Пецярбургу, пакутнікам за народ — прысвячае аўтар”.

Да сваёй рамантычнай драмы Адам Міцкевіч палічыў патрэбным дадаць і свае паэтычныя ўспаміны пра ссылку ў Расію — “Шлях у Расію”, “Прадмесце сталіцы”, “Пецярбург”, “Помнік Пятру Вялікаму”, “Агляд войск”, “Аляшкевіч”, “Сябрам у Расіі”. У гэтых натхнёных строфах паэт раскажаў пра свае ўражанні ад Расіі, выказаў самыя сардэчныя пачуцці да рускіх сяброў, якія змагаліся супраць таго ж агульнага ворага.

Новыя “Дзяды” Адам Міцкевіч выдаў у Парыжы, куды перабраўся з Дрэздэна. Тут жа апублікаваў і свае паэтычна-публіцыстычныя напісанія ў біблейскім стылі “Кнігі польскага народа і польскага пілігрымства”, у якіх выказваецца неабходнасць салідарнасці ўсіх народаў Еўропы ў барацьбе за сацыяльнае і нацыянальнае вызваленне. Асаблівую ролю ў гэтай вызваленчай вайне народаў Адам Міцкевіч адводзіць польскай (а дакладней, рэчпаспалітаўскай) эміграцыі, якой прысвячае многія свае публіцыстычныя артыкулы.

У Парыжы ў 1832 годзе Адам Міцкевіч садзіцца за самы буйны свой твор “Пан Тадэвуш, альбо Апошні наезд на Літве (Шляхецкую гісторыю 1811–1812 гадоў у дванаццаці кнігах вершамі)”. Гэтую задуму ён пачаў выношваць з першых гадоў свайго выгнання з роднай зямлі. “Нідзе на зямлі, — прызнаваўся паэт, — няма такога бесклапотнага жыцця, як у літоўскіх вёсках і засценках. Гэтулькі там радасці, любові, заўсёднага шчасця ўсіх. Можна, Бог не дасць ужо вярнуцца да гэтага жыцця, але я мушу нешта зрабіць, каб захаваць гэтае дарагое нацыянальнае зерне і даць іншым адчуць яго вартасць.

Такое жыццё я ў поўнай меры спазнаў паміж 1815 і 1820 гадамі, асабліва ў доме ў Верашчакаў (Туганавічы, Плужыны), куды разам з Т. Занам і іншымі прыезджалі мы бавіць вакацыі. Цэлыя ночы ў лясах, над азёрамі. Найсамабытнейшыя характары Міхала Верашчака, маткі Марылі пані маршалковай. Усе стараюцца наладзіць як найлепш забавы. Рабін, доктар, ксёндз — тыпы, каханне, раманы”.

У “Пане Тадэвушу” Адам Міцкевіч захацеў узнавіць гэтае спазнанне ім жыццё “ў літоўскіх вёсках і засценках”, каб “даць іншым адчуць яго

вартасць”. У гэтым велічным эпічным творы аўтар падае цэлую галерэю шляхецкіх тыпаў, якіх ён назіраў на роднай Наваградчыне, у тым ліку ў бацькоўскім доме, дзе вечарамі збіралася тутэйшая шляхта. Рэалістычна паказаны настроі гэтай беларускай шляхты, што з нецярпеннем чакала напалеонаўскае войска, каб з яго дапамогай аднавіць Рэч Паспалітую, а разам з ёй і Вялікае княства Літоўскае. Як сведчыць Багдан Залескі, які ўвесь час быў пры Міцкевічу ў час яго працы над паэмай, у першапачатковым тэксе нават прозвішчы і імёны герояў былі сапраўныя, непрыдуманая, гэтак жа, як і ўсе назвы мясцовасцяў. Усе гэтыя імёны і назвы, успамінае Залескі, “трэба было перахрысціць... Мы прыдумлялі безліч усялякіх імён. Адам прымаў або не прымаў іх... Лепш за ўсіх памог тут Дамейка: ён як ліцвін і аднапаветнік пана Тадэвуша дасканала ведаў родныя мясціны”.

Свой галоўны твор Адам Міцкевіч пісаў з сапраўднай асалодай. Ён як бы зноў вярнуўся на сваю родную Наваградчыну, у сваё юнацтва. У пісьме да А. Адынца паэт прызнаецца: “Пішу сваю паэму... Я ізноў живу ў Літве, у яе лясах, у корчмах, са шляхтай, з яўрэямі... рэдка куды выходжу... Калі б не паэма, я ўцёк бы з Парыжа”.

У паэме-эпапеі “Пан Тадэвуш” — перад намі як жывыя ўстаюць вобразы роднай зямлі, велічныя карціны прыроды Беларусі, найперш Наваградчыны. Месца, дзе разгортваецца асноўнае дзеянне паэмы, — гэта фактычна Туганавічы, што і сёння помняць яшчэ сляды Адама і Марылі, дзе і цяпер яшчэ можна палюбавацца на высозныя старыя ліпы патаемнай альтанкі, месца іх сустрэч. Як заўважае польская пісьменніца Моніка Варненская ў кнізе “Край гадоў дзяцінных”, “з сэрца паэта вялікі боль кахання, перажыты ў Туганавічах, вычараваў строфы несмяротнай прыгажосці. А калі пасля многіх гадоў прытупіліся пакуты і сцішылася вострая горыч успамінаў, тады час адступіўся і вярнуў твары... Ізноў, як на яве, вярнуўся край гадоў дзяцінных, падхарошаны смуткам. Вярнуліся вобразы наднёманскіх ваколіц і роднай Літвы, якая “ёсць як здароўе”. Вярнуліся Туганавічы, каб стаць фонам аднаго з найцудоўнейшых твораў, якія ведае сусветная паэзія”.

“Пан Тадэвуш” — гэта песня любові роднай Беларусі, яе лясам і затуманеным палеткам, расквечаным лугам і салаўіным рэкам, песня паэта свайму вялікаму каханню.

Год заканчэння “Пана Тадэвуша” стаў пераломным і ў асабістым жыцці Адама Міцкевіча: ён жэніцца з дачкой Марыі Шыманоўскай Цэлінай, з якой пасябраваў яшчэ ў Маскве. Сямейнае жыццё дае заспакоенасць, але разам з тым у яго з’явіліся цяпер клопаты з матэрыяльным забеспячэннем сям’і, якая з кожным годам павялічваецца. У 1839 годзе паэт становіцца прафесарам лацінскай літаратуры Лазанскага ўніверсітэта ў Швейцарыі, а праз год

пераходзіць у Калеж дэ Франс у Парыжы, у якім на працягу 1841–1844 гадоў чытае курс лекцый па славянскіх літаратурах, дзе не забывае пра фальклор і мову беларусаў.

Нягледзячы на славу, на ўсеагульную пашану, у Міцкевіча не было ў жыцці радасці. Кожную хвіліну адчуваў ён сябе выгнаннікам з паднявольнай роднай зямлі, дзе заставалася яго душа. “Неадступная туга па Літве, — жаліцца ён Дамейку, — не раз нападае на мяне, і мне без канца сняцца Туганавічы і Наваградак...”

Нязбытная туга па радзіме чуецца і ў кожным радку Міцкевічавай эмігранцкай паэзіі. Гэтым пачуццём пранізаны, напрыклад, увесь верш “Калі я, труп жывы...”, звернуты да сяброў па выгнанні:

Калі я, труп жывы, з ашклелым вокам,
Сяджу між вас, у гэты час блукае
Душа мая далёка, ах, далёка
І наракае ўсё, ах, наракае.

Ёсць у мяне зямля, край светлых мрояў,
Мілейшага — мне не знайсці другога.
Мне ўсе радня там — болей, чым крывёю,
Там сэрцу гэтак многа дарагога!

Туды штоміг — хай праца ці забавы —
Ўцякаю я. Сяджу там пад дубамі,
Як некалі, кладуся ў звонь, у травы,
Ганяюся ізноў за матылямі.

Там бачу ў белым зноў яе скрозь далі.
Бяжыць у лес яна да нас ад ганка,
Ляціць праз поле — тоне ў жытняй хвалі,
З-за гор далёкай свеціць мне заранкай.

Гэтая туга падштурхоўвала Адама Міцкевіча да актыўнага змагання за вызваленне бацькаўшчыны ад царызму. У 1848 годзе паэт арганізоўвае з эмігрантаў легіён у падтрымку руху карбанарыяў у Італіі, якая змагалася тады за сваю незалежнасць, потым бярэцца за рэдагаванне ў Парыжы інтэрнацыянальнай газеты на французскай мове “Трыбуна народаў”, а ў час Крымскай вайны спяшае ў Турцыю арганізоўваць эмігранцкія атрады для змагання з царскай Расіяй.

Але гэтую бурную дзейнасць Адама Міцкевіча перапыніла раптоўная смерць ад халеры. Памёр ён у Канстанцінополі ў ноч з 26 на 27 лістапада 1855 года. Бальзаміраванае цела паэта перавезлі ў Парыж і пахавалі ў Ман-

марансі. У 1890 годзе прах Адама Міцкевіча перавезлі ў Кракаў, дзе і ўстанавілі ў падзямеллі кафедральнага сабора ў Вавельскім замку.

У шэрагу вялікіх паэтаў свету Адама Міцкевіча ставяць часта побач з Аляксандрам Пушкіным і Тарасам Шаўчэнкам. І гэта нездарма: Адам Міцкевіч адыграў такую ж вялікую ролю ў кансалідацыі польскай нацыі, як Аляксандр Пушкін — рускай і Тарас Шаўчэнка — украінскай. Па сутнасці, усё сваё жыццё, усю творчасць Адам Міцкевіч прысвяціў барацьбе за аднаўленне разваленай суседзямі-драпежнікамі на часткі многанацыянальнай Рэчы Паспалітай, змаганню за яе волю і незалежнасць. Патрыятычнае слова Міцкевіча вяло ў бой польскіх і “літоўскіх” паўстанцаў 1830–1831 і 1862–1864 гадоў, натхняла на самаахвярныя ўчынкi для дабра айчыны польскіх і “літоўскіх” патрыётаў новых пакаленняў.

У гісторыі польскай літаратуры Адам Міцкевіч займае адно з самых ганаровых месцаў. Як пачынальнік новага, больш прагрэсіўнага ў параўнанні з класіцызмам літаратурнага напрамку — рамантызму, ён адкрыў перад польскай літаратурай новыя, нязведаныя гарызонты. Паэзія Адама Міцкевіча ўпісана ў залаты фонд польскай літаратуры, яна і сёння — невычэрпная крыніца натхнення для пісьменнікаў Польшчы, крыніца духоўнага ўзбагачэння палякаў.

Але непараўнальна большае значэнне мела творчасць Адама Міцкевіча для развіцця новай беларускай літаратуры. Звярнуўшыся да невычэрпных крыніц беларускай народнай творчасці, вялікі паэт высока ўзняў яе на шчыт славы, паказаў яе чароўнае хараство перад усім светам. “Ужо тое, што вясковы люд разам з яго ўяўленнямі і вераваннямі быў выстаўлены на сцэне ва ўсёй яго праўдзівай прастаце і наіўнасці, — піша ў сваіх развагах пра баллады, “Дзяды” і іншыя творы Адама Міцкевіча польскі даследчык Станіслаў Здзярскі ў сваёй кнізе “Народныя вытокі польскай паэзіі XIX стагоддзя” (Варшава, 1901), — было агромністым крокам наперад...” Прыклад высокага стаўлення Адама Міцкевіча да духоўнага скарбу беларускага народа быў магутным штуршком для развіцця новай беларускай літаратуры: па сутнасці, зварот да фальклору быў пачаткам яе адраджэння.

Разам з выкарыстаннем у сваіх творах фальклору беларусаў Адам Міцкевіч, як і ўсе рамантыкі, не мог не задумвацца пра стварэнне і літаратуры на беларускай мове. Пры спрыяльных умовах ён мог бы стаць першым чыста беларускім паэтам. На жаль, час для гэтага яшчэ не надышоў: не было яшчэ ні беларускага чытача, ні беларускага выдаўца. Усё гэта трэба было яшчэ ствараць. І якраз за гэтую працу ўзяліся філаматы, беларускія рамантыкі на чале з вялікім Адамам Міцкевічам.

Апярэджваючы час, філаматы тым не меней рабілі ўжо і першыя спробы стварэння ўласна беларускай літаратуры. Тут добры прыклад паказваў Ян Чачот, вялікая частка беларускіх вершаў якога захавалася толькі дзякую-

чы таму, што яны былі апублікаваны ў фальклорных зборніках. Але па-беларуску маглі пісаць і іншыя філаматы: тэарэтычна да гэтага яны ўжо падышлі. Думаецца, такія спробы былі і ў найбольш блізкага да народа паэта Адама Міцкевіча. Але, будучы неапублікаванымі, яны наўрад ці маглі дзе захавацца. Тым больш, што знаходзіліся не зусім сумленныя палякі-міцкевічазнаўцы, якія лічылі непажаданым захоўваць матэрыялы, што паказвалі не ў “патрэбным” святле вобразі вялікага паэта. Пра гэта сведчаць і польскія літаратуразнаўцы. Напрыклад, Аліна Віткоўская, якая так піша ў сваёй кнізе “Вялікія польскія рамантыкі” (Варшава, 1980): “Як вядома, быў у міцкевічазнаўстве час, калі дапускаліся замоўчванні, утойванні ці перайначванні фактаў, калі знішчаліся нявыгадныя дакументы. Каб Міцкевіч у вачах свету заставаўся нацыянальным сімвалам, каб быў ён ва ўсім прыкладам у выхаванні людзей, не кажучы пра іншыя прычыны, яго асобу хацелі бачыць стэрыльна чыстай, маральна бездакорнай, ва ўсіх адносінах пазітыўнай. Таму ў імя гэтак вузка зразуметай неабходнасці і рабілася прыхарошванне творчасці паэта і знішчэнне дакументаў”.

І ўсё ж, калі б хто і хацеў вытравіць усё беларускае з творчасці Адама Міцкевіча, гэта было б немагчыма. Яго мова, як прызнавалі і прызнаюць польскія міцкевічазнаўцы, — гэта мова беларускай апалячанай шляхты, рэгіянальная літаратурная мова “ўсходніх крэсаў”, якую варшаўскія літаратурныя крытыкі пагардліва называлі “смаргоньшчынай”. Густа перамешаную беларусізмамі мову твораў Міцкевіча, якую не заўсёды маглі зразумець у карэннай Польшчы, яны прымалі ў штыкі. “Вы для Літвы, а не для Кароны пішаце, — наракалі на “літоўскіх” пісьменнікаў варшавякі ў адным з лістоў у Вільню, які быў апублікаваны ў газеце “Вядомосьці Бруковз”, — менш дбаеце пра тое, ці вас у Варшаве будуць разумець, абы ў Вільні ды ў Літве вас разумелі” (цыт. паводле кнігі Сымона Брагі “Міцкевіч і беларуская плынь у польскае літаратуры”. Нью-Ёрк, 1957. С. 12).

Абараняючыся ад падобных нападак у адрас самога Адама Міцкевіча, ад абвінавачванняў яго ў шырокім выкарыстанні беларусізмаў, паэт пісаў у 1828 годзе ў артыкуле “Пра варшаўскіх крытыкаў і рэцэнзентаў”: “... абвінавачвалі мяне галоўным чынам у псаванні польскага стылю выкарыстаннем правінцыялізмаў і замежных выразаў. Прызнаюся, што я не толькі не асцерагаюся правінцыялізмаў, але, можа, свядома іх ужываю”.

Уся творчасць Адама Міцкевіча — гэта велічны гімн Беларусі, роднай “Літве”. З вялікай любоўю, з сапраўднай сыноўняй замілаванасцю апеў ён у сваіх шматлікіх творах яе чароўную прыроду. Прычым часцей за ўсё паэт падаваў не выдуманая, а рэальныя назвы родных мясцін. Наваградак, Вільня, Мінск, Свіцязь, Нёман, Вілія, Вілейка, Літоўка, Сталовічы, Рута, Шчорсы, Мір, Туганавічы, Плужыны, Цырын, Асташын, Ашмяны, Ляхавічы, Ліда, Варонча, Мыш, Налібок і многія іншыя беларускія назвы так і мільгаюць

па старонках яго твораў. У сваёй творчасці выдатна раскрыў Адам Міцкевіч жыццё і побыт розных слаёў беларускага грамадства першай паловы XIX стагоддзя. Даволі прыгадаць тут самыя важныя творы паэта — “Дзяды” з іх рэалістычнымі сцэнамі і асабліва паэму-эпапею “Пан Тадэвуш”, пра якую сам аўтар казаў: “Што там самае лепшае — гэта напісаныя з натуры вобразы нашай радзімы, нашых звываў і нораваў”. У пералік заслуг Адама Міцкевіча трэба ўключыць і яго зварот да слаўнай мінуўшчыны Беларусі. Наўрад ці знойдзем мы беларускага аўтара ад старажытных часоў да нашых дзён, хто б гэтак глыбока, з такой мастацкай сілай паказаў асобныя старонкі нашай гісторыі, як гэта зрабіў Адам Міцкевіч, асабліва ў такіх выдатных паэмах, як “Тражына” і “Конрад Валенрод”. Нездарма ж за іх і за іншыя творы гістарычнай тэматыкі называлі яго сучаснікі “літоўскім Вальтэрам Скотам”.

Расказваючы пра сваю “Літву – Беларусь, раскрываючы самыя розныя бакі яе жыцця, Адам Міцкевіч і адрасоўваў свае творы ў першую чаргу яе чытачам, ад іх чакаў ён спагады і разумення. Пра гэта, напрыклад, выразна сведчыць верш “Я помнік узнес...”, у якім паэт выказаў спадзяванне, што яго “помнік” перажыве нават самыя даўгавечныя каменныя памяткі,

Бо ад Панарскіх гор і ковенскіх нябёс
Далей за Прыпяць люд імя мае панёс.
Чытае дружна Мінск, Наваградак мяне.
Мой верш перапісаць юнак не праміне...

Як бачым, тут Адам Міцкевіч вельмі выразна акрэсліў межы, куды перш за ўсё скіроўвала свой зрок яго звонкая муза.

Сёння, калі мы здымаем густую дымавую заслонку хлусні з нашай гісторыі, калі пачынаем, нарэшце, называць рэчы сваімі імёнамі, настаў час вярнуць штучна адгароджанага ад нас вялікага сына беларускай зямлі Адама Міцкевіча. Яго імя павінна заняць сваё належнае месца ва ўсіх школьных падручніках, у хрэстаматых. Творчасць Адама Міцкевіча, у якой бліскотна адбілася цэлая эпоха ў жыцці беларускага народа, павінен ведаць кожны студэнт, кожны школьнік, увогуле кожны беларус, які хоча называць сябе культурным чалавекам.

1996

Рыгор ШЫРМА

З НЕВЫЧЭРПНЫХ КРЫНІЦ

Навагрудская зямля з лясістымі пагоркамі, на якіх рассеяны сялібы, упрыгожаныя квітнеючымі садамі і нівамі, — зямля заўсёды жывая.

Гэта край, дзе срэбнаводны Нёман то абмывае расістыя лугі, то заходзіць у цяністы гай і дуброву, то падмывае карані смалістага сасновага бору, гэта цудоўны край, дзе Свіцязь глядзіць з векавога запаведнага лесу ў глыбокія высі нябёс, апеты ў песнях беларускага народа, жыве ў яго паданнях і легендах, поўных філасофскай думкі, народнай мудрасці. Тут, на гэтай зямлі, у самым асяроддзі беларускага народа нарадзілася і ўзрасла геніяльная муза вялікага польскага паэта Адама Міцкевіча. Яе калыхалі празрыстыя хвалі Свіцязі і Нёмана, люлялі лясныя шумы Плужынскай пушчы, ласкава абывалі вятры, паілі крыніцы, а паэтычную фантастыку яна чэрпала ў народных паданнях і легендах.

У заўвагах да сваіх твораў А. Міцкевіч адзначаў, што ён чэрпаў поўнай жменняй мастацкія вобразы з народнай творчасці. Ён піша, напрыклад, што балада “Рыбак” нарадзілася з песні тых акаліц, дзе ён жыў, што думкі балоды “Дудар” узяты з народнай песні, балада “Тое люблю” з’яўляецца тлумачэннем вясковае песні і г. д.

Паэтычная творчасць беларускага народа была невычэрпнай крыніцай натхнення для паэзіі Адама Міцкевіча. Аб гэтым сведчыць уся яго мастацкая спадчына.

Было б, аднак, наіўна думаць, што паэт толькі пераймаў народную творчасць. Народная форма ці сюжэт былі заўсёды ім геніяльна асэнсаваны і выходзілі з-пад яго пяра каштоўнымі дыямантамі паэзіі, якія ніколі не трацяць сваёй свежасці і прывабнасці.

Адам Міцкевіч ведаў і глыбока адчуваў стыхію народнай творчасці. Ён напісаў раманс “Курганок Марылі” і пераслаў яго філаматам у Вільню як тлумачэнне з народнага. Гэты раманс да такой ступені нагадваў сваім характарам народную песню, што нават Ян Чачот, найлепшы сярод філаматаў знаўца фальклору, паверыў, што гэта блізкі да арыгіналу пераклад народнай песні. Хутка, аднак, ён заўважыў сваю памылку і напісаў Міцкевічу: “Чар-

тоўскі насмяшыў мяне сваёю сялянкаю, гатоў быў на заклад пайсці, што гэта пераклад”.

Толькі душа паэта, блізкая да народнай душы, здольна бывае выклікаць падобныя “памылкі”.

Так вялікі рускі паэт А. Пушкін мог пісаць і песні заходніх славян і песні пра Іспанію, у якіх выяўляў высокія якасці душы іншых народаў гэтак жа натхнёна, як і свайго роднага. Агульначалавечае значэнне такіх геніяльных волатаў і заключаецца ў тым, што, будучы глыбока нацыянальнымі, яны валодаюць дарам “глаголом жечь сердца людей” усіх часоў і народаў.

Геніяльнасць Адама Міцкевіча ў спалучэнні з любоўю да народа, з яго палымным патрыятызмам і рэвалюцыйнасцю, гнеўнай нянавісцю да гвалту не толькі абуджала эстэтычныя пачуцці, але брала чытача за сэрца, прышчапляла яму высокія агульначалавечыя ідэалы, была і застаецца ўцехаў для народа ў шчасці і горы, прароцтвам будучыні.

У гэтым вялікая маральная сіла паэзіі Адама Міцкевіча.

Нават прырода ў яго творах, вылітая ў пластычных вобразах, жыве і мысліць, як чалавек: “Ажына чорная вусы прытуліць да маліны”, “Тоўсты гарбуз уточыцца, як госць, паміж буракамі”, вось стаіць “белая бярозка са сваім мужыком-грабам”, а на іх паглядаюць “барадатыя дубы”.

Тое, што ў нас несістэматычна збіраецца і публікуецца беларуская народная творчасць, пазбаўляе магчымасці поўнаасцю прасачыць уплыў беларускага фальклору на паэзію Адама Міцкевіча, усебакова паказаць, як ідэйна-мастацкае багацце народнай творчасці пераплятаецца з высокай этыкай у творах геніяльнага паэта.

У нас няма ніводнай манаграфіі аб навагрудскай зямлі, аб народнай творчасці ваколіц Навагрудка, Свіцязі, дзе нарадзіўся і жыў вялікі паэт. А такія творы, што нагадваюць паэзію Міцкевіча, бытуюць у народзе да нашых дзён. Так, беларуская народная песня “Жана з мужам у нялюбасці жыла” сюжэтам сваім падобна да балады “Ліліі”. Урыўкі народнай балады “Што то за хлопец”, запісаныя ў Карэліцкім і Гродзенскім раёнах, сваім рытмам і зместам нагадваюць “Свіцязянку” Міцкевіча.

Што то за хлопец, што за дзяўчына
У поле пад вечар выходзяць
І, прытуліўшыся там каля млына,
Ночкі спакойна праводзяць.
Яна ўцякае з бацькавай хаты,
Хлопец — з зялёнага гаю.
Дзяўчына з вёскі — Гэляй завецца,
Хлопца як зваці — не знаю.

Глыбокая этыка паэзіі А. Міцкевіча, якая ўзвышае чалавека, вымагае даследавання не толькі фармальнага падабенства вобразаў яго паэзіі з народнымі, але і такіх грунтоўных прац, дзе можна было б прасачыць, як ідэі і вобразы народнай творчасці спалучаюцца з філасофіяй, закладзенай у вобразах самога паэта.

Маральны бок заўсёды вызначае сілу паэзіі і яе эстэтычную вартасць, яе вечную актуальнасць. Адам Міцкевіч у гэтых адносінах стаіць у пантэоне славы побач з найвялікшымі сусветнымі геніямі.

1955

**ПАЭТЫЧНЫ
ВЯНОК
ВЕШЧУНУ**

ЭДУАРД АКУЛІН
На кургане Адама Міцкевіча

Дзівосны свет лясоў і гоняў
Перад вачыма разамкнуўся.
Чытаў паляк: “О, Літва мая!”
Шапталі вусны: “Беларусь...”

Як шлях мой згубіцца адзіны,
Адчаем я не захлынуся,
Бо знаю — у мяне Радзіма,
Яна завецца Белай Руссю.

Як шлях мой згубіцца адзіны,
Я сэрца, нібы крылы бусел,
Раскрыю над сваёй Радзімай
І яе імем захлынуся.

1984

МІКОЛА АРОЧКА
Зямля Міцкевічаў

Зямля Наднёманская... Колькі сілы
Тваёй, знутры, прыйшло ў глыбінны рух!
Ты нарадзіла іх, тытанаў двух,
Іх творчы дух
Магутна ўскаласіла.

Як сталася, што ў подзвігу святым
Дзве постаці грамамі пажагнаны
І ў місіі служэння паяднаны
І талентам і прозвішчам адным?

З глыбінь іх паядналі курганы,
Паданні, замчышчы, сівыя вежы,
І пушчы, і дубы на прыбярэжжы,
І песні паднямонскай стараны.

“Літво, ойчызно моя!” — як уздых,
На злome лёсу — вернасць да магілы.
А ўслед:
“Мой родны кут, як ты мне мілы!”
Любоў, як і зямля іх, на дваіх.

Зямля, гісторыяй не лашчаная.
Наваградчына — з нетраў карані.
Вялікі эпас памяці крані —
І адгукнецца Мікалаеўшчына.

Нямала дзіўных крыўд, ліхіх нягод
У камянях стагоддзяў перамолат.
Міцкевічы...

1982

РЫГОР БАРАДУЛІН
Адаму Міцкевічу

*Litwo! Ojczyzno moja!
ty jesteś jak zdrowie..*

Адам Міцкевіч

Паэты нараджаюцца ў карчме,
Каб іх пасля
Аплаквалі саборы.
Выгнанніку
Не ў спіну вецер дзьме, —
Ён носіць край абражаны
З сабою.

Хмар вырай
Свіцязі слязу страсе,
Як пава з песні,
Што праз сад ляцела.
На саркафагу ружы
У расе
Паэту —
Не пыхлівасці злюцелай!

Маўчы, ўсыпальня каралёў..
Вякі
Прыціхлі
Над геральдыкай нямою.
Спытае нехта:
— Быў кароль які,
Калі пісаў паэт, —
“Ojczyzno moja...”?

1984

ДАНУТА БІЧЭЛЬ-ЗАГНЕТАВА

Адам Міцкевіч

“Дзяды” чытаю,
нібы адпяваю
вясну, што знікла
ў мураваны горад,

наіўнай вёскай не ўталіўшы голад...
Вярэдзіць сэрца досвіткавы голас
матулі ці Адамавай Марылі.

Яго выгнаннем і мяне марылі...
Яго бяздомнасць — мне ў воку
парушына...

Цялятка ў шкодзе:
— Куды-ы, Гражына!
...Даруйце мне такое панібрацтва,
яно ад любасці, ад сэрца, ад сваяцтва.

... Балоты, непраходнасць, бездарожжа,
тутэйшых ніваў
ільняная світка,
з карэнняў і хлудзін зялёных
кошык,
напоўнены вадой крынічнай —
Свіцязь!
Дзівосны Нёман, Плужынскі бор,
муры Наваградка
калышуць боль

Міцкевіча,
нягледзячы на лёт
зямных падзеяў, войнаў і маркот
людскіх,
нягледзячы на рознасць
сястрыных моў,
свіціцца роснасць
даўнейшых вобразаў...

Расінка з дрэў,
што лашчылі яго
шурпатаю карою,
калі спакой свідруюць думкі роем,
тужліва выдыхаю нараспеў:
— Літво!
Ойчызна мая!
Ты естэсь як здрове...

1979

ВЕРА ВЯРБА
На зямлі Адама Міцкевіча

Дубы стаяць, але зусім старыя.
Той шлях жыве, якім хадзіў паэт,
Калі спатканні прызначаў Марылі
І прысвяціў ёй першы свой санет.

Чужой дарогай славы незалежнай
Брыду з турыстамі, услед гадам,
А з барэльефа горда і мяцежна
Глядзіць на нас задумлівы Адам.

Здаецца, чайкі клічуць тыя ж буры,
Дагэтуль Свіцязь сцеражэ свой сон,
І пра каханне свежую халтуру
Крычыць спявак сталічны ў мікрафон.

Пра што гавораць, думаюць пры гэтым?
Наш век інакшы. Можа, і дарма.
Даўно няма Марылі і паэта
Ды і кахання гэткага няма.

І толькі голас светлы і самотны
Чароўныя згадаюць берагі:
— Я вас кахаў так верна, так пяшчотна...
І дай вам бог шчаслівай быць з другім!

1987

НІНА ЗАГОРСКАЯ
Партрэт Адама Міцкевіча

Асацыяцыі

Анёлам — над зямлёю, над планетай,
над верасамі роднае зямлі.
Прарок славян Міцкевіч, геній свету,
З Завосся твае вёсны прараслі.
Ля азярка акінутага — знак:
“Тут нарадзіўся...” —

Бездараж. Самота.

Глыбокая славянства баразна.
Стаптана ўсё, і не зазнаеш, што там,
у тых гадах, пры ім, вось тут было,
у тых вяках няблізкіх, недалёкіх...
Не ходзяць з Войкавіч —
як вымерла сяло.

З Мядзеневіч —
нібы адсюль не сокал
узняўся ўвысь.

Ні знаку ветрака,
дзе жыў Тукай. Каля балотца тога...
І толькі галкі, як легенды, —
па вяках:

ля Сігулды, каля Турайдскай ружы,
і тут, ля азярка ў Завоссі, кружаць,
нібыта вестуны самога Бога...
Анёлы — над зямлёю, над планетай.
З Завосся твае вёсны прараслі,
славянства сын Адам.
Паэт паэтаў
з забытай з-пад Баранавіч зямлі.

1991

ВОЛЬГА ПАТАВА

Адам Міцкевіч у Туганавічах

Туганавічы... Туга —
і растанні і прадчуванні!
Каштанавым цветам ранне
Стары абсыпае курган.

Дапытліва маладосць
Удалеч глядзіць...

Трывожна
Ад гэтай смугі прыдарожнай,
Што ціш працінае наскрозь.

Запал ліхаманіць кроў...
У словах паэтавых — дзіўна —
Адна і другая радзімы,
І першая ў іх любоў.

Туганавічы...

Туга
Кахання яго і прадвесця!
Над тым, што чакае дзесьці
У полі вячэрнім, — смуга
Разносіцца...

Ды зямля,
Пакутная і нямая,
Бела-ружовым маем
У сны яго прыйдзе пасля!

1976

УЛАДЗІМІР КАРАТКЕВІЧ

Раманс Марылі

Сонца паліць над шатамі парка,
Ў вочы людзям дзідамі б'е,
Людзі-кветкі цягнуць на карках
Пчол назойлівых — думы свае.
Кветкі сінія, вогненна-чорныя,
Хмель хістаецца ўгору і ўніз,
Ружы алай нешта гаворыць
Самаўпэўнены тонкі нарцыс.
Усміхаюцца кемна лабеліі,
Архідэя падступна маўчыць,
Пад руку з камеліяй белай
Ходзяць кручаных панічы.
Сярод гэтага кветніка п'янага
(Мо, было ўжо такое калісь?)
Ты праходзіш адна ля фантана,
Найпрасцейшая кветка зямлі.

Нібы ціхая сумная музыка,
Ты праходзіш з пакорай сваёй:
Дзьмухавец на зялёным лузе —
Кветка з жоўтаю галавой.
І з фантана, раскрыліўшы крылы
Праз вясёлак халодны звон,
Ўсімі рэшткамі бронзавай сілы
Лебедзь рвецца табе наўздагон.
Марна рвецца, бо ў звоне і граі,
У мільёнах вясёлкавых слёз
Хлопчык лебедзю шыю спіскае,
Як адвечны няўмольны лёс.
І гляджу я змрочна на тое,
Як, абярнуты ў шумнай вадзе,
Цень Міцкевіча нада мною
Лебядзіную песню вядзе.

1966

ГАЛІНА КАРЖАНЕЎСКАЯ

Міцкевічаў дуб

Людзьмі загублены і часам,
Закуты ў мёртвае жалеззе,
Стаіць — мінуласці акраса —
ў неверагодным нейкім лесе.

Той лес быў паркам адмысловым,
Меў догляд,

і не раз, бывала,
Паненак пекная размова
У ім, як музыка, гучала.

Аглухлі дрэвы і здзічэлі.
Дзе гаспадар

і дзе садоўнік?
Чыё дыханне ліст шавеліць,
Калі за хмарку зойдзе поўня?

І чый там плашч мільгае цьмяна
Старога крою?

Дуб няшчасны
Маўчыць, маўчыць...

І часу тайна
Адно паэту падуласна.

1990

АЛЕГ ЛОЙКА

Адам Міцкевіч у Туганавічах

Туганавічы. Туга...
А ён думаў: радасці сховы,
Вясёлкавых дзён мітульга
І ціша дубоў стогадовых.

Туганавічы. Туга...
А ён думаў: спевы і танцы,
Марыля, жаданняў смуга
У разгалістай
з ліпаў альтанцы.

Туганавічы. Туга...
А ён думаў: шчырасць самая
Галінку ялінкі ламае
І дорыць сябе як мага.

Туганавічы ж — туга,
Слоў попел, былога жару!..
Як лес, што пасля пажару,
Ён чорны, і дзён чарга.

1978

ЯЗЭП ПУШЧА
Адаму Міцкевічу

I

Я не на беразе самотнай Леты,
А на скалістым ветраным узмор'і.
Чытаю ўголас “Крымскія санеты”,
Ўглядаюся у ясныя сузор'і.

На моры неўгамонных хваль усплёсы,
Узнепакоіў вецер белых часк.
Я слухаю іх спеў рознагалосы
І ўсходу сонца на скале чакаю.

У радасным здзіўленні мае вочы.
Здаецца мне: Адам Міцкевіч крочыць,
Ўзыходзіць на скалу, як на Байдары.

Ідзе Адам Міцкевіч светлай явай.
Схіляюся перад пяснярскай славай:
Ты жыў на свеце і спяваў не дарам!

II

Які цудоўны дэсань
Над морам зоры ткуць!
З Анапы да Адэсы
Ў ноч караблі плывуць.

Мае за імі думы
Турбуюць даль вякоў;
Бялеюць толькі дзюны
Правеяных пяскоў.

Я чую мора голас,
Варушацца пяскі;
Адам Міцкевіч колісь
Тут слухаў гул марскі.

Цяплом душы сагрэты,
Пад зорамі стаяў
І песні ўсяму свету
Натхнёна ён спяваў:

“Народ, разбі кайданы,
Якія цар скаваў,
Каб вольным стаў падданы,
А цар навек сканаў”.

Спявалі з ім і ветры,
Ў душы агонь палаў,
А ноч са скал Ай-Петры
Хмурынкаю плыла.

Абмыла скалаў грані
І ўпала на зямлю.
Пакуль у гавань рана
Заходзіць караблю.

Няхай ідзе у рэйсы
Мой карабель між хваль —
З Анапы да Адэсы
І ў сонечную даль.

1960

ЛЮДМІЛА РУБЛЕЎСКАЯ
Каханне Адама Міцкевіча

Жыццё не б'е — падножкі ставіць,
Але бязлітасна і злосна.
Зялёнай птушкай сядзе травень
На след, што выбілі калёсы.

Жыццё.
Марыля.
Караліна.
Жанчыны — вусцішная радасць...
Расстанне доўжыць каляіны,
Сустрэча марна сэрца паліць.
Схавала мокрая залева
Чарговы і варожы горад.
У шлях, Адаме!

Ваша Ева
Збаялася, што яблык — горкі.

Грукочуць колы. Душаць травы.
Жаданы ліст дашлюць запозна.
Жыццё не б'е — падножкі ставіць,
Але бязлітасна і злосна.

1990

АДАМ РУСАК
Адаму Міцкевічу
Курган бяссмерця

Дзе калышуща вішні ў маністах,
Дзе дубы не згінаюць свой стан,
Між садоў навагрудскіх квяцістых
Узнімаецца к небу курган.

У напевах прысадаў высокіх
Многа зім ён стаіць, многа лет.
Ён насыпан з палеткаў шырокіх,
Дзе радзіўся і вырас паэт.

І з маленства на роднай старонцы
Слухаў часта пясняр спеў лясоў,
Першы раз тут убачыў пад сонцам
Ён красу каласістых палёў.

Слухаў ён, як былінкі шапталі,
Як з ліствой гаманіў ветравей,
Слухаў Нёмана грозныя хвалі,
Бачыў слёзы і гора людзей.

Не зраўняцца гарам з тым курганам,
Што стаіць каля сцен-камяніц,
Не звалілі яго ураганы,
Не размылі дажджы навальніц.

Пад напевамі шумных таполяў
Пазарос ён травой-муравой.
Не заростае сцежка ніколі
Да вяршыні яго да крутой.

Ідуць людзі улетку і ўвосень,
І вясной, як сады расцвілі,
На вяршыню кургана уносяць
Жменю роднай і свежай зямлі.

І расце, як і слава паэта
У сям'і у вялікай славян,
Усё вышэй і вышэй з лета ў лета
Над зямлёю адвечны курган.

1960

МІХАСЬ СТРАЛЬЦОЎ
Міцкевіч на Беларусі

Краем гэтым хадзіў,
Любіў тут і плакаў калісьці.
Бачыш — след па расе?
Бачыш — як слёзы, раса?

След яго зберажы —
То сам ён з Радзімаю тут.

1993

МАКСІМ ТАНК

Вадаспад Адама Міцкевіча

Даліна, горная Растока,
Крутыя Татры, буралом,
Дзе, быццам крэсівам, патокі
З круч выскаюць іскры, гром!
Тут нельга кроку не спыніць,
Не паглядзець на гэта дзіва,
Дзе з неабсяжнай вышыні
Злятае вадаспад імкліва.
Вось ён, успенены, нясе
Мігценні сонечныя ўсе,
Бель снежных гор і зараніцы,
Блакiт нябёсаў, бліскавіцы.
Адбіўшыся ад валуноў,
Ад вострых турняў і абочын,
Вясёлкаю ўзлятае зноў,
Пяе, шуміць, звiніць, ракоча.
Гавораць людзі, што заўжды,
Хто б ні прыйшоў да вадаспаду,
З яго напіўшыся вады,
Адчуе ў сэрцы шчасце, радасць.
І мы, змарыўшыся, пілі,
Ваду ў біклагі набіралі.
Не, не дарма яму далі
Імя Міцкевіча гуралі!

1979

ЯН ЧАЧОТ

На прыезд Адама Міцкевіча

Едзе міленькі Адам,
Глядзіце, а онь, а онь,
Ды ён харашэнькі сам,
Пад ім — вараненькі конь.
Золатам пояс ззяе,
Аж ад бляску снег тае,
На шапцы сіні баран, —
Хто бы думаў, што ён пан!
Так адзет харашэнька,
Едзе, едзе барздзенька.
Гайда!

Адчынйце ж варотцы!
Ды ўжо ж на двары Адам.
Ды прымайце ж малодца,
Ды кажы ж, ці здароў сам?..
Да як ся табе дэесе?
Ці заўсёды быў вясёл?
Гавары, ена ўспее
Тым часам накрыці стол.
Будзем есці каўбасы,
Смачну гарылачку піць.

Не так нам сонца ясна
Блішчыць, як цябе нет.
Радасці ішчам напрасна,
Увесь нам нямілы свет.

Салавей не так нам пее,
Рожы не пахне цвет,
Не так нам бела лілея,
калі цябе тут нет.

Без цябе ўсё тут смутна,
Па табе плача гай,
І рэчкі плывуць мутна,
У жалобе ўвесь край.

Наш ты міленькі Адам,
Насмуціў жа ты нас досць,
Наградзі смутак нам
І будзь у нас доўга госць.

1819

СТАНІСЛАЎ ШУШКЕВІЧ

На кургане бяссмерця Адама Міцкевіча

Я жменьку чорнае зямлі
На твой курган прынёс,
Яна крывёй акроплена
Маіх бацькоў і продкаў.
Няхай расце курган
Да сонечных нябёс,
Няхай жыццё шуміць
Імкліваю паводкай.

А на зямліцы чорнай,
Роднай для мяне,
Узыхдзе кветка простая
У дзень вясны ласкавы.
Няхай яе злы вецер
Не кране,
Яна — ў вянок бяссмерця,
Вечнай славы.

1978

**АДАМ МІЦКЕВІЧ
У ДРУКУ БЕЛАРУСІ:
БІБЛІЯГРАФІЯ**

Творы Адама Міцкевіча, апублікаваныя ў арыгінале на тэрыторыі Беларусі і ў беларускіх крыніцах

1. **Mickiewicz A.** Pisma poetyczne. Oprac. T. Pini. Nowogródek, 1931.
2. **Mickiewicz A.** Poezje. Wydanie kompletne ilustrowane oraz Księgi narodu i pielgrzymstwa polskiego. Oprac. T. Pini. Nowogródek, 1931.
3. **Mickiewicz A.** Dzieła poetyckie. Wyd. T. Pini. Wyd. 4 zupełne z portretami i podobiznami autografów poety. Nowogródek, 1933 (2 wyd.).
4. **Mickiewicz A.** Dzieła prozą. Wyd. T. Pini. Nowogródek, 1933.
5. **Mickiewicz A.** Pan Tadeusz, czyli Ostatni zajazd na Litwie. Historia szlachecka z roku 1811 i 1812 we dwunastu księgach wierszem. Powst. Listopad 1832–luty 1834. Oprac. T. Pini. Nowogródek, 1933.
6. **Mickiewicz A.** Dzieła prozą. Wyd. T. Pini. T. 1–5. Nowogródek, 1933–1934.
7. **Mickiewicz A.** Dzieła poetyckie. Wyd. T. Pini. Nowogródek, 1934.
8. **Mickiewicz A.** Utwory poetyckie. Nowogródek, 1934.
Рэц.: Хацкевіч А. Рэдкае выданне твораў А. Міцкевіча // Літ і мастацтва, 1958. 25 кастр.; Чырв. сцяг. 1958. 14 верас.
9. **Mickiewicz A.** Oda do młodości: [Fragment] // Sztandar Wolności (Mińsk). 1940. 1 paźdz.
10. **Mickiewicz A.** Do przyjaciół Moskali // Sztandar Wolności. 1940. 6 paźdz.
11. **Mickiewicz A.** Sonety krymskie // Sztandar Wolności. 1940. 8 paźdz.
12. **Mickiewicz A.** Oda do młodości; Żegluga; Bajdary; Wielka improwizacja (Fragmenty) // Sztandar Wolności. 1940. 26 listop.
13. **Mickiewicz A.** Księgi narodu Polskiego: Refleksje // Magazyn Polski (Grodno). 1992. Nr 2. S. 26–28.
14. **Mickiewicz A.** Pieśń Filaretów; Nowy Rok 1826.; Oda do Młodości; O ziemi ojczystej; Założenie Wilna; Do Niemna; Wilija // Magazyn Polski. 1992. Nr 3/4. S. 24–26.
15. **Mickiewicz A.** Zdania i aforyzmy: Wybrane z dzieł // Magazyn Polski. 1992. Nr 3/4. S. 27.

16. **Mickiewicz A.** Z “Pana Tadeusza”; W nowogródzkiej stronie; Kibitki (z “Dziadów”) // Magazyn Polski. 1993. Nr 1/2. S. 17–18.

17. **Mickiewicz A.** Pan Tadeusz: Objasnienia Poety (Czytelnik, 1954) // Пятроўскі Я. Тарас Сайка. Gainesville, Florida, 1995. С. 62–82.

Пераклады твораў Адама Міцкевіча На беларускую мову

18. [**Міцкевіч А.**] Pan Tadeusz, pa polsku napisau Adam Mickiewicz. Na białaruskiju hutarku pierawiarnuŭ Wincuk Marcinkiewicz. Wilno, 1859.

19. [**Міцкевіч А.**] Pan Tadeusz, poemat. Piarafazyŭ z polskaho na białarucki jazyk A. Jelski. Kniha 1. Lwoŭ, 1893. [На вокл.: 1892].

20. [**Міцкевіч А.**] Pan Tadeusz, pa polsku napisau Adam Mickiewicz. Na białaruskiju hutarku pierawiarnuŭ Wincuk Marcinkiewicz. Wyd. 2-e. Pb. “Zahlanie sonce i ŭ nasze Wakonce”, druk. K. Piantkoŭskaha, 1907 [На вокл.: 1908]. [Т. 2. Бiałaruckije pieśniary].

21. **Міцкевіч А.** Выбраныя творы / Склаў Я. Брыль. Рэд. пер. М. Танк. Мн., 1955.

Рэц.: Александровіч С. Жаданая сустрэча // Літ. і мастацтва. 1955. 3 снеж.; Александровіч С. Мицкевич в белорусских переводах // Славяне. 1956. № 5. С. 56–58.

22. **Міцкевіч А.** Зямля навагрудская, краю мой родны...: Санеты, баллады, вершы і ўрыўкі з паэм / Пер. з пол. Укл. А. Мальдзіс. Мн., 1969.

Рэц.: Лойка А. Адкрыццё працягваецца // Польшча. 1970. № 4. С. 240–243.; Niedziela Z. // Ruch Literacki. 1971. Nr 2. S. 119–120.

23. **Міцкевіч А.** Свіцязянка: Балада. На беларус., пол. і рус. мовах / Іл. А. Кашкурэвіч. Мн., 1976.

24. **Міцкевіч А.** Пан Тадэвуш / Пер. з пол. Б. Тарашкевіч; Прадм., падрыхт. тэксту і камент. А. Мальдзіс. Мн., 1981.

Рэц.: Брыль Я. Заўвагі на палях // Брыль Я. 36. тв.: У 5 т. Мн., 1981. Т. 4. С. 300–302.; Крайскі С. [Кніганіс] // Літ. і мастацтва. 1982. 5 лют.; Шаховіч М. “Пан Тадэвуш” на беларускай мове // Ніва. 1981. 11 кастр.

25. **Міцкевіч А.** Пан Тадэвуш / Пер. Б. Тарашкевіч. Ольштын: 1984.

Рэц.: Вярэніч В. [Кніганіс] // Літ. і мастацтва. 1985. 14 чэрв.; Шаховіч М. Радзіма, Літва!.. // Ніва. 1984. 29 крас.; Sielicki F. // Pamiętnik Literacki. 1985. Z. 2. S. 347–348.

26. **Міцкевіч А.** Пан Тадэвуш, або Апошні наезд у Літве: Шляхецкая гісторыя 1811–1812 гадоў у дванаццаці кнігах, вершам / Пер. Я. Семяжон. Мн., 1985.

27. **Ажэшка Эліза.** Зімовым вечарам; **Міцкевіч Адам.** Свіцязянка. Мн., 1996.

У серыі “Школьная бібліятэка”.

28. **Міцкевіч А.** 3 “Пана Тадэвуша” / Пер. В. Дунін-Марцінкевіч // Наша ніва. 1907. 21 чэрв.

29. **Міцкевіч А.** Хітры чорт / Пер. К. Барысовіч // Наша ніва. 1909. 6(19) жн.

30. **Міцкевіч А.** Хорт не хорт, чорт не чорт (з балады). / Пер. К. Лоз // Наша ніва. 1912. 5(18) крас.

31. **Міцкевіч А.** Вяляля :[Верш] / Пер. з пол. А. Гурыновіч // Беларускі звон. 1921. 12 крас.

32. **Міцкевіч А.** Акерманскія стэпы: [Санет] / Пер. з пол. У. Жылка // Наша будычыня. 1922. 8 снеж.

33. **Міцкевіч А.** Дзяды. Частка II: [3 паэмы] / Пер. Н. Арсеньева // Студэнцкая думка. 1925. № 4(5). С. 25–26.

34. **Міцкевіч А., Адынец А.** Хорт — ня хорт, чорт — ня чорт: (3 балады) / Пер. з пол. К. Лоз // Бел. народны каляндар. Вільня, 1927. С. 51–52.

35. **Міцкевіч А.** Дзяды: [Урывак з паэмы] / Пер. Я. Светазар // Бел. слова. 1927. 30 студз.

36. **Міцкевіч А.** Свіцязь: (Балада) / Вольны пер. з пол. А. Бартуль // Бел. культура. 1927. № 1. С. 18–20.

37. **Міцкевіч А.** Нёман: Санет / Пер. з пол. А. Стэповіч // Бел. крыніца. 1927. 28 студз.

38. **Міцкевіч А.** Паварот таты (Powrót taty): [Верш] / Пер. з пол. І. Шутовіч [Пад тэкстам подпіс: “J. Ś”] // Бел. крыніца. 1927. 9 снеж.

39. **Міцкевіч А.** Акерманскія стэпы; Алушта ноччу; Бура: 3 крымскіх сонэтаў / Пер. Ю. Гаўрук // Гаўрук Юрка. Кветкі з чужых палёў. Мн., 1928. С. 95–97.

40. **Міцкевіч А.** Выбар: Урывак (3 “Конрада Валенрода”); Мужык і вужака: [Верш] / Пер. Я. Купала // Полымя. 1930. № 5–6. С. 66–68.

41. **Мицкевич А., Адынец А.** Хорт — ня хорт, чорт — ня чорт: 3 балады. / Пер. з пол. К. Лоз // Бел. народна-гаспадарскі календар на 1935 год. Вільня. 1935. С. 51–52.

42. **Мицкевич А.** Мужык і вужака: [Байка] / Пер. Я. Купала // Іскры Ільіча. 1940. № 12. [Вокл].

43. **Мицкевич А.** Пані Твардоўская: [Верш]; 3 “Конрада Валенрода”: (Уступ да паэмы) / Пер. Я. Купала; Паніч і дзяўчына: [Верш] / Пер. Я. Колас; Акерманскія стэпы: [Верш]; “Не дбаю, якое пракляцце...”: (Дзяды. Ч. III) / Пер. М. Танк; Альпугара: [Балада з паэмы “Конрад Валенрод”] / Пер. М. Клімковіч; “Зноў літоўцы вось едуць...”: [Урывак з паэмы “Конрад Валенрод”] / Пер. В. Таўлай; Да рускіх сяброў: [Верш] / Пер. К. Цітоў // Полымя рэвалюцыі. 1940. № 11. С. 99–111.

44. **Мицкевич А.** Бура: [Верш] / Пер. з пол. М. Танк // Вольная праца. 1940. 19 лістап.

45. **Мицкевич А.** Акерманскія стэпы / Пер. з пол. М. Танк // Вольная праца. 1940. 26 лістап.

46. **Мицкевич А.** Да рускіх сяброў / Пер. з пол. К. Цітоў // Вольная праца. 1940. 26 лістап.

47. **Мицкевич А.** Ваявода: (Украінская балада) / Пер. з пол. Я. Купала; Рыбка: (3 народнай песні) / Пер. з пол. К. Цітоў // Зара. 1940. 26 лістап.

48. **Мицкевич А.** Да рускіх сяброў / Пер. з пол. К. Цітоў; Над вялікай вадой / Пер. А. Куляшоў: [Вершы] // Звезда. 1940. 26 лістап.

49. **Мицкевич А.** Пані Твардоўская: [Верш] / Пер. з пол. К. Цітоў // Літ. і мастацтва. 1940. 26 кастр.

50. **Мицкевич А.** 3 “Крымскіх санетаў”: Акерманскія стэпы; Бура / Пер. з пол. М. Танк // Літ. і мастацтва. 1940. 16 лістап.

51. **Мицкевич А.** Ваявода: Украінская балада / Пер. Я. Купала; Дзяды. Частка III: [Урывак] / Пер. М. Танк; Блыха і равін: [Байка] / Пер. Р. Лынькоў; Рыбка: 3 народнай песні / Пер. К. Цітоў; Тры Будрысы: Літоўская балада / Пер. Я. Купала // Літ. і мастацтва. 1940. 23 лістап.

52. **Мицкевич А.** Ваявода: [Украінская балада] / Пер. Я. Купала; Бура: [Верш] / Пер. М. Танк; Блыха і равін: [Байка] / Пер. Р. Лынькоў. // Палеская праўда. 1940. 26 лістап.

53. **Мицкевич А.** Блыха і равін: (Байка) / Пер. з пол. Р. Лынькоў; Дзяды. Ч. III: [Урывак]; Бура: [Верш] / Пер. з пол. М. Танк; Да рускіх сяброў: [Верш] / Пер. з пол. К. Цітоў. // Сялян. газета. 1940. 26 лістап.

54. **Міцкевіч А.** Акерманскія стэпы: [Верш] / Пер. Р. Казак; Рэнегат: (Турэцкая балада) // Чырв. звязда. 1940. 26 лістап.

55. **Міцкевіч А.** Сябрам рускім: [Верш] / Пер. М. Байкоў; “Не дбаю, якое пракляцце...”: [Верш] / Пер. М. Танк // Чырв. змена. 1940. 24 лістап.

56. **Міцкевіч А.** Звярыны лог: (Урывак з “Пана Тадэвуша”) / Пер. з пол. М. Танк // Вольная праца. 1941. 11 чэрв.

57. **Міцкевіч А.** Звярыны лог: (3 паэмы “Пан Тадэвуш”) / Пер. з пол. М. Танк; Пані Твардоўская: [Верш] / Пер. К. Цітоў // Літ. і мастацтва. 1945. 2 снеж.

58. **Міцкевіч А.** Бура; Гара Кікінеіс / Пер. з пол. М. Танк; Няпэўнасць / Пер. з пол. Н. Тарас: [Санеты] // Беларусь. 1948. № 12. С. 8.

59. **Міцкевіч А.** 3 эпілога да “Пана Тадэвуша”; 3 Крымскіх санетаў; Хор стральцоў; Песня (з III часткі “Дзядоў”) / Пер. М. Танк // Полымя. 1948. № 12. С. 79–81.

60. **Міцкевіч А.** Дзяды: [Урывак з паэмы] / Пер. П. Пестрак; Рускім сябрам: [Верш] / Пер. М. Машара // Літ. і мастацтва. 1948. 25 снеж.

61. **Міцкевіч А.** Дзяды: 3 часткі II / Пер. Н. Арсеньева // Бацькаўшчына. 1955. № 47–48. С. 5–6.

62. **Міцкевіч А.** Да Нёмана / Пер. Ю. Гаўрук // Бацькаўшчына. 1955. № 51–52. С. 4.

63. **Міцкевіч А.** Ціша марская на вышыні Тарканкут / Пер. М. Аўрамчык; Песня; Літоўская песня аб Кейстутавым кані / Пер. А. Русецкі; Упартая жонка / Пер. У. Корбан: [Вершы]; Пан Тадэуш: Урывак з чацвёртай кнігі / Пер. С. Дзяргай // Беларусь. 1955. № 11. С. 12.

64. **Міцкевіч А.** Сыны старога Будрыса; Тхор на выбарах: [Вершы] // Вожык. 1955. № 21. С. 3.

65. **Міцкевіч А.** Брыта — стрыжана: [Верш] // Вожык. 1955. № 22. С. 2.

66. **Міцкевіч А.** Да Нёмана / Пер. Ю. Гаўрук; “Літва, айчына...”: (Уступ да “Пана Тадэвуша”); Акерманскія стэпы / Пер. Н. Арсеньева; Да Нёмана: [Вершы] / Пер. А. Салавей // Конадні. 1955. № 4. С. 51–52.

67. **Міцкевіч А.** Да рускіх сяброў / Пер. з пол. К. Цітоў; Аюдаг / Пер. з пол. М. Аўрамчык; Ода да маладосці / Пер. з пол. А. Вялюгін, С. Дзяргай; Да Нёмана / Пер. Ю. Гаўрук: [Вершы] // Маладосць. 1955. № 11. С. 9.

68. **Міцкевіч А.** Песня філарэтаў; Альпугара: (Балада з паэмы “Конрад Валенрод”) / Пер. А. Вялюгін; Імпавізацыя: (Урывак з паэмы “Дзяды”) / Пер. М. Лужанін; Роздум у дзень ад’езду / Пер. П. Панчанка; Марак: (З альбому 3.); Матрос / Пер. К. Кірэнка: [Вершы]; Уцёкі: Балада / Пер. М. Аўрамчык; Фарыс; “Паліліся мае слёзы...” / Пер. М. Танк; Песня пілігрыма; Свіцязьанка / Пер. А. Зарыцкі; Помнік Пятру Вялікаму / Пер. М. Машара: [Вершы]; Гражына: Літоўская аповесць: (Урывак) / Пер. С. Дзяргай // Польшча. 1955. № 11. С. 88–116.

69. **Міцкевіч А.** Рускім сябрам: [Верш] / Пер. з пол. М. Машара // Гродзен. праўда. 1955. 11 верас.

70. **Міцкевіч А.** Да рускіх сяброў: [Верш] / Пер. з пол. М. Машара // Калгас. праўда. 1955. 26 лістап.

71. **Міцкевіч А.** Да рускіх сяброў / Пер. К. Цітоў; Песня / Пер. А. Русецкі; З “Крымскіх санетаў”: Акерманскія стэпы; Бура / Пер. М. Танк: [Вершы] // Мінская праўда. 1955. 26 лістап.

72. **Міцкевіч А.** Свіцязь: [Урывак з балады] / Пер. А. Бялевіч; Песня Адама: [Верш] / Пер. Хв. Жычка // Піянер Беларусі. 1955. 25 лістап.

73. **Міцкевіч А.** Ода да маладосці: (Урывак) / Пер. А. Вялюгін, С. Дзяргай; “Паліліся мае слёзы...”: [Верш]; З “Дзядоў” / Пер. М. Танк // Чырв. змена. 1955. 26 лістап.

74. **Міцкевіч А.** Вялля: [Верш] / Пер. з пол. А. Гурыновіч // Беларускія пісьменнікі другой паловы XIX стагоддзя. Мн., 1956. С. 243.

75. **Міцкевіч А.** Альпугара / Пер. А. Вялюгін; Марак / Пер. К. Кірэнка; “Паліліся мае слёзы...” / Пер. М. Танк; Песня пілігрыма / Пер. А. Зарыцкі: [Вершы] // Бацькаўшчына. 1956. № 1–2. С. 4.

76. **Міцкевіч А.** Ода маладосці: [Верш] / Пер. з пол. А. Вялюгін, С. Дзяргай // Ніва. 1956. 25 сак.

77. **Міцкевіч А.** Зося: [Верш] / Пер. А. Бачыла. Муз. Ю. Семянкі. Мн., 1957.

78. **Міцкевіч А.** Акерманскія стэпы / Пер. з пол. М. Танк; Да Нёмана / Пер. Ю. Гаўрук: [Вершы] // Ніва. 1958. 21 снеж.

79. **Міцкевіч А.** З “Конрада Валенрода” (“З Мальборскай вежы званы загудзелі...”); З “Конрада Валенрода” (“Сто лет мінала крыжацкай навалі...”) / Пер. з пол. Я. Купала // Купала Я. Зб. тв.: У 6 т. Мн., 1961. Т. 2. С. 368, 384.

80. **Міцкевіч А.** “Зноў літоўцы вось едуць...”: (Урывак з паэмы “Конрад Валенрод”) / Пер. В. Таўлай // Таўлай В. Творы. Мн., 1961. С. 161–163.

81. **Міцкевіч А.** Гаспадарка: Урывак з I ч. паэмы “Пан Тадэуш” / Пер. з пол. Б. Тарашкевіч // Полымя. 1962. № 2. С. 159–165.
82. **Міцкевіч А.** Паніч і дзяўчына: [Верш] / Пер. з пол. Я. Колас // Колас Я. 36 тв.: У 12 т. Мн., 1964. Т. 10. С. 601.
83. **Міцкевіч А.** “Літва, мая радзіма! Ты мне дарагая...”: Пачатак “Пана Тадэвуша” / Пер. В[ацлаў] П[ануцэвіч] // Бел. царква. 1964. № 27. С. 148.
84. **Міцкевіч А.** Пан Тадэуш: Урывак з першай кнігі / Пер. з пол. П. Бітэль // Дзень паэзіі–65. Мн., 1965. С. 194–197.
85. **Міцкевіч А.** Да Нёмана: [Верш] / Пер. з пол. М. Дуброўскі // Гродн. правда. 1965. 19 сент., 31 окт.
86. **Міцкевіч А.** “Niemnie, domowa rzeko moja!...: [3 верша “Да Нёмана] // Беларускі календар 1967 г. Беласток, 1967. С. 29.
87. **Міцкевіч А.** Лілеі; Акерманскія стэпы; Бура; Выгляд гор са стэпаў Казлова; Гара Кікінеіс; Да М. (Марылі); Фарыс; “Не дбаю, якое пракляцце...”; “Паліліся мае слёзы...” / Пер. М. Танк // Танк М. 36. тв.: У 4 т. Мн., 1967. Т. 4. С. 563–586.
88. **Міцкевіч А.** “Ці з Літвы ты, ці з Познані...” / Пер. М. Лужанін; Песня / Пер. М. Аўрамчык: [Вершы] // Табе, Беларусь: Паэты свету пра Беларусь. Мн., 1968. С. 198–199.
89. **Міцкевіч А.** Ehexi munimentum aere perennius...: (3 Гарацыя); Рыбка: [Вершы] / Пер. з пол. Р. Барадулін // Полымя. 1968. № 12. С. 149–152.
90. **Міцкевіч А.** Над воднай прасторай чыстай: [Верш] / Пер. М. Аўрамчык // Аўрамчык М. Агледзіны. Мн., 1969. С. 209.
91. **Міцкевіч А.** Да Нёмана; Курганок Марылі; Дудар: [Вершы] / Пер. Ю. Гаўрук // Гаўрук Ю. Іскры з крэменя. Мн., 1969. С. 79–90.
92. **Міцкевіч А.** Акерманскія стэпы: [Верш] / Пер. У. Жылка // Жылка У. Вершы. Мн., 1970. С. 127.
93. **Міцкевіч А.** Банкет: Урывак з гістарычнай аповесці “Конрад Валенрод” / Пер. П. Бітэль // Літ. і мастацтва. 1970. 21 жн.
94. **Міцкевіч А.** Свіцязь: [Балада] (Урывак) / Пер. А. Бялевіч // Ніва. 1970. 16 жн.
95. **Міцкевіч А.** Пан Тадэуш: Быліца чацвёртая; Палітыка і ўловы: [Урывак з паэмы] / Пер. Б. Тарашкевіч // БелаВежа. Беласток, 1971. № 2. С. 3–23.

96. **Міцкевіч А.** Пра Беларусь і беларускую мову: [Выказванні] / Пер. з пол. А. Лойка; Пан Тадэуш: [Паэма]; Замак / Пер. з пол. В. Дунін-Марцінкевіч; Вілія: [Верш] / Пер. з пол. А. Гурыновіч; Пан Тадэуш: Гаспадарства [3 паэмы] / Пер. з пол. А. Ельскі // Беларуская літаратура XIX стагоддзя: Хрэстаматыя. Мн., 1971. С. 63–64, 304–306, 318, 324–326.

97. **Міцкевіч А.** Роздум у дзень ад’езду: [Верш] / Пер. П. Панчанка // Панчанка П. Зб. тв.: У 3 т. Мн., 1971. Т. 3. С. 257–258.

98. **Міцкевіч А.** Тры Будрысы: (Літоўская балада); Мужык і вужака: [Байка] / Пер. з пол. Я. Купала // Купала Я. Зб. тв.: У 7 т. Мн., 1972. Т. 1. С. 377–379.

99. **Міцкевіч А.** З “Дзядоў”: [Урывак] // Баявая ўскалось. 1972. № 12. С. 19.

100. **Міцкевіч А.** Песня філарэтаў; Альпугарская балада: [Вершы] / Пер. А. Вялюгін // Вялюгін А. Выбр. тв.: У 2 т. Мн., 1973. Т. 2. С. 149–154.

101. **Міцкевіч А.** Пані Твардоўская; Ваявода / Пер. Я. Купала: Балады // Купала Я. Зб. тв.: У 7 т. Мн., 1973. Т. 3. С. 333–340.

102. **Міцкевіч А.** Санеты: Да Лауры; Да Нёмана / Пер. Хв. Жычка // Літ. і мастацтва. 1973. 21 снеж.

103. **Міцкевіч А.** З “Конрада Валенрода” (“З Мальборскай вежы званы званілі...”); З “Конрада Валенрода” (“Сто лет мінала крыжацкай навале...”): [Урыўкі] / Пер. з пол. Я. Купала // Купала Я. Зб. тв.: У 7 т. Мн., 1974. Т. 5. С. 230–237.

104. **Міцкевіч А.** Да Нёмана: [Верш] / Пер. Хв. Жычка // Голас Радзімы. 1974. № 1. С. 6.

105. **Міцкевіч А.** Да Нёмана; Дзень добры; Добры вечар; Дабранач; Курганок Марылі: [Вершы] / Пер. Ю. Гаўрук // Гаўрук Ю. Агні ў прасторах. Мн., 1975. С. 208–215.

106. **Міцкевіч А.** Паніч і дзяўчына: [Верш] / Пер. Я. Колас // Колас Я. Зб. тв.: У 14 т. Мн., 1976. Т. 10. С. 591–594.

107. **Міцкевіч А.** Звон і звонікі; Блыха і рабін; Сябры: [Байкі] / Пер. К. Крапіва // Крапіва К. Зб. тв.: У 5 т. Мн., 1976. Т. 5. С. 430–431.

108. **Міцкевіч А.** Да Нёмана: [Верш] / Пер. М. Дуброўскі // Гродн. правда. 1976. 28 авг.

109. **Міцкевіч А.** Свіцязь: Урывак з балады / Пер. А. Бялёвіч // Гродн. правда. 1976. 9 окт.

110. **Міцкевіч А.** Сон; У альбом Цэліне Ш.; У альбом...; Грабніца Патоккай; Байдары: [Вершы] / Пер. Я. Семяжон // Семяжон Я. Сем цудаў свету. Мн., 1977. С. 161–164.

111. **Міцкевіч А.** Свіцязянка: [Балада]; Сябрам; Люблю я; “Калі мой труп...”; Брыта — стрыжана; Аповесць вайдэлата: [Вершы] / Пер. А. Зарыцкі // Зарыцкі А. У свет па песні. Мн., 1978. С. 175–201.

112. **Міцкевіч А.** Лілеі; Акерманскія стэпы; Бура; Выгляд гор са стэпаў Казлова; Гара Кікінеіс; Да М. (Марылі); Фарыс; “Не дбаю, якое пракляцце...”; Хор стральцоў; “Паліліся мае слёзы...”; “О, мне дажыць бы да гэткай уцехі...”: [Вершы] / Пер. М. Танк // Танк М. Зб. тв.: У 6 т. Мн., 1978. Т. 5. С. 326–349.

113. **Міцкевіч А.** Акерманскія стэпы: [Верш] / Пер. з пол. М. Дуброўскі // Гродн. правда. 1978. 8 июля.

114. **Міцкевіч А.** Пан Тадэвуш: Старонкі з паэмы / Пер. з пол. Я. Семяжон // Літ. і мастацтва. 1978. 22 снеж.

115. **Міцкевіч А.** Байдары: 3 крымскіх санетаў / Пер. з пол. М. Дуброўскі // Гродн. правда. 1979. 20 янв.

116. **Міцкевіч А.** “Калі навагрудскія ўбачыш прасторы...”: [Урывак з балады “Свіцязь”] // Гродн. правда. 1979. 8 сент.

117. **Міцкевіч А.** Пан Тадэвуш: [Фрагменты з IV кнігі паэмы] / Пер. з пол. Я. Семяжон // Далягляды. Мн., 1980. С. 217–223.

118. **Міцкевіч А.** Лілеі; Акерманскія стэпы; Бура; Выгляд гор са стэпаў Казлова; Гара Кікінеіс; Да М. (Марылі); Фарыс; “Не дбаю, якое пракляцце...”; Хор стральцоў; “Паліліся мае слёзы...”; “О, мне дажыць бы да гэткай уцехі...”: [Вершы] / Пер. з пол. М. Танк // Танк М. Зб. тв.: У 6 т. Мн., 1980. Т. 4. С. 326–348.

119. **Міцкевіч А.** Пан Тадэвуш: Урывак з дзесятай быліцы / Пер. Б. Тарашкевіч // Голас Радзімы. 1980. 19 чэрв.

120. **Міцкевіч А.** Урывак з паэмы “Пан Тадэвуш” / Пер. з пол. Б. Тарашкевіч // За передовую науку. 1980. 21 мая.

121. **Міцкевіч А.** Эпілог: [Да паэмы “Пан Тадэвуш”] / Пер. Я. Семяжон // Літ. і мастацтва. 1980. 25 ліп.

122. **Міцкевіч А.** Свіцязянка; “Калі мой труп...”; Сябрам, пасылаючы ім баладу “Люблю я”; Люблю я; Брыта — стрыжана; Аповесць вайдэлата: [Балады і вершы] / Пер. А. Зарыцкі // Зарыцкі А. Выбр. тв.: У 2 т. Паэмы і пераклады 1930–1980 гг. Мн., 1981. Т. 2. С. 255–268.

123. **Міцкевіч А.** Роздум у дзень ад'езду 1825, 29 кастрычніка, Адэса: [Верш] / Пер. з пол. П. Панчанка // Панчанка П. 36. тв.: У 4 т. Мн., 1981. Т. 1. С. 357–358.

124. **Міцкевіч А.** Пані Твардоўская: Балада. / Пер. з пол. В. Сёмуха // Далягляды. Мн., 1982. С. 286–289.

125. **Mickiewicz A.** “Palisja ma je slozy...”: [Верш] / Przeł. na język białorus. Maksim Tank // Przyjaźń. 1982. Nr 8. S. 16.

126. **Міцкевіч А.** Гражына: Літоўская аповесць / Пер. з пол. П. Бітэль // Далягляды. Мн., 1983. С. 185–212.

127. **Міцкевіч А.** Песня філарэтаў; Альпугарская балада: [Вершы] / Пер. А. Вялюгін // Вялюгін А. Выбр. тв.: У 2 т. Мн., 1984. Т. 1. С. 356–361.

128. **Міцкевіч А.** Пан Тадэвуш: Быліца першая; Быліца другая / Пер. В. Дунін-Марцінкевіч // Дунін-Марцінкевіч В. Творы. Мн., 1984. С. 429–472.

129. **Міцкевіч А.** Фрагменты з паэмы “Пан Тадэвуш” / Пер. з пол. Я. Сямжон // Голас Радзімы. 1984. 22 лістап.

130. **Міцкевіч А.** Выказванне аб вуснай народнай творчасці сялян Пінскай, часткова Мінскай і Гродзенскай губерняў: [Урывак] // Беларускі фальклор. Мн., 1985. С. 40.

131. **Міцкевіч А.** Да Лауры; “Дзе ні йду я, з сабою ўвесь час размаўляю...”; “У цябе не іскрыцца вучонасцю слова...”; “Асудзіць нас ханжа, распуснік асмяе...”; Ранак і вечар; Да Нёмана; Адмаўленне: [Санеты] / Пер. з пол. К. Цвірка // Беларусь. 1985. № 12. С. 11.

132. **Міцкевіч А.** Свіцязь: [Урывак з балады] // Новае жыццё. 1985. 23 лістап.

133. **Міцкевіч А.** Акерманскія стэпы: [Верш] / Пер. У. Жылка // Жылка Ул. Пожні. Мн., 1986. С. 124.

134. **Міцкевіч А.** Рыбка; Exegi munimentum aere perennius...; Да Нёмана; Акерманскія стэпы: [Вершы] / Пер. з пол. Р. Барадулін // Кахаць — гэта значыць...: Старонкі з паэзіі свету. Мн., 1986. С. 34–40.

135. **Міцкевіч А.** Да Маці полькі: [Верш]; Пані Твардоўская: (Балада) / Пер. В. Сёмуха // Прыйдзі, стваральны дух. Мн., 1986. С. 142–148.

136. **Міцкевіч А.** Да Лауры; Да Нёмана; Песня Адама; Да Чачота: [Вершы]; Бульба: [Фрагмент]; Плаванне; Бахчысарай; Бахчысарай уначы; Ча-

тырдаг; Дарога над прорвай у Чуфут-Кале; Руіны замка ў Балаклаве: [З крымскіх санетаў] / Пер. Хв. Жычка // Вокны ў сад. Мн., 1987. С. 174–184.

137. **Міцкевіч А.** Спатканне ў лесе; Стралок; Да...; “Ох, любая! Мне памяць пра твае пшчоты...”; Дзень добры; Развітанне; Прабачэнне: [Вершы] / Пер. з пол. К. Цвірка // Літ. і мастацтва. 1987. 18 снеж.

138. **Міцкевіч А.** З “Пана Тадэвуша”: [Урывак]; Пан Тадэвуш: [Урывак з паэмы] / Пер. В. Дунін-Марцінкевіч; Вілія: [Верш] / Пер. А. Гурыновіч; Пан Тадэвуш: [Урывак з паэмы]; Бура на моры: [Санет] / Пер. А. Ельскі // Беларуская літаратура XIX стагоддзя. Мн., 1988. С. 32–33, 404–407, 412–413, 421–424.

139. **Міцкевіч А.** Да Нёмна: [Верш] / Пер. з пол. Р. Барадулін // Беларусь — маё слова і песня. Мн., 1988. С. 276.

140. **Міцкевіч А.** Дзяды. З другой часткі: [З паэмы] / Пер. з пол. Я. Сіпакоў // На волю птушку выпускаю. Мн., 1989. С. 35–42.

141. **Міцкевіч А.** Пра беларусаў і іх мову // Матчына слова. Мн., 1991. С. 8.

142. **Міцкевіч А.** Акерманскія стэпы; Бура; Выгляд гор са стэпаў Казлова; Гара Кікінеіс; Да М. (Марылі); Фарыс; “Не дбаю, якое пракляцце...”; “Паліліся мае слёзы...”: [Вершы] / Пер. з пол. М. Танк // На зорных шляхах: 3 паэзіі народаў свету. Мн., 1991. С. 118–128.

143. **Міцкевіч А.** “Калі мой труп...”: [Верш] / Пер. з пол. В. Зуёнак // Знічкі сямі нябёс: 3 паэзіі народаў свету. Мн., 1992. С. 48.

144. **Міцкевіч А.** Бульба; 3 паэмы “Пан Тадэвуш”; 3 баллады “Свіцязь”: [Вершы]; “Літва! Радзіма, як здароўе, дарагая!..” / Пер. з пол. Хв. Жычка, П. Бітэль, А. Бялевіч // Род. прырода. 1992. № 3. С. 24–25.

145. **Міцкевіч А.** Сябрам маскалям; Да Нёмана; Возера Свіцязь: [Вершы] / Пер. з пол. П. Бітэль // Спадчына. 1992. № 2. С. 23–24.

146. **Міцкевіч А.** Пан Тадэвуш: [Фрагмент] Быліца першая. Гаспадарка: [Урывак з паэмы] / Пераварнуў на беларускую гаворку Вінцэнты Дунін-Марцінкевіч // *Antologia literatury białoruskiej od XIX do początku XX wieku*. Wrocław, 1993. S. 78.

147. **Міцкевіч А.** Да Нёмна; Exegi monumentum aere perennius; Рыбка: [Вершы] / Пер. з пол. Р. Барадулін // Беларусь мяне збеларушвае. Мн., 1993. С. 79–85.

148. **Міцкевіч А.** Мешка, князь Навагрудка (Наследаванне Вальтэру): [Паэма] / Пер. з пол. У. Караткевіч // Галасы маіх сяброў. Мн., 1993. С. 52–64.

149. **Міцкевіч А.** Свіцязь: Балада: [Урыўкі] // Пачатковая школа. 1993. № 9–10. С. 37–38.

150. **Міцкевіч А.** Свіцязь: [Урываў з балады] / Пер. з пол. А. Бялёвiч // Роднае слова. 1993. № 12. 4-я стар. вокл.

151. **Міцкевіч А.** “Табе, плюшч малады, таполі абвіваць...”; Да Нёмна; Да М.; Да Лауры; Да...; Дзень добры; Размова; Зося; Песня філарэтаў; Помнік Пятру Вялікаму: [Вершы] / Пер. з пол. У. Мархель, М. Танк, К. Цвірка, А. Вялюгін, П. Бітэль // Роднае слова. 1993. № 12. С. 15–18.

152. **Міцкевіч А.** “Паліліся мае слёзы...” / Пер. з пол. М. Танк; Да Нёмана; Санет; Размова: [Вершы] / Пер. з пол. В. Жуковіч // Наша слова. 1993. 17 снеж.

153. **Міцкевіч А.** Песня; Да ***; На Альпах у Сплюгене. 1829; 3 “Пана Тадэвуша”; Eхegi monumentum aere perennius...; 3 Гарацыя; “Калі я, труп жывы...”: [Вершы] // Беларусь. 1994. № 12. С. 31.

154. **Міцкевіч А.** Дзяды: [Урываў з п’есы] / Пер. з пол. К. Цвірка // Маладосць. 1994. № 4. С. 194–208.

155. **Міцкевіч А.** “Зямля наваградская! Край мой родны!..”: [Верш]; Ямбы: Віншаванне Яна Чачота ў дзень яго нараджэння 24 чэрвеня 1819 года; Свіцязь: [Балада]; Да М.: [Верш]; Конрад Валенрод: Гіст. аповесць / Пер. з пол. К. Цвірка // Полымя. 1994. № 3. С. 139–148.

156. **Міцкевіч А.** Санеты / Пер. У. Мархель // Культūra. 1994. 30 лістап.

157. **Міцкевіч А.** Тры Будрысы: (Літоўская балада); Мужык і вужака: [Верш] / Пер. з пол. Я. Купала // Купала Я. Поўны зб. тв. У 9 т. Мн., 1995. Т. 1. С. 267–268, 269–270.

158. **Міцкевіч А.** Сон; У альбом Цэліне Ш.; Успамін; Да Лауры; Візіт; Да...; Да візіцёраў; Данаіды: [Вершы] / Пер. з пол. У. Мархель. // Маладосць. 1995. № 12. С. 192–196.

159. **Міцкевіч А.** Дзяды: [3 паэмы] / Пер. з пол. С. Мінскевіч // Культūra. 1995. 6–12 снеж.

160. **Міцкевіч А.** Паэзія! Твой пэндзаль не даецца ў рукі; Дзе ўсвятчаны калісь; Мы разышліся ўчора; Прабачэнне: [Санеты] / Пер. з пол. У. Мархель // Літ. і мастацтва. 1995. 30 чэрв.

161. **Міцкевіч А.** Смерць палкоўніка // Народн. газ. 1995. 5 студз.

162. **Міцкевіч А.** Два словы; Добры вечар: [Вершы] // Настаўн. газ. 1995. 4 сак.

163. **Мицкевіч А.** “Хай постаць простая...”; Спатканне ў гаі; Дзень добры; Дабранач: [Вершы] / Пер. з пол. У. Мархель // Наша слова. 1995. 25 студз.

164. **Мицкевіч А.** “Дзяды”: [Урывак. Маналог Густава з IV часткі] // Наша слова. 1995. 1 лістап.

165. **Мицкевіч А.** Смерць палкоўніка: [Верш] / Пер. з пол. В. Макарыч // Свабодныя прафсаюзы. 1996. 20 ліп.

На рускую мову

166. **Мицкевич А.** Кто лучше?: [Апавяданне] / Пер. с фр. / Твор. знойдзены Ф. Малеўскім // Минский листок. 1897. 18 февр.

167. **Мицкевич А.** Романтичность: [Баллада] / Пер. с пол. Д. Бохан // Минский листок. 1899. 8 авг.

168. **Мицкевич А.** Подснежник: [Верш] / Пер. с пол. Д. Бохан // Минский листок. 1900. 9 янв.

169. **Мицкевич А.** Кого выбрать в мужья: [Фельетон] / Пер. с пол. [Н. Галецкая?] // Минский листок. 1900. 23 июля.

170. **Мицкевич А.** Фарис: [Баллада] / Пер. с пол. Д. Бохан // Минский листок. 1901. 15 апр.

171. **Мицкевич А.** Воспоминание: [Санет] / Пер. с пол. Д. Слижень // Северо-Западный край. 1903. 11 мая.

172. **Мицкевич А.** Без границ: [Верш] / Пер. с пол. Д. Слижень // Северо-Западный край. 1903. 29 июня.

173. **Мицкевич А.** Призыв в Неаполь: [Верш] / Пер. с пол. Д. Слижень // Северо-Западный край. 1903. 10 сент.

174. **Мицкевич А.** Сон: [Верш] / Пер. Д. Бохан // Земные сны: Лит. альманах. Мн., 1910 (май). С. 30.

175. **Мицкевич А.** Другам в России: [Верш] / Пер. с пол. К. Титов, И. Гуревич // Сов. Белоруссия. 1940. 26 нояб.

176. **Мицкевич А.** Крымские сонеты: Бахчисарай; Алушта ночью; Морская тишь; Буря // Сталин. молодежь. 1940. 26 нояб.

177. **Мицкевич А.** Ода к молодости // Сталин. молодежь. 1955. 25 нояб.

178. **Мицкевич А.** “Как быстро унеслись...”: [Верш] / Муз. Е. Дегтярик. Мн., 1958.

179. **Мицкевич А.** Зося (“Зорькой весенней когда-то...”) / Обработка С. Веховича. Из поэмы “Дзяды” // Ширма Г. Избр. песни из репертуара Государственного хора Белорусской ССР. М., 1958.

180. **Мицкевич А.** Добрый день!; Спокойной ночи!: [Вершы] // Знамя юности. 1991. 12 окт.

На яўрэйскую мову

181. **Міцкевіч А.** З Крымскіх санетаў / Пер. з пол. Шлойме Шэйнберг; Той, хто высочвае...: Украінская балада / Пер. з пол. М. Кнапгейс; Няўпэўненасць / Пер. з пол. Ш. Бурштэйн // Штэрн. (Зорка). Мн., 1940. № 11–12. С. 61–65 / Яўр.

Кнігі пра Адама Міцкевіча

На беларускай мове

182. **Брага С.** [Тумаш В.] Міцкевіч і беларуская плынь польскае літаратуры. Нью-Йорк, 1957.

183. **Брыль Я., Калеснік У.** Між тых палёў... Пра зямлю, што натхняла Міцкевіча. Фотаальбом. Мн., 1968 / Беларус., пол.

Рэц.: Александровіч С. Пра характэрнае Наваградчыны // Польша. 1969. № 3. С. 250–251.

184. **Кляўчэня А. С.** Грамадска-палітычныя і сацыялагічныя погляды Адама Міцкевіча / Пад рэд. І. М. Лушчыцкага. Мн., 1959.

185. **Лойка А.** Адам Міцкевіч і беларуская літаратура. Мн., 1959.

Рэц.: Боган У. Вытокі крыніцы светлай і жывой // Літ. і мастацтва. 1960. 9 сак.; Пішыркоў Ю. Першая манаграфія // Польша. 1960. № 3. С. 183–185.

186. **Луцкевіч А.** Вязніца Адама Міцкевіча. Вільня, 1923. С. 123–132. [Адбітак].

187. **Між** тых палёў...: Пра зямлю, што натхняла Міцкевіча. Мн., 1968. *Рэц.: Меж тых полей // Знамя юности. 1968. 3 сент.; Niedziela Z. // Ruch Literacki. 1971. Nr 2. S. 119–120.*

188. **Мірачыцкі Л. П.** Светлым ценем Адама Міцкевіча: Эміграцыя з Наваградчыны / Прадм. Я. Лецкі. Мн., 1994.

Рэц.: Языковіч Л. Светлым ценем Адама Міцкевіча // Навіны Акадэміі навук Беларусі. 1995. 8 верас.

189. **Мірачыцкі Л.** Сцежкамі вялікага паэта. Мн., 1957.

Рэц.: Зянькевіч Н., Каламінскі Я. Патрэбнае выданне // Літ. і мастацтва. 1958. 18 студз.

190. **Па родных** мясцінах Адама Міцкевіча / Аўт. тэксту і ўкл. Л. Мірачыцкі. Маст. Е. Змітровіч. Каляровыя фота А. Дзітлава. Мн., 1955.

191. **Шаблюк В. У.** Двор у Туганавічах. Мн., 1996.

Пра сядзібу Верашчакаў, у якой часта бываў Адам Міцкевіч.

На польскай мове

192. **Bujakowski Z.** Z młodości Mickiewicza. Warszawa, 1914.

193. **Cieśla-Korytowska M.** “Dziady” Adama Mickiewicza. Warszawa, 1995.

Гаворыцца пра беларускія матывы ў творчасці паэта.

194. **Dni** Mickiewiczowskie w Nowogrodzku. Nowogrodzkie, 1931.

195. **Gołąbek J.** Dziady białoruskie. Lwów, 1926.

196. **Hryniewiecki B.** Adam Mickiewicz a flora Litwy. Warszawa, 1956.

197. **Interpretacja** “Dziadów” Mickiewiczowskich na podstawie folkloru białoruskiego. Londyn, 1972.

198. **Jelski A.** Adam Mickiewicz na Białorusi: Pamięci Adama. Petersburg, 1890.

199. **Katalog** wystawy Mickiewiczowskiej: Dni Mickiewiczowskie w Nowogrodzku. Nowogrodzkie, 1931.

200. **Korbut G.** Białoruszczyzna w języku Mickiewicza: Szkice i drobiazgi historycznoliterackie. Warszawa, 1935.

201. **Korotyński W.** Kilka szczegółów o rodzinie, miejscu urodzenia i młodości Adama Mickiewicza. Wilno, 1861.

202. **Krzywicki T.** Szlakiem Mickiewicza: Przewodnik po Nowogrodzynie, Wilnie i Kownie. Wilno, 1994.

Рэц.: Masłowski M. Turystyka // Forum Polonijne. 1995. Nr 5. S. 27.

203. **Krzyżanowski J.** Paralele: Studia porównawcze z pogranicza literatury i folkloru. Warszawa, 1961.

204. **Kulesza W.** Buki nowogródzkie w naturze i w pismach Mickiewicza: Szkic fitogeograficzny. Roczniki Nauk Rolniczych i Leśnych. 1934. T. 33 i odb. Poznań, 1934.

205. **Larouy W.** Nad błękitnym Niemnem: Przewodnik po Nowogródczyźnie Mickiewiczowskiej. Nowogródek, 1934.

206. **M. [Mariański] S.** Unicka Matka Boska Nowogródzka zamkowa na czele "Pana Tadeusza". Lwów, 1898.

207. **Marankowski T.** Soplicowo i jego topografia: W 160 rocznicę ukazania się w Paryżu arcydzieła A. Mickiewicza. Szczecin, 1994.

208. **Nad** błękitnym Niemnem: Przewodnik po Nowogródczyźnie Mickiewiczowskiej. Nowogródek, 1934.

209. **Pawłowicz E.** Wspomnienia znad Wilii i Niemna. Lwów, 1882; 3-e wyd. Lwów, 1901.

210. **Przewodnik** po okolicach mickiewiczowskich i rejtanowskich Ziemi Nowogródzkiej. Baranowicze, 1938.

211. **Sinko T.** Około mickiewiczowskiego sonetu "Do Niemna". Lwów, 1916.

212. **Sinko T.** Około mickiewiczowskiego sonetu "Do Niemna": Księga pam. ku czci B. Orzechowicza. Lwów, 1916. T. 2; Kraków, 1923.

213. **Śnieżko A.** Dworek Mickiewiczowski w Nowogrodzku. Lida, 1939.

214. **Stankiewicz S.** Pierwiastki białoruskie w polskiej poezji romantycznej. Wilno, 1936.

215. **Sudolski Z.** Mickiewicz, opowieść biograficzna. Warszawa, 1995.

Першы раздзел мае назву "W nowogrodzkiej stronie".

216. **Świrko S.** Z Mickiewiczem pod rękę, czyli Życie i twórczość Jana Czeczota. Warszawa, 1989.

Пра творчасць Я. Чачота, у тым ліку беларускую, якая складалася над уплывам А. Міцкевіча і сама аказвала на яго ўплыў.

217. **Wachowicz B.** "Ty jesteś jak zdrowie": Z [A] Mickiewiczem nad Wilią i Switezią; Z [J] Słowackim w Krzemieńcu; z [E] Orzeszkową nad Niemnem. Warszawa, 1994. 3-e wyd.

218. **Wachowski M.** Gospodarstwo Soplicowskie. Poznań, 1957.
219. **Warneńska M.** Kraj lat młodości: Śladami Mickiewicza. Lublin, 1970.
220. **Witkowska A.** Rówieśnicy Mickiewicza: Życiorys jednego pokolenia. Warszawa, 1962.
- Пра беларускіх ровеснікаў А. Міцкевіча.*
- Рэц.: Мальдзіс А. Гісторыя пакалення // Літ. і мастацтва. 1964. 13 лістан.*
221. **Zielińska M.** Mickiewicz i naśladowcy: Studium o zjawisku epigonizmu w systemie literatury romantycznej. Warszawa, 1984.
- Гаворыцца таксама пра ўплыў А. Міцкевіча на беларускую літаратуру.*
222. **Żmigrodzki J.** Nowogródek i okolice. Nowogródek, 1931.
223. **Znad Wilii i Niemna.** Książka zbiorowa: (Pamięci Adama Mickiewicza i Tomasza Zana w 50-tą rocznicę ich zgonu). Wilno, 1906.

На рускай мове

224. **Гурина Н. И., Киркевич А. И.** Дом-музей А. Мицкевича в Новогрудке. Мн., 1973.
225. **Дом-музей А. Мицкевича** в Новогрудке: Путеводитель по залам / Сост. Л. М. Чубина. Мн., 1980.
226. **Дом-музей А. Мицкевича.** Новогрудок. Дом-музей А. Мицкевича в Новогрудке. Путеводитель по залам. / Сост. Л. М. Чубина, С. Н. Анисимова. Мн., 1984. 2-е изд., доп.
227. **Клевченя А.С.** Общественно-политические и философские взгляды Адама Мицкевича: Автореф. дисс... канд. философ. наук. Мн., 1959.
228. **Лойко О. А.** Адам Мицкевич и белорусская литература. Автореф. дисс... канд. филол. наук. Мн., 1956.
229. **Скибинская С. И.** Белорусские переводы поэмы Адама Мицкевича "Пан Тадеуш": Автореферат дисс... канд. филол. наук. Мн., 1982.
230. **Тимофеева В. М.** Великий польский поэт Адам Мицкевич. Мн., 1955.

**Артыкулы пра Адама Міцкевіча
і яго сувязі з Беларуссю
На англійскай мове**

231. **Taylor N.** The Folklore Origins of Mickiewicz's "Dziady": Olimpia Swianiewiczowa's Interpretation // Oxford Slavonic Papers. 1990. V. XXIII. P. 39–60.

На беларускай мове

232. **А. В.** Ізноў нацыянал-большавізм: (Спрэчкі аб Міцкевічу) // Бальшавік Беларусі. 1928. № 5. С. 29–49.

233. **А. Л.** Яшчэ аб “Пану Тадэвушу” ў перакладзе Б. Тарашкевіча // Ніва. 1981. 26 ліп.

234. **А. С.** “Пан Тадэвуш” на Беларусі / Пер. з пол. // Александровіч С. Х., Александровіч В. С. Беларуская літаратура XIX – пачатку XXст. Мн., 1978. С. 80–81.

235. **Абразкі** мужнай рэлігійнасці // Зьніч (Рым). 1955. № 36. С. 8.

236. **Адам Міцкевіч** // Літ. і мастацтва. 1940. 23 лістап.

237. **Адам Міцкевіч**: [Біяграфія] // Іскры Ільіча. 1940. № 12. Вокл.

238. **Адам Міцкевіч**: (Да 100-годдзя з дня смерці) // Бярозка. 1955. № 11. С. 16.

239. **Адам Міцкевіч**: 100 год з дня смерці // Маладосць. 1955. № 11. С. 9.

240. **Адам Міцкевіч** на мове радзімы // Культура. 1994. 16 лістап.

241. **Адам Міцкевіч** пра Беларусь і беларускую мову // Кнігарня. 1992. 1–15 крас.

242. **Адамчык В.** Беражы яго, Божа! // Літ. і мастацтва. 1994. 4 лют.

243. **Адраджэнец**. Культурныя паны // Незалежная думка. 1920. 4 ліп.

244. **Акудовіч В.** Літаратура ў краіне Сакрэту: Эсэ // Літ. і мастацтва. 1993. 1 студз.

Упамінаецца А. Міцкевіч, яго беларускае паходжанне.

245. **Александровіч С.** Адам Міцкевіч // Чырв. змена. 1955. 26 лістап.

246. **Александровіч С.** Вальнадумца з-пад Нясвіжа Аляксандр Незабытоўскі: 3 гісторыі беларуска-польскіх літаратурных, грамадска-палітычных сувязей у 40-я гады XIX ст. Мн., 1975. С. 39–59.

247. **Александровіч С.** “Зямля навагрудская, краю мой родны...” // Александровіч С. Тут зямля такая... Мн., 1974. С. 30–43.; 2-е выд., дапрац. і дап. Мн., 1985. С. 30–41.

248. **Александровіч С.** Купалаўская школа перакладу // Народныя песняры: Да 90-годдзя з дня нараджэння Я. Купалы і Я. Коласа. Зб. артыкулаў. Мн., 1972. С. 141–144.

249. **Александровіч С.** Сцежкамі паэта // Беларусь. 1955. № 11. С. 9–11.

250. **Александровіч С.** Тут зачынаўся спеў: Да 170-годдзя з дня нараджэння А. Міцкевіча // Літ. і мастацтва. 1968. 24 снеж.

251. **Александровіч С.** Янка Купала і польская літаратура // Янка Купала і Якуб Колас: Некаторыя аспекты творчасці. Мн., 1982. С. 64–65.

252. **Александровіч С.** Янка Купала — перакладчык // Александровіч С. Кнігі і людзі: Даследаванні, архіўныя знаходкі, успаміны, эсэ, літаратурна-крытычныя артыкулы. Мн., 1976. С. 109–113.

253. **Александровіч С.** Янка Купала — перакладчык // Александровіч С. Слова — багацце: Літаратурна-крытычныя артыкулы. Мн., 1981. С. 131–135.

254. **Александровіч С.** Янка Купала — перакладчык Адама Міцкевіча // Літ. і мастацтва. 1955. 29 кастр.

255. **Аляксандраў К.** На радзіме вялікага польскага паэта // Чырв. звязда. 1948. 22 снеж.

256. **Анісімава С.** Сцежкамі вялікага Міцкевіча // Літ. і мастацтва. 1996. 30 жн.

257. **Анішэўская А.** Варта купіць “Пана Тадэуша” // Ніва. 1987. 13 снеж.

258. **Ансельм К.** Міцкевіч без бронзавага забрала // Літ. і мастацтва. 1940. 23 лістап.

259. **Арановіч М.** “Не даў мне Бог, за каго я хацела...” // Работніца і сялянка. 1993. № 5–6. С. 18–19.

Пра лёс М. Верашчакі, каханай А. Міцкевіча.

260. **Аранскі Н.** Зямля навагрудская, краю мой родны... : Да 175-годдзя з дня нараджэння А. Міцкевіча // Беларусь. 1973. № 12. С. 29.

261. **Асіноўскі А.** Запашэнне да падарожжа... // Літ. і мастацтва. 1969. 28 лют.

262. **Астапенка А., Коршак А.** Адам Міцкевіч // Віцеб. рабочы. 1990. 17 кастр.
263. **Астапкевіч Л.** Агульнасць духу // Культура. 1993. 29 снеж.
264. **Астраўцоў С.** Будзе тры бюсты Адама Міцкевіча // Свабода. 1995. 10 сак.
Аб выніках конкурсу на лепшы праект помніка польскаму паэту.
265. **Астраўцоў С.** Новыя паказальнікі: Навагрудскія замалёўкі // Голас Радзімы. 1989. 16 лістап.
Аб рэстаўрацыі сядзібы А. Міцкевіча.
266. **Аўрамчык М.** На радзіме Адама Міцкевіча // Піянер Беларусі. 1955. 9 верас.
267. **Ахрыменка В.** Аб выкарыстанні перакладаў на лекцыях па зарубежнай літаратуры // Беларуская мова і літаратура ў ВНУ. Брэст, 1971. С. 61–62.
268. **Базарэвіч А.** Мудры талент // Настаўн. газ. 1973. 22 снеж.
269. **Базарэвіч М.** У краі Міцкевіча // Голас Радзімы. 1978. 21 снеж.
270. **Балатэвіч К.** Памяць жыве // Літ. і мастацтва. 1980. 3 кастр.
271. **Балатэвіч К.** Помнім пра Адама Міцкевіча // Звязда. 1992. 30 чэрв.
272. **Балатэвіч К.** Фонд Адама Міцкевіча // Народн. газ. 1992. 18 лістап.
273. **Бараг Л.** Гераічныя традыцыі заходне-славянскай літаратуры (кароткі агляд) // Літ. і мастацтва. 1946. 27 мая.
274. **Бараг Л.** Міцкевіч і Пушкін // Вольная праца. 1940. 26 лістап.
275. **Барскі А.** Аб “Пану Тадэвушу” // Ніва. 1987. 8 лістап.
276. **Барскі А.** Вечна жывы Міцкевіч // Ніва. 1994. 16 студз.
277. **Баршчэўскі А.** Зацікаўленне Міцкевічам у Беларусі // Беларускі каляндар 1974. Беласток, 1974. С. 59.
278. **Баршчэўскі А.** Мінулае, якое служыць будучаму // Беларускі каляндар 1981. Беласток, 1981. С. 115–116.
279. **Баршчэўскі А.** Святаванне на Беларусі 100 гадавіны з дня смерці А. Міцкевіча // Беларускі каляндар 1965. Беласток, 1964. С. 74–75.
280. **Барыс С.** Паэт–рамантык // Сыны і пасынкі Беларусі. Мн., 1996. С. 137–162.

281. **Барыс С.** Слова пра навагрудскага песняра // Беларуская мова і літаратура у школе. 1988. № 12. С. 57–62.
282. **Бас І.** Малады Міцкевіч і яго асяроддзе // Літ. і мастацтва. 1955. 15 кастр.
283. **Бас І.** Паэт і царская цэнзура // Літ. і мастацтва. 1955. 12 лістап.
284. **Бас І.** Філаматы-беларусы; Адам Міцкевіч і царская цэнзура // Бас. І. Падарожжа ў літаратурнае мінулае: Літ.-крытыч. артыкулы. Мн., 1971. С. 84, 87–90, 110–112.
285. **Башлакоў М.** На радзіме Адама Міцкевіча // Віцебскі рабочы. 1958. 24 снеж.
286. **Белаказовіч В.** Беларускі прыгонны селянін ва ўспрыманні А. Герцена і А. Міцкевіча // Навуковы зборнік. Беласток, 1974. С. 65–73.
287. **Бельскі М.** Там, дзе жыў Міцкевіч... // Літ. і мастацтва. 1955. 20 жн.
288. **Бенькоўскі Ч.** Калі ў Мінску з’явіцца “Польскі дом” і вуліца Міцкевіча?: [Інтэрв’ю] / Зап. І.Макаловіч // Народная воля. 1996. № 119. С. 2.
289. **Беразняк П.** Там, дзе жыў вялікі паэт // Звязда. 1955. 17 верас.
290. **Бергман А.** Ёсць рукапіс: Яшчэ раз пра “Пана Тадэвуша” па-беларуску // Ніва. 1975. 29 чэрв.
291. **Бергман А.** Ізноў “Пан Тадэвуш” // Ніва. 1988. 3 крас.
292. **[Бібліяграфічная нататка]** // Далягляды. Мн., 1982. С. 285.
293. **Богуш В.** [Пра скульптара В. Янушкевіча і яго працу, прысвечаную А. Міцкевічу] // Літ. і мастацтва. 1992. 14 жн.
294. **Богуш В.** Сабраць рассяянае па свеце // Літ. і мастацтва. 1992. 25 верас.
295. **Бравер Я.** Справа аб помніку Адаму Міцкевічу // Літ. і мастацтва. 1964. 8 мая.
296. **Б. С.** [Тумаш В.] Купала, Міцкевіч, Шаўчэнка й Масква // Запісы. 1952. № 2. С. 109–110.
297. **Брага С.** [Тумаш В.] Міцкевіч і беларуская плынь польскае літаратуры // Конадні. [1955]. № 4. С. 53–74.
298. **Брага С.** [Тумаш В.] Міцкевіч і беларуская плынь польскае літаратуры // 3 гісторыі на “вы”. Мн., 1994. Вып. 3. С. 287–313.

299. **Бродская С.** Вялікі паэт польскага народа: (Да 90-годдзя з дня смерці Адама Міцкевіча) // Бальшавік Палесся. 1945. 2 снеж.

300. **Броўка П.** Над Свіцяззю // Літ. і мастацтва. 1955. 26 лістап.

301. **Брыль Я.** Вачыма друга: [Эсэ пад назвай “Польскі дзённік”] // Янка Брыль. Зб. тв.: У 4 т. Мн., 1968. Т. 4. С. 288–367.

302. **Брыль Я.** Вечна жывы: [Лірычныя нататкі]; Польскі дзённік // Янка Брыль. Зб. тв.: у 5 т. Мн., 1981. Т. 4. С. 7–79, 190–191.

303. **Брыль Я.** Заўвагі на палях // Брыль Я. Трохі пра вечнае: Артыкулы, лірычныя нататкі, эсэ. Мн., 1978. С. 33–35.

304. **Брыль Я.** Заўсёды з намі // Літ. і мастацтва. 1955. 26 лістап.

305. **Брыль Я.** Хлеб надзённы // Полымя. 1987. № 7. С. 34.

306. **Бутайла Р.** Выкупіць “Пана Тадэуша” // Ніва. 1988. 14 лют.

307. **Бяляцкі А.** Тыпалагічны аналіз беларускай літаратуры XIX–XX ст. // Лёс нацыянальнай культуры на паваротах гісторыі (1993): Зб. дакл. Мн., 1995. С. 7.

Ёсць звесткі пра А. Міцкевіча.

308. **Вайткевіч В., Лойка А.** Зорка Адама Міцкевіча // Мастацтва Беларусі. 1988. № 12. С. 49–51.

309. **Варановіч С.** Адам Міцкевіч пра беларускую мову // Беларусь. 1955. № 4. С. 30.

310. **Варановіч С.** “Пан Тадэуш” А. Міцкевіча на беларускай мове // Беларусь. 1955. № 11. С. 21.

311. **Васілеўскі П.** У гонар вялікага паэта // Літ. і мастацтва. 1989. 21 ліп.

312. **Ваўранюк М.** Чытаеш і дзіву даешся // Ніва. 1994. 7 сак.

Гаворыцца і пра А. Міцкевіча.

313. **Верабей А.** Максім Танк і польская літаратура. Мн., 1984. С. 10–14, 49–60.

314. **Верабей А.** М. Танк — перакладчык твораў А. Міцкевіча // Весці АН БССР. Сер. грамад. н. 1976. № 3. С. 81–90.

315. **Верабей А.** Наш агульны скарб // Голас Радзімы. 1985. 11 крас.

Аб выданні ў Польшчы паэмы А. Міцкевіча “Пан Тадэвуш” у перакладзе на беларускую мову Б. Тарашкевіча.

316. **Вечар** памяці Адама Міцкевіча // Звязда. 1940. 7 снеж.
317. **Вечар**, прысвечаны памяці польскага паэта А. Міцкевіча // Літ. і мастацтва. 1946. 30 лістап.
318. **Вечары**, прысвечаныя А. М. Міцкевічу // Чырв. звязда. 1940. 23 лістап.
319. **Вінаградаў А.** ... І Свіцязь памяць захоўвае // Вяч. Мінск. 1973. 22 снеж. / Беларус., рус.
320. **Вінаградаў Б.** На радзіме Адама Міцкевіча // Настаўн. газ. 1946. 18 ліп.
321. **Віравала** ў Навагрудку свята // Культура. 1992. 21 верас.
322. **Віцьбіч Юрка.** О, Літва, мая Айчына!.. // Беларус. 1971. № 173. С. 3.
323. **Вольпе Г.** Адам Міцкевіч: Да 80-годдзя з дня смерці // Вольная праца. 1940. 11 кастр.
324. **Вольпе Г.** Міцкевіч-імправізатар // Вольная праца. 1940. 26 лістап.
325. **Вольпе Г.** Рэвалюцыйная дзейнасць Міцкевіча ў 1848–1849 гг. // Літ. і мастацтва. 1940. 23 лістап.
326. **Вольскі В., Садоўскі Я.** Там, дзе прайшло юнацтва паэта: Да 160-годдзя з дня нараджэння Адама Міцкевіча // Чырв. змена. 1958. 23 снеж.
327. **Вялікі** польскі паэт // Звязда. 1940. 26 лістап.
328. **Вялікі** пясняр Беларусі // Беларусь. 1994. № 12. С. 30.
Аб жыцці і творчасці А. Міцкевіча.
329. **Вярба М.** Моцныя духам: Пераклад “Пана Тадэуша” Адама Міцкевіча на беларускую мову Вінцуком Дунін-Марцынкевічам // Бацькаўшчына. 1957. № 23 (357). С. 1.
330. **Вярэніч В.** “Пан Тадэвуш” Адама Міцкевіча ў перакладзе Б. Тарашкевіча на беларускую мову // Весці АН БССР. Сер. грамад. н. 1985. № 3. С. 102–108.
331. **Габрусь Т.** Яны натхнялі Міцкевіча // Роднае слова. 1993. № 12. С. 47–53.
Аб помніках архітэктуры XVII–XVIII стст.: Навагрудак.
332. **Гайдук М.** А. Міцкевіч аб Беларусі і беларусах // Ніва. 1958. 20 ліп.

333. **Гапава В.** Майстэрства нацыянальнага перакладу // Беларуская літаратура: Даследаванні і публікацыі. Мн., 1960. Вып. 3. С. 129–139.

334. **Гапава В.** Максім Танк — перакладчык славянскіх паэтаў // Старонкі літаратурных сувязей. Мн., 1970. С. 17–31.

335. **Гардзіцкі А.** Як вы перакладаеце? // Далягляды. Мн., 1984. С. 189–196.

336. **Гаўрук Ю.** Мастацкі пераклад як узнаўленне // Гаўрук Ю. Ступень адказнасці. Мн., 1986. С. 73–74.

337. **Гілевіч Н.** Рыцар свабоды і братэрства: Слова Н. Гілевіча на адкрыцці помніка Адаму Міцкевічу ў Навагрудку // Літ. і мастацтва. 1992. 25 верас.

338. **Главацкі Т.** Адам Міцкевіч // Сов. школа. 1940. № 10. С. 17–24.

339. **Главацкі Т.** Выдатны паэт свету // Чырв. змена. 1940. 24 лістап.

340. **Главацкі Т.** Санеты Міцкевіча // Звязда. 1940. 26 лістап.

341. **Гласко Я.** Вялікі польскі паэт: (Да 85-годдзя з дня смерці А. Міцкевіча) // Піянер Беларусі. 1940. 24 лістап.

342. **Глебка П.** Адам Міцкевіч // Полымя. 1940. № 11. С. 112–125.

343. **Глебка П.** Адам Міцкевіч; Адам Міцкевіч у Беларусі // Глебка П. 36. тв.: У 4 т. Мн., 1986. Т. 4. С. 59–75, 182–187.

344. **Глебка П.** Адам Міцкевіч; Адам Міцкевіч у Беларусі // Глебка П. Паэзія барацьбы і перамогі: Артыкулы. Мн., 1973. С. 326–348.

345. **Глебка П.** Пяняр брацкай дружбы народаў // Камуніст Беларусі. 1955. № 11. С. 16–21.

346. **Гоман** — гоман у сталіцы... былой: У снежні ў Навагрудку адбылася навукова-тэарэтычная канферэнцыя “Вечна жывы Міцкевіч” // Наша слова. 1994. 19 студз.

347. **Грушэўскі М.** Адам Міцкевіч і... шашкі // Маладосць. 1973. № 2. С. 155.

348. **Грыц С. О.** Наваградскі край — мой родны дом... // Народн. газ. 1992. 15 верас.

349. **Грыцкевіч В.** Усходазнавец з Крывічоў // Чырв. змена. 1990. 17 лістап.

Пра сябра А. Міцкевіча, паэта і вучонага А. Ходзьку.

350. **Гурына Н.** Цікавыя набыткі // Літ. і мастацтва. 1975. 27 чэрв.
351. **Гуцаленка Л.** Аб атэістычных поглядах у творчасці Адама Міцкевіча // Гродзен. праўда. 1959. 8 мая.
352. **Гучок Я.** І няма канца пытанням: 3 нагоды аднаго эсэ // Літ. і мастацтва. 1993. 30 крас.
- Пра А. Міцкевіча, пра яго походжанне.*
353. **Гэтыя** знакамітыя Туганавічы... // Літ. і мастацтва. 1996. 19 студз.
354. **Да 85-годдзя** з дня смерці Адама Міцкевіча // Звязда. 1940. 4 кастр.
355. **Да 85-годдзя** з дня смерці Адама Міцкевіча // Звязда. 1940. 3 лістап.
356. **Да 195-годдзя** з дня нараджэння Адама Міцкевіча: [Фотарэпартаж] // Голас Радзімы. 1994. 6 студз.
357. **Да 150-годдзя** з дня нараджэння А. Міцкевіча // Літ. і мастацтва. 1958. 9 снеж.
358. **Да стагоддзя** з дня смерці Адама Міцкевіча // Літ. і мастацтва. 1955. 10 верас.
359. **Да стагоддзя** з дня смерці Адама Міцкевіча // Чырв. змена. 1955. 20 жн.
360. **Данілевіч Л.** Выстаўка ў бібліятэцы імя Леніна: Да 100-годдзя з дня смерці А. Міцкевіча // Настаўн. газ. 1955. 24 лістап.
361. **Дапкюнас Ж.** Міцкевіч і Купала // Літ. і мастацтва. 1976. 15 кастр.
362. **24 снежня** — 170 год з дня нараджэння вялікага польскага паэта А. Міцкевіча (1798–1855) // Ніва. 1968. 22 снеж.
363. **Дрозд І.** На радзіме паэта // Чырв. звязда. 1940. 26 лістап.
364. **Дрозд С.** Называцца высокім імем чалавека, або Эстэтычныя кантакты Адама Міцкевіча і Янкі Купалы // Сьвіцязь. 1994. № 1. С. 32–39.
365. **Дрозд С.** Пясняр Навагрудчыны: А. Міцкевіч у кантэксце нацыянальнай свядомасці беларусаў // Гродн. правда. 1992. 10 сент.
366. **Дрозд С.** Сустрэча над Сьвіцязьцю // Пагоня. 1994. 27 жн.–2верас. *Аб навуковай канферэнцыі ў сьвіцязянскім рэгіёне, прысвечанай памяці паэта А. Міцкевіча.*
367. **Дрозд С. Я.** Купала і традыцыі польскай класічнай літаратуры // Беларуская літаратура і літаратуразнаўства. Мн., 1974. Вып. 2. С. 34–41.
368. **Дубравін І.** У азнамянаванне юбілея Міцкевіча // Чырв. звязда. 1940. 26 лістап.

369. **Дуброва** імя Адама Міцкевіча // Голас Радзімы. 1961. крас. № 29;
- 369а. **Дуброва** імя Адама Міцкевіча // Літ. і мастацтва. 1961. 21 крас.
370. **Дунін-Марцінкевіч В.** Пан Тадэуш: Слова ад перакладчыка // Беларуская літаратура XIX стагоддзя. Мн., 1971. С. 303.
371. **Дэгаль А.** Беларусь у Міцкевіча // Літ. і мастацтва. 1940. 23 лістап.
372. **Дэлегацыя** беларускіх пісьменнікаў і артыстаў выехала ў Навагрудак // Звязда. 1940. 26 лістап.
373. **Ельскі А.** Адам Міцкевіч на Беларусі // Беларуская літаратура XIX стагоддзя. Мн., 1988. С. 369–371.
374. **Ельскі А.** Адам Міцкевіч на Беларусі // Пачынальнікі. Мн., 1977. С. 342–345.
375. **Ельскі А.** Адам Міцкевіч на Беларусі / Пер. з пол. Ф. Гр. // Студэнцкая думка. 1924. № 1. С. 14–16.
376. **Ельскі А.** Пан Тадэуш: Слоўца ад перакладчыка // Беларуская літаратура XIX стагоддзя. Мн., 1971. С. 323–324.
377. **Жываў М.** Адам Міцкевіч: (Да 85-годдзя з дня смерці) // Бальшавік Палесся. 1940. 26 лістап.
378. **Жываў М.** Адам Міцкевіч: (85 год з дня смерці) // Віцеб. рабочы. 1940. 26 лістап.
379. **Жываў М.** Адам Міцкевіч: (Да 85-годдзя з дня смерці) // Гомель. праўда. 1940. 26 лістап.
380. **Жываў М.** Адам Міцкевіч // Зара. 1940. 26 лістап.
381. **Жываў М.** Адам Міцкевіч: (Да 85-годдзя з дня смерці) // Звязда. 1940. 26 лістап.
382. **Жываў М.** Адам Міцкевіч // Чырв. звязда. 1940. 26 лістап.
383. **Жываў М.** Таленавіты мастак слова // Палес. праўда. 1940. 26 лістап.
384. **Жыгоцкі М.** Вялікі паэт народа: Да 180-годдзя з дня нараджэння // Астравец. праўда. 1978. 23 снеж.
385. **Жыгоцкі М.** Старонкі братняй дружбы // Мін. праўда. 1976. 6 кастр. *Я. Колас аб паэзіі А. Міцкевіча.*
386. **Жыгоцкі М.** [У Літаратурным музеі...] // Літ. і мастацтва. 1984. 6 студз.

387. **З. С.** У Канстанцінопалі // Наша слова. 1995. 29 лістап.
Пра міратворчую місію А. Міцкевіча і яго смерць.
388. **Загад** Навагрудскага павятовага рэўкома аб арганізацыі Дома-музея Адама Міцкевіча // Маладосць. 1987. № 11. С. 147.
389. **Загідуліна М.** Творы Адама Міцкевіча ў выяўленчай інтэрпрэтацыі Казіміра Альхімовіча // Наваградскія чытанні. Мн., 1996. Вып. IV. С. 107–110.
- 390–391. **Загорскі Ш.** Рэдкае выданне // Літ. і мастацтва. 1959. 14 сак.
Кніга – малютка. Надрукавана мікраскапічным шрыфтам на польскай мове. Выдадзена ў Варшаве ў 1898 г. Аб’ём 500 с. Сабраны ўсе творы А. Міцкевіча.
392. **Зарыцкі А.** Вялікі паэт польскага народа // Калгас. праўда. 1955. 26 лістап.
393. **Зарыцкі А.** Вялікі сын польскага народа // Зарыцкі А. За словам-падарункам. Мн., 1985. С. 237–242.
394. **Злоцкая-Кажанеўская Г.** Вянкі, сплеченыя для Свіцязі // Ніва. 1974. 11 жн.
395. **Зяньковіч Н.** Па залах Навагрудскага музея // Чырв. сцяг. 1958. 13 ліп.
396. **Іваноў А.** Даніна вялікаму таленту. [“Курган бессмяротнасці” А. Міцкевіча. Навагрудак] // Чырв. змена. 1962. 28 крас.
397. **Іліна Р.** Адам Міцкевіч: (90 год з дня смерці) // Сов. селянін. 1945. 29 лістап.
398. **Ільін Е.** Там, дзе жыў юны Міцкевіч // Чырв. змена. 1954. 18 лістап.
399. **Каваленка В.** Вытокі. Уплывы. Паскоранасць: Развіццё беларускай літаратуры XIX–XX стагоддзяў. Мн., 1975. С. 61–76, 125–137, 266–270.
400. **Каваленка В.** Міфа-паэтычныя матывы ў беларускай літаратуры. Мн., 1981. С. 89–100.
401. **Каваленка В.** На пругкіх вятрах гісторыі // Полымя. 1980. № 10. С. 222.
402. **Каваленка В.** Некаторыя асаблівасці параўнальнага вывучэння славянскіх літаратур запозненага развіцця: На матэрыяле беларускай літаратуры. Мн., 1978. С. 7–13.

403. **Казачонак І.** Непатрэбны мадэрн // Літ. і мастацтва. 1971. 8 студз.
Пра Дом–музей А.Міцкевіча ў Навагрудку.
404. **Казбярук У.** “Новая зямля” Я. Коласа і “Пан Тадэуш” А. Міцкевіча
// *Studia z filologii Rosyjskiem słowianskiej.* Warszawa. 1990. Т. 13. S. 205–214.
405. **Казбярук У.** Паэма Якуба Коласа “Новая Зямля”: У святле славянскіх
традыцый. Мн., 1979. С. 63–67, 77–83, 91–92, 96, 98, 102–104, 110–111.
406. **Казбярук У.** Традыцыі польскага рамантызму ў беларускай
літаратуры пачатку XX ст. Мн., 1972. С. 16–17, 26–31.
407. **Казека Я.** Міцкевіча чытае беларус // Мінск. праўда. 1964. 28 ліп.
408. **Казлоў М.** На радзіме Адама Міцкевіча // Настаўн. газ. 1946. 18 ліп.
409. **Калеснік У.** Ветразі Адысея: Уладзімір Жылка і рамантычная тра-
дыцыя ў беларускай паэзіі. Мн., 1977. С. 202–204.
410. **Калеснік У.** Міцкевіч і Беларусь // Зара. 1955. 26 лістап.
411. **Калюта І., Ганчарэнка В.** // Беларусь. 1985. № 7. 2 вокл.
Пра в. Свіцязь, куток-музей А. Міцкевіча.
412. **Камягін Ю.** У музей, да Міцкевіча // Звязда. 1986. 2 лістап.
413. **Канапацкі М.** “Twórczość” аб Тарашкевічу // Ніва. 1964. 23 лют.
Пра пераклад паэмы Адама Міцкевіча “Пан Тадэвуш”.
414. **Кандрусевіч А.** Жыло спрадвеку ў народзе слова: Да 180-годдзя з
дня нараджэння А. Міцкевіча // Магілёўс. праўда. 1978. 13 студз.
415. **Кандрусевіч А.** Летапісец роднага краю // Магілёўс. праўда. 1979.
15 мая.
Мастак С. П. Герус расказвае пра партрэт А. Міцкевіча.
416. **Кандрусевіч А.** Мастак нарадзіўся ў Кунічна // Голас Радзімы. 1979.
30 жн.
417. **Канцэрты,** прысвечаныя Адаму Міцкевічу // Палес. праўда. 1940.
23 лістап.
418. **Каратынскі В.** Ігнат Дамейка ў Варшаве / Пер. з пол. У. Мархель
// Каратынскі В. Творы. Мн., 1994. Выд. 2. С. 336–338, 341.
Ёсць звесткі пра А.Міцкевіча.
419. **Каратынскі В.** Карціны з берагоў Нёмана / Пер. з пол. У. Мархель
// Каратынскі В. Творы. Мн., 1994. Выд. 2. С. 324.
Успамінаецца А.Міцкевіч.

420. **Каратынскі В.** Наваградчына і Наваградак / Пер. з пол. У.Мархель // Каратынскі В. Творы. Мн., 1994. Выд. 2. С. 192, 198.

Пра паэму “Гражына” і пра дзіцячыя гады А.Міцкевіча.

421. **Каратынскі В.** Некалькі падрабязнасцяў пра сям’ю, месца нараджэння і маладосць Адама Міцкевіча / Пер. з пол. У. Мархель; Дадатак да біяграфіі Адама Міцкевіча / Пер. з пол. В. Вярэніч // Каратынскі В. Творы. Мн., 1994. Выд. 2. С. 213–225, 278–290.

422. **Карачун Р.** Калі маўчанне — не золата // Гродн. правда. 1992. 24 нояб.

Аб дзейнасці камітэта памяці А. Міцкевіча ў Гродне.

423. **Карлюкевіч А.** “Пан Тадэвуш” родам з... ГУЛАГа // Мінск. праўда. 1993. 26 кастр.

Пра пераклад паэмы А. Міцкевіча на беларускую мову П. Бітэля.

424. **Карпенка М.** Галінка і дрэва // Полымя. 1977. № 11. С. 175–186.

425. **Карыфей** польскай літаратуры // Чырв. змена. 1940. 24 лістап.

426. **Кірпічэнкава Н.** Не замахвацца доўбняй... // Культура. 1992. 28 верас.

Адкрыццё пасля рэстаўрацыі Літаратурнага музея Адама Міцкевіча ў Навагрудку.

427. **Кісялёў Г.** Рэпрэсіраваны “Пан Тадэвуш” — колькі асталася экзemplяраў? // Кісялёў Г. Радаводнае дрэва. Мн., 1994. С. 243–247; Голас Радзімы. 1993. 15 ліп.

428. **Клейн Б.** І знайшоўся сонечны гадзіннік, які служыў закаханым // Народн. газ. 1992. 13 лют.

Аб стварэнні Літаратурна-мемарыяльнага комплексу памяці Адама Міцкевіча.

429. **Колас Я.** Вялікі друг народа; Светлыя старонкі дружбы // Колас Я. 36. тв.: У 12 т. Мн., 1964. Т. 11. Публіцыст. і крытыч. артыкулы 1906–1956. С. 571–573, 582–586.

430. **Колас Я.** Вялікі друг народа; Любовь и уважение народов; Светлыя старонкі дружбы // Колас Я. 36. тв.: У 14 т. Публіцыст. і крытыч. артыкулы 1947–1956 гг. Мн., 1976. Т. 12. С. 272–274, 275–276, 284–288.

431. **Колас Я.** Вялікі друг народа // Беларусь. 1955. № 11. С. 8.

432. **Колас Я.** Да 160-й гадавіны з дня нараджэння А. Міцкевіча // Ніва. 1958. 21 снеж.

433. **Колас Я.** Навагрудскія матывы // Пачатковая школа. 1993. № 9–10. С. 33–36.

На радзіме А. Міцкевіча.

434. **Колас Я.** Светлыя старонкі дружбы // Літ. і мастацтва. 1955. 26 лістап.

435. **Колас Я.** [Пісьмы] // Колас Я. Зб. тв.: У 14 т. Мн., 1978. Т. 14. С. 10, 184.

436. **Коршак А., Астапенка А.** Адам Міцкевіч // Звязда. 1940. 13 кастр.

437. **Краўцэвіч А.** Гэтай зямлі не хапае святла // Літ. і мастацтва. 1992. 13 лістап.

Урачыстасці з нагоды адкрыцця гістарычна-краязнаўчага музея і помніка А. Міцкевічу ў Навагрудку.

438. **Кручкоўскі Л.** Жыватворчы скарб народа // Літ. і мастацтва. 1955. 26 лістап.

439. **Кузьмін І.** Выключна рэдкая кніга // Літ. і мастацтва. 1940. 23 лістап. *Артыкул аб перакладзе В. Дуніным-Марцінкевічам “Пана Тадэвуша” А. Міцкевіча.*

440. **Куняўскі С., Малінін Г.** На радзіме паэта // Звязда. 1940. 26 лістап.

441. **Купала Я.** Вечна жывая паэзія // Купала Я. Зб. тв.: У 7 т. Мн., 1976. Т. 7. Пераклады п’ес. Публіцыстыка. Пісьмы. Летапіс жыцця і творчасці. С. 317–318.

442. **Купала Я.** Вечна жывая паэзія; У музеі Адама Міцкевіча // Купала Я. Публіцыстыка. Мн., 1972. С. 162–163, 261.

443. **Купала Я.** Вечна жывая паэзія // Літ. і мастацтва. 1955. 26 лістап.

444. **Курто Е.** На радзіме Адама Міцкевіча // Чырв. змена. 1955. 12 лістап.

445. **Куцэнка В.** Шчорсаўцы памятаюць... // Літ. і мастацтва. 1966. 11 лістап.

446. **Кэмпфі А.** І з Цырына пробашч прыехаў... : (Заўвагі пра стасункі Міцкевіча з уніятамі) / Пер. з пол. Ю. Вашкевіч // Беларусіка–Albaruthenica. Мн., 1993. Кн. 2. С. 307–311.

447. **Кэмпфі А.** І ксёндз прыехаў з Цырына... // Спадчына. 1995. № 2. С. 73–77.

Пра в. Цырын, якую апісаў у баладзе “Свіцязь” А. Міцкевіч.

448. **Л. Т.** Выстаўка, прысвечаная Міцкевічу // Чырв. звызда. 1940. 26 лістап.
449. **Лагун Г.** Я ж — сын твой... // Звызда. 1992. 12 верас.
Дом-музей А. Міцкевіча ў Навагрудку.
450. **Лазавецкі.** Адам Міцкевіч // Сялян. газ. 1940. 26 лістап.
451. **Лазавецкі.** Вялікі польскі паэт // Палес. праўда. 1940. 26 лістап.
452. **Лазавецкі.** Вялікі польскі паэт: (Да 85-годдзя з дня смерці Адама Міцкевіча) // Віцеб. рабочы. 1940. 23 лістап.
453. **Лазавецкі.** Жыццёвы шлях паэта // Вольная праца. 1940. 26 лістап.
454. **Лапцік В.** На радзіме А. Міцкевіча // Настаўн. газ. 1979. 22 снеж.
455. **Ларчанка М.** Галасы жывой спадчыны // Ларчанка М. Літаратурнае пабрацімства славян: Літ.-крытыч. артыкулы. Мн., 1984. С. 93–95.
456. **Ларчанка М.** Яднанне братніх літаратур. Мн., 1974. С. 172–175.
457. **[Ластоўскі В. ?]** Peregrinus. Тодар Дастаеўскі і Адам Міцкевіч, сыны крывіцкага народнага генія // Крывіч. 1926. № 1(11). С. 79–81.
458. **Летапіс** дружбы // Літ. і мастацтва. 1977. 16 лістап.
459. **Лецка Я.** Шчыра ўдзячныя, але... // Літ. і мастацтва. 1994. 26 жн.
З нагоды выхаду ў свет кнігі Л. Мірачыцкага “Светлым ценем Адама Міцкевіча”.
460. **Лініў Л. А. С.** Пушкін і Адам Міцкевіч // Гродзен. праўда. 1955. 23 лістап.
461. **Лініў Л.** Навагрудчына — радзіма Адама Міцкевіча // Наднёманскія былі. Мн., 1968. С. 125–147.
462. **Ліпай П.** Зямля Навагрудская, краю мой родны... // Літ. і мастацтва. 1988. 23 снеж.
463. **Ліпай П.** Неўміручая ліра паэта // Звызда. 1988. 23 снеж.
464. **Ліс А.** “Пан Тадэвуш” у турэмнай камеры // Далягляды. Мн., 1976. С. 255–258.
465. **Лісоўскі І.** Вялікая любоў паэта // Звызда. 1968. 24 снеж.
466. **Лісоўскі І.** Жывілі ліру песні Наднямоння... // Беларус. думка. 1993. № 10. С. 75–77.
На радзіме паэта.

467. **Лісоўскі І.** Сцяжынамі паэта: (Да 190-годдзя з дня нараджэння А. Міцкевіча) // Помнікі гісторыі і культуры Беларусі. 1988. № 4. С. 30–31.

468. **Лісоўскі Я.** Голас роднай зямлі // Беларускі каляндар 1986. Беласток, 1986. С. 152–167.

469. **Лісоўскі Я.** ...І свету добрым людзям славу так здабудзем: Да 200-годдзя з дня нараджэння Яна Чачота // Беларуская нива. 1996. 5 июля.

Пра дружбу Яна Чачота і Адама Міцкевіча.

470. **Літошка В.** Тут гордая ліра гучала...: Рэпартаж з музея Адама Міцкевіча // Кнігарня. 1989. № 2. С. 3.

471. **Лойка А.** Адам Міцкевіч і беларускі рамантызм // Шляхам стагоддзяў. Мн., 1992. С. 158–166.

472. **Лойка А.** Адам Міцкевіч і беларускі фальклор // Полымя. 1955. № 11. С. 122–131.

473. **Лойка А.** Каля вытокаў // Народныя песняры: Да 90-годдзя з дня нараджэння Я. Купалы і Я. Коласа. Мн., 1972. С. 55–56.

474. **Лойка А.** Песня Свіцязі // Беларусь. 1977. № 7. С. 13.

475. **Лойка А.** Фальклорныя вытокі рамантызму Адама Міцкевіча // Тыпалогія і ўзаемадзеянне славянскіх моў і літаратур: Тэзісы дакладаў і паведамленняў II Рэспубліканскай канферэнцыі 17–19 мая 1973 г. Мн., 1973. С. 32–34.

476. **Луба В.** “Пан Тадэвуш” у Навагрудку // Ніва. 1988. 24 крас.

477. **Лужанін М.** Вястун свабоды і дружбы // Мінск. праўда. 1955. 26 лістап.

478. **Лужанін М.** Натхнёны імправізатар // Лужанін М. Вачыма часу: Успаміны, накіды партрэтаў, артыкулы. Мн., 1964. С. 365–368.

479. **Луцкевіч А.** Вязніца Адама Міцкевіча // Заходняя Беларусь. Вільня, 1924. С. 123–130.

480. **Лыч Л.** Суадносіны нацыянальнага і інтэрнацыянальнага ў беларускай літаратуры “нашаніўскага” перыяду // Лыч Л., Навіцкі У. Гісторыя культуры Беларусі. Мн., 1996. С. 151, 153–154, 157, 163–166.

481. **Лявіцкі А.** У доміку-музеі паэта Міцкевіча // Чырв. звязда. 1940. 30 кастр.

482. **Ляруй У.** Дом і музей Адама Міцкевіча ў Навагрудку: Гістарычны нарыс // Полымя рэвалюцыі. 1940. № 11. С. 126–141.

483. **Ляруй У.** У родным краі // Чырв. змена. 1940. 24 лістап.
484. **Лясовіч Т.** На радзіме Адама Міцкевіча // Вольная праца. 1940. 1 снеж.
485. **Лясовіч Т.** Урачыстасці ў Навагрудку // Вольная праца. 1940. 28 лістап.
Юбілей А. Міцкевіча.
486. **(М. Г.)** [Гайдук М.] Адкуль Міцкевіч? // Ніва. 1979. 18 лют.
487. **М. М.** Некаторыя заўвагі аб А. Міцкевічу // Бел. царква. 1964. № 27. С. 124–135.
488. **Майхровіч С.** Адам Міцкевіч // Настаўн. газ. 1948. 23 снеж.
489. **Майхровіч С.** Адам Міцкевіч: (Да 150-годдзя з дня нараджэння) // Віцеб. рабочы. 1948. 24 снеж.
490. **Майхровіч С. В. І.** Дунін-Марцінкевіч. Мн., 1955. С. 194–200.
- 491–492. **Майхровіч С.** Нарысы беларускай літаратуры XIX стагоддзя. Мн., 1959. С. 115–117.
493. **Маліноўскі М.** Адкуль родам “Пан Тадэвуш”? Да 140-годдзя з дня смерці польскага паэта Адама Міцкевіча // Нар. трыбуна. 1995. 11 лют.
494. **Маліноўскі М.** Дзе нарадзіўся Адам Міцкевіч? // Книга и мы. 1996. 24 мая.
Старонкі біяграфіі паэта.
495. **Маліноўскі М.** Міцкевіч і Бохвіц... // Чырв. змена. 1996. 26 сак.
496. **Маліноўскі М.** У “Калысцы кахання” не чуліся гукі немаўляці // Чырв. змена. 1996. 13 лістап.
Пра Туганавічы і Міцкевіча.
497. **Мальдзіс А.** Беларускі паэт — ініцыятар ушанавання памяці Адама Міцкевіча // Slavia Orientalis. 1980. Roc. 29. Nr 3. S. 379–381.
Ф. Багушэвіч як ініцыятар стварэння камітэта па будове помніка А. Міцкевічу ў сувязі са 100-годдзем з дня нараджэння польскага паэта.
498. **Мальдзіс А.** Міцкевіч і Марыля // Работніца і сялянка. 1973. № 12. С. 16–18.
499. **Мальдзіс А.** Новыя матэрыялы пра вялікага польскага паэта // Літ. і мастацтва. 1958. 24 снеж.
500. **Мальдзіс А.** Пераклад–подзвіг // За передовую науку. 1980. 21 мая.

501. **Мальдзіс А.** Пясняр дружбы і братэрства // Звязда. 1973. 25 снеж.
502. **Мальдзіс А.** Тры месяцы пошукаў, знаходак і сустрэч // Полымя. 1973. № 7. С. 217–218.
503. **Мальдзіс А.** Тут жыў Міцкевіч // Літ. і мастацтва. 1971. 27 жн.
504. **Мальдзіс А.** У міцкевічаўскіх альманахах // Мальдзіс А. Падарожжа ў XIX стагоддзе: 3 гісторыі беларус. літаратуры, мастацтва і культуры. Мн., 1969. С. 181–183.
505. **Мальдзіс А.** Эпапея, перакладзеная ў турме // Мальдзіс А. І ажываюць спадчыны старонкі. Мн., 1994. С. 428–432; Голас Радзімы. 1980. 19 чэрв.
Пра пераклад “Пана Тадэвуша, зроблены Б.Тарашкевічам.
- 506–507. **Манькоўскі П.** Ці быў атруты Адам Міцкевіч? // Спадчына. 1993. № 5. С. 63–69.
Перадрук з часоп. “Голас часу”. Лондан. 1993. № 1.
508. **Марк Б.** Міцкевіч і дзекабрысты // Літ. і мастацтва. 1940. 12 кастр.
509. **Мархель У.** Адам і Кастусь: Дзве ментальнасці аднаго архетыпу // Наша слова. 1994. 14 снеж.
Пра ўзаемазалежнасць “Пана Тадэвуша” А.Міцкевіча і “Новай Зямлі” К.Міцкевіча (Я.Коласа).
510. **Мархель У.** Дзеля асэнсавання ўласнага шляху: Чытаючы Адама Міцкевіча // Роднае слова. 1993. № 12. С. 11–15.
511. **Мархель У.** Наша заўтрашняе ўчора // Маладосць. 1995. № 12. С. 191.
Пра А. Міцкевіча.
512. **Мархель У.** Прадвесце: Беларуска-польскае літаратурнае ўзаемадзеянне ў першай палавіне XIX ст. Мн., 1991. С. 21–33.
513. **Марціновіч П.** У суседзяў за Бугам // Літ. і мастацтва. 1973. 7 снеж.
514. **Марцуль А.** У гонар Адама Міцкевіча // Пагоня. 1993. 31 снеж. – 6 студз. 1994.
515. **Мельцэр І.** Адам Міцкевіч — любімы паэт // Чырв. звязда. 1945. 30 мая.
516. **Мехаў У.** Легенда Замкавай гары // Чырв. змена. 1955. 26 лістап.

517. **Мінскевіч С.** І мёртвым літасці не папрашу... // *Культура*. 1995. 6–12 снеж.
Пра А. Міцкевіча.
518. **Мірачыцкі Л.** Адам Міцкевіч і Беларусь // *Літ. і мастацтва*. 1959. 11 крас.
519. **Мірачыцкі Л.** Айчына думак паэта // *Голас Радзімы*. 1984. 26 студз.
520. **Мірачыцкі Л.** Домік Адама Міцкевіча // *Помнікі гісторыі і культуры Беларусі*. 1976. № 2. С. 35–39.
521. **Мірачыцкі Л.** Ёсць у мяне край... // *Чырв. змена*. 1964. 23 ліп.
522. **Мірачыцкі Л.** Заняць свой пачэсны пасада між народамі... : Ідэалы паўстання 1794 года ва ўсведамленні патрыётаў “Забранага краю” на радзіме і ў эміграцыі // *Навіны Беларускай Акадэміі*. 1994. 15 ліп.
523. **Мірачыцкі Л.** Край майго маленства // *Беларусь*. 1968. № 8. С. 20–21.
524. **Мірачыцкі Л.** Любоў і памяць народная // *Літ. і мастацтва*. 1973. 21 снеж.
525. **Мірачыцкі Л.** Наваградцы ў блізкім і далёкім замежжы // *Наваградскія чытанні*. Мн., 1996. Вып. IV. С. 79–84.
526. **Мірачыцкі Л.** Памятныя мясціны // *Настаўн. газ.* 1955. 24 лістап.
На радзіме А. Міцкевіча.
527. **Мірачыцкі Л.** Праўнук Адама Міцкевіча ў Навагрудку // *Літ. і мастацтва*. 1957. 11 мая.
528. **Мірачыцкі Л.** Сцяжынамі паэта // *Чырв. змена*. 1973. 27 снеж.
529. **Мірачыцкі Л.** Туганавіцкі парк // *Беларусь*. 1972. № 12. С. 30.
530. **Мірачыцкі Л.** У музеі Адама Міцкевіча // *Малодосць*. 1957. № 8. С. 144–145.
531. **Міско І.** Да юбілею вялікага польскага паэта // *Чырв. звязда*. 1940. 14 лістап.
532. **Міхалап Я.** Неўміручасць паэта // *Гомел. праўда*. 1955. 26 лістап.
533. **Міцкевіцкія** дні на радзіме паэта // *Палес. праўда*. 1940. 26 лістап.
534. **Міцкевіч** і беларускі народ // *Ніва*. 1967. 17 снеж.
535. **Музей** вялікага паэта // *Літ. і мастацтва*. 1980. 2 мая.

536. **Музей** папаўняецца // Настаўн. газ. 1964. 16 верас.
Аб музеі А. Міцкевіча на Навагрудчыне.
537. **Мушынскі М.** Беларуская крытыка і літаратуразнаўства. 40-я – першая палавіна 60-х гадоў. Мн., 1985. С. 248–249.
538. **На радзіме** Адама Міцкевіча // Віцеб. рабочы. 1940. 26 кастр.; Вольная праца. 1940. 30 кастр.; Звязда. 1940. 26 кастр.
539. **На радзіме** Адама Міцкевіча // Звязда. 1978. 24 лістап.
540. **На радзіме** вялікага паэта // Літ. і мастацтва. 1948. 25 снеж.
541. **На юбілейнай** сесіі Акадэміі навук БССР // Сов. селянін. 1949. 13 студз.
Даклад чл. Прэзідыума АН СССР Н. С. Дзяржавіна “Грамадскі рух у славян на захадзе ў пачатку XIX стагоддзя і Адам Міцкевіч”.
542. **Навойчык П.** Славутым землякам прысвячаецца // Літ. і мастацтва. 1995. 7 ліп.
543. **Навуменка І.** Па месцах Адама Міцкевіча // Маладосць. 1955. № 7. С. 6–7.
544. **Навуменка І.** Па месцах Адама Міцкевіча // Навуменка І. Зб. тв.: У 6 т. Мн., 1984. Т. 6. Літаратурная крытыка. С. 14–18.
545. **Натансон С.** Вялікі дэмакрат: Да 85-годдзя з дня смерці Адама Міцкевіча // Вольная праца. 1940. 22 лістап.
546. **Нашы** помнікі: [Фотарэпартаж] // Голас Радзімы. 1996. 22 лют.
547. **Нікалаеў В.** З польскай пераклаў Купала // Літ. і мастацтва. 1976. 27 жн.
548. **Нікіфаровіч В.** ... Я маю край, радзіму дум маіх // Літ. і мастацтва. 1992. 3 ліп.
Да 200-годдзя з дня нараджэння А.Міцкевіча (1998 г.).
549. **Ніякоўская А.** Пад тымі ж сузор’ямі: (Прастора эпічнай дзеі паводле паэмаў “Пан Тадэвуш” і “Новая Зямля”) // Наша слова. 1994. 21 снеж.
550. **Ніякоўская А.** “Песня аб дзеях” на два галасы: (Аб “Пане Тадэвушу” і “Новай зямлі”): [Матэр. канф.] // Беларуска-руско-польскае супастаўляльнае мовазнаўства і літаратуразнаўства. Віцебск, 1994. Т. 2. С. 65–66.
551. **Новыя** экспанаты ў музеі Адама Міцкевіча // Звязда. 1941. 17 крас.

552. **Нортман С.** Вялікі сын польскага народа // Сов. селянін. 1948. 23 снеж.

553. **Няхай Р.** Славуты польскі пясняр // Піянер Беларусі. 1955. 25 лістап.

554. **Няхай Р., Машара М.** На радзіме паэта // Полымя. 1955. № 11. С. 117–121.

555. **Паведамленне** аб тым, што “Пан Тадэуш” у перакладзе В. Марцінкевіча прадаецца ў рэдакцыі “Нашай нівы”, літаратурнай кнігарні Пясецкай-Шляпеліс // Наша ніва. 1908. 29 лют.

556. **Паграбная Л.** Здзеіснены мары // Мінск. праўда. 1955. 26 лістап.

557. **Пажога І.** У мясцінах, дзе жыў Міцкевіч // Літ. і мастацтва. 1973. 7 снеж.

558. **Палеес С.** Вобраз Міцкевіча ў беларускім выяўленчым мастацтве // Мінск. праўда. 1955. 26 лістап.

559. **Палітыка Д.** Польская дэмакратычная паэзія ў перакладах Янкі Купалы // Палітыка Д. Сляды часу: Літ.-крытычныя артыкулы. Мн., 1967. С. 200–209.

560. **Палітыка Д.** Янка Купала — перакладчык. Мн., 1959. С. 73–81.

561. **Памяці А.** Міцкевіча // Ніва. 1974. 24 лют.

562. **Памяці** Адама Міцкевіча: Пасяджэнне ў абласным драматычным тэатры // Чырв. звязда. 1940. 26 лістап.

563. **Памяці** Адама Міцкевіча; Увекавечанне памяці А. Міцкевіча // Чырв. звязда. 1940. 26 лістап.

564. **Памяці** вялікага паэта: Да стагоддзя з дня смерці А. Міцкевіча // Мінск. праўда. 1955. 11 лістап.

565. **Памяці** вялікага паэта польскага народа // Звязда. 1955. 27 лістап.

566. **Панфілюк М.** Не такія мы людзі... // Ніва. 1987. 13 снеж.

567. **Партрэт** Адама Міцкевіча // За вяртанне на Радзіму. 1959. № 27.

568. **Пархута Я.** Свіцязянскія каралі // Род. прырода. 1980. № 1. С. 14–16.

На радзіме А. Міцкевіча.

569. **Пасяджэнне** юбілейнай камісіі; Аўтографы Адама Міцкевіча; Выданне твораў А. Міцкевіча на рус. мове // Чырв. звязда. 1940. 14 лістап.

570. **Паўшар-Кляноўска Г.** Вяртанне скарбаў пагранічча: [Інтэрв’ю] / Зап. Я. Чыквін // Ніва. 1992. 24 мая.
Пра беларускасць Адама Міцкевіча.
571. **Перкін Н.** Адам Міцкевіч і Ян Чачот // Беларусь. 1947. № 8. С. 31–32.
572. **Першы** пераклад твораў Адама Міцкевіча на беларускую мову // Літ. і мастацтва. 1955. 22 кастр.
573. **Пестрак П.** Вялікі польскі паэт: (Да 150-годдзя з дня нараджэння Адама Міцкевіча) // Пестрак П. Зб. тв.: У 5 т. Мн., 1986. Т. 5. С. 155–159; Звязда. 1948. 24 снеж.
574. **Плескацэвіч М.** Педагагічны патэнцыял свіцязянскіх матываў у творчасці Адама Міцкевіча // Дыханне стагоддзяў: Роля старажытнага Навагрудка і манастыроў... Мн., 1996. С. 14–16.
575. **Помнік** на Замкавай гары // Літ. і мастацтва. 1975. 18 ліп.
576. **Пра бярозу** Міцкевіча // Дрэва кахання: Легенды, паданні, сказы. Мн., 1993. С. 40.
577. **Пракопчык Л.** Шчорсаўскі скарб // Пракопчык Л. Дрэмле памятка дзён... : Краязнаўчыя нарысы. Мн., 1991. С. 52–60.
578. **Пяткевіч А.** Паэма Адама Міцкевіча “Пан Тадэвуш” — адбітак беларускага светаадчування: [Інтэрв’ю] / Зап. З. Сіцько // Наша слова. 1994. 28 снеж.
579. **Пятроўскі Я.** Калі гаворыць Адам Міцкевіч // Пятроўскі Я. Тарас Сайка. Gainesville. Florida, 1995. С. 61.
580. **Рабінін А.** Працоўныя г. Ліды адзначаюць гадавіну з дня смерці Адама Міцкевіча // Чырв. звязда. 1940. 26 лістап.
581. **Рагойша В.** Кантакты: Літ.-крытыч. артыкулы, эсэ. Мн., 1982. С. 65–66.
582. **Рагойша В.** Невядомы пераклад з Адама Міцкевіча // Рагойша В. І адгукнецца слова ў словес... Мн., 1992. С. 254–255.
583. **Рагойша В.** Невядомы пераклад // Літ. і мастацтва. 1979. 2 лют.
584. **Ралько І.** Беларускі верш: Старонкі гісторыі і тэорыі. Мн., 1969. С. 138–140.
585. **Раманаў А.** Напярэдадні 181-й гадавіны... // Літ. і мастацтва. 1979. 30 лістап.

586. **Рамановіч Г.** Элементы этнапсіхалогіі і этнапедагагікі ў паэме А. Міцкевіча “Пан Тадэвуш”: 3 вопыты псіхалагічнага аналізу маст. твора // Псіхалогія. 1996. Вып. 3. С. 3–12.

587. **Ржэўскі Б. А.** Вялікі паэт // Чырв. звызда. 1940. 26 лістап.

588. **Рудчык В.** Ад пачатку мы разам // Беларускі каляндар 1976. Беласток, 1976. С. 132–133.

589. **Рудчык В.** Ад супольных крыніц // Беларускі каляндар 1977. Беласток, 1977. С. 163–164.

590. **Рудчык В.** Жывыя міцкевічаўскія сляды // Ніва. 1971. 10 студз.

591. **Рудчык В.** “Конрад Валенрод” па-беларуску // Ніва. 1970. 20 снеж.

592. **Рудчык В.** Міцкевіч і Беларусь // Беларускі каляндар 1975. Беласток, 1975. С. 134–140.

593. **Рыбчонак С.** Радавод Міцкевіча // Наша ніва. 1993. № 17. С. 9.

594. **Савановіч Д.** Адам Міцкевіч: Да 85-годдзя з дня смерці // Літ. і мастацтва. 1940. 23 лістап.

595. **Савановіч Д.** Беларускі фальклор у творах А. Міцкевіча // Літ. і мастацтва. 1940. 21 верас.

596. **Сагараў Л.** Адам Міцкевіч — вялікі польскі паэт // Віцеб. рабочы. 1955. 25 лістап.; Гродзен. праўда. 1955. 26 лістап.; За Радзіму. 1955. 26 лістап.; Зара. 1955. 26 лістап.; Мін. праўда. 1955. 26 лістап.; Сталін. шлях. 1955. 26 лістап.

597. **Сагараў Л.** Вялікі сын польскага народа // Сов. школа. 1955. № 6. С. 7–14.

598. **Сагараў Л.** Драматычная паэма “Дзяды” Адама Міцкевіча // Вучон. запіскі (Мінскі дзярж. пед. ін-т), філал. серыя. Мн., 1950. Вып. 1. С. 105–117.

599. **Сагараў Л.** Матывы беларускага фальклору ў “Баладах і рамансах” Адама Міцкевіча // Беларусь. 1955. № 11. С. 13–14.

600. **Садоўскі Я.** Твор славутага земляка // Звызда. 1986. 12 студз.

601. **Садоўскі Я.** У майстэрнях скульптараў // Літ. і мастацтва. 1955. 27 жн.

602. **Семяжон Я.** З думкай пра заўтрашні дзень // Літ. і мастацтва. 1983. 21 студз.

603. **Семяжон Я.** ...На тваёй незабыўнай зямлі, Навагрудчына // Літ. і мастацтва. 1978. 22 снеж.

604. **Семяжон Я.** Слова перакладчыка // Вобраз–83: Літ.-крытычныя артыкулы. Мн., 1983. С. 127–135.

605. **Семяжон Я.** [Уступнае слова да паэмы “Пан Тадэвуш”] // Літ. і мастацтва. 1980. 25 ліп.

606. **Семяжон Я.** [Уступная записка] // Далягляды. Мн., 1980. С. 2–6.

607. **Сенькавец У.** Польскія санеты Янкі Купалы і ўплыў на іх фармальна-структурныя асаблівасці санетыстыкі А. Міцкевіча і Ю. Славацкага // Сопоставительное литературоведение: Подходы, критерии, опыт. Витебск. 1990. С. 82–84.

608. **Сенюх Ч.** Некалькі разваг над перакладам геніяльнай эпапеі // Беларусіка–Albaruthenica. Мн., 1993. Кн. 1. С. 232–234.

609. **Сержанін Н.** Міцкевічаўскі год у Польшчы // Літ. і мастацтва. 1955. 9 ліп.

610. **Сінілаў А.** Сцежкамі Прынямання: Дарожныя замалёўкі. Мн., 1962. С. 168–173, 175–177.

611. **Сіцька З.** Найхарашэйшае свята, бо свята ўспамінаў // Наша слова. 1995. 1 лістап.
Пра “Дзяды”.

612. **Скібінская-Харыла З.** “Пан Тадэвуш” Адама Міцкевіча ў перакладах на беларускую мову // Мост праз стагоддзі. Беласток, 1982. С. 81–98.

613. **Сланеўскі А.** Між мінулым і будучым // Звязда. 1990. 24 лют.

614. **Смолкін М.** “Пан Тадэвуш”, спалены цензурай: Па архіўных матэрыялах // Літ. і мастацтва. 1962. 15 мая.

615. **Смольскі Б.** Адам Міцкевіч у музыцы // Беларусь. 1955. № 11. С. 15.

616. **Содаль У.** Валавода // Наша слова. 1996. 3 студз.

“Пан Тадэвуш” А. Міцкевіча.

617. **Сокал-Кутылоўскі П., Дановіч М.** Дом-музей Адама Міцкевіча ў Навагрудку // Звязда. 1955. 18 мая.

618. **Станішэўскі Ф.** Пясняр і змагар: Да 130-годдзя з дня смерці А. Міцкевіча // Новае жыццё. 1985. 23 лістап.

619. **Станішэўскі Ф.** Там возера Свіцязь... // Бел. ніва. 1991. 6 лістап.

620. **Станкевіч З.** Пра каханне, што сталася легендай // Беларус. 1978. № 251. С. 6–7.
Адам Міцкевіч і Марыля Верашчака.
621. **Станкевіч С.** Адам Міцкевіч: На 175-я ўгодкі ад нараджэння // Беларус. 1974. № 201. С. 2.
622. **Станкевіч С.** Адам Міцкевіч — вялікі сын зямлі беларускай: Да 100-й гадавіны з дня смерці паэта // Бацькаўшчына. 1955. № 47–48 (277–278). С. 4.
623. **Сто новых** экспанатаў // Звязда. 1977. 27 лют.
Пра музей у Навагрудку.
624. **Сурскі А.** Не шукаючы лёгкіх дарог // Літ. і мастацтва. 1964. 30 кастр.
625. **Сямёнаў Г.** Помнік А.Міцкевічу ў Навагрудку; Дом-сядзіба вяліка-га паэта: [Фотарэпартаж] // Голас Радзімы. 1996. 22 лют.
626. **Танк М.** Адам Міцкевіч: (Да 150-годдзя з дня нараджэння паэта) // Літ. і мастацтва. 1948. 25 снеж.
627. **Тарашкевіч Б.** У турме працуе над перакладам паэмы Міцкевіча “Пан Тадэвуш” // Маладняк. 1928. № 11. С. 111.
628. **Ткачова В.** Міцкевічыяна Гродзенскага гісторыка-археалагічнага музея // Краязнаўчыя запіскі. Гродна, 1995. С. 31–35.
629. **Траяноўскі А.** Tu pisana “Grażyna” 1822 r. // Ніва. 1958. 12 студз.
Пра музей А.Міцкевіча ў Вільнюсе.
630. **У азнаменаванне** 85-годдзя з дня смерці А. Міцкевіча; Канцэрты, прысвечаныя паэту; Выданне твораў А. Міцкевіча // Звязда. 1940. 14 лістап.
631. **Увекавечанне** памяці Адама Міцкевіча // Бальшавік Палесся. 1940. 4 снеж.
632. **Увекавечанне** памяці А. Н. Міцкевіча // Чырв. звязда. 1940. 26 лістап.
633. **Узнагарода** музею // Літ. і мастацтва. 1974. 13 снеж.
634. **Улюблёны ў Беларусь** // Голас Радзімы. 1974. № 1. С. 6.
Прадмова да верша паэта “Да Нёмана”.
635. **Урачыстае** пасяджэнне на радзіме паэта // Чырв. змена. 1940. 27 лістап.

636. **Урачысты** вечар, прысвечаны памяці Адама Міцкевіча // Вольная праца. 1940. 27 лістап.

637. **Урачысты** сход у Мінску, прысвечаны 150-годдзю з дня нараджэння А. Міцкевіча // Сов. селянін. 1948. 26 снеж.

638. **Урбановіч У.** Адам Міцкевіч і Навагрудчына // Голас Радзімы. 1990. 25 студз.; 1 лют.

639. **Урбановіч У.** Адам Міцкевіч і Навагрудчына // Новае жыццё. 1988. 9, 29 сак., 9, 26 крас., 5, 28 мая, 7, 14, 23, 30 чэрв., 14 ліп.

640. **Урбановіч У.** Вечар на тэму “Польскія пісьменнікі — нашы землякі”; Па мясцінах Адама Міцкевіча // Урбановіч У. Па дарагіх мясцінах: 3 вопыту кразнаўчай работы па беларус. літаратуры. Мн., 1964. С. 33–38, 49–57.

641. **Урбановіч У.** Вечар на тэму “Польскія пісьменнікі — нашы землякі”; Сцежкамі вялікага паэта // Урбановіч У. Шляхамі паэтаў і герояў: 3 вопыту кразнаўчай работы па беларускай літаратуры. Мн., 1970. С. 22–27, 55–68.

642. **Ус. А.** Адам Міцкевіч: (Да 90-годдзя з дня смерці вялікага польскага паэта) // Звязда. 1945. 27 лістап.; Чырв. звязда. 1945. 30 лістап.

643. **Усенка Л.** Зямля навагрудская, краю мой родны... // Новае жыццё. 1985. 23 лістап.

644. **Усенка Л., Анісімава С.** Дык дзе ж было Завоссе? // Культура. 1996. 2–8 ліп.

Да 200-годдзя з дня нараджэння А.Міцкевіча.

645. **Ушанаванне** памяці А. Міцкевіча // Звязда. 1955. 26 лістап.

646. **Ушаноўванне** памяці А. Міцкевіча (Урачыстае пасяджэнне ў Калонным зале Дома Саюзаў) // Віцеб. рабочы. 1940. 28 лістап.

647. **Ушаноўваюць** памяць вялікага паэта // Звязда. 1940. 26 лістап.

648. **Фактаровіч Д.** Беларуская савецкая літаратура за мяжой. Мн., 1961. С. 12–13.

649. **Фактаровіч Д.** Вялікі польскі паэт // Настаўн. газ. 1955. 24 лістап.

650. **Фактаровіч Д.** Новае пра пераклады з Міцкевіча // Літ. і мастацтва. 1963. 10 верас.

651. **[Фотарэпартаж]** // Чырв. змена. 1993. 23 снеж.

652. **Хаўрусь С.** Сцежкамі паэта // Беларусь. 1987. № 12. Укл. л.
Аб прабыванні А. Міцкевіча ў Сцяблёве на Украіне.

653. **Хацкевіч А.** Вялікі паэт аб нашым народзе: Да 160-годдзя з дня нараджэння А. Міцкевіча // Чырв. сцяг. 1958. 24 снеж.
654. **Хацкевіч А.** Месцы, якія дорагі ўсім // Чырв. сцяг. 1958. 24 чэрв.
655. **Хацкевіч А.** Там, дзе жыў вялікі паэт // Сталін. шлях. 1955. 27 лістап.
656. **Царанкоў Л.** Вялікі паэт польскага народа: (Да 155-годдзя з дня нараджэння Адама Міцкевіча) // Зара. 1953. 22 снеж.
657. **Цвірка К.** Вялікі пясняр Беларусі // Полымя. 1996. № 1. С. 320–340. *Да 200-годдзя з дня нараджэння Адама Міцкевіча.*
658. **Цвірка К.** Муза Адама Міцкевіча // Пачатк. шк. 1992. № 12. С. 46–47. *Старонкі з кнігі “Той курган векавечны...”.*
659. **Цвірка К.** Паданне пра філаматаў // Полымя. 1994. № 5. С. 173–185.
660. **Цвірка К.** Слова пра Сыракомлю: Быт і культура беларусаў у творчасці “вясковага лірніка”. Мн., 1975. С. 25–27.
661. **Цвірка К.** Там возера Свіцязь, як шыбіна лёду... // Цвірка К. Лісце забытых аляў. Мн., 1993. С. 8–98.
662. **Цвірка К.** Там возера “Свіцязь”, як шыбіна лёду... // Цвірка К. Той курган векавечны. Мн., 1985. С. 4–76.
663. **Цвірка К.** Там возера Свіцязь, як шыбіна лёду... // Полымя. 1984. № 4. С. 148–185.
664. **Цвірка К.** Туганавічы // Сучаснік. Мн., 1985. С. 234–246.
665. **Целеш В.** На паштоўках — яго родныя мясціны // Літ. і мастацтва. 1978. 22 снеж.
666. **Цімафеева В.** Вялікі паэт польскага народа // Звязда. 1955. 26 лістап.
667. **Цімашкова Л.** Вялікі паэт польскага народа: Да 95-годдзя з дня смерці Адама Міцкевіча // Гомель. праўда. 1950. 28 лістап.
668. **Цімскі В.** На радзіме паэта: 85-годдзе з дня смерці А. Міцкевіча // Літ. і мастацтва. 1940. 30 лістап.
669. **Цімскі В.** У музеі Адама Міцкевіча // Літ. і мастацтва. 1940. 23 лістап.
670. **Ціслёнак А.** На радзіме Адама Міцкевіча // Палес. праўда. 1940. 16 лістап.; Чырв. змена. 1940. 13 лістап.

671. **Цітоў А.** На радзіме Адама Міцкевіча // Віцеб. рабочы. 1955. 23 кастр.; Гродзен. праўда. 1955. 21 кастр.; За Радзіму. 1955. 1 лістап.; Зара. 1955. 18 кастр.; Мінск. праўда. 1955. 19 кастр.; Сталін. шлях. 1955. 15 кастр.

672. **Ціхановіч А.** Тут выраслі крылы паэта: Дом-музей А. Міцкевіча ў Навагрудку // Звязда. 1983. 22 мая.

673. **Чабаненка А.** Адам Міцкевіч: (Да 95-годдзя з дня смерці) // Палес. праўда. 1950. 26 лістап.

674. **Чаркасава Д.** Зваць мяне мільён... // Голас Радзімы. 1972. № 4. С. 8.
Пра музей А. Міцкевіча ў Навагрудку.

675. **Чаркасава Д.** Традыцыйны вечар // Голас Радзімы. 1969. № 8. С. 4.
Пра Навагрудак і А. Міцкевіча.

676. **Ш. Ч.** Мацкевіч і Міцкевіч // Беларус. 1958. № 64. С. 3.
Творчасць паэта ў ацэнцы Станіслава Мацкевіча.

677. **Шаблюк В.** Няздзейснены зарок // Спадчына. 1994. № 4. С. 10–11.
Пра Туганавічы і А. Міцкевіча.

678. **Шамякіна Т.** ...І нездарма ў такім прыгожым краі жывуць спрадвеку добрыя звычаі... // Родная прырода. 1992. № 3. С. 24.

679. **Шантыр С.** Герой п'есы — Адам Міцкевіч // Літ. і мастацтва. 1967. 8 жн.

680. **Шматаў В.** Святло паэзіі Купалы і Міцкевіча // Мастацтва Беларусі. 1985. № 4. С. 14–20.

Міцкевічаўская тэма ў творчасці В.Шаранговіча.

681. **Шоцкі А.** Жыццёвы шлях замкнуўся // Літ. і мастацтва. 1990. 24 жн.

682. **Шоцкі А.** Фальварак Белая // Літ. і мастацтва. 1993. 1 студз.

683. **Шоцкі А.** Чытаючы “Магазын Віленьскі” // Літ. і мастацтва. 1993. 13 жн.

684. **Штэйнер І.** Беларуская балада. Мн., 1989. С. 19–22.

685. **Штэйнер І.** Самая багатая і самая чыстая// Гомел. праўда. 1987. 25 крас.

Выказванні А. Міцкевіча і У. Сыракомлі пра беларускую мову.

686. **Шунейка Я.** Аб радзіме, што гоіць раны // Літ. і мастацтва. 1992. 25 верас.

Пра творчасць А.Міцкевіча.

687. **Шунейка Я.** На вяршыне натхнення: Пра партрэт В. Ваньковіча “Міцкевіч на скале Аюдаг” // Роднае слова. 1994. № 7–8. С. 129–131.

688. **Шчаглоў Н.** Міцкевіч у музыцы // Літ. і мастацтва. 1940. 23 лістап.

689. **Шырма Р.** З невычэрпных крыніц // Шырма Р. Песня — душа народа. Мн., 1976. С. 363–365.

690. **Шырма Р.** З невычэрпных крыніц // Шырма Р. Песня — душа народа: 3 літаратурнай спадчыны. Мн., 1993. С. 290–292.

691. **Шырма Р.** З невычэрпных крыніц // Літ. і мастацтва. 1955. 26 лістап.

692. **Шыхаўцоў В.** Тут гордая ліра гучала... // Чырв. змена. 1982. 14 снеж. *Пра музей А. Міцкевіча ў Навагрудку.*

693. **Юбілей** “Пана Тадэвуша” // Літ. і мастацтва. 1994. 25 сак.

694. **Юбілейныя** дні на радзіме А. Міцкевіча // Звязда. 1940. 29 лістап.

695. **Юр’еў П.** Пан Твардоўскі выводзіцца з Беларусі // Літва. 1970. № 4. С. 256–258.

Пра баладу А. Міцкевіча.

696. **Юр’еў Ю.** Сябра Адама Міцкевіча // Гродзен. праўда. 1993. 25 верас.

697. **Юхо Я.** Канстытуцыя Рэчы Паспалітай 3 мая 1791 г. і Беларусь // Веснік БДУ. Серыя 3. 1996. № 3. С. 89.

Ёсць звесткі пра А. Міцкевіча.

698. **Я. К.** Хараство Беларусі // Беларускі каляндар на 1922 год. Вільня, 1921. С. 39–40.

699. **Я. С.** [Станкевіч Я.] Балада “Свіцязь” А. Міцкевіча // Студэнцкая думка. 1925. № 2(3). С. 12–13; № 3(4). С. 6–8.

700. **Я. Ф.** Паэтычнае слова “Свіцязь” // Культура. 1993. 25 студз.

701. **Яго паэзія** вядома ўсім // Літ. і мастацтва. 1973. 28 снеж.

702. **Янушкевіч Я.** Прыбраны ў мужыцкую сярмягу: Да 125-годдзя першага славянскага перакладу паэмы Адама Міцкевіча “Пан Тадэвуш” // Малодасць. 1984. № 12. С. 157–165.

703. **Яскевіч А.** Ля вытокаў беларускай балады // Яскевіч А. Словам скароны свет. Мн., 1995. С. 96–109.

704. **Яцкевіч М.** Хай наша дарога мосціцца толькі кветкамі: Паэзія А. Міцкевіча і Ю. Славацкага ў пер. М.Танка // Голас Радзімы. 1994. 13 кастр.

На літоўскай мове

705. **Danilevičiūtė V.** Poeto A. Mickevičiaus vietomis // Kauno tiesa. 1978. Liep. 15.

Пра новы турыстычны маршрут Беларусі, звязаны з А.Міцкевічам.

706. **Laurinavičius J.** Nuo. Naugarduko iki Benekainiu // Lit. ir menas. 1973. Gruod. 22.

707. **Mickievičiūtė S.** ...Tik nemirtingas giesmes po savęs palieka // Naujas gyvenimas (Prienai). 1976. Rugp. 28; Nauja vaga (Ignalina). 1981. Rugs. 15.

Пра музей у Навагрудку.

708. **Tamašauskienė B.** Adomo Mickevičiaus gimtinėje // Drobiečių žodis (Kaunas). 1983. Rugs. 16.

Пра падарожжа ў Навагрудак.

709. **Terleckas J.** Nauji muziejaus eksponatai // Tiesa. 1991. Liep. 7.

Пра музей А.Міцкевіча ў Навагрудку.

710. **Vasiukevičienė K.** Poeto keliais-takeliais // Kūrybinė savaitė: ("Kauno tiesos" priedas). 1967. Liep. 1.

Пра падарожжа каўнасцаў па мясцінах А.Міцкевіча ў Беларусі.

На польскай мове

Публікацыі ў польскім друку Беларусі

711. **Abramowicz W.** Sny Mickiewicza o szczęściu z Marylą // Ziemia Lidska. 1938. Nr 9.

712. **Aniszczenko M.** Wieszczowi pomnik nowy // Magazyn Polski (Grodno). 1992. Nr 3/4. S. 32–33.

713. **Aniszczyk M.** Sukces Ireny Różyc // Głos znad Niemna (Grodno). 1994. 20–26 czerw. Nr 24. S. 2

Гаворыцца пра А.Міцкевіча.

714. **Anselm K.** Żywe słowo o Adamie Mickiewiczu // Sztandar Wolności (Mińsk). 1940. 23 paźdz.

715. **Apel** uczestników I Międzynarodowej Sesji Naukowej "Spotkania nad Świtezią" // Głos znad Niemna. 1992. 16–31 lipca.

716. **Aranowicz M.** Spotkania nad Świtezią: Wznowienie Tradycji // Magazyn Polski. 1992. Nr 3/4. S. 34.

717. **Artisz I.** Kresy'93 // Głos znad Niemna. 1993. 4–10 paźdz.
Гаворыцца пра А. Міцкевіча.
718. **Artisz I.** Spotkania w Toruniu // Głos znad Niemna. 1995. 5–11 czerwca.
Ёсць звесткі пра А. Міцкевіча.
719. **Artisz I.** Wyniki konkursu na projekt pomnika Adama Mickiewicza // Głos znad Niemna. 1995. 6–12 marca.
720. **Bolotewicz K.** Piosenka o miłości Maryli i Adama // Głos znad Niemna. 1994. 26 wrześn.–2 paźdz.
721. **Bondziusz H.** Interesująca wystawa // Głos znad Niemna. 1994. 14–20 marca.
722. **Borejsza J.** On żył wśród nas... // Sztandar Wolności. 1940. 26 listop.
723. **Broniewska J.** Zacieśniają się więzy przyjaźni: Pieśń w trzech językach // Sztandar Wolności. 1940. 1 grud.
724. **Bubień S.** Młodość Mickiewicza w Nowogródku // Ziemia Lidzka. 1938. Nr 9.
725. **Cejrowski F.** “Święty” Adam // Głos znad Niemna. 1996. 23–31 grud.
Пра Адама Міцкевіча.
726. **Chmielowski P.** Nauczyciele Mickiewicza // Głos znad Niemna. 1995. 27 listop.–3 grud.
727. **Chylak T.** Osobliwości w zakresie odmiany zaimka białoruskiego na podstawie tekstu białoruskiego tłumaczenia Pana Tadeusza: Przyczynek do rozwoju normy literackiej języka białoruskiego // Białorutenika. Warszawa, 1995. S. 51–57.
728. **Downar-Zapolski M.** Podstawy państwowości Białorusi // Magazyn Polski. 1992. Nr 3/4. S. 4–10.
Упамінаецца А. Міцкевіч.
729. **Drozd S.** Mickiewicz i Kupała — w duchowym dialogu pod niebem ojczystym // Głos znad Niemna. 1996. 4–10 listop.
730. **Dróżdź B.** Hercen o Mickiewiczu. // Sztandar Wolności. 1940. 24 listop.
731. **Dróżdź B.** Mińsk czci pamięć Adama Mickiewicza // Sztandar Wolności. 1940. 7 grud.
732. **Dworakowski S.** Z szumu niemeńskich fal // Głos znad Niemna. 1992. 1–15 lipca.
Пра А. Міцкевіча і яго санет “Do Niemna”.

733. **Dziwoński R.** Wyprawa do Rodaków // Magazyn Polski. 1993. Nr 1/2. S. 41–44.

734. **Dziurbejko J.** Ojciec Górnictwa // Głos znad Niemna. 1992. 1–15 sierpnia.

Успамінаецца А. Міцкевіч.

735. **Dziurbejko J.** Pedagog, plastyk, Grodnianin... // Głos znad Niemna. 1994. 4–10 kwiet.

Ёсць звесткі пра А. Міцкевіча.

736. **Dziurbejko J.** Wędrówka szlakiem Adama i Maryli // Głos znad Niemna. 1994. 25–31 lipca.

737. **E. S.** Kto większy Patriota? // Głos znad Niemna. 1996. 13–19 maja.

Аб сувязях А.Пушкіна і А.Міцкевіча.

738. **Fras Z.** Gest bezsilnego protestu // Głos znad Niemna. 1995. 15–21 maja.

Пра пасла сейма, прататыпа героя паэмы А. Міцкевіча.

739. **Gajba M.** Nowogródek za czasów Adama Mickiewicza // Głos znad Niemna. 1994. 9–15 maja.

740. **Głogowski T.** Mickiewicz i Puszkina // Sztandar Wolności. 1940. 26 listop.

741. **Głowacki T.** W przededniu 85-letniej rocznicy śmierci Adama Mickiewicza // Sztandar Wolności. 1940. 1 paźdz.

742. **Głowacki T.** Z mickiewiczowskich dni // Sztandar Wolności. 1940. 1 grud.

743. **Gordiejew J.** Ku czci pamięci Antoniego Tyzenhauza // Magazyn Polski. 1993. Nr 1/2. S. 61–62.

Ёсць звесткі пра А. Міцкевіча.

744. **Gryszko R.** Szlakiem Mickiewiczowskim: Bolcieniki, Bieniakonie na mapie historycznej // Głos znad Niemna. 1996. 19–25 sierpn.

Мясціны, звязаныя з жыццём Адама Міцкевіча ў Воранаўскім раёне.

745. **Humor** życiowy Mickiewicza // Magazyn Polski. 1992. Nr 3/4. S. 16–18.

746. **J. D.** Spotkamy się nad Świtezią // Głos znad Niemna. 1994. 27 czerw.–3 lipca.

747. **J. D.** Spotkania nad Świtezią / Głos znad Niemna. 1992. 16–31 lipca.

748. **Jabłońska-Erdmanowa Z.** Kraj lat dziecińczy Mickiewicza // Ziemia Lidzka. 1938. Nr 9.

749. **Jasiewicz T.** Tuhanowicze, jakie pamiętam // Głos znad Niemna. 1996. 3–9 czerw.

750. **Jasiński E.** Nasza mowa // Magazyn Polski. 1993. Nr 1/3 (5/6). S. 3.

751. **Jun I.** Mickiewicz — Symbol / Rozm. L. Michajlik // Głos znad Niemna. 1992. 16–31 sierp.

752. **[Kacynel R.]** Przemówienie R. Kacynela — prezesa Komitetu Pamięci A. Mickiewicza, wygłoszone podczas inauguracji konferencji (w językach polskim i białoruskim) // Głos znad Niemna. 1992. 16–31 lipca.

753. **Karaczun R.** W rodzinnych stronach Wieszcza // Głos znad Niemna. 1995. 27 listop.–3 grud.

754. **Kiryłowicz A., Ignatowicz A.** Adam Mickiewicz po białorusku // Sztandar Wolności. 1940. 10 paźdz.

755. **Klejn B.** Ku wzmocnieniu więzi / Rozm J. Dziurbejko // Głos znad Niemna. 1994. 25–31 lipca.

756. **Klejn B.** Odrodzenie szlaku Mickiewiczowskiego // Magazyn Polski. 1992. Nr 3/4. S. 30–31.

757. **Klein B., Maroszek J.** Szlak Mickiewiczowski // Głos znad Niemna. 1992. 16–31 lipca.

758. **Konkurs Mickiewiczowski** // Głos znad Niemna. 1994. 18–24 kwietnia.

759. **Kowalski J.** “Trybuna Ludów”. Adama Mickiewicza // Sztandar Wolności. 1940. 26 listop.

760. **Krukowska H.** On jest jeden / Rozm. L. Michajlik // Głos znad Niemna. 1992. 16–31 sierp.

761. **Krupica D.** Wieści z Lidy // Głos znad Niemna. 1994. 14–20 lut.
Гаворыцца пра ўшанаванне памяці А. Міцкевіча.

762. **Kryński M.** Mickiewicz w Rosji // Sztandar Wolności. 1940. 3 listop.

763. **Kryszyn T.** Finał konkursu Mickiewiczowskiego // Głos znad Niemna. 1994. 6–12 czerw.

764. **Larouy W.** Muzeum Mickiewicza w Nowogródku // Sztandar Wolności. 1940. 26 listop.

765. **Lichuta J.** Kołdyczewska tragedia trwa // Głos znad Niemna. 1993. 8–14 listop.
Успамінаецца А. Міцкевіч.

766. **Lisowski I.** Żywiły lirę pieśni nadniemeńskie // Głos znad Niemna. 1995. 27 listop.–3 grud.

767. **Mark B.** Mickiewicz i dekabryści // Sztandar Wolności. 1940. 6 listop.

768. **Mark B.** O roli Towiańskiego // Standar Wolności. 1940. 24 listop.

769. **Mark B.** Wizerunek poety: Do portretu Mickiewicza rysów kilka // Sztandar Wolności. 1940. 12, 13 paźdz.

770. **Maryła** // Magazyn Polski. 1992. Nr 3/4. S. 20–23.

771. **Miśkiewicz A.** Impresje z Nowogródka i Świtezi // Głos znad Niemna. 1994. 29 sierpn.–4 wrześn.

772. **Na przełomie:** (Kartka do dziejów Mickiewicza) // Magazyn Polski. 1992. Nr 3/4. S. 14–15.

773. **Naumiuk P.** Kamienie rzucone na szaniec // Głos znad Niemna. 1993. 18–24 paźdz.

774. **Pacewicz O.** Pierwsze spotkanie w Nowogródzkiej stronie // Magazyn Polski. 1992. Nr 3/4. S. 28–29.

775. **Pigoń S.** Mickiewicz a czasy obecne // Życie Nowogr. 1930. Nr 285–287.

776. **Porzecki J.** Julian Ursyn Niemcewicz // Magazyn Polski. 1992. Nr 2. S. 4–5.

Гаворыцца пра А. Міцкевіча.

777. **Preckajło W.** Adama Mickiewicza zapraszają do Mińska // Głos znad Niemna. 1995. 13–19 listop.

Пра падрыхтоўку да 200-годдзя з дня нараджэння паэта.

778. **Preckajło W.** W Nowogródzkiej stronie // Magazyn Polski. 1992. Nr 1. S. 48.

779–780. **Program i warunki konkursu na najlepszy projekt pomnika-popiersia Adama Mickiewicza w Grodnie** // Głos znad Niemna. 1994. 16–22 maja.

781. **Raduń E.** Z życia Polaków na Białorusi // Magazyn Polski. 1992. Nr 1. S. 13.

Згадваецца А. Міцкевіч.

782. **Ratajczak L.** Ile Cię trzeba cenić ten tylko się dowie, kto Cię stracił... // Głos znad Niemna. 1993. 19–25 lipca.

Выкарыстаны матывы паэзіі А. Міцкевіча.

783. **Renik W.** Dzieje oświaty Grodzieńskiej // Magazyn Polski. 1993. Nr 1/2. S. 19–27.
784. **Rodem z Zaosia** // Magazyn Polski. 1992. Nr 3/4. S. 13.
785. **Romerowa M.** Lubcz nad Niemnem // Magazyn Polski. 1993. Nr 1/2. S. 56–57.
786. **Rostworowski F.** (oprac). Wspomnienia o Wieszczu // Głos znad Niemna. 1995. 27 listop.–3 grud.
787. **Rowska C.** Śladami historii // Magazyn Polski. 1993. Nr 1/2. S. 32.
788. **Sadowska A.** Wyras pamięci i wspólnego trwania // Głos znad Niemna. 1993. 25–31 paźdz.
789. **Sienkiewicz S.** W kręgu przemian / Rozm. L. Michajlik // Głos znad Niemna. 1993. 19–25 kwiet.
У інтэр’ю згадваецца А. Міцкевіч.
790. **Śladami Mickiewicza** // Głos znad Niemna. 1995. 13–19 marca.
791. **Ślaski Z.** Powracam we wspomnieniach // Głos znad Niemna. 1993. 23–29 sierp.
792. **Solczerski C.** Pielgrzymka do Nieświeża // Magazyn Polski. 1994. Nr 1/2. S. 26–27.
Успамінаецца А. Міцкевіч.
793. **Święto** Nowogródka // Głos znad Niemna. 1995. 9–15 paźdz.
Ёсць звесткі пра А. Міцкевіча.
794. **Szocki A.** Żarnowa góra // Głos znad Niemna. 1993. 29 marca – 4 kwiet.
795. **Szymielewicz M.** Skąd pochodzi ród Adama Mickiewicza? // Magazyn Polski. 1993. Nr 1/2. S. 12–16.
796. **Śnieżko A.** Dworek Mickiewiczowski w Nowogródku // Ziemia Lidzka. 1938. Nr 9.
797. **Tokarczyk A.** Kresy w duszy polskiej // Magazyn Polski. 1994. Nr 1/2. S. 4–5, 6.
798. **Tokarczyk A.** Pieśń uszła cało // Magazyn Polski. 1992. Nr 2. S. 29.
799. **Trojanowiczowa Z.** Mickiewicz w Wielkopolsce // Magazyn Polski. 1994. Nr 1/2. S. 9–13.

800. **Troński B.** Z Adamem w Nowogrodzku // Głos znad Niemna. 1992. 29 lut., 8–10; 15 marca.

801. **Utko W.** Ziemia Lidzka i Nowogrodzka // Głos znad Niemna. 1993. 19–25 lipca.

802. **Wachowicz B.** Drugi dom // Głos znad Niemna. 1993. 1–7 lut.

803. **Wachowicz B.** Mickiewicz wyjechał przed chwilą, Kościuszko zaraz powróci... / Rozm. R. Kołtun // Głos znad Niemna. 1993. 7–13 czerw.

804. **Waniszewska A.** To była śliczna szkoła // Głos znad Niemna. 1994. 30 maja–5 czerw.

805. **Wiślak I.** W stulecie “Pana Tadeusza” // Orka (Mińsk). 1934. 18 listop.

806. **Wołosewicz M.** Bieniakońskie refleksje // Głos znad Niemna. 1992. 1–15 sierp.

Пра А. Міцкевіча і яго каханне да Марылі.

807. **Wołosewicz M.** Mickiewicz w Bieniakoniach // Głos znad Niemna. 1996. 13–19 maja.

808. **Wolpe H.** Mickiewicz jako improwizator // Sztandar Wolności. 1940. 27 listop.

809. **Z.G.** Wincenty Korotyński // Magazyn Polski. 1993. Nr 1/2. S. 63–64.
Гаворыцца пра В.Каратынскага як даследчыка жыцця і творчасці А. Міцкевіча.

810. **Zdanowska M.** Słowa jak perły: Spotkania nad Świtezią // Głos znad Niemna. 1992. 16–31 sierp.

**Публікацыі, звязаныя з тэмай “Міцкевіч і Беларусь”,
у польскіх зборніках і перыядычных выданнях,
якія выходзілі за межамі Беларусі**

811. **A. B.** Kiedy się urodził Adam Mickiewicz? // Kraj; Dział literacko-artystyczny. 1898. Nr 4. S. 39–40.

812. **Ad.** Dom Mickiewicza // Kraj; Dział literacko-artystyczny. 1897. Nr 37. S. 369.

813. **A. P.** [A. Pług]. Gdzie się urodził Mickiewicz // Kłosa. 1884. T. 38. Nr 988. S. 367.

814. **Akt** dekretu wywodowego z deputacji gubernij litt. grodzieńskiej wydanego i genealogi i przez tęż deputacją konnotowadej W.W. j P.P-m Mickiewiczom przydomku Rymwid służących // Kraj. 1898. Nr 50. S. 18–19.

815. **Barszczewski A.** Polsko-białoruskie więzi kulturalne w ocenach tygodnika “Literatura i Sztuka” // Polsko-białoruskie związki literackie i kulturalne: Setna rocznica urodzin Janki Kupały, Jakuba Kołasa. [Warszawa, 1982]. S. 60–61.

816. **Barszczewski A.** Polsko-białoruskie związki literackie i kulturalne // Polsko-białoruskie związki literackie i kulturalne: Setna rocznica urodzin Janki Kupały, Jakuba Kołasa. [Warszawa, 1982]. S. 47–49.

817. **Bartelski L.** Wielkość Nowogródka // Nowa Kultura. 1995. Nr 37.

818. **Belza S.** Ojczyzna w poezjach Mickiewicza // Ziarno. 1907. Nr 20–24.

819. **Borowy W.** Nowogródzczyzna Mickiewiczowska // Ziemia. 1925. Nr 10–12. S. 165–195.

820. **Brawier E.** Projekt budowy pomnika Adama Mickiewicza w Nowogródku w 1860 r. / Tłum. z ros. M. Wiśniewska // Rocznik Towarzystwa Literackiego im. Adama Mickiewicza. 1972. Rok VII. S. 117–120.

821. **Britaniszki W.** Ziomkowie Mickiewicza i Syrokomli: (Tematyka polska w twórczości białoruskich badaczy literatury) // Literatura Radziecka. 1977. Nr 8. S. 186–190.

822. **Broniewski S.** Adres: Nowogródek, dom państwa Mickiewiczów... // Kurier Wileń. 1990. 4 paźdz.

823. **Chackiewicz A.** W stronach rodzinnych A. Mickiewicza // Czerw. Sztandar. 1958. 2 lipca.

824. **Chłopicki E.** Worończa // Kłosy. 1878. T. 27. Nr 70. S. 356; Nr 702. S. 383–384.

Гаворыцца аб прабыванні А.Міцкевіча ў Варончы.

825. **Co się** dzieje w kraju? Uroczyste przekazanie wystawy mickiewiczowskiej, daru dla Muzeum Mickiewicza w Nowogródku // Przegl. Kult. 1955. Nr 40.

826. **Czermiński A.** Nasz dar dla Muzeum Mickiewicza w Nowogródku // Głos Tyg. 1955. Nr 40. S. 1; Sł. Tyg. 1955. Nr 29 [39]. S. 1.

827. **Danielewicz W.** Mickiewiczowskie muzeum w Nowogródku // Przyjaźń. 1955. Nr 25. S. 6.

828. **Dernałowicz M., Kostenicz K., Makowiecka Z.** Kronika życia i twórczości Mickiewicza: Lata 1798–1824. Warszawa, 1957. S. 25–42.

829. **“Dni Mickiewiczowskie”** 11–22 w Nowogródceźnie // *Młody Nurt*. 1938. Nr 1.

830. **Dni Mickiewiczowskie** w Nowogródce // *Tyg. Ilustr.* 1938. Nr 39; *Bluszcz*. 1938. Nr 39.

831. **Dni Mickiewiczowskie** w Nowogródce w czerwcu rb., usypanie kopca i założenie muzeum // *Kurier Poranny*. 1931. Nr 123.

832. **Dom-muzeum** Mickiewicza w Nowogródce // *Przyjaźń*. 1974. Nr 3. S. 11.

833. **Domejko I.** Nowogródek. List do A. Pługa z rysunkiem “rodzinnego domu Mickiewicza” w Nowogródce // *Kłosa*. 1886. T. 43.

834. **Domejko J.** O młodości A. Mickiewicza // *Przeł.* (Lwów). 1872. Lipiec.

835. **Ludowość** Adama Mickiewicza a synkretyzm kultury na przykładzie “Dziadów” wileńsko-kowieńskich // *Wilno-Wileńszczyzna jako krajobraz i środowisko wielu kultur: Materiały Międzynarodowej konferencji*. Białystok, 21–24. IX. 1989. Białystok, 1992. T. IV. S. 313–320.

836. **Dybowski B.** Nowogródek czy Zaosie // *Kurier Lwow*. 1890. Nr 183.

837. **Dziela** Mickiewicza w języku białoruskim // *Życie Literackie*. 1955. Nr 16. S. 12.

838. **G.** Otwarcie wystawy mickiewiczowskiej w Nowogródce // *Kurier Warsz*. 1931. Nr 156.

839–840. **G.** [Gloger] **Z.** A. Odyniec i A. Mickiewicz: List do J. Czeczota z Genewy z 9/X 1830 // *Księga pamiątkowa A. Mickiewicza*. Warszawa, 1898. T. 1. *А.Адынец і А.Міцкевіч. Ліст да Я.Чэчота з Жэневы 9/X 1830.*

841. **Gamma.** Dni Mickiewiczowskie w Nowogródce // *Tyg. Ilustr.* 1931. Nr 27.

842. **German F.** Białoruska pieśń ludowa w życiu A. Mickiewicza // *Świat i życie*. 1955. Nr 40. S. 1; *Dzien. Zach.* 1955. Nr 247.

843. **Gloger Z.** Zkąd powstała ballada “Lilie” // *Kłosa*. 1888. Nr 1226. S. 432–433.

844. **Górecki L.** Nowogródek ku czci Mickiewicza // *Kurier Poranny*. 1930. Nr 330.

845. **Górski K.** W Nowogródczyźnie // Pion. 1936. Nr 27.
846. **Grudziński G. I.** Adam Mickiewicz: A European from Nowogródek // EEPS: East European Politics and Societies. 1995. Vol. 9. No 2. P 295–316.
847. **Guzyna N.** Wszystko mówi o wielkim Poecie // Rocznik Towarzystwa Literackiego im. Adama Mickiewicza. Warszawa, 1971. Rok VI. S. 115–126.
848. **Hoesick F.** Adama Mickiewicza “dzieciństwo sielskie, anielskie” (1798–1815) // Kraj. 1898. Nr 50. S. 3, 9–15.
849. **I. Tuhanowicze:** Brzoza Mickiewicza; Altana // Kłosa. 1883. Nr 960. S. 326–327.
850. **Iwaszkiewicz J.** Pan Tadeusz // Życie Warsz. 1955. Nr 282.
851. **J. P.** Na nowogródzkim szlaku // Bluszcz. 1930. Nr 23.
852. **Jt.** Luźne kartki: Pamiątka po jednym z przyjaciół Mickiewicza // Kraj. 1891. Nr 7. S. 3–7.
Пра Юзафа Кавалеўскага, ураджэнца Беларусі, рэктара Казанскага ўніверсітэта.
853. **Jankowski C.** Grób Maryli // Kraj. 1898. Nr 40. S. 12–13.
Пра Беняконі (цяпер Воранаўскі раён).
854. **Jankowski W.** Mickiewicz a podania ludu białoruskiego // Pamiętnik Lit. (1904). R 3.
855. **Jeden** z prenumeratorów. Słowno o rodowodzie Mickiewicza // Przegląd Literacki: Dodatek do “Kraju”. 1887. Nr 25. S. 7.
856. **Jelski A.** Adam Mickiewicz na Białorusi // Kraj. 1885. Nr 46. S. 34.
857. **Jelski A.** Nieznane pamiątki po Mickiewiczu // Kraj. 1893. Nr 3. S. 3–4.
858. **Jemiola** rośnie na dębie, buki rosną pod Nowogródkiem, tylko z tymi szparagami w “Panu Tadeuszu” wyszło drobne niedopatrzenie: Rozmowa z prof. Hryniewickim o Mickiewiczu jako... botaniku // Express Wiecz. 1955. Nr 252.
859. **K. B.** Brat poety // Przegląd Literacki: Dodatek do “Kraju”. 1889. Nr 43. S. 16.
Пра Францішка Міцкевіча.
860. **K. P.** Dom Mickiewiczów w Nowogródku // Kurier Lit. 1906. Nr 50.
861. **Karasewicz S.** W Nowogródku odradza się dom rodzinny Wieszcza // Czerw. Sztandar. 1989. 12 lipca.

862. **Kazaczonok I.** Złota Odznaka dla muzeum // Czerw. Sztandar. 1979. 4 kwiet.
863. **Kazaczonok I.** Drogie karty historii // Czerw. Sztandar. 1979. 21 stycz.
864. **Kazaczonok I.** 60-lecie muzeum // Czerw. Sztandar. 1980. 21 sierp.
865. **Kempfi A.** Nowogródek: Śladami wieszca // Czerw. Sztandar. 1988. 24 grud.
866. **Klein B.** Bo tu wszystko zaczyna się od Mickiewicza // Inspiracje. 1989. Nr 12. S. 23–24.
867. **Klein B.** “Niech pomści Mickiewicz!” // Czerw. Sztandar. 1977. 17, 22, 24 kwiet.
Дакументальная аповесць пра сяброўства А.Міцкевіча і А.Пушкіна.
868. **Klein B.** Śladami ojca: Opowieść dokumentalna o Władysławie Mickiewiczu // Czerw. Sztandar. 1978. 1/5 maja.
869. **Kleiner J.** Od kogo Świtezianka Mickiewiczowska nauczyła się fortelów // Tyg. Ilustr. 1925. Nr 22.
870. **Kogan I.** Nowe eksponaty muzeum Adama Mickiewicza // Czerw. Sztandar. 1978. 1 maja.
871. **Komorowski Z.** Ze szkicownika podróży: Samowar na 220 volt; Na szlaku Mickiewicza // Kierunki. 1959. Nr 2. S. 8. Nr 16. S. 5.
872. **Kondej M.** Mickiewicz w Nowogródku i Warszawie // Czerw. Sztandar. 1989. 27 stycz.
873. **Korbut G.** Białoruszczyzna w języku Mickiewicza // Szkice i drobiazgi hist. literackie. Warszawa, 1935.
874. **Korbut G.** Pieśń białoruska w “Panu Tadeuszu” // Ruch Lit. 1928. Listopad. S. 285.
875. **Korolow N.** Figurka Adama Mickiewicza // Czerw. Sztandar. 1973. 26 stycz.
Пра беларускія легенды, прысвечаныя А.Міцкевічу.
876. **Korotyński W.** Ignacy Domejko // Kłosy. 1877. Nr 644–646, 648–650.
Пра сяброўства А.Міцкевіча і І.Дамейкі.
877. **Korotyński W.** Jeszcze o Nowogródku i Zaosiu // Tyg. Ilustr. 1887. Nr 258.
878. **Korotyński W.** Kilka szczegółów o rodzinie, miejscu urodzenia i młodości Adama Mickiewicza // Kurjer Wil. 1861. Nr 1. S. 5–6.

879. **Korotyński W.** Wspomnienia o A. Mickiewiczu w Tuhanowiczach // Tyg. Ilustr. 1885. Nr 129.
880. **Kraszewski B.** Z ziemi Nowogródzkiej // Kraj. 1897. Nr 51; 1898. Nr. 23–26.
Пра падарожжа па Навагрудчыне ў 1896 і 1897 гг.
881. **Kraśko P.** Z podróży po Białorusi: W środowisku Mickiewicza // Kontrasty. 1969. Nr 10. S. 18–19, 30.
882. **Kubiak Z.** Matka Mickiewicza // Tyg. Powsz. 1991. 27 stycz.
883. **Kudirko J.** Pamiątka chwil młodości // Czerw. Sztandar. 1978. 24 grud.
Пра каханне А.Міцкевіча і М.Верашчакі.
884. **Lewandowski F.** Adam Mickiewicz w literaturze białoruskiej // Wiedza i Życie. 1955. Nr 11. S. 774.
885. **Lubowski E.** Goethe, Byron i Mickiewicz // Niwa. 1880. S. 142, 144.
886. **M.P.** Zaosie // Dziennik Polski (Londyn). 1994. 3 stycz.
887. **Maciejek A.** Polskie badania nad ludową demonologią białoruską w latach 1815–1831 // Euhemer. 1976. Nr 4. S. 63–73.
888. **Macziekus W.** Tam, skąd “Grażyna” w świat wyruszyła... / Zap. H. Jotkiało // Czerw. Sztandar. 1983. 24 grud.
889. **Małosikiewicz W.** Memoriał i fundusz Adama Mickiewicza / Wywiad z doktorem nauk historycznych, profesorem wydziału historycznego uniwersytetu Grodzieńskiego Borysem Kleinem // Czerw. Sztandar. 1989. 1 paźdz.
890. **Marcinkiewicz W.** Jak sprzed dwóch wieków... // Znad Wilii. 1990. 14–27 paźdz.
891. **Mazur W.** “Pan Tadeusz” po białorusku // Przyjaźń. 1982. 26 marca.
892. **Metryka** urodzin i chrztu // Kraj. 1885. Nr 46. S. 11.
893. **Monach W.** Jeszcze raz w kwestii: Mickiewicz a folklor białoruski // Studia Polono-Slavica-Orientalia, Acta Litteraria. 1981. Nr 7. S. 35–58.
894. **Mozyro A.** “O nowogródzka ziemio, kraju mój rodzinny...” // Czerw. Sztandar. 1988. 3 listop.
895. **Nitowski J.** Dom po-Mickiewiczowski w Nowogródku // Kłosa. 1889. Nr 1239. S. 195.

896. **Obrębska-Jabłońska A.** O podstawie tekstowej przekładu “Pana Tadeusza” na język białoruski przez Bronisława Taraszkiewicza // Rocznik Towarzystwa Literackiego im. Adama Mickiewicza. 1982/1983. S. 217–222.

897. **Odbudowa** Muzeum Mickiewiczowskiego w Nowogródku // *Życie Lit.* 1955. Nr 23.

898. **Odrowąż-Pieniążek J.** Przed dwusetną rocznicą urodzin Adama Mickiewicza // *Kultura* (Paryż). 1995. Nr 12. S. 90–94.

Гаворыцца пра юбілейныя мерапрыемствы і планы ў Беларусі.

899. **Olechnowicz M.** Elementy białoruskie w twórczości Adama Mickiewicza // Olechnowicz M. Polscy badacze folkloru i języka białoruskiego w XIX wieku. Łódź, 1986. S. 73–80.

900. **Owsiany E.** Wspomnienia z Zaosia // *Życie Lit.* 1978. 26 marca.

901. **Ozga-Michalski J.** Otwarte wrota Soplicowa / Rozm. M. Zinowiec // *Przyjaźń*. 1977. Nr 15. S. 15.

902. **P. S.** Śladami Mickiewicza: “Kraj lat dziecinnych”; W Nowogródku; W Wilnie, Wielkim mieście; Tuhanowicze; Kowno // *Życie Warsz.* 1955. Nr 241. S. 6. Nr 245, 249, 254. S. 3. Nr 257. S. 4.

903. **Pawlak B.** Z Nowogródka na Jasną Górę // *Gaz. Wyborcza*. 1992. 24–27 grud.

Пра метрычную кнігу з запісам пра хрышчэнне А. Міцкевіча.

904. **Pawłowicz E.** Zaosie // *Tyg. Ilustr.* 1883. Nr 14. S. 219.

905. **Piotrowska D.** W kraju lat dziecinnych poety // *Czerw. Sztandar*. 1981. 12 list.

Пра экскурсію вучняў вільнюскай школы № 19 у Навагрудак.

906. **Pisarze** białoruscy w hołdzie Mickiewiczowi // *Życie Lit.* 1955. Nr 28.

907. **Ptaszycki S.** Jeszcze raz o akcie chrztu Adama Mickiewicza // *Kraj*. 1898. Nr 26. S. 325–326, 327.

908. **Podhorski-Okółów L.** Czy jednak nie w Zaosiu? // *Kurier Warsz.* 1936. Nr 353.

909. **Pokłosie** // *Kłosy*. 1874. Nr 463. S. 318–319.

Аб месцы нараджэння А. Міцкевіча (з пісьма яго брата Аляксандра).

910. **Poraj.** Przyjaciele i towarzysze lat młodości // *Kraj*. 1898. Nr 50. S. 15–16.

911. **R.** Uroczystości Mickiewiczowskie w Nowogródku // Kurier Poranny. 1931. Nr 155.
912. **Rakowski J.** Rzeźbiarz, który polubił Mickiewicza // Przyjaźń. 1989. Nr 16. S. 18–19.
913. **Rakowski J.** Tak blisko do Mickiewicza // Przyjaźń. 1989. Nr 5. S. 2–3, 10.
914. **Rolska A.** 1. Śladami Wieszcza; 2. Lida nad Lidzieją // Czerw. Sztandar. 1989. 15, 16 sierp.
915. **Rolska A.** “Nieznanemu Bogu” // Czerw. Sztandar. 1989. 18 sierp.
916. **Rychter J.** “Świtez” i “Świtez” // Dziennik Polski. 1886. Nr 295.
917. **Rudezyk W.** Wielki poeta i szachy // Kontrasty. 1974. Nr 2. S. 36.
Пра артыкул М. Грушэўскага ў часопісе “Маладоць”.
918. **Rymkiewicz J.M.** Sługa Maryi Adam Mickiewicz // Arka (Kraków). 1993. Nr 47 (5). S. 4–17.
919. **Seniuch C.** “Pan Tadeusz” po białorusku // Lithuania. 1996. Nr 3–4. S. 100–106.
Аналізуюцца пераклады В.Дуніна-Марцінкевіча, Б.Тарашкевіча, Я.Семяжона.
920. **Siedlarowa T.** W drodze do Soplicowa // Przegl. Polski (New York). 1995. 19 stycz.
921. **Siedlecki Z.** Rodzinny dom poety // Tryb. Ludu. 1955. Nr 330. S. 1.
Пра міцкевічаўскія ўрачыстасці ў Навагрудку.
922. **Skibińska-Charyło Z.** O przekładach Pana Tadeusza na język białoruski // Studia Polono-Slavia-Orientalia: Acta Literaria. 1975. T. 2. S. 181–198.
923. **Skibińska Z.** “Pan Tadeusz” Bronisława Taraszkiewicza na tle innych przekładów białoruskich // Poezja. 1984. Nr 11/12. S. 162–165.
924. **Skibińska-Charyło Z.** “Pan Tadeusz” w przekładach M. Tanka i S. Dzhirhaja // W kręgu tradycji i współczesności literatur słowiańskich. Warszawa, 1982. S. 83–92.
925. **Skoradowicz J.** Szczegóły o Zaosiu // Tydzień. 1898. Nr 22.
926. **Słowewski J. Z.** Śmierć Napoleona Bonaparte — szaleństwo Napoleona z Nowogródka // Tu i Teraz. 1984. Nr 33. S. 6.
927. **Staniszewski F.** Jest zawsze z nami // Czerw. Sztandar. 1988. 16 wrześ.

928. **Staniszewski F.** Mickiewiczowskim szlakiem // Czerw. Sztandar. 1980. 4 lipca.

929. **Staniszewski F.** Odsłonięcie monumentu ku czci Adama Mickiewicza // Czerw. Sztandar. 1975. 10 lipca.

930. **Staniszewski F., Bryo A. I.** Hołd wieszczowi; 2. Do Płuzyn ciemnego boru; 3. Szczorse dzisiaj; 4. O czym szumi puszcza Nalibocka // Czerw. Sztandar. 1965. 13, 14, 16, 18 marca.

Пра міцкевічаўскія мясціны на Навагрудчыне.

931. **Starnawski E.** Mickiewicz w oczach słowiańskich poetów // Zeszyty naukowe Uniwersytetu Łódzkiego: Nauki humanistyczno społeczne. S. 1. 1966. Nr 43. S. 131–161.

Разглядаюцца творы А.Міцкевіча, перакладзеныя М.Танкам і А.Куляшовым.

932. **Stefanowicz A.** “Młodsza siostra Mickiewicza” // Czerw. Sztandar. 1964. 10 czerw.

933. **Stochel W.** Adam Mickiewicz, Aleksander Puszkina i Taras Szewczenko w literaturze białoruskiej lat 1863–1917 // Studia Polono-Slavica-Orientalia: Acta Literaria. 1976. T. 3. S. 7–52; Biuletyn Slawistyczny. 1976. R. 1. Z. 1. S. 144–145.

934. **Stochel W.** Janka Kupała a Adam Mickiewicz i Taras Szewczenko // Slavia orientalis. 1973. Nr 2. S. 201–209.

935. **Strzelecka J.** Pani na Tuhanowiczach // Kurier Poranny. 1930. Nr 118.
Пра Марылю Верашчака.

936. **Strzelecka J.** W Tuhanowiczach // Błuszcz. 1930. Nr 23.

937. **Świaniewiczowa O.** Interpretacja “Dziadów” Mickiewiczowskich na podstawie folkloru // Rocznik Polskiego Towarzystwa Naukowego na Obczyźnie (Londyn). 1972. T. XXI. S. 1–12.

938. **Szatrow E.** Mickiewicz na Białorusi // Przyjaźń. 1955. Nr 8. S. 7.

939. **Świrko S.** Ballady Czeczota, ich związek z folklorem i z ludowością Mickiewicza // Liter. Lud. 1958. Nr 1. S. 20–39.

940. **Świrko S.** Białoruskie mickiewicziana // Rocznik Towarzystwa Literackiego im. Adama Mickiewicza. 1969. R. 4. S. 87–89.

941. **Szlak z Kamieniem Filaretów / Rozmowa z Januszem Odrowąż-Pieniążkiem, dyrektorem Muzeum Literatury. Rozmawiał Krzysztof Masłoń // Rzeczpospolita. 1996. 7–8 wrześ.**

942. **Szlakiem** Mickiewicza // Dziennik Polski. 1996. 7 listop.
Пра аднаўленне месц, звязаных з А.Міцкевічам у Беларусі і Літве.
943. **T.** Kilka nowych szczegółów młodości Mickiewicza // Kraj. 1891. Nr 20.
S. 2–4.
944. **Tam**, gdzie był Mickiewicz // Czerw. Sztandar. 1955. 27 listop.
945. **Terlecki J.** Nowe eksponaty muzeum // Czerw. Sztandar. 1981. 20 sierp.
946. **Terlecki J.** Pamięci A. Mickiewicza // Czerw. Sztandar. 1979. 8 kwiet.
947. **Terlecki J.** “Pan Tadeusz” — po białorusku // Czerw. Sztandar. 1979.
11 stycz.
948. **Uroczystości** Mickiewiczowskie w Nowogródku // Świat. 1931. Nr 24.
949. **Wakar A.** “Pan Tadeusz” po białorusku / Rozm. przepr. Grażyna
Sokołowska // Warmia i Mazury. 1980. Nr 11. S. 14–15.
950. **Warneńska M.** Ścieżkami Adama i Maryli: Kraj lat dziecinnych //
Przyjaźń. 1958. Nr 31. S. 4–5.
951. **Warneńska M.** Wycieczka do Soplicowa: Kraj lat dziecinnych //
Przyjaźń. 1958. Nr 30. S. 4.
952. **Wasylewski S.** W atmosferze dzieciństwa Mickiewicza // Słowo Polskie.
1924. 14–26 lipca.
953. **Werenicz W.** “Pan Tadeusz” po białorusku // Czerw. Sztandar. 1984.
29 sierp.
954. **Werowska D.** Biały dworek Mickiewiczów // Czerw. Sztandar. 1989.
29 paźdz.
955. **Werowska D., Mażul H.** W nowogródzkiej stronie // Czerw. Sztandar.
1988. 25 paźdz.
956. **Wielhorski W.** Narodowość Mickiewicza w świetle współczesnej
socjologii i etnografii // Prace zebrane. Londyn, 1958. S. 101–112.
957. **Wierciński A.** Litwa Mickiewicza // Opole. 1984. Nr 10. S. 12–13.
958. **Z kraju:** Wystawa Mickiewiczowska dla Nowogródka // Życie Lit. 1955.
Nr 41.
959. **Z zagranicy:** Dzieła Mickiewicza w języku białoruskim // Życie Lit.
1955. Nr 16.
960. **Z zagranicy:** Pomnik Mickiewicza w Zaosiu // Życie Lit. 1955. Nr 45.

961. **Zaosie** // Dziennik Polski. 1994. 3 stycz.
962. **Zdziarski S.** Data napisania “Świtezianki” // Przegl. Lit. 1989. Nr 10.
963. **Zinowiec M.** “...a to echo grało” // Przyjaźń. 1984. Nr 16. S. 6–7.
964. **Zinowiec M.** Na Mickiewiczowskim szlaku: Korespondencja własna z Białorusi // Przyjaźń. 1984. Nr 33. S. 12–13.
965. **Zinowiec M.** Teatr w krajobrazie // Przyjaźń. 1980. Nr 43. S. 2–3.

На рускай мове

966. **Абакумовская Т.** Горит поэзии свет // Сов. культура. 1984. 17 апр.
Пра дом-музей А.Міцкевіча ў Навагрудку
967. **Александрович С.** Мицкевич в белорусских переводах // Славяне. 1956. № 5. С. 56–58.
968. **Александрович С.** Родник вдохновения // Сов. Отчизна. 1955. № 4. С. 130–135.
969. **Алексеев В.** Там пел Мицкевич... // Ташауз. правда. 1978. 30 авг.
Пра музей у Навагрудку.
970. **Ахвердова Е.** Друг Мицкевича и Шопена // Неман. 1983. № 6. С. 172–173.
971. **Афанасьева З.** Писан с натуры... // Гроднен. правда. 1986. 4 окт.
Аб партрэце Адама Міцкевіча, напісаным В. Ваньковічам.
972. **Бараг Л.** Мицкевич и Пушкин: К 85-летию со дня смерти А. Мицкевича // Сов. Белоруссия. 1940. 23 нояб.
973. **Беляев В.** По родным местам Адама Мицкевича // Труд. 1955. 25 нояб.
974. **Бесценный** экспонат // Сов. Белоруссия. 1955. 3 марта.
Том вершаў паэта, прысланы з Лондана.
975. **Благинин Л.** Мицкевич и Белоруссия: 90 лет со дня смерти // Сов. Белоруссия. 1945. 25 нояб.
976. **Болотевич К.** Когда народы, распри позабыв... // Сов. Белоруссия. 1992. 15 июня.

977. **Борисов К.** Рискованное путешествие // Неман. 1970. № 12. С. 182–184.

978. **Британишский В.** С новогрудской горы далеко видно... // Лит. обозрение. 1977. № 1. С. 98–101.

Дні польскай літаратуры ў Беларусі.

979. **Брыль Я.** Из записных книжек // Неман. 1989. № 6. С. 35.

980. **Бялокозович Б.** Адам Мицкевич в поэтическом восприятии А. С. Пушкина: Образ и символ // Художественное мышление в литературе XIX–XX веков: Межвуз. тем. сб. науч. тр. Калининград, 1994. С. 3–13.

981. **Бялокозович Б.** Мицкевич в восточнославянских литературах // Славянские культуры и мировой культурный процесс: Материалы междунар. науч. конф. ЮНЕСКО. Мн., 1985. С. 230–234.

982. **В Гродно** скоро появится памятник Адаму Мицкевичу // Знамя юности. 1995. 4 марта.

983. **Василенок С.И.** Адам Мицкевич и белорусская литература // Славянская филология: Статьи и монографии. М., 1951. С. 124–134.

984. **Великое** содружество культур братских народов // Сов. Белоруссия. 1955. 26 нояб.

Да юбілею А. Міцкевіча.

985. **Верабей А. Л.** Максим Танк и польский романтизм XIX века (Адам Мицкевич, Юлиуш Словацкий) // Тыпалогія славянскіх моў і ўзаемадзеянне славянскіх літаратур: Тэзісы дакладаў III Рэспубліканскай канферэнцыі 2–3 снежня 1977 г. Мн., 1977. С. 8–9.

986. **Виноградов Б.** На выставке, посвященной Пушкину // Рабочий. 1937. 16 янв.

987. **Виноградов Б.** На родине Адама Мицкевича: (О Доме-музее поэта в Новогрудке) // Нева. 1959. № 5. С. 222–223.

988. **Возрождение** Дома-усадьбы // 7 дней. 1990. № 41.

989. **Восстановление** Домика-музея А. Мицкевича // Лит. газ. 1951. 9 июня.

990. **Вронский Н.** Он между нами жил... // Сов. Белоруссия. 1940. 9 окт. *Выстаўка літаратуры, прысвечанай А. Міцкевічу, у Мінску.*

991. **Высоцкий В.** Оставили о себе память. Но разную // Лесная газета. 1994. 30 авг.

992. Гельтман С. К вопросу о национал-большевизме // Бальшавік Беларусі. 1928. № 6–7. С. 65–90.

Пра А. Міцкевіча, яго погляды як “рэвалюцыйнага дэмакрата”.

993. Генеральная асамблея ООН отметила 100-летие со дня смерти Адама Мицкевича // Сов. Белоруссия. 1955. 30 нояб.

994. Гловацкий Т. Пушкин и Мицкевич // Сталин. молодежь. 1940. 26 нояб.

995. Глебка П. Поэт, любимый в Советской стране: К 100-летию со дня смерти А. Мицкевича // Славяне. 1955. № 11. С. 21–25.

996. Гостев А. ...Там оставил я души частицу // Гродн. правда. 1984. 4 мая.

Адкрыццё музея-кватэры А.Міцкевіча ў Вільнюсе.

997. Гурина Н. Гордимся славным земляком // Сельск. газ. 1973. 4 дек.

998. Гурина Н. Дом-музей Адама Мицкевича // Гродн. правда. 1972. 10 окт.

999. Гурина Н. Как с братом брат // Неман. 1974. № 6. С. 185–187.

1000. Гурина Н. Мицкевич в музыке // Гродн. правда. 1973. 1 дек.

1001. Данилевич В. На родине Адама Мицкевича // Сов. культура. 1955. 21 мая.

Аднаўленне Дома-музея паэта ў Навагрудку.

1002. Данилявичюс Э. По тропам Адама Мицкевича // Веч. новости (Вильнюс). 1973. 6 марта.

1003. Дегаль А. Жизнь поэта // Сталин. молодежь. 1940. 26 нояб.

1004. Дом-музей Адама Мицкевича // Гродн. праўда. 1954. 4 жн.

1005. Дом-музей Адама Мицкевича // Гродн. правда. 1972. 10 окт.

1006. Дробыш Н. Тропами Адама Мицкевича // Белорус. нива. 1993. 1 сент.

Пра Навагрудчыну.

1007. Дрозд С. Он узы дружбы воспевал // Гродн. правда. 1973. 25 дек.

1008. Елисеева Г. Документы рассказывают... // Сталин. молодежь. 1955. 25 нояб.

1009. Жаворонков А. Адам Мицкевич: (К 90-летию со дня смерти) // Заря. 1945. 28 нояб.

1010. **Жаров А.** Поэтический гений Польши // Сов. Белоруссия. 1955. 26 нояб.
1011. **Живов М.** Художник слова // Сов. Белоруссия. 1940. 26 нояб.
1012. **Жигалова М. П.** Певец свободы // Нар. асвета. 1995. № 2. С. 44–48.
Метадычная распрацоўка ўрока пра А.Міцкевіча.
1013. **Загородний Г.** На родине Адама Мицкевича // Сталин. молодежь. 1955. 11 янв.
1014. **Загородний Г.** Образ поэта в изобразительном искусстве // Сталин. молодежь. 1955. 25 нояб.
1015. **Иванович А.** Певец братства и свободы // Гродн. правда. 1978. 23 дек.
- 1015а. **Ивинский Д.** // Р. Ж. Социал. и гуманитарные науки: Зарубежная литература. Сер. 7. Литературоведение. 1996. № 2. С. 108–110.
1016. **Игнатенко В.** Дума о Мицкевиче // Заря. 1990. 18 апр.
1017. **Издание сочинений Адама Мицкевича** // Сов. Белоруссия. 1940. 29 нояб.
1018. **Индюков М.** Мицкевич в России // Сталин. молодежь. 1955. 17 нояб.
1019. **[Инфармацыя пра вечар памяці Міцкевіча]** // Соха и Молот. 1919. 31 мая.
1020. **К 85-летию** со дня смерти Адама Мицкевича // Правда. 1940. 23 окт.
Выказванні Якуба Коласа, Янкі Купалы.
1021. **К 195-летию** со дня рождения // Добры вечар. 1993. 24 снеж.
1022. **К столетию** со дня смерти А. Мицкевича // Сов. Отчизна. 1955. № 2. С. 131.
1023. **К столетию** со дня смерти А. Мицкевича // Сов. отчизна. 1955. № 5. С. 158.
1024. **К 150-летию** со дня рождения Адама Мицкевича // Сов. Белоруссия. 1948. 22 дек.
1025. **К 150-летию** со дня рождения А. Мицкевича // Сов. Белоруссия. 1948. 25 дек.
1026. **Карaban С. И.** Очерки истории белорусской эстетической мысли и литературной критики. Мн., 1971. С. 171–173.
1027. **Катужанец Р.** Мал золотник да серцу мил // Рэспубліка. 1993. 21 ліп.
Пра ілюстрацыі Э.Касібуліна да твораў А.Міцкевіча.

1028. **Клевченя А. С.** Адам Мицкевич о дружбе и революционном союзе народов // Науч. труды по философии (Белорус. ун-т). 1958. Вып. 2. Ч. 2. С. 87–117.

1029. **Клейн Б.** Вызов // Неман. 1977. № 2. С. 178–182.

1030. **Клейн Б.** Заосье: первые находки // Гродн. правда. 1990. 9 окт.
Па матэрыялах археалагічных раскопак на месцы сядзібы А.Міцкевіча.

1031. **Клейн Б.** Мемориал и фонд Адама Мицкевича // Гродн. правда. 1989. 19 июля.

1032. **Клюшников В.** На родине великого польского поэта // Учительская газ. 1955. 19 нояб.

1033. **Ковалев Н.** Блюдо, которое прославил Адам Мицкевич // Питание и общество. 1994. № 8. С. 31–32.

1034. **Колас Я.** Великий поэт польского народа: К 100-летию со дня смерти А. Мицкевича // Огонек. 1955. № 47. С. 17.

1035. **Колас Я.** Любовь и уважение народов // Сов. Белоруссия. 1955. 26 нояб.

Да 100-годдзя з дня смерці А.Міцкевіча.

1036. **Комаров К.** На холмах Новогрудщины: По мицкевическим местам // Славяне. 1955. № 10. С. 28–37.

1037. **Корнеев Н.** Вечер памяти А. Мицкевича // Ивенецкая правда. 1964. 27 сент.

1038. **Королев Н.** Подарок Деда Моисея // Гродн. правда. 1972. 26 авг.
Пра статуэтку А.Міцкевіча.

1039. **Котский В.** Возвращение ценностей // Гродн. правда. 1989. 28 янв.
Пра работу Гродзенскага Таварыства імя А.Міцкевіча.

1040. **Краснер А.** Великий сын польского народа // Сталин. молодежь. 1955. 14 окт.

1041. **Краснер А.** Его стихи положены на музыку // Сталин. молодежь. 1955. 25 нояб.

1042. **Кручковский Л.** Пламенный трибун // Сталин. молодежь. 1955. 25 нояб.

1043. **Курто Е.** Великий польский поэт: К 100-летию со дня смерти Адама Мицкевича // Зорька. 1955. 26 нояб.

1044. **Кучинская Г.** Дорогой, близкий, понятный // Сталин. молодежь. 1955. 25 нояб.

1045. **Ларченко М.** Мицкевич и белорусская литература // Сов. Белоруссия. 1940. 26 нояб.

1046. **Лисовский И.** Источник его вдохновения // Гродн. правда. 1988. 24 дек.

1047. **Лисовский К.** В стороне Новогрудской // Комсомольская правда. 1955. 26 нояб.

Пра Дом-музей А.Міцкевіча.

1048. **Лисовский К.** На родине Адама Мицкевича // Сов. Литва. 1955. 8 сент.

1049. **Литературный** вечер, посвященный 150-летию со дня рождения А. Мицкевича // Сов. Белоруссия. 1948. 24 дек.

1050. **Лиходзиевский С.** Адам Мицкевич // Правда Востока. 1955. 26 нояб.

1051. **Лозовецкий В.** Адам Мицкевич // Сов. Белоруссия. 1940. 12 окт.

1052. **Лозовецкий В.** Романтизм великого поэта // Сов. Белоруссия. 1940. 26 нояб.

1053. **Ломсадзе Л.** Я пережил любовь, казалось, неземную... // Падарожнік. 1996. № 4. С. 5–6.

Пра каханне Адама Міцкевіча да Марылі Верашчакі.

1054. **Ломсадзе Л.** Я пережил любовь, казалось неземную... // Сов. Белоруссия. 1988. 8 мая.

Пра сустрэчы А.Міцкевіча з М.Верашчака.

1055. **Луковец А.** Польский народ чествует память своего певца // Сов. Белоруссия. 1955. 26 нояб.

1056. **Люксембург Р.** Он создал себе нетленный памятник // Сталин. молодежь. 1940. 26 нояб.

Урывак з артыкула, напісанага да 100-годдзя з дня нараджэння А.Міцкевіча.

1057. **Мартынов В.** Язык и культура // Европейское время. 1992. № 4. С. 8, 12.

1058. **Мирочицкий Л.** По родным местам великого поэта // Сталин. молодежь. 1955. 30 сент.

1059. **Михальчик С., Шагун Л.** К юбилею поэта // Гродн. правда. 1988. 24 дек.

1060. **Мицкевич Б.** Адам Мицкевич в Белоруссии // Сельск. газ. 1973. 23 дек.

1061. **Мохнач Н.Н.** Общественно-политическая и этическая мысль Белоруссии начала XIX века. Мн., 1985. С. 20–84.

1062. **Мохнач Н.Н.** От Просвещения к революционному демократизму: (Обществ.-полит. и филос. мысль Белоруссии конца 10-х – начала 50-х годов XIX в.). Мн., 1976. С. 51–54.

1063. **На заседании** юбилейной комиссии // Сов. Белоруссия. 1940. 15 нояб.

1064. **На родине** великого поэта // Сов. Белоруссия. 1940. 24 нояб.

1065. **На родине** великого поэта // Сталин. молодежь. 1955. 25 нояб.

1066. **Накануне** 85-летия со дня смерти Адама Мицкевича // Сталин. молодежь. 1940. 19 нояб.

1067. **Новогрудская** сторонка // Знамя юности. 1967. 30 июня.

Пра мясціны, звязаныя з А.Міцкевічам.

1068. **Охрименко П.П.** Творческие переработки баллады “Пани Твардовская” Адама Мицкевича в украинской и белорусской литературах первой половины XIX века // Ученые записки Гомельского государственного педагогического института им. В.П.Чкалова. Мн., 1956. Вып. III. С. 89–97.

1069. **Павловский А.** Неинтеллигентно! // Товарищ. 1996. 12 апр.

Пра А.Міцкевіча, пра яго паходжанне.

1070. **Памяти** Адама Мицкевича // Сов. Белоруссия. 1955. 30 нояб.

1071. **Пацко Т.** По любимым местам поэта // Знамя юности. 1957. 11 июля.

1072. **Первый** перевод поэмы “Пан Тадеуш” // Сталин. молодежь. 1955. 25 нояб.

1073. **Пестрак П.** Сокровище художника // Сов. Белоруссия. 1955. 26 нояб.

1074. **Плешевеня А.** Холм бессмертия // Гродн. правда. 1963. 24 марта.
Пра Курган у гонар А.Міцкевіча ў Навагрудку.

1075. **По поводу** заметки о Мицкевиче // Вилен. вестник. 1866. № 168.

1076. **Погарцева А.** Адам и Каролина: История любви // Книга и мы. 1996. 19–25 июля.

1077. **Подберезский Д.** Корректор, которая правит “Пана Тадеуша” // Имя. 1996. 12 июля.

1078. **Подберезский Д.** Машина времени в Новогрудке // Знамя юности. 1992. 25 авг.

Пра музейна-гістарычны комплекс ў Навагрудку.

1079. **Порецкий Я. И.** Николай Гусовский // Мн., 1984. С. 63–72.

1080. **Поэту** поклониться // Сов. Белоруссия. 1989. 13 июля.

1081. **Прокопчик Л.** Новогрудские древности // Неман. 1980. № 7. С. 184–189.

1082. **Р. А.** Открытие памятника Адаму Мицкевичу в Варшаве: (От нашего корреспондента) // Минский листок. 1898. 15 дек.

1083. **Реставрация** квартиры Адама Мицкевича // Сов. Белоруссия. 1955. 30 нояб.

1084. **Розеншайн С.** Мицкевич в России // Сталин. молодежь. 1940. 26 нояб.

1085. **Романов Е.** О фамилии Мицкевич // Новое время. 1901. № 8967.

1086. **Сагарев Л. Г.** Адам Мицкевич в оценке передовой русской критики 20-х годов XIX века // Учен. записки (Минский пед. ин-т). 1955. Вып. 4. С. 131–151.

1087. **Сагарев Л. Г.** Адам Мицкевич и революция 1848–1849 гг. // Учен. записки (Минский пед. ин-т). 1957. Вып. 8. С. 179–205.

1088. **Сагарев Л.** Мотивы белорусского фольклора в “Балладах и романах” Адама Мицкевича // Филологический сборник. Мн., 1966. С. 14–29.

1089. **Садовский Е.** В Новогрудке, где жил Адам Мицкевич // Славяне. 1955. № 2. С. 53.

Аб адрывіці музея на радзіме паэта.

1090. **Садовский Е.** Вечер, посвященный Адаму Мицкевичу // Сов. Белоруссия. 1940. 26 нояб.

1091. **Садовский Е.** Домик Мицкевича // Дружба народов. 1955. № 12. С. 105–107.

1092. **Садовский Е.** На родине Адама Мицкевича // Сов. Белоруссия. 1955. 6 сент.

1093. **Садовский Е.** На родине великого поэта // Сов. Белоруссия. 1955. 17 марта.

1094. **Садовский Е.** Ценное пополнение домика-музея Адама Мицкевича // Сов. Белоруссия. 1955. 23 июня.

1095. **Салагирис М.** Тропами большой любви // Комъяунимо теса. 1982. 29 мая / Літоўск., рус.

Пра мясціны ў Беларусі, звязаныя з жыццём А.Міцкевіча.

1096. **Сачек М.** За нашу и вашу свободу... // Гродн. правда. 1988. 24 дек.

1097. **Семенчук Г.** Там, где родился Адам Мицкевич... // Заря. 1991. 4 мая.

1098. **Собрание** сочинений Адама Мицкевича: [Аб'ява] // Мин. губ. вед. 1901. 10 нояб.

1099. **Сокол-Кутыловский Л., Лисовский К.** Неотложное дело: Письмо в редакцию // Лит. газ. 1955. 6 сент.

Аб увекавечанні памяці А.Міцкевіча.

1100. **Стахеев Б. А.** Мицкевич и русская литература // Сов. Белоруссия. 1955. 14 окт.

1101. **Стома Г.** Тут начинался мир его души // Гродн. правда. 1990. 5 окт.
Пра Музей-сядзібу А.Міцкевіча ў Навагрудку.

1102. **150-летие** со дня рождения А. Мицкевича: Торж. заседание в Колонном зале Дома Союзов // Сов. Белоруссия. 1948. 25 дек.

1103. **Там,** где жил Адам Мицкевич // Известия. 1940. 12 апр.

1104. **Танк М.** Великий польский поэт: К 150-летию со дня рождения А. Мицкевича // Сов. Белоруссия. 1948. 24 дек.

1105. **Тарасов К.** Как радостный призыв свободы и весны... // Тарасов К. Память о легендах: Белорусской старины голоса и лица. Мн., 1984. С. 109–119.

1106. **Тарасов К.** Как радостный призыв свободы и весны... // Неман. 1978. № 12. С. 170–178.

1107. **Терлецки Ю.** Посвящается памяти А. Мицкевича // Юность. 1980. № 1. С. 95–99.

Пра месячнік у Навагрудку.

1108. **Тимофеева В.** Белорусские мотивы в творчестве А. Мицкевича // Сов. Белоруссия. 1955. 21 окт.

1109. **Тимофеева В.** Прекрасного и вольности певец // Знамя юности. 1973. 23 дек.

1110. **Тимошкова Л. Е.** Адам Мицкевич — великий поборник дружбы польского и русского народов: (К 100-летию со дня смерти) // Учен. записки (Гомел. пед. ин-т). 1956. Вып. 2. С. 93–106.

1111. **Тищенко И.** Монюшко, Мицкевич и... тайная полиция // Неман. 1975. № 1. С. 179–181.

1112. **Торжественное** заседание в Минске: К 150-летию со дня рождения А. Мицкевича // Сов. Белоруссия. 1948. 25 дек.

1113. **Тюрина Т.** Там оставил я души частицы: К 170-летию со дня рождения А. Мицкевича // Знамя юности. 1969. 5 янв.

1114. **Усенко Л.** Талант, как криница // Знамя юности. 1988. 23 дек.
Пра Дом-музей А. Міцкевіча ў Навагрудку.

1115. **Фактарович Д.** Один из величайших мировых поэтов // Сов. Белоруссия. 1955. 24 нояб.

1116. **Филипик Л.** Вечно живой, чтимый // Сталин. молодежь. 1955. 25 нояб.

1117. **Фильм** об Адаме Мицкевиче // Рабочий. 1935. 11 авг.

1118. **Фомченко О.** А вы были в гостях у Адама Мицкевича? // Веч. Минск. 1995. 18 сент.

1119. **Хацкевич А.** Его мечта сбылась: К 160-летию со дня рождения А. Мицкевича // Сов. Белоруссия. 1958. 24 дек.

1120. **Хацкевич А.** На родине Мицкевича // Огонек. 1955. № 47. С. 18.

1121. **Шантырь С.** Новая пьеса о А. Мицкевиче // Знамя юности. 1967. 10 авг.

1122. **Шарук Г. А.** Маргарет Фуллер и Адам Мицкевич // Весн. Беларус. ун-та. Сер. 4. Філалогія, журналістыка, педагогіка, псіхалогія. 1985. № 2. С. 26–28.

1123. **Шоцкий А.** Пушкин и Мицкевич // Знамя коммунизма. 1987. 7 февр.

1124. **Юбилей** музея // Гродн. правда. 1980. 30 сент.
Да 60-годдзя Дома-музея паэта ў Навагрудку.

1125. **Яскевич А. С.** Ритмическая организация художественного текста. Мн., 1991. С. 138.

1126. **Яскевич А. С.** Становление белорусской художественной традиции. Мн., 1987. С. 189–194, 214–215.

На українській мові

1127. **На батьківщині** Міцкевіча: До 100-річчя з дня смерті польск. поета // Рад. культура. 1958. 20 верес.

Адам Міцкевіч у літературних творах На беларускій мові

1128. **Агняцвет Э.** Дарога на Каўнас: [Верш] // Звязда. 1955. 26 лістап.

1129. **Акулін Э.** На кургане Адама Міцкевіча: [Верш] // Лагодны промень раніцы. Мн., 1988. С.10–12.

1130. **Акулін Э.** На кургане Адама Міцкевіча: [Верш] // Літ. і мастацтва. 1984. 3 жн.

1131. **Андрэў П.** Дубу Адама Міцкевіча: [Верш] // Літ. і мастацтва. 1971. 6 жн.

1132. **Арочка М.** Зямля Міцкевічаў: [Верш] // Арочка М. Падземныя замкі. Мн., 1986. С. 7–9.

1133. **Арочка М.** Зямля Міцкевічаў: [Верш] // На сцягу і ў сэрцы. Мн., 1982. С. 233.

1134. **Арочка М.** Зямля Міцкевічаў: [Верш] // Літ. і мастацтва. 1972. 1 чэрв.

1135. **Барадулін Р.** Адаму Міцкевічу: [Верш] // Барадулін Р. Выбр. тв.: У 2 т. Мн., 1984. Т. 1. С. 308.

1136. **Барадулін Р.** Адаму Міцкевічу: [Верш] // Барадулін Р. Трэба дома бываць часцей... Мн., 1993. С. 92–93.

1137. **Барадулін Р.** Адаму Міцкевічу: [Верш] // Полымя. 1973. № 12. С. 61.

1138. **Барадулін Р.** Вяртанне “Пана Тадэвуша”: [Верш] // Барадулін Р. Самота паломніцтва. Мн., 1990. С. 32–33.

1139. **Барадулін Р.** Вяртанне “Пана Тадэвуша”: [Верш] // Дзень паэзіі-89. Мн., 1989. С. 38–39.

1140. **Бічэль-Загнетава Д.** Адам Міцкевіч: [Верш] // Бічэль-Загнетава Д. Браткі. Мн., 1979. С. 220–221.

1141. **Бічэль-Загнетава Д.** Адам Міцкевіч: [Верш] // Бічэль-Загнетава Д. Даўняе сонца. Мн., 1987. С. 321–322.

1142. **Бічэль-Загнетава Д.** Адам Міцкевіч: [Верш] // Літ. і мастацтва. 1978. 18 жн.

1143. **Бічэль-Загнетава Д.** Журналіст Кіркевіч [Верш] // Бічэль-Загнетава Д. Даўняе сонца. Мн., 1987. С. 209–210.

1144. **Бусько М.** Да Нёмана: [Верш] // Літ. і мастацтва. 1984. 17 жн.

1145. **Вуліна J.** Mickiewicz i Murajjou: [Верш] // Вуліна J. Na рокеuci. Wilnia, 1934. S. 28.

1146. **Вярба В.** На зямлі Адама Міцкевіча: [Верш] // Вярба В. Белыя пісьмы. Мн., 1987. С. 400.

1147. **Вярба В.** На зямлі Адама Міцкевіча: [Верш] // Вярба В. Яраслаўна. Мн., 1986. С. 93.

1148. **Вярба В.** На зямлі Адама Міцкевіча: [Верш] // Літ. і мастацтва. 1984. 27 студз.

1149. **Гілевіч Н.** Санет Адаму Міцкевічу [Верш] // Гілевіч Н. Любоў прасветленая. Мн., 1996. С. 407–408.

1150. **Грахоўскі С.** Каханай: [Верш] // Маладосць. 1983. № 3. С. 49.

1151. **Дуброўскі М.** Міцкевічаў дуб: [Верш] // Гродзен. праўда. 1959. 14 чэрв.

1152. **Загорская Н.** Партрэт Адама Міцкевіча: [Верш] // Маладосць. 1991. № 6. С. 7.

1153. **Загорская Н.** Партрэт Адама Міцкевіча на яго 190-годдзі ў Навагрудку: [Верш] // Дзень паэзіі-91. Мн., 1991. С. 72.

1154. **Зарыцкі А.** Несмяротныя землякі: [Верш] // Зарыцкі А. 36. тв.: У 2 т. Мн., 1994. Т. 1. С. 158–159.

1155. **Зарыцкі А.** Несмяротныя землякі: [Верш] // Літ. і мастацтва. 1973. 27 крас.

1156. **Іпатава В.** Адам Міцкевіч ў Туганавічах: [Верш] // Іпатава В. Парасткі. Мн., 1976. С. 7.

1157. **Іпатава В.** Адам Міцкевіч у Туганавічах: [Верш] // Беларусь. 1976. № 3. С. 8.

1158. **Іпатава В.** Адам Міцкевіч у Туганавічах: [Верш] // Ніва. 1976. 16 мая.

1159. **Канановіч М. Ю.** Зямля Адамавай маладосці: [Верш] / Пер. з пол. Н. Мацяш // Літ. і мастацтва. 1970. 11 верас.

1160. **Караткевіч У.** Раманс Марылі: [Верш] // Беларусь. 1966. № 2. С. 20.
1161. **Каржанеўская Г.** Міцкевічаў дуб: [Верш] // Маладосць. 1990. № 11. С. 88.
1162. **Куляшоў А.** Вянок: [Верш] // Куляшоў А. Выбр. тв.: У 2 т. Мн., 1964. Т. 2. С. 24–27.
1163. **Лехань Я.** Смерць Міцкевіча: [Верш] / Пер. с пол. М. Танк // На зорных шляхах. Мн., 1991. С. 107.
1164. **Лехань Я.** Смерць Міцкевіча: [Верш] / Пер. з пол. М. Танк // Танк М. 3б. тв.: У 6 т. Мн., 1978. Т. 5. С. 390.
1165. **Лідзін У.** Міцкевіч: [Апавяданне] // Зара. 1940. 26 лістап.
1166. **Лойка А.** Адам Міцкевіч у Туганавічах: [Верш] // Лойка А. Лінія жыцця. Мн., 1978. С. 71.
1167. **Лойка А.** Адам Міцкевіч у Туганавічах: [Верш] // Маладосць. 1977. № 10. С. 11.
1168. **Лойка А.** Помнік Адаму Міцкевічу ў Кракаве: [Верш] // Лойка А. Задуменныя пралескі: Вершы. Мн., 1961. С. 25.
1169. **Лойка А.** У Крынках: [Верш] // Літ. і мастацтва. 1982. 19 лют.
1170. **Мінскевіч С.** З Адама Міцкевіча: [Верш] // Першацвет. 1995. № 1. С. 50.
1171. **Падгорскі-Аколаў Л.** Адаму: [Верш] / Пер. з пол. Я. Семяжон // Літ. і мастацтва. 1966. 4 лістап.
1172. **Панчанка П.** Гістарычны верлібр: (Амаль казка): [Верш] // Літ. і мастацтва. 1987. 27 лют.
1173. **Панчанка П.** Пячорын у Персіі: [Верш] // Панчанка П. 3б. тв.: У 4 т. Мн., 1981. Т. 1. С. 283–285.
1174. **Пра бярозу** Міцкевіча: Легенды, паданні, сказы // Ніва. 1995. 13 жн.
1175. **Пузына Г.** Да Адама Міцкевіча, пасылаючы яму трохі вады і кветак: [Верш] / Пер. з пол. У. Мархель // Шляхам гадоў: Гіст. -літ. зборнік. Мн., 1993. Вып. 3. С. 134–135.
1176. **Пушча Я.** Адаму Міцкевічу: [Верш] // Пушча Я. Вершы і паэмы. Мн., 1960. С. 63–64.
1177. **Пушча Я.** Адаму Міцкевічу: [Верш] // Пушча Я. 3б. тв.: У 2 т. Мн., 1994. Т. 2. С. 27–28.

1178. **Пушча Я** Адаму Міцкевічу: [Верш] // Пушча Я. Сады вятроў. Мн., 1982. С. 97–98.

1179. **Пушча Я.** Адаму Міцкевічу: [Верш] // Полюмя. 1956. № 10. С. 91; Бел. голас. 1959. № 64. С. 3.

1180. **Пушча Я.** У Шчорсах: [Верш] // Пушча Я. Сады вятроў. Мн., 1982. С. 211.

1181. **Пярловіч С.** Замак: Лірычны фрагмент // Пярловіч С. Бяссмертнік: Вершы. Мн., 1994. С. 70–74.

1182. **Пярловіч С.** Навагрудак: [Верш] // Пярловіч С. Бяссмертнік. Мн., 1994. С. 44.

1183. **Пярловіч С.** Свіцязь: [Верш] // Пярловіч С. Бяссмертнік. Мн., 1994. С. 33.

1184. **Рублеўская Л.** Каханне Адама Міцкевіча: [Верш] // Рублеўская Л. Крокі на старых лесвіцах: Вершы. Мн., 1990. С. 28.

1185. **Рублеўская Л.** Каханне Адама Міцкевіча: [Верш] // Чырв. змена. 1989. 28 кастр.

1186. **Русак А.** Адаму Міцкевічу: [Верш] // Русак А. Толькі з табою. Выбранае. Мн., 1960. С. 134–135.

1187. **Русак А.** Курган: [Верш] // Беларусь. 1955. № 11. С. 9.

1188. **Русак А.** Курган: Адаму Міцкевічу: [Верш] // Піянер Беларусі. 1955. 25 лістап.

1189. **Содоўскі Е.** У родным Навагрудку: [Апавяданне] // Бярозка. 1955. № 11. С. 17–19.

1190. **Стаф Л.** Міцкевіч: [Верш] / Пер. з пол. М. Танк // Танк М. Зб. тв.: У 6 т. Мн., 1978. Т. 5. С. 367.

1191. **Стаф Л.** Міцкевіч: [Верш] / Пер. з пол. М. Танк // На зорных шляхах. Мн., 1991. С. 163.

1192. **Стральцоў М.** Міцкевіч на Беларусі: [Верш] // Анталогія беларускай паэзіі. Мн., 1993. Т. 3. С. 237.

1193. **Стральцоў М.** Міцкевіч на Беларусі: [Верш] // Стральцоў М. Мой свеце ясны: Вершы. Мн., 1986. С. 11.

1194. **Стральцоў М.** Міцкевіч на Беларусі: [Верш] // Літ. і мастацтва. 1982. 6 жн.

1195. **Танк М.** Вадаспад імя Адама Міцкевіча: [Верш] // Сов. Беларусія. 1955. 22 июля.

1196. **Танк М.** Вадаспад Адама Міцкевіча: [Верш] // Танк М. Зб. тв.: У 6 т. Мн., 1979. Т. 3. С. 34.

1197. **Танк М.** На Навагрудскай гары: [Верш] // Танк М. Зб. тв. У 6 т. Мн., 1978. Т. 2. С. 100.

1198. **Тарас Н.** З Наваградскай гары: Адаму Міцкевічу; На Свіцязі: Адаму Міцкевічу; Яшчэ раз на Свіцязі: [Вершы] // Тарас Н. Праз вятры-завеі. Мн., 1986. С. 113–118.

1199. **Тарас Н.** З Навагрудскай гары (Адаму Міцкевічу): [Верш] // Голас Радзімы. 1964. № 31–32. С. 8.

1200. **Чамярыцкі В.** Адаму Міцкевічу: [Верш] // Чырв. змена. 1956. 26 сак.

1201. **Чачот Я.** На прыезд Адама Міцкевіча: [Верш] // Беларуская літаратура XIX стагоддзя: Хрэстаматыя. Мн., 1988. С. 33–34.

1202. **Чачот Я.** На прыезд Адама Міцкевіча: [Верш] // Беларуская літаратура XIX стагоддзя: Хрэстаматыя. Мн., 1971. С. 65.

1203. **Чачот Я.** На прыезд Адама Міцкевіча: [Верш] // Pożniakł. Antologia literatury białoruskiej od XIX do początku XX wieku. Wrocław. 1993. S. 32.

1204. **Швед В.** Ля помніка Міцкевічу: [Верш] // Ніва. 1985. 1 верас.

1205. **Шушкевіч С.** Дубы над Свіцяззю: [Верш] // Беларусь. 1973. № 2. С. 12.

1206. **Шушкевіч С.** На кургане бясмерця Адама Міцкевіча: [Верш] // Шушкевіч С. Выбр. тв.: У 2 т. Мн., 1978. Т. 1. С. 174.

1207. **Шушкевіч С.** На кургане бясмерця Адама Міцкевіча: [Верш] // Літ. і мастацтва. 1972. 25 жн.

1208. **Шушкевіч С.** На кургане неўміручасці Адама Міцкевіча: [Верш] // Шушкевіч С. Выбранае. Мн., 1988. С. 116.

На літоўскай мове

1209. **Šiožinys J.** Kelias pro Naugarduka: 1. Marilės akmuo; 2. Svitezio elegija: [Eilėraščiai] // Lit. ir menas. 1979. Saus. 20. P. 10.

На польській мові

1210. **Baradulin R.** Adamowi Mickiewiczowi: [Верш] / Przeł. z mowy biał. M.J.Kononowicz // Księga przyjacioł. Warszawa, 1975. S. 17.

1211. **Baradulin R.** Do Adama Mickiewicza: [Верш] / Przeł. F. Nieuważny. // Więzy przyjaźni. Warszawa, 1984. S. 55–56.

1212. **Belza W.** Polska mowa: [Верш] // Magazyn Polski. 1992. Nr 1. S. 32.

1213. **Kołas J.** Do braci Polaków: [Верш] / Przeł. L. Lewin // Trybuna Ludu. 1955. Nr 252. S. 4.

1214. **Orłowski A.** Pamięci Adama Mickiewicza: [Верш] // Magazyn Polski. 1992. Nr 3/4. S. 19.

1215. **Ozga-Michalski J.** Tam, w Nowogródku, u poety: [Верш] // Przyjaźń. 1977. Nr 15. S. 15.

1216. **Puszcza J.** Pamięci Adama Mickiewicza: [Верш] / Przeł. Jan Huszcza // Więzy przyjaźni. Warszawa, 1984. S. 252.

1217. **Szymański A.** W rocznicę zgonu Adama Mickiewicza: [Верш] // Głos znad Niemna. 1995. 27 listop.–3 grud.

1218. **Tank M.** Na nowogródzkiej górze: [Верш] / Przeł. L.Lewin // Trybuna Ludu. 1955. Nr 252. S. 4.

1219. **Włodkowska R.** Spotkanie z Nowogródkiem: [Верш] // Głos znad Niemna. 1995. 27 marca–2 kwietn.

1220. **Wołosewicz M.** Tuhanowicze; O czym szumią bolcienickie drzewa: [Вершы] // Magazyn Polski. 1992. Nr 1. S. 61.

1221. **Worotyński S.** Sklepy w Bieniakoniach: [Верш] // Czerw. Sztandar. 1978. 25 sierp.

На рускай мове

1222. **Аврутин А.** Больничный сад. Редяющие кроны...: [Верш] // Аврутин А. От мира сего. Мн., 1991. С. 122.

1223. **Альферович А.** Адаму Мицкевичу: [Верш] // Годы как реки. Мн., 1988. С. 18.

1224. **Альферович А.** Святязьград; Сосны у озера Святязь: [Вершы] // Альферович А. На краю тишины. Мн., 1992. С. 16–18, 52.

1225. **Бичель-Загнетова Д.** Адам Мицкевич: [Верш] / Пер. с бел. Ф. Ефимов // Неман. 1978. № 10. С. 107–108.

1226. **Вадецкий Б.** Юность Адама Мицкевича: (Повесть) // Неман. 1971. № 12. С. 59–114.

1227. **Евстигнеев Е.** На кургане Мицкевича: [Верш] // Гродзен. праўда. 1954. 4 ліп.

1228. **Елькин А.** На кургане Адама Мицкевича в Новогрудке: [Верш] // Елькин А. Встречный ветер. Тула. 1958. С. 53.

1229. **Ипатова О.** Мицкевич в Тугановичах: [Верш] / Пер. с бел. В. Сидельников // Неман. 1979. № 3. С. 4.

1230. **Кондрыко В.** У дуба Адама Мицкевича: [Верш] // Гродн. правда. 1964. 16 авг.

1231. **Невинский В.** У Новогрудка: посвящено Адаму Мицкевичу: [Верш] // Знамя юности. 1968. 8 мая.

1232. **Лисовский К.** В стороне Новогрудской: В стороне Новогрудской; Домик в Новогрудке; Свитязь; Парк в Тугановичах; Дуб; Курган бессмертия; Старинный снимок: [Вершы] // Лисовский К. Всегда в пути. Новосибирск, 1958. С. 183–210.

1233. **Лисовский К.** В стороне Новогрудской; Домик в Новогрудке; Свитязь: [Вершы] // Сибирские огни. 1955. № 6. С. 97–98.

1234. **Погосян А.** Адаму Мицкевичу: [Верш] / Пер. с арм. И. Кашежева // Неман. 1982. № 10. С. 4.

1235. **Танк М.** Водопад Адама Мицкевича: [Верш] / Пер. с бел. Я. Хелемский // Лит. газ. 1955. 24 нояб.

1236. **Хаустов Л.** Курган Мицкевича в Новогрудке: [Верш] // Неман. 1973. № 12. С. 9.

1237. **Цвирка К.** Жемчуг родной земли: [Верш] / Пер. с бел. И. Василевский // Неман. 1985. № 7. С. 65.

1238. **Чех С.** Пушкин и Мицкевич: [Верш] / Пер. с чеш. С. Маршак // Сталин. молодежь. 1955. 25 нояб.

1239. **Шутенко Г.** Великому земляку: [Верш] // Гродзен. праўда. 1954. 28 лістап.

Адам Міцкевіч у выяўленчым мастацтве

Публікацыі ў беларускім друку

1240. **Адам Міцкевіч.** Курс славянскіх літаратур. Сарбона, 1840 г. [Парт-рэт] // Спадчына. 1996. № 5. Укл. л.

1241. **Анікейчык А. А.** Пушкін і А. Міцкевіч. Сілумін, 1988. // Мастацтва Беларусі. 1989. № 8. Укл. л.

1242. **Бюст** А. Міцкевіча ў Навагрудку: Фота А. Лабады // Помнікі гісторыі і культуры Беларусі. 1986. № 4. Укл. л.

1243. **Ваньковіч В. А.** Міцкевіч на скале Аюдаг. 1828. Варшава. Нац. музей // Гісторыя беларускага мастацтва: У 6 т. Мн., 1989. Т. 3. Канец XVIII–пачатак XX ст. С. 72.

1244. **Ваньковіч В.** Адам Міцкевіч на скале Аюдаг, 1828. Афсет каляровы 23x19 см. // Мастацтва. 1994. № 5. С. 34.

1245. **Герус С.** Адам Міцкевіч. Цынкагр. // Беларусь. 1978. № 12.

1246. **Дружба=Przyjaźń:** [Барэльеф з вобразатворам А.Пушкіна і А.Міцкевіча] / Маст. М. Стома. Мн., 1988. Агітплакат.

1247. **Пасюкевіч У.** Свіцязянская балада. Адам Міцкевіч. Афсет. 9 x 6 // Роднае слова. 1994. № 3. С. 50.

1248. **[Фотарэпартаж]** // Чырвоная змена. 1993. 23 снеж.

1249. **Шаранговіч В.** 3 ілюстрацый да “Пана Тадэвуша” А. Міцкевіча. Акварэль. 1984. // Мастацтва Беларусі. 1986. № 4. Укл. л.

1250. **Шаранговіч В.** Из иллюстраций к поэме Адама Мицкевича “Пан Тадеуш” // Неман. 1987. № 9. Укл. л.

1251. **Янкоўскі С.** Адам Міцкевіч. Энкаўстыка. 1987 // Мастацтва Беларусі. 1987. № 8. Укл. л.

1252. **Янкоўскі С.** Адам Міцкевіч. Энкаўстыка. 1987 // Мастацтва Беларусі. 1990. № 3. С. 29.

1253. **Янушкевіч В.** Адам Міцкевіч. Алюміній. 1983 // Мастацтва Беларусі. 1986. № 7. С. 35.

1254. **Янушкевіч В.** Алегарычная кампазіцыя “Лёс Адама Міцкевіча”. Бронза. 1992 // Роднае слова. 1993. № 12. С. 11.

1255. **Янушкевіч В.** Помнік паэту Адаму Міцкевічу. Гліна. 1987 // Мастацтва Беларусі. 1988. № 1. С. 16.

1256. **Adam Mickiewicz:** [Партрэт] // Magazyn Polski. 1992. Nr 3/4. S. 12.

1257. **Rodzinny grób Mickiewiczów w Kobryniu:** [Фота] // Głos znad Niemna. 1994. 31 paźdz.–6 listop.

ІМЯННЫ ПАКАЗАЛЬНІК

Старонкі датычацца артыкулаў і вершаў, нумары — адпаведных пазіцый у бібліяграфіі. Адаецца перавага тым публікацыям, якія цалкам прысвечаны паэту.

А

А. В. — стар. 29; № 232
А. Л. — стар. 106, 108; № 233
А. С. — № 234
Абакумовская Тамара — № 966
Абрэмска-Яблонска Антаніна
— стар. 42, 43, 46, 48, 50
Абуховіч Альгерд — стар. 25
Абуховіч Бярнард — стар. 79
Аврутин Анатоль — № 1222
Агінскі Міхал Клеафас — стар. 64
Агняцвет Эдзі — № 1128
Адамейка І. — стар. 16
Адамчык Вячаслаў — № 242
Адынец (Одынец) Антоні Эдвард
— стар. 15, 85, 88, 89, 93, 141,
158, 180, 181, 183, 185;
№№ 34, 41, 839
Ажэшка Эліза — стар. 16, 128; № 27
Аксенова — Гл. Мар С.
Акудовіч Валянцін — № 244
Акулін Эдуард — стар. 194;
№№ 1129, 1130
Акаялайціс Мікалоюс — стар. 97
Александровіч В. С. — № 234
Александровіч (Александрович)
Сцяпан — №№ 21, 183, 234,
245–254, 967, 968
Алексеев В. — № 969
Альфэровіч А. — №№ 1223, 1224
Альхімовіч Казімір — № 389
Аляксандраў К. — № 255
Аляшкевіч Іосіф — стар. 12, 15
Аляшчынскі А. — стар. 52

Анацэвіч Ігнат — стар. 112
Андрэў Пятро — № 1131
Анікейчык Анатоль — № 1241
Анісімава (Анисимова) Соф’я
— №№ 226, 256, 644
Анішэўская А. — № 257
Ансельм Канстанцін — № 258
Анцат Мацей — стар. 55
Арановіч М. — № 259
Аранскі Н. — № 260
Арлоўскі А. — стар. 15
Арочка Мікола — стар. 195;
№№ 1132–1134
Арсеньева Наталля — № 33, 61, 66
Асееў Мікалай (Осеев Н.)
— стар. 26, 163
Асіноўскі А. — № 261
Астапенка А. — № 262, 436
Астапкевіч Л. — № 263
Астраўцоў Сяргей — № 264, 265
Астрожскі Канстанцін — стар. 57
Аўрамчык Мікола — стар. 25;
№№ 63, 67–68, 88, 90, 266
Афанасьева З. — № 971
Ахвердова Елена — № 970
Ахрыменка Вольга — № 267

Б

Б. С. — № 296
Бабровіч — стар. 82
Багдановіч (Богданович) Адам
— стар. 6, 123
Багдановіч Максім — стар. 6, 64
Баграціён Пётр — стар. 81

- Багроўска Г. — стар. 42
Багушэвіч-Мінкоўскі Станіслаў
— стар. 74
Багушэвіч Францішак — стар. 16,
20, 95, 96; № 497
Багушэвічы — стар. 71
Базарэвіч А. — № 268
Базарэвіч Мікола — № 269
Байкоў Мікалай — № 55
Байран Джордж Гордан
— стар. 8, 10, 104, 115
Балатэвіч (Болотевич) К.
— №№ 270–272, 976
Бальзак Анарэ дэ — стар. 13
Банарт Геранім — стар. 81
Бараг Леў — №№ 273, 274, 972
Барадулін (Бородулин) Рыгор
— стар. 163, 196; №№ 89, 134,
139, 147, 1135–1139
Баратынскі Яўгеній — стар. 180
Бароўскі Лявон — стар. 9, 104
Барташэвіч Юльян — стар. 74
Барташэвічы — стар. 71
Бартуль А. — № 36
Баршчэўскі (Барскі) Аляксандр
— №№ 275–279
Баршчэўскі (Борщевский) Ян
— стар. 13, 21, 120, 123, 157
Барыс Сямён — стар. 8;
№№ 280, 281
Барысовіч К. — № 29
Бас Ісідар — №№ 282–284
Бах Іган Себасцыян — стар. 180
Бачыла Алесь — № 77
Башлакоў Міхась — № 285
Белаказовіч (Бялокозович) Базыль
— № 286, 980, 981
Бельскі М. — № 287
Беляев В. — № 973
Бембель Андрэй — стар. 23
Бенькоўскі Чэслаў — № 288
Беразняк П. — № 289
Беранжэ П’ер Жан — стар. 180
Бергман Аляксандра — №№ 290, 291
Бетховен Людвіг ван — стар. 180
Біёлт Юліян — стар. 78, 126
Бітэль Пятро — стар. 50; №№ 84, 93,
126, 144, 145, 151, 423
Бічэль-Загнетава (Бичель-Загнетова)
Данута — стар. 197; №№ 1140–
1143, 1225
Благинин Л. — № 975
Блажэй, слуга — стар. 8, 105, 106,
125, 137, 169
Боган Уладзімір — № 185
Богуш В. — №№ 293, 294
Борисов К. — № 977
Бохан Дарафей (Слижень Д.)
— №№ 167, 168, 170, 174
Бохвіц Фларыян — № 495
Бравер Яўгенія — № 295
Брага Сымон (Тумаш Вітаўт)
— стар. 188; №№ 182, 296, 297, 298
Бранеўскі Уладзіслаў — стар. 39
Британишский Владимир — № 978
Бродская С. — № 299
Броўка Пятрусь — № 300
Брыль Янка — №№ 21, 24, 183,
301–305, 979
Будны Сымон — стар. 64
Булгарын Фадзей — стар. 13
Бунін Іван — стар. 26
Бурштэйн Шлойме — № 181
Бусько М. — № 1144
Бутайла Р. — № 306
Быстшыцкі Ёвін Бонча — стар. 91
Бялевіч Антон — №№ 72, 94, 109,
144, 150
Бялінскі Вісарыён — стар. 13
Бяляцкі Алесь — № 307
Бяссонаў Пётр — стар. 72, 73
Бястужаў Аляксандр — стар. 12, 101,
142, 144, 179

В

- Вадецкий Борис — № 1226
Вайткевіч Вячаслаў — стар. 17;
№ 308
Валконская Зінаіда — стар. 13, 180,
181
Вальтэр Франсуа Мары Аруэ
— стар. 10, 171, 175; № 148
Ваньковіч Валенцій — стар. 14, 15,
23; №№ 687, 971, 1243, 1244
Варановіч С. — №№ 309, 310
Варашылаў Клімент — стар. 137
Варненская Моніка — стар. 185
Василевский Иосиф — № 1237
Василенок Сергей — № 983
Васілеўскі П. — № 311
Ваўранюк Мікола — № 312
Вашкевіч Юры — № 446
Венецінаў Дзмітрый — стар. 180
Верабей Анатоль — стар. 25; №№
313–315, 985
Верашчака (Верещака), Путкамер
Марыля — стар. 10, 14–16, 37,
60, 67, 99, 105, 138, 139, 153, 154,
156, 176; №№ 259, 883, 935,
1053, 1054
Верашчака Міхал — стар. 10, 59,
176, 184
Верашчака Юзаф — стар. 176
Верашчакі — стар. 10, 59, 60, 169
Вербовский — стар. 158
Вехович С. — № 179
Вінаградаў А. — № 319
Вінаградаў (Виноградов) Б.
— № 320, 986, 987
Віт І. — стар. 12, 13, 319
Вітаўт, князь — стар. 54, 151
Вітвіцкі Стэфан — стар. 121
Віткоўская Аліна — стар. 188
Віцьбіч Юрка. — № 322
Войшалк, князь — стар. 57
Вольпе Генрык — №№ 323–325
Вольскі Віталь — № 326
Вольскі Уладзімір — стар. 77
Вольскі Феліцыян — стар. 124
Ворцэль Станіслаў — стар. 22
Вронский Н. — № 990
Вуйціцкі Казімеж Уладзіслаў
— стар. 75
Высоцкий В. — № 991
Вяземскі Пётр — стар. 13, 15, 72, 74,
180
Вялюгін Анатоль — стар. 25;
№№ 67, 68, 73, 75, 76, 100, 127, 151
Вярба Вера — стар. 199;
№№ 1146–1148
Вярба М. — № 329
Вяргілій — стар. 171
Вяржбоўскі Тэадор — стар. 165
Вярыга-Дарэўскі (Вериге-Даревский)
Арцём — стар. 25, 157
Вярэніч Вячаслаў — стар. 41, 91;
№№ 25, 330, 421

Г

- Г. К. — стар. 96
Габрусь Тамара — стар. 52; № 331
Габрыэль Якуб — стар. 58
Гайдук Мікола — №№ 332, 486
Галаўня Юрый — стар. 56
Галецкая Н. — № 169
Галіцын Дзмітрый — стар. 179
Гальшанская Зоф'я — стар. 54
Гамер — стар. 75, 181
Ганка Вацлаў — стар. 14, 183
Гансеўская — стар. 8, 105, 137, 169
Ганская Эвеліна — стар. 12
Ганчарэнка В. — № 411
Гапава Валянціна — стар. 36, 40;
№№ 333, 334
Гарайн Юліян — стар. 85
Гарацый — №№ 89, 153

Гарбатоўская — стар. 169
 Гардзіцкі Аляксей — № 335
 Гарэцкая Марыя — стар. 11, 125
 Гастэла Мікалай — стар. 141
 Гаўрук (Гаврук) Юрка
 — стар. 25, 26, 28, 29, 39, 163;
 №№ 39, 62, 66, 67, 78, 91,
 105, 336
 Гафовіч Кацярына — стар. 76
 Гегель Георг Вільгельм Фрыдрых
 — стар. 183
 Гедымін, князь — стар. 50, 56, 94
 Гельтман Стэфан — № 992
 Гендэль Георг Фрыдрых — стар. 180
 Гердэр Ёган Готфрыд — стар. 175
 Герус Сямён — стар. 23;
 № 415, 1245
 Герцэн Аляксандр — стар. 14, 15;
 № 286
 Гётэ Іаган Вольфганг — стар. 8, 10,
 14, 63, 89, 93, 104, 176, 180, 183
 Гжималовский Юлиан — стар. 157
 Гілевіч Ніл — стар. 62; № 331, 1149
 Главацкі (Гловацкий) Тэафіл
 — №№ 338–340, 994
 Гласко Я. — № 341
 Глебка Пятро — №№ 342–345
 Глінка Міхаіл — стар. 180
 Гнедзіч Мікалай — стар. 180
 Гогаль Мікалай — стар. 115
 Големба Аляксандр — стар. 16
 Голодный Михаил — стар. 153
 Гольшанские — стар. 156
 Горкі Максім — стар. 122
 Горский Иван — стар. 16
 Гостев А. — № 996
 Грахоўскі Сяргей — № 1150
 Гржымалоўскія, браты
 — стар. 21
 Гродэк Готфрыд Эрнст
 — стар. 104, 175
 Гроза Аляксандр — стар. 21, 157

Грот-Спасоўскі
 (Грот-Спасовский) Аляксандр —
 стар. 21, 157
 Грушэўскі М. — №№ 347, 917
 Грыбаедаў Аляксандр — стар. 180
 Грыц С. — № 348
 Грыцкевіч Валянцін — № 349
 Гуревич И. — № 175
 Гурына (Гурина) Н. — № 224, 350,
 997–1000
 Гурыновіч Адам — стар. 25; №№ 31,
 74, 96, 138
 Гусоўскі (Гусовский) Мікола
 (Николай) — стар. 21, 64; № 1079
 Гуцаленка Леанід — № 351
 Гучок Яўген — № 352
 Гюго Віктор — стар. 14

Д

Дабравольская — стар. 78
 Дабравольскі — стар. 84, 85
 Дабравольскі Станіслаў Рышард
 — стар. 39
 Давід — стар. 89
 Давыдаў Дзяніс — стар. 180
 Дамброўскі Антон — стар. 126, 128
 Дамброўскі Міхал — стар. 56
 Дамейка (Домейко) Ігнат (Игнатий)
 — стар. 9, 10, 12, 15, 55, 74, 128,
 140, 152, 153, 172, 179, 185, 186;
 №№ 418, 876
 Дамейкі — стар. 71
 Данилевич В. — № 1001
 Данілевіч Л. — № 360
 Данилявичюс Э. — № 1002
 Даніловіч Ігнат — стар. 59
 Дановіч М. — № 617
 Дантэ Аліг’еры — стар. 10
 Дапкюнас Жана — № 361
 Дастаеўскі Фёдар — № 457
 Дашкевіч Цыпрыян — стар. 184

Дегтярик Е. — № 178
Дзітлаў А. — № 190
Дзмітрыёў Міхаіл — стар. 111, 113
Дзяргай Сяргей — стар. 25, 50, 52;
№№ 63, 67, 68, 73, 76
Дзяржавін Мікалай — № 541
Дмахоўскі Уладзіслаў — стар. 60
Драгат — стар. 158
Дробыш Н. — № 1006
Дрозд І. — № 363
Дрозд Сяргей — №№ 364–367, 1007
Дубравін І. — № 368
Дуброўскі М. — №№ 85, 108, 113,
115, 1151
Дунін-Марцінкевіч
(Дунин-Марцинкевич) Вінцэнт
— стар. 6, 16, 21, 25, 41, 50, 70,
74, 87, 94, 95, 97, 163; №№ 28,
96, 128, 138, 146, 329, 370, 439,
490, 555, 919
Дэгаль (Дегаль) А. — № 371, 1003
Дэлакруза Эжэн — стар. 15
Дэльвіг Антон — стар. 13, 180, 181

Е

Евстигнеев Е. — № 1227
Елисеева Г. — № 1008
Елькин Александр — № 1228
Ельскі (Ельский) Аляксандр
— стар. 16, 25, 41, 50, 71, 74,
163; №№ 96, 138, 373–376
Ефимов Федор — № 1225

Ж

Жаворонков А. — № 1009
Жаров Александр — № 1010
Жигалова М. П. — № 1012
Жуковіч Васіль — № 152
Жукоўскі Васілій
— стар. 13, 171, 180

Жываў (Живов) Марк — стар. 182;
№№ 377–383, 1011
Жыгоцкі Мікола — №№ 384–386
Жылка Уладзімір — №№ 32, 92,
133, 409
Жычка Хведар — стар. 60; №№ 72,
102, 104, 136, 144

З

З. С. — № 387
Загідуліна Марына — № 389
Загородний Г. — №№ 1013, 1014
Загорская Ніна — стар. 200;
№№ 1152, 1153
Загорскі Ш. — № 390, 391
Залескі Багдан — стар. 185
Зан Тамаш — стар. 9, 10, 59, 105,
152, 153, 172, 174–176, 184
Заны — стар. 71
Зарышкі Аляксей — №№ 68, 75, 111,
122, 390, 392, 393, 1154, 1155
Звягінцава Вера — стар. 37
Здановіч Аляксандр — стар. 74
Здановіч Ігнат — стар. 74
Здановічы — стар. 71
Здзярскі Станіслаў — стар. 119, 123,
187
Зенкевич М. — стар. 154
Злоцкая-Кажанеўская Г. — № 394
Змітровіч Е. — № 190
Зуёнак Васіль — № 143
Зянькевіч Н. — № 189
Зяньковіч Н. — № 395

І

Іванович А. — № 1015
Іваноў А. — № 396
Ивинский Д. — № 1015а
Игнатенко В. — № 1016
Іліна Р. — № 397

Ільін Е. — № 398
Ільиничи — стар. 156
Індюков М. — № 1018
Іпатава (Іпатова) Вольга
— стар. 201; №№ 1156–1158, 1229

К

Каваленка Віктар — №№ 399–402
Кавалеўскі Юзаф — № 852
Кавальская Караліна — стар. 177
Кадлубкі — стар. 88
Казак (Крушына) Рыгор — № 54
Казачонак І. — № 403
Казбярук Уладзімір — №№ 404–406
Казека Янка — № 407
Казлоў Іван — стар. 104, 180
Казлоў М. — № 408
Каламінскі Якаў — № 189
Каленбах Юзаф — стар. 21
Калеснік Уладзімір
— №№ 183, 409, 410
Каліноўскі Кастусь — стар. 60, 64, 74
Каліноўскія, браты — стар. 95
Калюта І. — № 411
Камінскі Антон — стар. 77, 78
Камягін Ю. — № 412
Канановіч Мацей Юзаф — стар. 39;
№ 1159
Канапацкі Мацей — стар. 95; № 413
Канапніцкая Марыя — стар. 117, 128
Кандратовіч Людвік
— Гл. Сыракомля Ул.
Кандратовічы — стар. 71
Кандрусевіч Аркадзь — №№ 414–416
Карабан Сцяпан — № 1026
Карамзін Мікалай — стар. 180
Караткевіч (Короткевич) Уладзімір
— стар. 16, 163, 202; №№ 148, 1160
Каратынскі (Коротынский) Вінцэсь
— стар. 75, 83, 128, 157, 168;
№№ 418–421, 809

Карачун Рышард — № 422
Каржанеўская Галіна — стар. 203;
№ 1161
Карлюкевіч Алесь — № 423
Карпенка М. — № 424
Карпінскі Францішак — стар. 73,
104
Касібулін Э. — № 1027
Касцюшка Тадэвуш — стар. 8, 18,
64, 166, 175
Касцюшкі — стар. 71
Катужанец Р. — № 1027
Кахановіч Ян — стар. 11, 104
Кашежэва Інна — № 1234
Кашкурэвіч Арлен — № 23
Керн Анна — стар. 181
Кіркевіч (Киркевич) А.
— № 224, 1143
Кірычэнкава Наталля — № 426
Кірыевіч — стар. 13
Кірэнка Кастусь — № 68, 75
Кірэевіч Іван — стар. 180
Кірэевіч Пётр — стар. 180
Кісялёў Генадзь — стар. 24, 74, 94;
№ 427
Кішкі — стар. 58, 156
Клейн Барыс — №№ 428, 1029–1031
Клімковіч Міхась — № 43
Клімовіч В. — стар. 79
Клюшніков В. — № 1032
Кляўчэня (Клевченя) Аляксандр
— № 184, 227, 1028
Кнапгейс М. — № 181
Кобылінскі — стар. 158
Ковалев Н. — № 1033
Колас Якуб — стар. 16, 25, 32, 63, 64,
98, 163, 165; №№ 43, 82, 106,
248, 251, 385, 404, 429–435, 473,
509, 1020, 1034, 1035
Комаров К. — № 1036
Кондрыко В. — № 1230
Корбан Уладзімір — № 63

Корибут Дмитрій — стар. 151
 Корибуты — стар. 155
 Корнеев Н. — № 1037
 Королев Н. — № 1038
 Корсак Юліян — стар. 93, 126
 Коршак А. — №№ 262, 436
 Котский В. — № 1039
 Крайські С. — № 24
 Крамко Іван — стар. 95, 97
 Крапіва (Крапива) Кандрат
 — стар. 25, 163; № 107
 Красинський Зыгмунт — стар. 157
 Крasiцкі Ігнацы (Ігнат) — стар. 11,
 104, 170
 Краснер А. — №№ 1040, 1041
 Краўцэвіч А. — № 437
 Крашэўскі Юзаф Ігнацы — стар. 74
 Крашэўскія — стар. 71
 Кручкоўскі (Кручковский) Леан
 — №№ 438, 1024
 Крылоў Іван — стар. 13, 180
 Кузьмін І. — стар. 95; № 439
 Кукальнік Павел — стар. 94, 95
 Кулакоўскі Фелікс — стар. 35, 184
 Куляшоў (Кулешов) Аркадзь
 — стар. 25, 163; №№ 48, 931, 1162
 Куняўскі С. — № 440
 Купала (Луцэвіч) Янка (Янук) —
 стар. 6, 16, 20, 25, 64, 95, 102,
 163; №№ 40, 42, 43, 47, 51, 52,
 79, 98, 101, 103, 157, 248, 251,
 296, 361, 367, 441–443, 473, 547,
 559, 560, 607, 680, 1020
 Курто Евгений — №№ 444, 1043
 Курча Стэфан — стар. 57
 Куцэнка В. — № 445
 Кучинская Г. — № 1044
 Кэмпфі Анджэй — стар. 5;
 №№ 446, 447
 Кюі Цэзар — стар. 133

Л

Л. П. — стар. 84, 85, 88–91
 Л. Т. — № 448
 Лабада А. — № 1242
 Лагун Г. — № 449
 Лазавецкі — №№ 450–453
 Лазінскі Тэадор — стар. 9, 177
 Лапацінскі І. — стар. 120
 Лапцік В. — № 454
 Ларчанка (Ларченко) Міхась
 — №№ 455, 456, 1045
 Ластоўскі Вацлаў — № 457
 Левандоўскі Юзаф — стар. 6
 Левик В. — стар. 152, 153
 Лейтнекер Герман — стар. 126
 Лермантаў Міхаіл — стар. 183
 Лехань Ян — №№ 1163, 1164
 Лецка Яўген — № 459
 Лешчылоўскі Мар'ян — стар. 76
 Лідзін Уладзімір — № 1165
 Лінёў Л. — №№ 460, 461
 Ліпай П. — № 463
 Ліс Арсень — № 464
 Лисовский Казимир — №№ 1047,
 1048, 1099, 1232, 1233
 Лісоўскі (Лисовский) І. — №№ 465–
 467, 1046
 Лісоўскі Янка — № 468, 469
 Літошка В. — № 470
 Лиходзиевский Степан — № 1050
 Лоз К. — №№ 30, 34, 41
 Лозовецкий Владимир — №№ 1051,
 1052
 Лойка (Лойко) Алэг — стар. 9, 16,
 17, 104, 106, 108, 204;
 №№ 22, 96, 185, 228, 308,
 471–475, 1166–1169
 Ломсадзе Л. — №№ 1053, 1054
 Луба Віталь — № 476
 Лужанін (Лужанин) Максім
 — стар. 25, 163; №№ 68, 88, 477, 478

Луковец А. — № 1055
Луцкевіч Антон — №№ 186, 479
Луцэвіч Янук
— Гл. Купала Янка
Лушчыцкі Іван — № 184
Лынькоў Рыгор — №№ 51–53
Лыч Леанід — № 480
Люксембург Роза — № 1056
Лявіцкі А. — № 481
Лялевель Іаахім — стар. 9, 12, 20,
59, 104, 174
Ляруй Уладзіслаў — №№ 482, 483
Ляскоўскі Юльян — стар. 21
Лясовіч Т. — №№ 484, 485
Ляўковіч — стар. 133

М

М. Г. — № 486
М. М. — № 487
М. П. — стар. 5
Маеўская Барбара
— стар. 8, 17, 77, 78, 124,
166, 173
Маеўскі Матэвуш — стар. 166
Мажвідас Марцінас — стар. 96
Майкаў Апалон — стар. 26
Майхровіч Сцяпан — №№ 488–492
Макаловіч Іван — № 288
Макарчык В. — № 165
Малеўскі Францішак — стар. 9, 12,
13, 172, 179, 180; № 166
Малінін Г. — № 440
Маліноўскі Міхась — №№ 493–496
Мальдзіс Адам
— стар. 6, 10, 16, 42, 50, 95, 96;
№№ 22, 24, 220, 497–505
Манькоўскі П. — № 506–507
Манюшка Станіслаў — стар. 20, 64
Манюшкі — стар. 71
Мар С. (Аксенова)
— стар. 150, 163
Мардасевіч — стар. 132
Марк Б. — № 508
Мартынов Виктор — № 1057
Мартынов Л. — стар. 161
Мархель Уладзімір — стар. 82;
№№ 151, 156, 158, 160, 163,
418–420, 509–512, 1175
Марцінкевіч Вінцэнт
— Гл. Дунін-Марцінкевіч Вінцэнт
Марцінкевіч (Марцінкевич) Геранім
— стар. 21, 157
Марціновіч Павел — № 513
Марцул А. — № 514
Маршак Самуіл — № 1238
Матэйка Ян — стар. 15
Мацкевіч Станіслаў — № 676
Мацяш Ніна — № 1159
Машара Міхась — стар. 134, 163;
№№ 60, 68–70, 554
Мельцэр І. — № 515
Межаў Уладзімір — № 516
Мікуцкі — стар. 75
Мікуцкі Янка — стар. 126
Мілаш Чэслаў — стар. 97
Міндоўт (Миндовт)
— стар. 57, 130, 131, 151
Мінкоўскі Сымон — стар. 170;
№№ 159, 517, 1170
Мінскевіч Серж — № 517
Мірачыцкі Леў
— стар. 16, 124, 133;
№№ 188, 189, 459, 518–521,
523–530, 1058
Міско І. — № 531
Міхалап Я. — № 532
Михальчик С. — № 1059
Міцкевіч Аляксандр — стар. 92
Мицкевич Базыль — стар. 158
Мицкевич Барбара — стар. 149, 156
Мицкевич Борис — № 1060
Міцкевіч Канстанцін
— Гл. Колас Якуб

Міцкевіч Крыштаф-Рымвід
 — стар. 165
 Міцкевіч (Мицкевич)
 Мікалай (Николай) — стар. 8, 19,
 55, 77–79, 124, 125, 138, 149, 156,
 158, 165, 166, 169, 170, 173
 Міцкевіч Уладзіслаў — стар. 128
 Міцкевіч Францішак — стар. 92,
 126; № 859
 Міцкевіч (Мицкевич) Юзаф (Юзеф)
 — стар. 82, 158, 174
 Міцкевіч Якуб — стар. 165
 Міцкевіч Ян — стар. 76, 92
 Міцкевічы — стар. 71
 Молодецкая — стар. 149
 Монюшко Чеслав — № 1111
 Мохнач Нинель — №№ 1061, 1062
 Моцарт Вольфганг Амадэй
 — стар. 180
 Мур Томас — стар. 180
 Муханаў Мікалай — стар. 13
 Мухін — стар. 95
 Мушынскі Міхась — № 537

Н

Навіцкі Уладзімір — № 480
 Навойчык П. — № 542
 Навуменка Іван — стар. 130;
 №№ 543, 544
 Напалеон Банапарт — стар. 9, 81,
 161, 171
 Нарбуты — стар. 158
 Натансон С. — № 545
 Невинский В. — № 1231
 Незабытоўскі Аляксандр — № 246
 Неміровіч Ян — стар. 58
 Неселовский — стар. 158
 Несялоўскі Казімір — стар. 74
 Несялоўскі Юзаф — стар. 74
 Несялоўскія — стар. 71, 74
 Нікалаеў В. — № 547

Нікіфаровіч Ванкарэм — № 548
 Ніякоўская Алена — №№ 549, 550
 Новосильцев Николай — стар. 162
 Нортман С. — № 552
 Нямцэвіч Юльян Урсын — стар. 11,
 15, 104
 Нясецкі Кацпар — стар. 82
 Няхай Рыгор — стар. 134; №№ 553,
 554

О

Орда Напалеон — стар. 27, 47, 60,
 168
 Охрименко Павел — № 1068

П

Павловский А. — № 1069
 Пагодзін Міхаіл — стар. 13, 15, 180
 Паграбная Л. — № 556
 Падгайскія — стар. 145
 Падгорскі-Аколаў Леанард
 — стар. 110–112, 122, 123; № 1171
 Пажога І. — № 557
 Палеес С. — № 558
 Палітыка Дзмітрый — №№ 559, 560
 Пальміра — стар. 133
 Палявой Ксенафонт — стар. 181
 Палявой Мікалай — стар. 180
 Палявыя, браты — стар. 13
 Пануцэвіч Вацлаў — № 83
 Панфілюк М. — № 566
 Панчанка Пімен — №№ 68, 97, 123,
 1172, 1173
 Пархута Яраслаў — № 568
 Пасюкевіч У. — стар. 16, 23; № 1247
 Паўловіч Эдуард — стар. 27, 168
 Паўлоўскі, ксёндз — стар. 96
 Паўшар-Кляноўска Габрыеля
 — № 570
 Пацеі, род — стар. 58

Пацко Т. — № 1071
 Пачобут-Адлянцікі Марцін
 — стар. 59
 Перкін Навум — № 571
 Пестрак Піліп — стар. 25, 163;
 №№ 60, 573, 1073
 Петрашкевіч Ануфрый — стар. 9,
 175, 180
 Пётр Вялікі — стар. 73
 Пігань Станіслаў — стар. 117
 Плескацэвіч Мікалай — № 574
 Плешевеня А. — № 1074
 Плуг Адам — стар. 157
 Плятэр Эмілія — стар. 183
 Погарцева А. — № 1076
 Погосян Арташес — № 1234
 Подберезский Дмитрій
 — №№ 1077, 1078
 Поль Вінцэнт — стар. 71, 74
 Понятовский Юзеф — стар. 161
 Порецкий Яков — № 1079
 Постлет Антоні — стар. 78
 Пракопчык (Прокопчик) Леанід
 — № 577, 1081
 Прозар Караль — стар. 74
 Прозары — стар. 71
 Пузына Габрыеля — № 1175
 Путкамер Ваўжынец — стар. 11, 37,
 105, 154, 177, 178
 Путкамер Марыля
 — Гл. Верашчака Марыля
 Путкамеры — стар. 11
 Пушкін (Пушкін) Аляксандр
 — стар. 8, 12–14, 18, 23, 29, 63,
 84, 99–102, 104, 115, 144, 173,
 180–182, 187, 191; №№ 274, 460,
 737, 867, 972, 980, 986, 994, 1123,
 1246
 Пушча Язэп — стар. 205;
 №№ 1176–1180
 Пшецлавский — стар. 160
 Пшыбось Юльян — стар. 29

Пшыркоў Юльян — стар. 42; № 185
 Пянкальская Тадора — стар. 76
 Пярловіч Самсон — №№ 1181–1183
 Пясецкая-Шляпеліс — № 555
 Пяткевіч Аляксей — № 578
 Пятрарка Франчэско — стар. 10
 Пятроўскі Ян — №№ 17, 579

Р

Р. А. — № 1082
 Рабінін А. — № 580
 Рагойша Вячаслаў — стар. 16;
 №№ 581–583
 Радзівіл Алена — стар. 56
 Радзівілы — стар. 58
 Ралько Іван — № 584
 Раманаў А. — № 585
 Раманаў (Романов) Еўдакім
 — стар. 106, 122, 123;
 № 1085
 Рамановіч Г. — № 586
 Раманоўскі Антон — стар. 126
 Расіні Джаакіна Антоніо — стар. 180
 Растафінскі Юзаф — стар. 121, 123
 Растоцкі (Ростоцкий) Медард
 — стар. 160, 168, 174
 Ржэўскі Б. А. — № 587
 Розеншайн С. — № 1084
 Рублеўская Людміла — стар. 207;
 №№ 1184, 1185
 Рудаміна Ян — стар. 54
 Рудчык Віктар — №№ 588–592
 Ружэвіч Тадэвуш — стар. 39
 Русак Адам — стар. 208;
 №№ 1186–1188
 Русецкі Аляксей — №№ 63, 71
 Русо Жан Жак — стар. 10, 176
 Руцкі Вельямін — стар. 57
 Рыбчонок С. — № 593
 Рылеў Канстанцін
 — стар. 12, 101, 142, 144, 179

Рылло — стар. 158
Рыльські (Рыльский) Максим
— стар. 32, 39
Рымвіды — стар. 165
Рымвіды-Міцкевічы — стар. 165
Рымшы — стар. 145
Рыпінскі Аляксандр — стар. 15
Рэйтан Тадэвуш — стар. 74
Рэйтаны — стар. 71
Рэут Вінцэнты — стар. 21

С

- Сабалеўскі Сяргей — стар. 13
Сабалеўскі Ян — стар. 184
Сабанская Караліна — стар. 12, 13
Савановіч Д. — №№ 594, 595
Сагараў (Сагарев) Леў
— №№ 596–599, 1086–1088
Садоўскі (Садовский) Яфім (Ефим)
— №№ 326, 600, 601,
1089–1094, 1189
Сайка Тарас — №№ 17, 66, 579
Сака Джузепе — стар. 58
Салагирис М. — № 1095
Санд Жорж — стар. 14
Сапега Леў — стар. 64
Сапеги — стар. 156
Сачек М. — № 1096
Светазар Я. — № 35
Семенчук Г. — № 1097
Семірадскі Генрык — стар. 74
Семірадскія — стар. 71
Сёмуха Васіль — № 124, 135
Семяжон Язэп — стар. 16, 18,
25, 59, 107, 127, 146;
№№ 26, 110, 114, 117, 121,
129, 602–606, 919, 1171
Семяняка Юры — № 77
Сенкевич Генрик — стар. 149
Сенькавец У. — № 607
Сенюх Чэслаў — стар. 145; № 608
Сержанін Н. — № 609
Сидельников В. — № 1229
Сінілаў А. — № 610
Сіпакоў (Сипаков) Янка — стар. 163;
№ 140
Сіцько З. — № 578, 611
Скарына Францішак — стар. 21, 64,
96, 97, 145
Скібінска-Харыла
(Скибинская) Зофія
— стар. 42, 50; № 229, 612
Скот Вальтэр — стар. 189
Славацкі Юльюш — стар. 39;
№№ 607, 704
Сланеўскі А. — № 613
Слижень Д. — Гл. Бохан Д.
Смолкін Міхась — № 614
Смольскі Браніслаў — № 615
Смулкова Эльжбета — стар. 42
Снядэцкі Ян — стар. 175
Содаль Уладзімір — № 616
Сокал-Кутылоўскі
(Сокол-Кутыловский) П.
— № 617, 1099
Спампані Карл — стар. 58
Станішэўскі Ф. — №№ 618, 619
Станкевіч Зіна — № 620
Станкевіч Станіслаў — №№ 621, 622
Стаф Леапольд — №№ 1190, 1191
Стахеев Борис — № 1100
Стома Г. — № 1101
Стральцоў Міхась — стар. 210;
№№ 1192–1194
Стрыйкоўскі (Стрыйковский) Мацей
— стар. 75, 82, 151
Стрыйкоўскія — стар. 88
Стыпулкоўскі Вінцэнт — стар. 75,
77, 78, 169
Стыпулкоўскія — стар. 75, 79
Стэповіч Альбін — № 37
Супінскі Юзаф — стар. 74
Сурскі Алэг — № 624

Сыракомля (Сырокомля) Уладзіслаў
— стар. 6, 9, 59, 71, 74, 75, 157,
168; №№ 660, 685
Сямёнаў Г. — № 625

Т

Тавянскі Андрэй — стар. 14, 22, 23
Танк Максім — стар. 16, 25, 26, 28–
40, 50, 163, 211; №№ 21, 43–45,
50–53, 55–59, 68, 71, 73, 75, 78,
87, 112, 118, 142, 151, 152, 313,
334, 626, 704, 931, 1104, 1163,
1190, 1195–1197, 1235
Тарас Ніна — №№ 58, 1198, 1199
Тарасов Константин — стар. 149;
№№ 1105, 1106
Тарашкевіч Браніслаў — стар. 16,
25, 41–44, 46, 48–51, 145, 146;
№№ 24, 25, 81, 95, 119, 120, 234,
315, 330, 413, 505, 627, 919
Тарашкевіч Ніна — стар. 41
Тарковский Арсений — стар. 151
Таўлай Валянцін — стар. 25;
№№ 43, 80
Терлецки Ю. — № 1107
Титов Константин — № 175
Тищенко Иван — № 1111
Ткачова В. — № 628
Трамбецкі Станіслаў — стар. 104
Траяноўскі Алесь — № 629
Тувім Юльян — стар. 39
Туганоўскі К. — стар. 60
Туманскі Васіль — стар. 12, 179
Турская Галіна — стар. 41, 42
Тычына Фёдар — стар. 77
Тэпі Ф. — стар. 15
Тюрина Т. — № 1113

У

Узлоўская Анэля — стар. 79

Узлоўскі Юзаф — стар. 166, 169
Ульянаў — стар. 133
Урбановіч Уладзімір — стар. 164;
№№ 638–641
Ус Антон — № 642
Усенка Л. — №№ 643, 644, 1114

Ф

Ф. Гр. — № 375
Фактаровіч Давід
— №№ 648–650, 1115
Фаянс М. — стар. 27, 47, 85
Фет Апанас — стар. 26
Филипик Л. — № 1116
Філіповіч — стар. 77
Фларыян — стар. 171
Фомченко Олег — № 1118
Фуллер Маргарет — № 1122

Х

Хадкевіч Хрыстафор — стар. 55
Хадкевіч Ян Караль — стар. 74
Хадкевічы — стар. 71, 74
Хамякоў Аляксандр — стар. 13
Хаустов Леонид — № 1236
Хаўрус С. — № 652
Хацкевіч (Хацкевич) Аляксандр
— №№ 8, 653–655, 1119, 1120
Хелемский Яков — № 1235
Хенцінскі — стар. 75
Хлапіцкі Эдвард — стар. 92
Ходзька Аляксандр — стар. 9, 15, 75;
№ 349
Ходзька Ігнацы — стар. 93
Храповіч Адам — стар. 10
Храповіч Аляксандр — стар. 57
Храповіч Іаахім Літавор — стар. 58, 59
Храповіч, граф — стар. 58, 60, 131,
137, 169
Хрептовичи — стар. 156

Ц

- Царанкоў Леанід — № 656
Цвірка (Цвирка) Кастусь
— стар. 173, 183; №№ 131, 137,
151, 154, 155, 658–664, 657, 1237
Целеш Вячка — № 665
Цімафеева (Тимофеева) Валянціна
— № 230, 666, 1108, 1109
Цімашкова (Тимошкова) Любоў
— № 667, 1110
Цімскі В. — №№ 668, 669
Ціслёнак А. — № 670
Цітоў А. — № 671
Цітоў Канстанцін — №№ 43, 46–49,
53, 57, 67, 71
Ціхановіч А. — № 672

Ч

- Чабаненка А. — № 673
Чайкоўскі В. — стар. 21
Чамярыцкі Вячаслаў — № 1200
Чаркасава Дзіяна — №№ 674, 675
Чарторыйскіе — стар. 155
Чаховіч — стар. 77
Чачот (Чечот) Ян — стар. 6, 8–11,
19, 21, 59, 81, 105, 106, 120, 151,
152, 157, 172, 174, 175, 177, 187,
190, 213; №№ 136, 155, 469, 839,
1201–1203
Чачоты — стар. 71
Чех Сватоплук — № 1238
Чорны Кузьма — стар. 37
Чубина Л. М. — №№ 225, 226
Чыквін Ян — № 570

Ш

- Ш. Ч. — № 676
Шагун Л. — № 1059
Шаблюк В. У. — №№ 191, 677

- Шамякіна Тацияна — № 678
Шантыр (Шантырь) С.
— № 679, 1121
Шапэн Фрыдэрык — стар. 14; № 970
Шаранговіч (Шарангович) Васіль
— стар. 107, 127; №№ 680, 970,
1249, 1250
Шарук Г. — № 1122
Шатабрыян Франсуа Рэнэ
— стар. 180
Шаўчэнка Тарас — стар. 187; № 296
Шаховіч Мечыслаў — №№ 24, 25
Швед Віктар — № 1204
Шматаў Віктар — № 680
Шмелер І. — стар. 15
Шоцкі (Шоцкий) А.
— №№ 681–683, 1123
Штольцман Малгажата — стар. 94
Штэйнер Іван — №№ 684, 685
Шунейка Яўген — №№ 686, 687
Шутенко Гавриил — № 1239
Шутовіч Янка — № 38
Шушкевіч Станіслаў — стар. 212;
№№ 1205–1208
Шчаглоў Мікалай — № 688
Шылер Фрыдрых — стар. 10, 38, 78,
104, 115
Шыманоўская Марыя — стар. 13, 14,
180, 183, 185
Шыманоўская (Шимановская) Цэліна
— стар. 13, 153, 185
Шымборская Віслава — стар. 39
Шырма (Ширма) Рыгор — стар. 190;
№№ 179, 689–691
Шыхаўцоў В. — № 692
Шэйн (Шейн) Павел
— стар. 111, 123
Шэйнберг Шлойме — № 181
Шэкспір Уільям — стар. 10, 104, 115

Э

- Епімах-Шыпіла Браніслаў
— стар. 94
Эстрайхер Караль — стар. 94

Ю

- Юр'еў П. — № 695
Юр'еў Ю. — № 696
Юрэвіч А. К. — стар. 51
Юхо Язэп — № 697

Я

- Я. К. — № 698
Я. С. — № 699
Я. Ф. — № 700
Ягайла — стар. 54
Яжоўскі Юзаф
— стар. 9, 12, 172, 179
Языковіч Л. — № 188
Яніш-Паўлава Караліна — стар. 15
Янкоўскі Людвік — стар. 170
Янкоўскі С. — стар. 167;
№№ 1251, 1252
Яновічы — стар. 158
Яновіч А. І. — стар. 51
Яновіч Міхал — стар. 76, 82
Яновіч Сакрат — стар. 41
Яновіч Юзаф — стар. 76, 82
Янушка Віця — стар. 131
Янушка Павел — стар. 132
Янушкевіч Адольф — стар. 14, 16
Янушкевіч Валерый — стар. 23, 147;
№№ 293, 1253–1255
Янушкевіч Э. — стар. 14
Янушкевіч Язэп — стар. 95; № 702
Яраслаў Мудры — стар. 134
Ярашэвіч Ю. — стар. 59
Ясінска-Соха Тарэса — стар. 42
Ясінскі Якуб — стар. 175

- Яскевіч (Яскевич) Алесь — № 703,
1125, 1126
Яструн Мечислав — стар. 16
Яцкевіч М. — № 704

А

- А. В. — № 811
А. Р. — Zob. Pług A.
Abramowicz Władysław — № 711
Ad. — № 812
Aniszczenko M. — № 712
Aniszczyk M. — № 713
Anselm Konstanty — № 714
Aranowicz M. — № 716
Artisz I. — №№ 717–719

В

- Baradulin Ryhor — № 1210, 1211
Barszczewski Aleksander
— №№ 815, 816
Barszczewski Jan — стар. 66
Bartelski Lesław — № 817
Bełza Stanisław — № 818
Bełza W. — № 1212
Bodnarczuk Emil — стар. 68
Bondzisz H. — № 721
Borejsza Jerzy — № 722
Borowy Wacław — № 819
Boy-Żeleński Tadeusz — стар. 68
Bołotewicz K. — № 720
Brawier Eugenia — № 820
Britaniszki Włodzimierz — № 821
Broniewska Janina — № 723
Broniewski S. — № 822
Bubień S. — № 724
Bujakowski Z. — № 192
Bylina Janka — № 1145
Byron George Gordon — № 885

C

Cejrowski Franciszek — № 725
Chackiewicz Aleksander — № 823
Chłopicki Edward — № 824
Chmielowski Piotr — № 726
Chylak Teresa — № 727
Cieśla-Korytowska M. — № 193
Czeczot Jan — crap. 66;
№№ 216, 839, 939
Czermiński Adrian — № 826

D

Danielewicz W. — № 827
Danilevičiūte V. — № 705
Dejbelt Charera — crap. 69
Dernałowicz M. — № 828
Domejko Ignacy — № 833, 834, 876
Downar-Zapolski Mitrofan — № 728
Drozd Sergiusz — crap. 65; № 729
Drózdź Bolesław — №№ 730, 731
Dunin-Marcinkiewicz Wincenty
— crap. 66
Dworakowski S. — № 732
Dybowski Benedykt — № 836
Dziarhaj Siarhiej — № 923
Dziewoński R. — № 733
Dziurbejko J. — №№ 734–736
Dziurbejko M. — № 755

E

E. S. — № 737

F

Federowski Michał — crap. 123
Fras Z. — № 738
Fuller Margaret — crap. 69

G

G. — № 838
G. Z. — Zob. Gloger Z.
Gajba M. — № 739
German Franciszek — № 842
Gloger Zygmunt
— №№ 809, 839, 840, 843
Głogowski Tadeusz — № 740
Głowacki Teofil — №№ 741, 742
Goethe Johan Wolfgang — № 885
Gordiejew J. — № 743
Gołąbek Józef — № 195
Grudziński G. I. — № 846
Gryszko Ryszard — № 744
Guryna N. — № 847
Górecki L. — № 844
Górski Konrad — № 845

H

Hercen Aleksander — crap. 69; № 730
Hoesick Ferdynand — № 848
Hryniewiecki B. — № 196
Huszcza Jan — № 1216

I

I. — № 849
Ignatowicz A. — № 754
Iwaszkiewicz Jarosław — № 850

J

J. D. — №№ 746, 747
J. P. — № 38, 851
Jabłońska-Erdmanowa Z. — № 748
Jankowski Czesław — № 853
Jankowski W. — № 854
Janowicz Sokrat — crap. 51
Jasiewicz T. — № 749
Jasiński E. — № 750

Jelski Aleksander — crap. 74;

№№ 19, 198, 856, 857

Jotkiało H. — № 888

Jt. — № 852

Jun I. — № 751

K

K. B. — № 859

K. P. — № 860

Kacynel Ryszard — № 752

Karaczun Ryszard — № 753

Karasewicz S. — № 861

Kazaczonok I. — №№ 862–864

Kempfi Andrzej — crap. 6; № 865

Kiryłowicz A. — № 754

Klein Borys

— №№ 755–757, 866–838, 889

Kleiner Juliusz — № 869

Kogan I. — № 870

Kołas Jakub — №№ 815, 1213

Komorowski Z. — № 871

Kondej M. — № 872

Kononowicz Maciej Józef — № 1210

Korbut Gabriel — №№ 200, 873, 874

Korolow N. — № 875

Korotyński Wincenty

— №№ 201, 809, 876–879

Kostenicz Ksenia — № 828

Kościuszko Tadeusz — № 803

Kowalski J. — № 759

Kraśński Zygmunt — crap. 69

Kraszewski Bogusław — № 880

Kraśko P. — № 881

Krukowska H. — № 760

Krupica D. — № 761

Kryński Marek — № 762

Kryszyn T. — № 763

Krzywicki T. — № 202

Krzyżanowski Julian — № 203

Kubiak Zygmunt — № 882

Kudirko J. — № 883

Kulesza W. — № 204

Kupała Janka — crap. 65, 66, 68, 69;

№№ 815, 934

L

Larouy Władysław — №№ 205, 764

Laurinavičius Jonas — № 706

Levy Armand — crap. 68

Lewandowski F. — № 884

Lewandowski Józef — crap. 6

Lewin Leopold — №№ 1213, 1218

Lichuta Józef — № 765

Lisowski Iwan — № 766

Lubowski E. — № 885

M

M. O. — crap. 6

M. P. — № 886

M. S. — № 206

Maciejek A. — № 887

Macziekus W. — № 888

Makowiecka Z. — № 828

Małosikiewicz W. — № 889

Mańkowski P. — crap. 68

Marankowski T. — № 207

Marcinkewicz Wanda

— №№ 18, 20, 890

Marcinkewicz Wincuk

— №№ 18, 20

Mariański — № 206

Mark B. — №№ 767–769

Maroszek J. — № 757

Masłoń Krzysztof — № 941

Masłowski M. — № 202

Mazur W. — № 891

Mażul H. — № 955

Michajlik L.

— №№ 751, 760, 789

Mickievičiute S. — № 707

Mickiewicz Władysław
— crap. 16, 129; № 868
Miśkiewicz A. — № 771
Monach Włodzimierz — № 893
Mozyro A. — № 894
Muraŕjoŭ Nikita — № 1145

N

Napoleon Bonapart — № 926
Naumiuk P. — № 773
Niedziela Zdzisław — № 22, 187
Niemcewicz Ursyn — № 776
Nieuważny Florian — № 1211
Nitowski J. — № 895

O

Obrębska-Jabłońska Antonina
— crap. 51; № 896
Odrowąż-Pieniążek Janusz
— №№ 898, 941
Olechnowicz Mścisław — № 899
Orechowicz B. — № 212
Orzeszkowa Eliza — № 217
Orłowski A. — № 1214
Owsiany E. — № 900
Oziemblowski Józef — crap. 69
Ozga-Michalski Józef — №№ 901, 1215

P

P. S. — № 902
Pacewicz O. — № 774
Pawlak Beata — № 903
Pawłowicz Edward — №№ 209, 904
Pigoń Stanisław — № 775
Pini Tadeusz — № 1–7
Piotrowska D. — № 905
Pług Adam — №№ 813, 833
Podhorski-Okołów Leonard — № 908
Poraj — № 910

Porzecki J. — № 776
Preckajło Waldemar — № 777, 778
Przyboś Julian — crap. 39
Ptaszycki Stanisław — № 907
Puszcza Jazep — № 1216
Puszkin Aleksander — crap. 66;
№№ 740, 933

R

R. — № 911
Raduń E. — № 781
Rakowski J. — №№ 912, 913
Ratajczak L. — № 782
Renik W. — № 783
Rolska A. — №№ 914, 915
Romerowa M. — № 785
Rostworowski Fabian — № 786
Rowska C. — № 787
Róžec Irena — № 713
Rudczyk Wiktor — № 917
Rychter J. — № 916
Rymkiewicz Jarosław Marek — № 918

S

Sadowska A. — № 788
Seniuch Czesław — № 919
Siedlarowa Teresa — № 920
Siedlecki Zbigniew — № 921
Sielicki Franciszek — crap. 6; № 25
Sienkiewicz S. — № 789
Sinko Tadeusz — №№ 211, 212
Skibińska-Charyło Zofia — crap. 50;
№№ 922–924
Skoratowicz J. — № 925
Słojewski J. Z. — № 926
Słowacki Juliusz — № 217
Snieżko A. — №№ 213, 796
Sokołowska Grażyna — № 949
Sołczerski C. — № 792

Staniszewski F. — №№ 927–930
Stankiewicz Stanisław — № 214
Starnawski E. — № 931
Stefanowicz A. — № 932
Stochel Włodzimierz — №№ 933, 934
Strzelecka J. — №№ 935, 936
Sudolski Z. — № 215
Syrokomla Władysław — № 821
Szatrow Eugeniusz — № 938
Szewczenko Taras — чрар. 66;
№№ 933, 934
Szocki A. — № 794
Szymański Adam — № 1217
Szymielewicz M. — № 795

Ś

Ślaski Z. — № 791
Świaniewiczowa Olimpia — № 937
Świrko Stanisław — № 216, 939, 940

Š

Šiožinys Jonas — № 1209

T

T. — № 943
Tamašauskienė B. — № 708
Tank Maksim — №№ 125, 923, 1218
Taraszkiewicz Bronisław
— №№ 896, 924
Taylor Nina — № 231
Terlecki (Terleckas) J. — №№ 709,
945–947
Tokarczyk A. — №№ 797, 798
Towiański Andrzej — № 768
Trojanowiczowa Z. — № 799
Troński B. — № 800
Turchanow — чрар. 68
Turska Halina — чрар. 50, 51
Tyzenhauz Antoni — № 743

U

Utko W. — № 801

V

Vasiukevičienė K. — № 710

W

Wachowicz B. — №№ 217, 802, 803
Wachowski M. — № 218
Wakar Andrzej — № 949
Waniszewska A. — № 804
Warneńska Monika
— №№ 219, 950, 951
Wasylewski Stanisław — № 952
Werenicz Wiaczesław — № 953
Werowska D. — №№ 954, 955
Wielhorski W. — № 956
Wierciński A. — № 957
Witkowska Alina — № 220
Wiślak I. — № 805
Wiśniewska M. — № 820
Włodkowska R. — № 1219
Wolpe Henryk — № 808
Wołosewicz M. — №№ 806, 807, 1220
Worotyński S. — № 1221

Z

Z. G. — Zob. Gloger Z.
Zan Tomasz — № 223
Zdanowska M. — № 810
Zdziarski Stanisław — № 962
Zielińska M. — № 221
Zinowicz Mariusz — №№ 901,
963–965
Żmigrodzki J. — № 222

❖ ЗМЕСТ ❖

УСТУПНАЕ СЛОВА

Адам МАЛЬДЗІС	
Зямля Навагрудская, краю мой родны...	5

АРТЫКУЛЫ, ПРЫСВЕЧАНЫЯ ПАЭТУ І ЯГО СПАДЧЫНЕ

Сямён БАРЫС	
Слова пра навагрудскага песняра	8
Вячаслаў ВАЙТКЕВІЧ, Алег ЛОЙКА	
Зорка Адама Міцкевіча	17
Анатоль ВЕРАБЕЙ	
М. Танк — перакладычык твораў А. Міцкевіча	25
Вячаслаў ВЯРЭНІЧ	
“Пан Тадэвуш” Адама Міцкевіча ў перакладзе Б. Тарашкевіча на беларускую мову	41
Тамара ГАБРУСЬ	
Яны натхнялі Міцкевіча	52
Ніл ГЛІБЕВІЧ	
Рыцар свабоды і братэрства	62
Sergiusz DROZD (Grodno)	
Mickiewicz i Kupała — w duchownym dialogu pod niebem ojczystym: Rozważania i nowe poglądy przed zbliżającą się 200 rocznicą urodzin Adama Mickiewicza	65
Вінцэнт ДУНІН-МАРЦІНКЕВІЧ	
З А. Міцкевіча. Пан Тадэвуш Слова ад перакладчыка	70
Аляксандр ЕЛЬСКІ	
Адам Міцкевіч на Беларусі	71
Вінцэсь КАРАТЫНСКІ	
Некалькі падрабязнасцяў пра сям’ю, месца нараджэння і маладосць Адама Міцкевіча	75

<i>Вінцэсь КАРАТЫНСКІ</i>	
Дадатак да біяграфіі Адама Міцкевіча	83
<i>Генадзь КІСЯЛЁЎ</i>	
Рэпрэсiраваны “Пан Тадэвуш” — колькі асталося экзэмпляраў?	94
<i>Якуб КОЛАС</i>	
Светлыя старонкі дружбы	98
<i>Янка КУПАЛА</i>	
Вечна жывая паэзія	102
<i>Алег ЛОЙКА</i>	
Адам Міцкевіч і беларускі фальклор	104
<i>Леў МІРАЧЫЦКІ</i>	
Домік Адама Міцкевіча	124
<i>Іван НАВУМЕНКА</i>	
Па месцах Адама Міцкевіча	130
<i>Рыгор НЯХАЙ, Міхась МАШАРА</i>	
На радзіме паэта	134
<i>Чэслаў СЕНЮХ (Варшава)</i>	
Некалькі разваг над перакладамі геніяльнай эпопеі	145
<i>Константын ТАРАСОВ</i>	
Как радостный призыв свободы и весны...	149
<i>Уладзімір УРБАНОВІЧ</i>	
Адам Міцкевіч і Навагрудчына	164
<i>Кастусь ЦВІРКА</i>	
Вялікі пясняр Беларусі	173
<i>Рыгор ШЫРМА</i>	
З невычэрпных крыніц	190

ПАЭТЫЧНЫ ВЯНОК ВЕШЧУНУ

<i>Эдуард АКУЛІН</i>	
На кургане Адама Міцкевіча	194
<i>Мікола АРОЧКА</i>	
Зямля Міцкевічаў	195
<i>Рыгор БАРАДУЛІН</i>	
Адаму Міцкевічу	196
<i>Данута БІЧЭЛЬ-ЗАГНЕТАВА</i>	
Адам Міцкевіч	197

<i>Вера ВЯРБА</i>	
На зямлі Адама Міцкевіча	199
<i>Ніна ЗАГОРСКАЯ</i>	
Партрэт Адама Міцкевіча	200
<i>Вольга ПАТАВА</i>	
Адам Міцкевіч у Туганавічах	201
<i>Уладзімір КАРАТКЕВІЧ</i>	
Раманс Марылі	202
<i>Галіна КАРЖАНЕЎСКАЯ</i>	
Міцкевічаў дуб	203
<i>Алег ЛОЙКА</i>	
Адам Міцкевіч у Туганавічах	204
<i>Язэп ПУШЧА</i>	
Адаму Міцкевічу	205
<i>Людміла РУБЛЕЎСКАЯ</i>	
Каханне Адама Міцкевіча	207
<i>Адам РУСАК</i>	
Адаму Міцкевічу. Курган бясмерця	208
<i>Міхась СТРАЛЬЦОЎ</i>	
Міцкевіч на Беларусі	210
<i>Максім ТАНК</i>	
Вадаспад Адама Міцкевіча	211
<i>Ян ЧАЧОТ</i>	
На прыезд Адама Міцкевіча	212
<i>Станіслаў ШУШКЕВІЧ</i>	
На кургане бясмерця Адама Міцкевіча	214

АДАМ МІЦКЕВІЧ У ДРУКУ БЕЛАРУСІ: БІБЛІАГРАФІЯ

Творы Адама Міцкевіча, апублікаваныя ў арыгінале на тэрыторыі Беларусі і ў беларускіх крыніцах	216
Пераклады твораў Адама Міцкевіча	
На беларускую мову	217
На рускую мову	228
На яўрэйскую мову	229
Кнігі пра Адама Міцкевіча	
На беларускай мове	229

На польскай мове	230
На рускай мове	232
Артыкулы пра Адама Міцкевіча і яго сувязі з Беларуссю	
На англійскай мове	233
На беларускай мове	233
На літоўскай мове	261
На польскай мове	
Публікацыі ў польскім друку Беларусі	261
Публікацыі, звязаныя з тэмай “Міцкевіч і Беларусь”, у польскіх зборніках і перыядычных выданнях, якія выходзілі за межамі Беларусі	267
На рускай мове	277
На украінскай мове	287
Адам Міцкевіч у літаратурных творах	
На беларускай мове	287
На літоўскай мове	291
На польскай мове	292
На рускай мове	292
Адам Міцкевіч у выяўленчым мастацтве	
Публікацыі ў беларускім друку	293

ІМЯНЫ ПАКАЗАЛЬНІК

А	296	Л	302	Х	307
Б	296	М	303	Ц	308
В	298	Н	304	Ч	308
Г	298	О	304	Ш	308
Д	299	П	304	Э	309
Е	300	Р	305	Ю	309
Ж	300	С	306	Я	309
З	300	Т	307	* * *	
І	300	У	307	А	309
К	301	Ф	307	В	309

C	310	K.....	311	Š	313
D	310	L	311	Š	313
E	310	M	311	T	313
F	310	N.....	312	U	313
G.....	310	O.....	312	V	313
H.....	310	P	312	W	313
I.....	310	R.....	312	Z	313
J	310	S	312		

А 28

Адам Міцкевіч і Беларусь = Adam Mickiewicz a Białoruś
/ Уклад. В. Грышкевіч, навук. рэд. А. Мальдзіс, Т. Нягодзіш. — Мн.:
ННАЦ імя Ф.Скарыны, 1997. — 320 с., іл.

ISBN 985-6419-06-9

У кнігу ўключаны артыкулы беларускіх аўтараў, прысвечаныя класіку польскай літаратуры, а таксама бібліяграфія “Адам Міцкевіч у друку Беларусі”. Выданне выходзіць да 200-годдзя з дня нараджэння слаўтага сына Навагрудскай зямлі.

Разлічана як на спецыялістаў-філолагаў, так і на шырокія колы чытачоў, настаўнікаў, вучняў.

ББК 83.3(4П)+83.3(4Беи)

Навуковае выданне

Адам Міцкевіч і Беларусь
Adam Mickiewicz a Białoruś

Год Адама Міцкевіча
Rok Adama Mickiewicza

На першай старонцы вокладкі —
рэпрадукцыя партрэта “Міцкевіч на скале Аю-Даг”,
выкананага мінчанінам Валенціем Ваньковічам у 1828 г.

Укладальнік

Валянціна Грышкевіч

Рэдактар

Наталля Давыдзенка

Камп’ютэрная вёрстка

Яраслаў Мальдзіс

Здадзена ў набор **27.08.1997**. Падпісана да друку **28.11.1997**.
Фармат **60x90 1/16**. Папера **афсетная**. Гарнітура **Times**. Друк **афсетны**.
Друк. арк. **20**. Умоўна-друк. арк. **20**. Улікова-выд. арк. **14,17**.
Тыраж **1000** экз. (1-ы завод). Заказ № **45**.

Набор, рэдагаванне і вёрстка зроблены ў
Нацыянальным навукова-асветным цэнтры
імя Ф.Скарыны пры Міністэрстве адукацыі РБ
(220050, Мінск, вул. Рэвалюцыйная, 15)
Выдавецкая ліцэнзія ЛВ 1247 ад 24.11.95 г.

Надрукавана ў друкарні
Эксперыментальнага комплекснага прадпрыемства “Светоч”.
Рэспубліка Беларусь, 220141, Мінск, вул.Жодзінская, 24а.